ATATÜRK'ÜN OKUDUĞU KİTAPLAR

Cilt • 15

Anıtkabir Derneği Yayınları
-I-

ATATÜRK'ÜN OKUDUĞU KİTAPLAR

"Altını Çizdiği Satırları, Özel İşaretleri, Uyarıları, Düştüğü Notlar ve Kitap İçerisindeki Özel Yazıları İle"

Cilt 15

Fransızca Kitaplar

Anıtkabir Derneği Yayınları
-I-

Başbakanlık Tanıtım Fonu Katkılarıyla

Orijinal metinlerde Atatürk'ün altını ve yanını çizdiği satırların Türkçeleri koyu harflerle dizilmiştir.

TERCÜMELER

Osmanlıca Tercüme
Bekir Koç • Haldun Eroğlu
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Fransızca tercümelerin bir kısmı ile İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Yunanca tercümelerin tamamı Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Öğretim Merkezi tarafından yapılmıştır.

TÖMER Tercüme Editörü
Dr. Gülser Akdoğan • Tülin Yalman • Emel Zeytin

Fransızca Tercüme
Ali Osman Durmuş • Dilşad Özdamar • Özkan Güngör
Nurhayat Atan • Çelebi Akdaş • Şebnem Sunengin Çakır
Bayram Köse • Sebahat Alan

İngilizce Tercüme
Özlem Kitapçı Kara • Önay Çokluk • Fatih Ekinci

Almanca Tercüme
Ayşe Bahşi • Özmen Kara

İtalyanca Tercüme
Suna Ertekin

Yunanca Tercüme
Özge Ceylan

İçindekiler

KİTABIN HAZIRLANIŞI HAKKINDA BİLGİ

Mustafa Kemal ATATÜRK kısa süren yaşamı boyunca, bir insan ömrüne kolay kolay sığmayacak kadar büyük işler başarmıştır. Başarıyla sonuçlandırdığı Kurtuluş Savaşı ve Türk Devrimi ile dünya tarihi içerisindeki onurlu yerini çoktan almıştır.

ATATÜRK'ün yaşamı ve yaptığı işlerle ilgili yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından kütüphaneler dolusu eser yazılmıştır. Çeşitli dillere çevrilen bu eserler sayesinde ATATÜRK dünyanın her tarafındaki entelektüel, asker, bilim ve siyaset adamları tarafından çok iyi tanınmaktadır. Eylem ve düşünceleriyle bütün insanlığı etkileyen ATATÜRK'ün, düşünce yapısını tarihi süreç içerisinde hangi olaylar, düşünürler ve yazarlar etkilemiştir? İşte, bu sorunun yanıtlanmasına katkı niteliği taşıyan ve Gürbüz Tüfekçi tarafından hazırlanan "ATATÜRK'ün Okuduğu Kitaplar" adlı eser istisna tutulursa bu amaca yönelik ayrıntılı bir çalışma henüz yapılmamıştır.

O'nun düşünsel alt yapısını araştırmak isteyenler için, satırlarının altını çizdiği, özel işaretler, uyarılar koyduğu, notlar düştüğü veya bazı açıklamalarda bulunduğu eserleri Türkçe'ye çevirerek 20 cilt halinde sunmayı planladığımız bu çalışma da yukarıdaki sorunun yanıtlanması amacına yönelik küçük bir katkı olarak algılanmalıdır.

Bu çalışmanın ortaya çıkarılabilmesi için ATATÜRK'ün okuduğu kitapların hepsine ulaşılmaya çalışılmışsa da, bu ana kadar ANITKABİR ve Çankaya'daki ATATÜRK Kitaplığı ile İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ve Samsun Gazi İl Halk Kütüphanesi dışındakilere henüz ulaşılamamıştır. Ulaşılamayan kitapların sayısı mevcut kitap sayısı içerisinde çok önemli bir miktar olmamakla birlikte, yapılacak çalışmaya bütünlük sağlaması açısından önemlidir.

ATATÜRK'ün Askerî Ataşe olarak Sofya'da görev yaptığı sırada okuduğu kitapların Sofya Büyükelçiliği'mizde olduğu konusunda alınan duyum üzerine elçilik görevlileri ve orada olduğu söylenen kitapların uzmanlar tarafından araştırılması için ATATÜRK Araştırma Merkezi Başkanlığı ile gerek-

li koordineler yapılmıştır. Bu çalışmanın sonucu daha sonra basılacak ciltlere yansıtılacaktır.

Ankara Halkevi'ndeki kitapların bir kısmının ANITKABİR'e verildiğini biliyoruz. Verilenler dışında ATATÜRK'e ait kitap olup olmadığının araştırılması amacıyla Kültür Bakanlığı ile gerekli yazışmalar yapılmıştır. Bu çalışmanın da sonucu beklenmektedir.

Bu güne kadar tespit edilen ATATÜRK'ün okuduğu kitapların sayısı; 1741'i Çankaya'da, 2151'i ANITKABİR'de, 102'si İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde ve 3'ü Samsun Gazi İl Halk Kütüphanesi'nde olmak üzere 3997'dir. Cilt sayıları ile, dergi, harita, atlas ve nota albümleri bu sayının dışındadır.

Hazırlanan 20 ciltlik eserde; ATATÜRK'ün okuyup satır altlarını çizdiği, sayfa kenarlarına notlar aldığı, özel işaretler koyduğu, açıklamalar yaptığı kitap ve dergilerin bu bölümlerinin tamamına yer verdik.

Yalnız bu işaretli yerlerin çok az bir kısmının ATATÜRK dışındaki kişiler tarafından çizilmiş olması olasılığı üzerinde duranlar da vardır. Başkalarının işaretlediği birkaç eser, diğerlerinden, bu konuda araştırma yapan kişiler tarafından kolaylıkla ayırt edilebilir.

Yabancı dilden tercüme edilen metinlerin bugünkü dile aktarılışında özgün niteliklerinin korunmasına özen gösterilmiştir. Ancak; bu yapılırken yazım kurallarında ve noktalama işaretlerinin kullanımında özellikle Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı "İmlâ Kılavuzu" ve Milli Eğitim Bakanlığı'nca benimsenen ilkeler esas alınmıştır.

Eserlerin Türkçe'ye çevrilmesinde şöyle bir yöntem izlenmiştir.

- Çeviride ATATÜRK'ün altını çizdiği, işaret koyduğu veya bir açıklama yaptığı cümle, paragraf ve sayfalar dikkate alınmıştır.
- Aynı konuya ilişkin iki yer işaretlenmiş ya da çizilmişse daha ayrıntılı olana öncelik verilmiştir.
- Bütünlüğü ve anlamayı kolaylaştırmak için bir veya iki kelimesi çizili cümlelerin tamamı, bazen de bütün paragraf çevrilmiştir.
- Altı çizili sözcük, cümle ve paragraflar koyu olarak gösterilmiştir.
- ATATÜRK'ün el yazılarının çevirisi orijinal sayfanın yanına verilmiştir.
- Kitap ve dergilerdeki Önsöz, Giriş, Özelsöz ve Açıklamalar planlanan

cilt sayısını aşmaması için çoğunlukla özet halinde verilmiştir.

• Köşeli parentezler çevirenlerin müdahalelerinde kullanılmıştır.

• Özellikle Osmanlıca çevirilerde okumayı ve anlamayı zorlaştıracak kelimelerin bugünkü kullanılışları tercih edilmiş ve daha çok okuyucu kitlesine hitap edebilmek amacıyla da o dönem kurum ve kuruluşlarına günümüz terminolojisine yakın bir karşılık verilmiştir.

• Değişik konulardaki yüzlerce özel isim doğrusuna ulaşıldığı ölçüde güncelleştirilmiş, ulaşılamıyanlar da ise Osmanlıca okunuşları esas alınmıştır.

• Yine Osmanlıca çevirilerde metnin dili sadeyse kesinlikle müdahale edilmemiş yazarın ifade şekli esas alınmıştır.

• Kitap ve dergiler konularına göre [Tarih, Edebiyat, Hukuk vb.] ayrılmış ve her cilt aynı konuda fakat farklı alanlarda yazılmış ve okuyucuyu sıkmıyacak hacimde ve konu yelpazesi dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Ayrıca kitabın teknik özelliklerini açıklayan bir bölüm hazırlanmıştır. Eserin, bu konuda çalışma yapacak araştırmacılar için temel kaynak olacağı inancındayız.

Recep Cengiz
Yayın Koordinatörü

L'ARMÉE D'ORIENT

VUE A 15 ANS DE DISTANCE

PARIS
Revue des Balkans,
71, RUE DE RENNES, 71

—

1932

1729

DOĞU ORDUSU

15 YILLIK BİR SÜREYE BAKIŞ

PARİS
BALKANLAR DERGİSİ

71, RUE DE RENNES, 71
--
1932

Çankaya Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No	: 1729	
Yazar	: [Balkanlar Dergisi]	
Cild	: Kahverengi	
Ebadı	:	
	En	: 15.7 cm.
	Boy	: 23.2 cm.
Sayfa Adedi	: 200	
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Arzum Orhon tarafından tercüme edilmiştir.	

AVANT-PROPOS

PAR LE MARÉCHAL FRANCHET D'ESPÈREY

« Seul, a écrit quelque part Treitschke, l'Etat réellement fort peut et doit vivre : il y a quelque chose de ridicule dans l'idée d'un petit Etat. »

Cette phrase de l'historien allemand, si parfaitement représentatif des idées profondes de sa race, on pourrait l'inscrire en épigraphe d'un travail sur les relations entre la Germanie et les jeunes Etats nés au XIXe siècle de la décomposition de l'Empire ottoman. Il serait facile de montrer Berlin s'efforçant d'abord de maintenir intact l'héritage de l'Homme Malade, peuplant ensuite de princes allemands les trônes balkaniques, pour mieux faire sentir son emprise sur les pays nouvellement libérés, puis, lorsque une de ces dynasties, nationalisée, se dressera contre sa tutelle, la brisant et cherchant à effacer de la carte son royaume.

Héritières de l'antique Saint-Empire, l'Allemagne et l'Autriche portent dans leur sang l'habitude de dominer des peuples étrangers et récalcitrants. Ceux qui, des siècles, ont régné sur les Flandres, l'Italie, la Pologne ou la Transylvanie, et qui n'ont jamais eu aucun des leurs en esclavage, supportent difficilement l'idée que toute nation, si petite soit-elle, ait droit à l'existence et à la liberté. Au contraire, œuvre patiente de monarques qui, soucieux de « toujours raison garder », ont mis huit siècles à réunir autour de Paris, par bons mariages ou guerres réfléchies, l'ensemble des terres françaises, notre patrie est l'amie naturelle des peuples qui, à son exemple, cherchent la liberté et l'unité. Nation à la fois raisonnable et généreuse, elle aime protéger, contre les puissances dont son bon sens redoute l'excessive grandeur, les petites nationalités instinctivement tournées vers elle.

Sans chercher plus haut que le dernier siècle, n'est-ce pas elle que nous voyons, avec Fabvier et Maison, se pencher sur le berceau de la jeune Grèce ; avec Gérard assurer la naissance de la Belgique ; par l'influence de ses littérateurs et de ses philosophes souffler au cœur des provinces danubiennes le feu de l'indépendance ? C'est en vain que l'on fouillerait les archives des chancelleries pour trouver de sa part même un essai de mise en tutelle de ces nations alors dans leur enfance : elle ne reprend rien de ce qu'elle a donné.

Ön Söz

YAZAN; MAREŞAL FRANCHET D'ESPEREY

Treitschke bir yerlere şöyle yazmıştı:

"Sadece gerçekten güçlü olan devlet varlığını sürdürebilir ve sürdürmek zorundadır: küçük devlet anlayışında saçma olan bir şeyler var."

Alman tarihçinin, kendi ırkının düşüncelerini gayet iyi anlatan bu cümleyi, 19. yüz yılda Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra ortaya çıkan küçük devletlerle Almanya arasında yaşanan ilişkiler üzerine yazılmış bir çalışmanın önsözüne yazabiliriz. Berlin'i, öncelikle Hasta Adam'ın el değmemiş mirasını korumaya çalışırken, daha sonra, bağımsızlığını yeni kazanmış ülkeler üzerinde egemenliğini daha iyi hissettirmek için Balkan hükümdarlıklarını Alman prenslerle doldururken ve sonra da ulus haline gelmiş hanedanlarından biri egemenliğine karşı baş kaldırınca onu yok edip, krallığın sınırlarından kaldırırken göstermek kolay olacaktır.

Yabancı ve dik kafalı toplumları yönetme alışkanlığı, eski Saint-Empire'nin mirasçıları olan Almanya ve Avusturya'nın kanında var.

Yüzyıllar boyunca İtalya'da, Polonya'da, Plandre'da ya da Transilvanya'da hüküm sürmüş ve daha önce hiç esir düşmemiş olanlara, ne kadar küçük olursa olsun tüm ulusların bağımsızlığa ve varolmaya hakları olduğu düşüncesine katlanmak çok zor geliyor. Bu durumda, her zaman için bağımsızlığını ve ülke bütünlüğünü haklı olan hükümdarlar, sekiz yüzyıl boyunca Paris çevresinde kimi zaman birleşerek, kimi zaman savaşarak Fransız topraklarının bütünlüğünü sağladılar. Yurdumuz, toprak bütünlükleri ve bağımsızlıkları konusunda çaba sarf eden halkların her zaman yanındadır. Kimi zaman cesur, kimi zaman akıllı bir politika izleyen ulusumuz, içgüdüsel olarak kendine sığınan küçük ulusları büyük güçlere karşı korumayı vazife bilir.

Son yüzyıldan daha gerilere gitmeden, Tuna topraklarının kalbine bağımsızlığın ateşini üfleyen, filozoflarının ve edebiyatçılarının etkisiyle, Belçikanın doğuşunu sağlayan Gerard'la, Fabvier ve Maison ile gördüğümüz, genç Yunanistan'ın kaynağı üzerine eğilen Fransa değil midir? Gelişim sürecindeki bu ulusları himayesi altına aldığına dair bir belge bulabilmek için mühürdarlığın arşivlerini alt üst etmek boşunadır. Zaten Fransa, verdiği hiçbir şeyi de geri almaz.

Son yüzyıldan daha geniş [illegible]. Tüm [illegible] ne bağımsızlığın [illegible] kişiyle. Belçikanın doğuşunu sağlayan [illegible] ile görüldüğü gibi [illegible] değil midir? [illegible] dair bir belge bulunmak için [illegible] başlamadır. Zaten Fransa, [illegible] de yeri [illegible]

LA PAIX

BARIŞ

Çankaya Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No	: 1737
Yazar	: André Tardieu
Cild	: Yeşil
Ebadı	:
	En : 14.2 cm.
	Boy : 21.9 cm.
Sayfa Adedi	: XXXII + 520
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Orhan Öztaşkın tarafından tercüme edilmiştir.

Ön Söz [Özet]

Barış Antlaşmamızın maruz kaldığı kuvvetli saldırıların gerçeği ifade eden bir kitapta toplamak istemişsiniz.

Şayet projenizi alkışlıyorsam, bu seçmen kitlesi tarafından gerçekleştirilen bütün eleştiriler karşısında, benim fikrime göre bütün müzakerecilerin müdafaasını yapmak gerektiği için değildir.

Parlâmento, kamunun ruhu, - zira üstün karar, teorik olarak onlar için verilmiş durumda – her şeyden önce, düşünülmüş ve elde edilmiş sonuçların ortadan kaldırılması gerekir.

Basın, sadece kendi müdafaasıyla yetinmek zorunda mı olmalıdır?

Basın, yetersiz olarak organize olmuş halk "hükümranlığının " üstün bir temyiz müracaatı olarak yerini bulmaktadır.

Siz, diyebilirim ki – en zor saatlerde - en ağır sorumlulukları gündeme cesurca ve hatta canlı bir şekilde getirirken, ben konudan nasıl şüphe edebilirim ki?

Öyleyse, siz, savaşı dört ortağın kazandığını fakat bir tekinin barışı dikte ettirdiğini farketmek için çok yavaş olan insanların süregiden sevgilerinin sessizliğinde, iğneleyici kritiklerin tatsızlığını görmüyorsunuz.

Biz bu savaşı, sadece kendi olanaklarımızla değil, aynı zamanda müttefiklerimizin muhteşem yardımıyla kazandık.

Bu konuda, hiç bir şey, İngiltere'nin Paris Konferansı'ndaki temsilcilerinden biri olan Keynes'in kitabından daha anlamlı değildir.

Belki de Fransız karşıtlarımız, müttefiklerimizi aynı zamanda Fransa lehine "yanıltmayı " başaramadığımızı ve Keynes'in dediği gibi, Fransa'yı da "Müttefikler " lehine yanıltamadığımızı bilmek istemektedirler.

Şayet , geriye dönen bir Waterloo mucizesi hakkında en iyi ümit-

lerimi ifade etmek cüretini gösterirsem: Wellington bize Blüçher'in gayretini kırmak için katılmış, buna karşılık Fransa, Napolyon'dan Bismarck'a geçen askerî hegemonya ruhununun tam olarak ezildiğini görmek için, dörtnala giden Amerika'nın saflarına katılmıştır.

Savaş esnasında, 4 Temmuz günü, yani Amerikan Bağımsızlık Bayramı'nda, Amerikan Birlikleri Washington Anıtı'nın önünden geçit resmi yaparken, Lloyd George bana gülümseyerek:

- Beni İngiltere'nin en büyük mağlubiyetinin kutlanmasına iştirak ettirdiğinizi biliyor musunuz?

Bizi, Almanya'nın gırtlağını cellâtlarına bırakmadığımız için Almanya'dan "nefret etmekle " suçlayan kaba bir güvenle sarılı olan Brockdorff – Rantzau ile ilişkilerimizin başlangıcı pek mutlu olmadı...

En büyük uyarı zamanı, hükûmet başkanlarının birbirlerinin hitaplarını yüzyüze duydukları zamandı. Bir Alman delegesi müzakerelerden evvel, "zafer hastalığından uyanmak gerekir " demişti.

Yarından itibaren kanlı karışıklıklara geri mi dönmeliyiz? Bizim kırdığımız kısır döngü, bizim hatamızla, tekrar bize karşı oluşmalı mı?

Aksi takdirde, galipler, şuurunda olsunlar veya olmasınlar, bugüne kadar, Başkan Wilson'un dediği gibi, bariyerlere çok yakın olan "hürriyetin hudutları " denilen ülkeleri korumak zorunda kalmışlardır.

Bununla birlikte, yaşamak gerekmektedir ve şayet bütün hayat buna dayanıyorsa, hiçbir şeyin süreklilik gelişimleri kadar bazı noktalara ulaşamadığı noktada, genel hayatın ilk şartı, bugünden kaderin vakitlerinin sırasıyla belirleyeceği bütün kanuni tarafları tespit etmektir.

Bu tip rastlaşmalarda, kalpler birbirini tanır. Zayıflar ve kuvvetliler, oy birliğiyle ! Roma istedi ve herke sustu. Şikayetler, sızlanmalar, kötü öngüler, hiçbiri kalmadı.

Zafere ulaşıldığında, zaferin nereye kadar gideceğini kim belirleyebilir? Kim muharebe akşamında, Austerlitz'de Moskova'nın veya Waterloo'nun önsözünü görür?

En sonunda, bugünkü gibi Almanlar yenilecek, fakat tahrip edilemeyecekler, nadir bulunan kaba yanlışlıklar ve savaşçı canlılıkla, tekrar hegemonyalarına başlamayacaklar mı ? Zaferi alçaltmak ve yenilginin moralini yükseltmek, bu bir bakış açısından mutlu bir çıkış değil mi? Heyhat, bu girişim, bilanço yapmaya korkacağım kadar çok meyva verdi, zaten...

Bütün bu fikirler sizin, sevgili arkadaşım, zira sizin kitabınızdan, zincirlenmiş olayların ışığında doğdular. Onları, bir kez daha, iyi bir şekilde sunulmuş olarak aldığımdan ötürü, size teşekkür ederim.

Sizin samimî arkadaşınız,

GEORGE CLEMENCEAU.

Eylül 1920.

Sayfa: 436

Elle a continué à lui appartenir sous le règne des Jeunes Turcs, qui, en rompant avec le passé, n'en ont pieusement conservé que l'asservissement à l'Allemagne. Nos financiers regrettent ce temps-là. S'il fut favorable à leurs affaires, il ne le fut pas à celles de la France.

Sayfa 436

Geçmişle ilişkiyi keserek, Almanya'ya saygılı bir şekilde kölelik etmeye devam eden Jöntürkler zamanında ona ait olmaya devam etti. Finansçılarımız bu zamanı bilemiyorlar. Bu onların işlerine uygun idiyse, Fransa'nın işlerine uygun değildi.

Sayfa:436

Ainsi elle a justifié le but de guerre défini, au nom des Alliés, par M. Aristide Briand dans sa déclaration du 10 janvier 1917 : « Affranchissement des populations soumises à la sanglante tyrannie des Turcs ; rejet hors d'Europe de l'Empire ottoman décidément étranger à la civilisation occidentale. » Quant à la Grèce de M. Venizelos, c'est la guerre aussi qui a décidé des avantages qui lui ont été reconnus en 1919.

Sayfa 436

Aynı şekilde, Aristide Briand, Müttefikler adına tanımlanmış savaşın hedefi, 10 Ocak 1917 tarihli beyanında doğrulandı : "Türklerin kanlı tiranlığa altına konulmuş toplulukların ulaştığı nokta, batı medeniyetine kesinlikle uzak olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan atılmasıdır." Venizelos'un Yunanistanı'na gelince, kendilerine 1919'da tanınmış olan avantajı onlara savaş sağlamıştır.

Sayfa:436

Les satisfactions promises à la Grèce en 1919 — peu supérieures au total à celles qu'en 1915 on avait offertes au roi Constantin — résultaient donc de la nature des choses. Elles étaient conformes au bon sens et à l'intérêt général. La France s'était attachée d'ailleurs à maintenir une juste mesure. A la Turquie, c'est elle qui, au terme d'une longue négociation, avait conservé Constantinople. Du côté grec, aucune des er-

Sayfa:437

Ç reurs commises en 1920, — excessive extension des limites de la Thrace, abandon du commandement français à Constantinople, tâche trop lourde confiée à l'armée hellénique en Anatolie, — n'est l'œuvre du gouvernement français de 1919.

Sayfa 436

1919'da Yunanistan'a söz verilen tatminler – 1915'te Kral Konstantin'e verilenden daha yüksek olup, doğal olarak bazı olaylarla sonuçlandı. Bunlar sağ duyuya ve genel çıkarlara uygundu. Fransa, doğru bir tutum takındı. Türkiye ise, uzun bir müzakerenin sonunda, İstanbul'u muhafaza etti. Yunan tarafına gelince, [sayfa 437] **1920'de girişilmiş hataların hiçbiri – Trakya'nın hudutlarının aşırı genişlemesi, İstanbul'daki Fransız komutanlığının terk edilmesiyle, Anadolu'daki Yunan ordusuna verilen çok ağır görev, 1919'daki Fransız hükûmetinin işi değildi.**

Sayfa:446

X (1) Au début de 1916, le gouvernement de M. Aristide Briand, obéissant à la plus légitime préoccupation, avait désiré tracer à l'avance les zones d'action directe et indirecte de la France et de la Grande-Bretagne en Cilicie, en Syrie et en Mésopotamie.

Sayfa 446

1916'nın başlarında, Aristide Briand hükûmeti en hukukî işgal kurallarına uyarık, Fransa'nın ve Büyük Britanya'nın Cilicie'deki, Suriye'deki ve Mezopotamya'daki doğrudan veya dolaylı eylem alanlarını önceden belirledi.

Sayfa:447

Le 8 avril 1919, M. Henry Bérenger signait, avec M. Walter Long, un accord qui assurait

Sayfa:448

à la France la part allemande de la *Turkish Petroleum C°*, soit 25 p. 100 de tous les pétroles découverts ou à découvrir dans les vilayets de Mossoul et de Bagdad ; 50 p. 100 de tous les gisements que les deux pays pourraient s'assurer en Galicie, en Roumanie et en Russie ; 34 p. 100 de toutes sources disponibles dans les colonies très riches en pétrole de la couronne britannique. L'Angleterre, par contre, obtenait la même proportion de 34 p. 100 dans les ressources disponibles des colonies françaises (1), ainsi que le droit de faire passer un *pipe-line*, de Mossoul jusqu'à la Méditerranée, à travers les pays de mandat français. Deux jours après, le gouvernement français acceptait, en ce qui le concernait, les principes de l'accord. Le 16 mai, le Foreign Office le ratifiait. Pour la première fois dans son histoire, la France, par son association avec la Grande-Bretagne, s'assurait l'égalité dans tous les pays susceptibles de fournir en pétrole des ressources nouvelles. Si en Mésopotamie notre part n'était que de 25 p. 100, la raison s'en trouvait dans les droits statutaires et internationaux des concessionnaires anglais, dont la résistance à la rétrocession de la part allemande à la France s'était obstinément maintenue et n'avait finalement cédé qu'à la pression de M. Walter Long. Le long désaccord de la France et de la Grande-Bretagne sur les frontières de la Syrie retarda d'un an la ratification de l'arrangement relatif au pétrole. Cette

Sayfa:448

ratification n'intervint qu'en avril 1920, à la Conférence de San-Remo, sur les bases mêmes qu'avaient arrêtées en 1919 MM. Henry Bérenger et Walter Long. C'est au traité de Versailles que demeurera, pour l'avenir, attaché l'honneur d'avoir doté la France de cette politique.

La paix de 1919 a également valu à la France la part d'extension coloniale qui lui était due.

(1) Une importante concession en Algérie avait déjà été accordée par le gouvernement français à un groupe anglais pendant les premières années de la guerre.

Sayfa 447

8 Eylül 1919 günü, Henry Berenger, Walter Long'la, Fransa'ya, [sayfa 448] **Almanya'nın sahip olduğu Turkish Petroleum Co'daki, Musul ve Bağdat vilâyetlerinde bulunacak petrolün yüzde 25'lik payını, her iki ülkenin Galiçya, Romanya ve Rusya'da bulacakları bütün petrol yataklarının yüzde 50'si, İngiltere tacına ait kolonilerdeki petrol açısından çok zengin yatakların yüzde 34'ünü veren bir anlaşma imzalamıştı. İngiltere ise buna karşılık, bütün Fransız kolonilerinde bulunan petrolün, aynı yüzde 34 oranını ve Musul'dan Akdenize kadar, Fransız mandası altındaki ülkeler üzerinden bir boru hattı geçirme hakkını alacaktı. İki gün sonra, Fransız Hükümeti, bu anlaşmayla ilgili hususları kabul etti. 16 Mayıs tarihinde, İngiltere Dışişleri Bakanlığı bunu onayladı. Tarihinde ilk defa, Fransa, İngiltere'yle işbirliği yaparak, petrolde yeni kaynaklar sunması beklenen yerlerde eşitliğini temin etti. Şayet, Mezopotamya'da, hakkımız, sadece yüzde 25 ise, bu, İngiliz işletmecilerin hukukî ve uluslararası haklara sahip olmalarından, dolayısı ile Alman haklarını Fransızlara terketmemede inançla di-**

renmeleri ve en sonunda Walter Long'un ısrarıyla bu kadarına razı olmalarındandır. Fransa ile İngiltere'nin, Suriye hudutları üzerindeki anlaşmazlığı, petrolle ilgili düzenlemenin bir sene gecikmesine sebep oldu. Bu onaylama, 1920 senesinde, Monte Carlo'da, 1919 yılında Henry Berenger ile Walter Long'un anlaştıkları temelde gerçekleşti. Gelecekte, Versailles Antlaşması Fransa'ya bu alandaki çıkarları temin edecektir.

1919 barışı, Fransa'ya aynı şekilde, sahip olduğu kolonileri genişletme hakkını veriyordu.

1. Cezayir'de önemli bir petrol işletme izni, savaşın ilk yıllarında, Fransız hükûmeti tarafından bir İngiliz grubuna verilmişti.

Sayfa:483

Au lieu de l'écarter, le gouvernement français le discute et commet l'imprudence d'écrire, dans une note, celui de 120 milliards. Rien n'est signé. Mais les Anglais gardent l'impression que nous acceptons les bases de la solution. Les Chambres françaises s'alarment.

Sayfa 483

Alman borçlarının azaltılmasını reddetmektense, Fransa bunu müzakere etti ve **bir notta 120 milyar yazmak tedbirsizliğinde bulundu. Hiçbir şey imzalanmadı. Fakat, İngilizler bizim çözümün temellerini kabul ettiği hissini muhafaza etmektedir. Fransız Parlâmentosu Bölümleri alarma geçtiler.**

Sayfa:488

Que la France victorieuse et saignante ait pu, dans les douze mois qui ont suivi la mise en vigueur de la paix, accepter semblable mutilation de ses droits les plus certains ; que des articles fondamentaux du traité, discutés six mois durant en 1919, puissent être en 1921 aussi simplement déchirés ; que l'Allemagne puisse proclamer que ses engagements ne la lient pas tant qu'un accord nouveau ne les a pas modifiés ; que de telles revisions, directement inspirées des mémoires du comte de Brockdorff-Rantzau, aient été présentées par le gouvernement français et par la presse française comme des succès de notre politique, c'est un sujet de surprise auquel le temps n'enlèvera rien et dont il faut s'expliquer.

Sayfa 488

Muzaffer ve kan dökücü Fransa, barışın yürürlüğe girmesini takibeden on iki ayın içerisinde, 1919 yılında altı ay müzakere ettikten sonra kazanılan ve 1921'de kolaylıkla yırtılı atılan antlaşmadaki en kesin haklarının ihlalini kabul eder gibi görünüyordu. Almanya, bu antlaşmada gerekli değişiklikler yapılmadığı takdirde, buradaki taahhütlerine uymayacağını ilân etmişti. Bu tip revizyonlar, Brockdorff – Rantzau'nun belgelerinden doğrudan doğruya etkilenerek hazırlanılmış ve Fransız Hükûmeti ve Fransız basını tarafından, politikamızın başarısı olarak sunulmuş olup, zamanla hiçbir şeyin değişmeyeceği kabul edildiği cihetle, bu hayretlere sebep olan bir husus olup, açıklanması gerekmektedir.

Sayfa:488

tions ultérieures, les abandons consentis à Paris en janvier 1921 n'en constituent pas moins un affaiblissement définitif du droit des vainqueurs et une mutilation sans remède du traité de Versailles. Ce sont là fautes sur lesquelles on ne revient pas et dont les effets demeurent acquis.

Sayfa 488

Fakat, daha sonraki müzakerelerin ışığında, fakat Ocak 1921'de Paris'te müsaade edilen terkler, galiplerin haklarının kesin olarak zayıflamasından ve Versailles Antlaşması'nın zayıflamasından başka bir şey teşkil etmedi. Bunlar, üzerine geri dönülmeyen etkileri süregiden olaylardır.

Sayfa:492

Au XIXe siècle, la France et les États-Unis s'aimaient sans se connaître et l'absence de contact évitait les heurts. Ce contact, la guerre l'a créé avec les risques qu'il comporte entre peuples de traditions et de tempéraments divers. Tant que la guerre a duré, j'ai pu, par les moyens puissants en ressources et en hommes dont je disposais à Washington, maintenir le plein accord et éviter les frictions. La paix signée, une détente s'est produite comme partout, et l'heure des malentendus a sonné. Tantôt c'étaient les soldats rapatriés qui se plaignaient des mercantis de France, sans se souvenir que les Français en avaient souffert comme eux. Tantôt c'étaient de jeunes recrues, envoyées en renfort à l'armée d'occupation du Rhin

Sayfa:492

avant d'avoir eu le temps de se battre, qui se laissaient prendre aux flatteries allemandes. D'autres encore ajoutaient foi à d'absurdes légendes, comme « la location des tranchées ». Beaucoup, dans le juste témoignage de notre gratitude, trouvaient une raison de croire qu'ils ne s'étaient battus que pour nous et d'oublier que, si l'Amérique a déclaré la guerre, ce fut pour sa propre défense.

Sayfa 492

19. yüzyılda, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri, birbirlerini tanımadan seviyorlardı ve temas eksikliği kırılganlıklara yol açıyordu. Savaş bu teması, geleneğin ve farklı özelliklerin halkların arasındaki riski de içererek yarattı. Savaş devam ettiği müddetçe, Washington'da tutabildiğim kaynak ve insan olarak kuvvetli olanaklarla, tam bir uyuşmayı temin ederek sürtüşmeleri engelleyebildim. Barış imzalandı, bir gevşeme hemen hemen her yerde meydana geldi ve yanlış anlamalar saati de geldi çattı. Bazen, ülkelerine dönen askerler, Fransızların da onlar gibi şikayetçi olduğunu hatırlamaksızın, Fransa'nın gezgin satıcılarını şikayet etti. Bazen, Ren İşgal Ordusu'na takviye olarak gönderilen yeni askerler, daha savaşmaya fırsat bulamadan, Alman dalkavukluğu ile şikayette bulundular. Diğer bir kısmı ise, "siperlerin kirası " gibi saçma efsanelere inanarak şikayette bulundu. Bunların bir çoğu, şahit olduk ki sadece bizim için savaştıklarına bir sebep buluyorlardı. Amerika'nın kendi öz savunması için savaş ilân ettiğini unutmuşlardı...

Sayfa:492

En octobre 1918, j'avais obtenu du ministre des Finances, M. Mac Adoo, le dépôt d'un projet de loi nous ouvrant, à cet effet, de larges crédits : jamais nos ministères techniques, désireux de protéger l'industrie nationale, ne consentirent à établir le programme d'achats en Amérique qui devait correspondre à ces crédits et, après quelques mois, le projet fut retiré. De là est né ce détachement, dont la France s'est plainte sans chercher à le comprendre; de là ce besoin de solitude, inspiré d'ailleurs des plus vieilles traditions de l'esprit américain.

Sayfa 492

Ekim 1918'de, Amerikan Maliye Bakanı Mac Adoo'dan , Amerikan işadamları ile ilişkilerde kullanılmak üzere geniş krediler buldum. Fakat, millî sanayimizi korumak isteyen teknik bakanlıklarımız, **bu kredilere tekabül edecek olan, Amerika'dan yapılacak olan alımlara hiç bir zaman müsaade etmediler ve birkaç ay sonra bu proje geri çekildi. Bu kopukluk buradan ileri geldi ve Fransa, bunu anlamaya, bu Amerikan ruhunun en eski geleneklerinden olarak ortaya çıkan dayanışma gereğini hiç anlamaya çalışmadan şikayetçi oldu.**

Sayfa:493

Parce que les réflexes britanniques ne concordent pas avec les nôtres ; parce que l'Anglais, derrière le rempart de la mer, est fermé à l'état d'esprit du Français avec sa frontière ouverte deux fois violée en cinquante ans ; parce que l'Anglais, jamais attaqué dans son île, tient la guerre pour un sport et, quand c'est fini, conclut :

Sayfa:493

« N'en parlons plus ! »; parce que l'Anglais, qui a dit: « L'Allemagne paiera jusqu'au dernier sou », mais qui n'a pas été dévasté, peut se passer des réparations sans se condamner à la faillite; pour toutes ces raisons, l'entente a été et sera difficile entre nos deux pays. Dans le passé, soixante et une années de guerre en cent vingt-

Sayfa:494

sept ans ; pendant l'effort commun de 1914 à 1918, des appréciations divergentes sinon sur les principes, du moins sur les moyens ; pendant la discussion de la paix, des conceptions contraires, dont ce livre retrace le choc, voilà le cadre de la solidarité franco-britannique. Il faut s'y reporter pour ne pas s'alarmer à l'excès des désaccords récents. Mais il faut retenir aussi que, de 1914 à la fin de 1919, l'harmonie a été maintenue sans que fût sacrifiée aucune des revendications essentielles de la France. Si en 1920, si en 1921 il en a été autrement, il en faut chercher la cause. Car, seule, la cause trouvée nous révélera le remède.

Sayfa 493

Zira, İngiliz refleksleri bizimkilerle uyuşmaz. Zira, İngiliz, denizden kalesinin arkasında, açık hudutu elli yılda iki defa ihlal edilmiş Fransız ruh durumunu anlamaz. Adasında, hiç bir zaman saldırıya uğramamış olarak, savaşı spor olarak kabul eder ve bittiğinde de şöyle özetler: «Hiç konuşmayalım ! ». Zira İngiliz: "Almanya son kuruşuna kadar ödeyecektir " demektedir. Fakat İngiltere tahrip olmamış ve toparlanmasını iflasa mahkûm olmadan yapabilecek bir durumda olup, ülkelerimiz arasında bir işbir-

liği antlaşması zor olmuştur ve olacaktır. Geçmişte, yüz yirmi yedi sene içerisinde altmış bir sene savaş halinde olmuşuz. [sayfa 494] 1914'den 1918'e kadar olan ortak gayret esnasında, prensipler üzerinde olmasa da, en azından izlenecek yollar üzerinde farklı değerlendirmelerde bulunulmuş, barış müzakereleri esnasında ise, **bu kitabın şokunu yeniden ortaya koyduğu yanlış anlamalar olmuştur. İşte, Fransız – İngiliz dayanışması.** 1914'den 1919'a kadar uyuşma, Fransa'nın temel taleplerinden hiç biri kurban edilmeksizin iyi gittiyse ve 1920'de ve 1921'de başka türlü olduysa, **bunun sebebini aramak gerekir. Zira, sadece sebebin bulunması bize çözümü getirecektir.**

Sayfa:494

Trop d'Anglais ont oublié que leur pays, si magnifiquement qu'il ait travaillé pour la victoire, n'a été ni envahi ni saccagé. Trop d'Anglais ont méconnu qu'à la France saignante et ruinée autre chose était dû que le conseil quotidien de renoncer à son droit. L'immense majorité du peuple britannique, ni, j'en ai l'assurance, M. Lloyd George lui-même, n'ont varié dans leurs sentiments de loyale fraternité à l'égard du peuple français. Mais tant de gens ont affirmé que la France seule retarde l'avènement de la paix, en réclamant l'exécution d'un traité qui lie les vainqueurs entre eux, comme les vaincus par rapport aux vainqueurs ; si peu ont expliqué notre inéluctable nécessité d'obtenir

Sayfa:495

réparation sous peine de plier, pour un demi-siècle, sous le faix injuste d'une charge écrasante que l'équivoque morale dressée entre les deux pays a irrité les nerfs et troublé les esprits.

Sayfa 494

Birçok İngiliz, zafer için bu kadar şahane bir şekilde çalışan ülkelerinin ne işgal edildiğini, ne de tahrip edildiğini unutmuş görünüyorlar. Birçok İngiliz, Fransa'nın savaştan başka bir şeyden ötürü kanını döktüğünü ve ve harap olduğunu düşünüyorlar ki hakkını reddediyorlar. İngiliz halkının büyük bir kısmı, eminim ki buna bizzat Lloyd George da dahildir, Fransız halkına karşı kardeşlik hislerini muhafaza ediyorlar. Fakat, İngilizlerden o kadar çok kişi, tek başına Fransa'nın, mağluplarla galipler arasındaki ilişki gibi, galipleri kendi aralarında birbirlerine bağlayan bir barış antlaşmasını talep ederek, barışın gelişini geciktirdiğine inanmaktadır ki ancak pek az İngiliz, bizim, [sayfa 495] yarım asırdır, adaletsiz ezici bir yük altında bükülmemizin vazgeçilemez tazminatını almamız gereğini izah edebilmektedirler. **Bundan dolayı iki ülke arasında doğan manevî güvensizlik, sinirleri germekte ve düşünceleri bulandırmaktadır.**

Sayfa:495

Car nul n'admettra que ce qui fut possible hier ne l'est plus aujourd'hui. Quand, en 1917, la Grande-Bretagne voulait évacuer Salonique; quand, en 1918, elle prétendait, par une myope politique d'effectifs, réduire le nombre de ses divisions en France de 60 à 40 ; lorsque, dès les premiers mois de 1919, M. Lloyd George, déjà obsédé de politique intérieure, disait : « Il faut, pour que l'Allemagne signe, la ménager » et que M. Clemenceau répondait : « Nous n'avons pas, en face d'un agresseur vaincu, à nous faire

Sayfa:496

pardonner la victoire »

Sayfa 495-496

Hiçbir şey, dün mümkün olanın bugün olmamasını kabul etti-remez. 1917'de İngiltere Selanik'i boşaltmayı istiyordu, 1918'de, miyop bir etkin politikayla, Fransa'daki tümen sayısını, 60'dan 40'a indirmeyi öngörüyordu. 1919'un ilk aylarından itibaren, Lloyd George, iç politika uygulamaya başlamıştı ve "Almanya'nın şu sözleşmeyi imzalaması için, içeriye dönmek lazım " diyordu ve Clemenceau da, "Bir saldırgan mağlubun karşısında, zafer ka-zandığımız için özür dileyecek durumda değiliz " diye cevap ve-riyordu.

Sayfa:496

Si, plus tard, elle n'y a pas réussi, c'est qu'ayant en mains les mêmes cartes, elle a cessé de savoir les jouer.

Sayfa 496

Fransa, daha sonra kozlarını iyi kullanamadıysa, bu elinde ay-nı kartlar olmasına rağmen, bunları nasıl oynayacağını artık bil-memesindendir.

Sayfa:498

L'Angleterre est une île ; cela explique toute son histoire ». Et si l'on m'objecte que, ce disant, j'attribue aux questions de personnes trop d'importance, je réponds que la politique, c'est de l'action et que l'action, c'est les individus.

Sayfa 498
"İngiltere bir adadır, bu bütün tarihini izah etmektedir." Bana bu şekilde itiraz edilirse, ben de çok büyük öneme sahip kişilerin sorularına atıfta bulunarak, politikanın eylem olduğu ve eylemlerin de, fertler olduğu şeklinde cevap veririm.

Sayfa:499

Quand, en réplique à l'invasion de la Ruhr par la *Reichswehr*, les troupes françaises ont occupé Francfort, a-t-on demandé à la Grande-Bretagne ce qu'elle aurait fait si, sous prétexte de police, les restes de la flotte allemande étaient venus croiser à l'entrée de la Tamise et y tirer des coups de canon? Non : on a biaisé, on a rusé et c'est par les journaux que M. Lloyd George a appris l'occupation.

Sayfa 499
Ruhr bölgesinin Reichwehr tarafından işgaline cevap olarak, Fransız orduları Frankfurt'u işgal ettiler, **İngiltere'ye polis görevi çerçevesinde, Alman filosunun geri kalanının Tamise'in girişini top ateşine tutmaya geldiğinde ne yaptığını soran oldu mu? Hayır: Oradan kaçıldı, hata yapıldı ve Lloyd George işgali gazetelerden öğrendi.**

Sayfa:500

Quand, à la même époque, la France a reconnu le général Wrangel, a-t-elle franchement annoncé à l'Angleterre sa résolution? Non ; et le surlendemain de l'entrevue de Hythe où l'on n'avait parlé de rien, c'est

Sayfa:500

par la presse encore que la nouvelle est parvenue au gouvernement britannique. Ce sont faits qu'il faut rappeler, si l'on veut comprendre comment chaque décision prise en 1920 fut l'occasion d'amères controverses ;

Sayfa 500

Aynı dönemde Fransa, General Wrangel'i tanıdı. Fransa, İngiltere'ye kendi kararını bildirmiş miydi? Hayır ve Hythe'le yapılan görüşmeden İngiltere'ye hiç bahsedilmedi ve İngiliz hükümetinin bundan ancak basın vasıtası ile haberi oldu. Bunlar, 1920'de alınmış her kararın nasıl acı zıtlıkların sonucu olduğunu anlatan olaylardır.

Sayfa:501

Lisez les journaux allemands : à sentir l'opinion française disjointe du traité par tant de paroles violentes, l'Allemagne a conçu l'espoir d'avoir plus aisément raison du texte qui a scellé sa défaite. A l'heure même où, convaincue de son efficacité, elle le dénonçait comme inexécutable pour échapper à ses prises, elle a recueilli de France un écho approbatif. A l'heure où, en vertu de ce traité, elle restituait ou versait plus de 20 milliards de marks-or, elle a trouvé en France d'inattendus concours pour prétendre, avec elle, qu'elle ne paierait rien.

Sayfa 501
Alman gazetelerini okuyun: Fransa'nın antlaşmayla ilgili farklı görüşleri, şiddetli sözlerle verilmektedir. Almanya, kendi başarısızlığını onaylayan metnin sebeplerini daha kolay anlama ümidini korumaktadır. Etkililiğini belirlediği saatte bile, sorumluluklarından kaçmak için, gerçekleştirilemez olarak ilân etmiş ve Fransa'dan onaylayıcı bir tepki almıştır. Uğruna, 20 milyar marktan fazla harcadığı bu antlaşmayla ilgili olarak, Fransa'da, uğruna hiç bir şey ödemeyeceği beklenmedik mücadelelerle karşılaştı.

Sayfa:502

Cet aveuglement s'est, hélas ! rencontré jusqu'aux sommets de l'échelle gouvernementale.

Sayfa 502
Bu körlük, heyhat, hükûmet makamlarının bile zirvelerinde görülebilmektedir.

Sayfa:502

M. Aristide Briand, allant plus loin, a dénoncé comme « la tare du traité » les clauses de réparations, œuvre de son collègue M. Loucheur et base de l'argumentation française à la Conférence de Paris. Il a professé, aux applaudissements immédiats du ministre allemand des Affaires étrangères, que le contrat qu'il avait charge d'appliquer était « dépourvu de vie intérieure » (3). Suivant la forte expression de M. Clemenceau, c'est le

Sayfa:502

mauvais ouvrier qui se plaint de son outil. Ces récriminations, en face de vaincus arrogants et d'alliés hésitants, ont porté leurs fruits.

Sayfa 502

Aristide Briand, daha da öfeye giderek, arkadaşı Loucheur'ün hazırladığı ve Paris Konferansı'nda Fransa'nın görüşlerinin temelini teşkil tazminat maddelerini "barışın yükü" olarak ilân etti. **Alman Dışişleri Bakanı'nın kesin alkışlarıyla, uygulamak zorunda olduğu sözleşmenin « İçişleri ile ilişkisiz " olduğunu beyan ediyordu. Clemenceau'nun kuvvetli ifadesine göre, Aristide Briand, kullandığı takımdan şikayet eden kötü işçi gibiydi. Kritikleri, mağrur mağluplar ve mütereddid müttefiklerde meyvelerini verdi.**

Sayfa:510

Sur les marchés de l'Amérique du Sud et de l'Extrême-Orient, les firmes anglaises et américaines se disputent les ordres. Pour que cette concurrence demeure un stimulant sans devenir un dissolvant, la Grande-Bretagne et l'Amérique ont besoin de la France comme d'un trait d'union et d'un régulateur.

Sayfa 510

Güney Amerika ve Uzak Doğu pazarları üzerinde İngiliz ve Amerikan firmaları düzenleri tartışıyorlardı. Bu rekabetin bir çö-

zücü hâline gelmeden bir harekete geçirici hâline gelmesi için, İngiltere ve Amerika bir ara çizgisi ve bir düzenleyici olarak Fransa'ya muhtaçdırlar.

Sayfa:514

M. Lloyd George était convaincu et l'occupation maintenue. Pourquoi? *Parce qu'il y avait alors une politique française.* C'est faire tort à nos alliés que de les croire incapables d'estimer notre fermeté. C'est faire tort à la France que de lui interdire la fermeté.

Sayfa 514

İki gün daha sonra, Lloyd George emin hâle gelmişti ve işgal devam ediyordu. Niye? Zira bir Fransız politikası vardı. Bizim sağlamlığımızı kestirememek müttefiklerimize zarar veriyordu. Kendisine sağlamlığı yasaklamak da Fransa'ya zarar veriyordu

HISTOIRE

CONTEMPORAINE

TRANSFORMATION POLITIQUE & SOCIALE

DE L'EUROPE

PAR

LE PRINCE LUBOMIRSKI

I

1740

PARIS
CALMANN LÉVY, ÉDITEUR
ANCIENNE MAISON MICHEL LÉVY FRÈRES
3, RUE AUBER, 3

1889

ÇAĞDAŞ TARİH

AVRUPA'NIN SOSYAL VE POLİTİK DEĞİŞİMİ

PRENS LUBOMIRSKI

PARİS
Yayımcı: CALMANN LÉVY
ANCIENNE MAISON MICHEL LEVY FRÈRES

3, RUE AUBER, 3
Yayın Yılı: 1889

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No	: 1740
Yazar	: Jozef Lubomirski
Cild	: Kahve
Ebadı	:
	En : 13 cm.
	Boy : 22 cm.
Sayfa Adedi	: V + 469
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.

PRÉFACE

J'ai entrepris d'écrire l'histoire de la transformation politique et sociale de l'Europe. J'assume, je le sais, une lourde tâche. Nous traversons une époque troublée. Le rôle de l'historien est difficile. Depuis 1850, les événements se sont précipités avec une rapidité dont on retrouverait à peine l'exemple dans la chute de l'empire romain. De 1648 à 1850, la carte de l'Europe n'a presque pas varié. Le partage de la Pologne y a apporté, dans le courant de ces deux siècles, l'unique modification importante. L'agrandissement extraordinaire de la Russie s'opérait — l'annexion de la Courlande et de la Finlande mise

à part — aux dépens de pays exclus du monde civilisé et dont la désagrégation ne dérangeait pas l'équilibre général. L'annexion, au préjudice du Danemark, de la Norvège à la Suède, fut un changement de dynastie plutôt qu'un événement politique. La tourmente napoléonienne a laissé, après son passage, les choses dans leur état antérieur. Un étudiant pouvait presque, en 1850, apprendre l'histoire et la géographie sur une carte dressée au XVIIe siècle[1].

Aujourd'hui, tout est changé, modifié, déséquilibré. Il m'a paru utile et profitable à l'instruction des générations qui suivront la nôtre, de condenser dans un aperçu général les causes et les effets de cette transformation. C'est toutefois à partir de 1870 seulement, que, spectateur désintéressé du grand drame

1. Les modifications à apporter se bornent à la disparition de petits États comme Venise, Florence, Gênes; à la perte par la Suède de ses possessions continentales; à l'élévation de la Prusse; à la Corse perdue et reconquise par la France; à la formation de la Grèce, etc., toutes insignifiantes, et ne nuisant pas à l'équilibre.

social qui se déroule devant moi, j'ai pu observer utilement et raisonner les événements. En 1850, j'étais trop jeune : de 1860 à 1870, absorbé par d'autres préoccupations. Obligé d'emprunter aux écrits et aux souvenirs de témoins plus âgés ou moins distraits les appréciations relatives à cette période, je crains que mon travail ne s'en ressente, et je prie le lecteur d'excuser les lacunes de mon œuvre. Depuis 1870, je me suis voué à l'étude religieuse, sociale et politique de mon époque.

Je raconterai l'histoire de tous les peuples, mais je me servirai de ma patrie comme point de départ et de comparaison. Plus mal partagé en cela que la majorité des hommes, je ne puis employer le mot PATRIE, sans explication préalable. Mon pays, c'est la France. Polonais d'origine, je suis devenu Français à l'âge de trente-cinq ans, mais, si j'en excepte mes premières années passées à la cour ou au service de la Russie, j'ai habité pendant toute ma vie active la France qui

m'a recueilli, soutenu, protégé, au moment où, orphelin de famille et de patrie, sans pain ni abri, livré aux hallucinations suggérées par la misère à un homme qui n'avait jamais connu le besoin, je sentais des pensées de suicide hanter mon cerveau enfiévré.

L'amour que je porte à la France est si profond qu'il a effacé de mon cœur les sympathies et les haines de ma première origine.

Puis-je croire sans présomption que je saurai remplir ma tâche d'historien avec plus d'impartialité qu'un Français de naissance? Je le pense en toute sincérité. Je n'éprouve ni rancune du passé, ni colère contre le présent. Français de fraîche date, je ne me sens l'esprit influencé ni par les regrets, ni par les espoirs issus de la comparaison avec d'autres temps. Libre de tout engagement[1], je n'appartiens à aucun parti. Si mes sympathies penchent d'un côté, il suffit d'un raisonnement

ou d'un incident pour les remettre en équilibre. Ma religion politique ne s'est jamais élevée jusqu'à la foi[1]. Le mot *principe* m'est inconnu; je le confonds à dessein avec son synonyme le *parti pris*. Je ne mesurerai ni le blâme, ni la louange aux divers partis qui se disputent le pouvoir en Europe. Mes appréciations n'auront qu'un objectif: le bien de la France et de l'humanité, tel que je le comprends.

Loin de moi, cependant, de me croire infaillible. Mes convictions peuvent reposer sur des erreurs; elles sont au moins sincères et désintéressées. Que ceux dont je pourrais blesser involontairement l'opinion, veuillent bien me tenir compte de cette déclaration.

Prince J. LUBOMIRSKI.

Ön Söz

Avrupa'nın sosyal ve politik değişiminin tarihini yazmayı üstlendim. Bunun ağır bir sorumluluk olduğunu biliyorum. Çalkantılı bir dönemden geçiyoruz. Tarihçinin görevi zordur. 1850'den beri olaylar, sadece Roma İmparatorluğu'nun çöküşünde rastlayabileceğimiz bir hızla gelişti. 1648'den 1850'ye kadar, Avrupa haritası hemen

hemen pek değişmedi. Polonya'nın paylaşılması, bu iki yüzyıllık süreçteki tek önemli değişmedir. Rusya'nın aşırı büyümesi, Finlandiya'nın ve Courland'ın katılımı bir yana bırakılırsa, medenî dünyanın dışındaki devletlerin zararına gerçekleşiyordu ve bölünme genel dengeyi rahatsız etmiyordu.

Danimarka'nın, Norveç'in, İsveç'in zararına olan katılım siyasî bir olaydan çok, bir hanedanlık değişimiydi. Napolyon fırtınası geçtikten sonra her şeyi eski hâlinde bıraktı. 1850 yılında bir öğrenci, XVII. yüzyılda çizilmiş bir haritanın üzerinde coğrafyayı ve tarihi öğrenebilirdi.

Bugün her şey değişti, yeniden yapılandı ve dengesini kaybetti. Bizden sonraki kuşakların eğitiminde, bu değişimin sebeplerini ve sonuçlarını genel bir bakış açısıyla özetlemek bana yararlı ve gerekli göründü. Bununla birlikte sadece 1870'ten itibaren, önümde cereyan eden sosyal dramın ilgisiz izleyicisi olarak olayları yararlı bir biçimde gözlemleyebildim ve mantığını kavrayabildim. 1850'de çok gençtim; 1860'tan 1870'e kadar diğer uğraşlarla meşguldüm. Bu dönemle ilgili değerlendirmeleri daha yaşlı ve daha dikkatli tanıkların hikâyelerinden ve anılarından almak zorunda kaldığımdan, çalışmamın bundan etkilenmesinden korkuyorum ve eserimdeki eksikliklerden dolayı okuyucunun affına sığınıyorum. 1870'ten itibaren kendimi dönemimin politik, sosyal ve dinî çalışmalarına adadım.

Bütün toplulukların tarihini anlatacağım, ama örnek ve başlangıç noktası olarak alacağım insanların birçoğundan bu noktada farklı bir şekilde ayrıldığımdan, bir ön açıklama yapmadan VATAN kelimesini kullanamam. Benim ülkem Fransa'dır. Ben Polonya kökenliyim, 35 yaşında Fransız vatandaşı oldum. Rusya'nın hizmetinde ve sarayında geçirdiğim ilk yıllarımı saymazsam, vatanından ve ailesinden uzak kalmış, aç susuz, yurtsuz bir adamın, hayatında asla görmediği yokluğun bende uyandırdığı sanrılara teslim olmuş ateşli

beynimi kurcalayan intihar düşüncelerini hissettiğim anda, tüm faal hayatımı yaşadığım Fransa bana kucak açtı, destek verdi, beni korudu.

Fransa'ya duyduğum sevgi, o kadar derin ki kendi özüme duyduğum nefretleri ve sempatiyi kalbimden sildi.

Tarihçiliği, hiç gururlanmadan doğuştan Fransız olan birinden daha iyi gerçekleştirebileceğime inanabilir miyim? Bunu bütün içtenliğimle düşünüyorum. Ne geçmişe kin ne de günümüze karşı kızgınlık duyuyorum. Daha yeni bir Fransız olarak kendimi, diğer zamanların karşılaştırılmasından kaynaklanan umutlardan ve pişmanlıklardan etkilenmiş hissetmiyorum. Tüm güdülemelerden1 bağımsızım, hiçbir partiye ait değilim. Eğer sempatilerim bir taraftan yana olursa, bunları dengelemek için bir olay veya bir sebep yeterli olur. Dinî görüşüm, asla iman boyutuna kadar yükselmemiştil. İlke sözcüğü bana yabancıdır; eş anlamlısı "taraf tutma" olan kelimeyle kasten karıştırırım. Avrupa'daki iktidarı tartışan çeşitli partileri ne övgüyle ne yergiyle ölçeceğim. Değerlendirmelerimin sadece bir amacı olacak: Benim anladığım ölçüde, insanlığın ve Fransa'nın iyiliği.

Yanılmayacağımı söylemek haddime düşmez, tanılarım hatalara dayanabilir, ama en azından içten ve yansızdırlar. Düşüncelerini istemeyerek yaraladıklarım, bu beyanımı dikkate alsınlar.

Prens J. LUBOMIRSKI

Sayfa :1

La
France, l'Allemagne, l'Italie, l'Espagne, la Tur-

Sayfa :2

quie même en éprouvèrent les effets. Néanmoins, ces effets ne furent pas identiques partout; tel peuple soumis depuis des siècles au régime monarchique absolu, résolut de limiter le pouvoir du monarque, en l'astreignant aux règles parlementaires; tel autre, qui avait déjà essayé d'un système représentatif et libéral, songea sérieusement à se donner un maître.

Sayfa 1-2

Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, hatta Türkiye bunun sonuçlarını hissettiler. En azından bu etkiler her yerde aynı olmamıştır. Yüzyıllar boyunca mutlak monarşi rejiminin etkisinde olan bir toplum, parlâmenter kurallar koyarak hükümdarın gücünü sınırlamayı başarmışken, temsilî ve liberal bir sistemi daha önce denemiş olan başka bir toplum ciddî bir şekilde yönetimi bir lidere vermeyi düşünmüştür.

Sayfa :12

Les Turcs occupaient la Grèce, une partie de la Hongrie et de nombreux pays slaves; d'autres Slaves subissaient le joug des Tartares musulmans. La Suède régnait en Poméranie; la France était un composé de toutes les races, Gaulois, Romains, Francs, Armoricains, Celtes, dont la fusion ne s'était pas opérée.

Sayfa 12

Türkler Yunanistan'ı, Macaristan'ın bir bölümünü ve birçok Slav ülkesini işgal ediyorlardı. Diğer Slavlar, Müslüman Tatarların boyunduruğu altına girmeye maruz kalıyordu. İsveç, Pomerанie'de hüküm sürüyordu, Fransa hâlâ kaynaşamayan Galya'lılar, Romalılar, Frenkler, Armoricairi'ler ve Kelt'lerin birleşiminden oluşmaktaydı.

Sayfa :70

les sultans ont pu, grâce à cette circonstance, gouverner tant bien que mal, pendant quatre siècles, leur État issu de la conquête pure. Les musulmans sont égaux entre eux, dans des conditions particulières que le citoyen français, le plus intransigeant, ne comprendrait que difficilement. Tout musulman, de si basse extraction qu'il soit, peut s'élever à un haut emploi, et prétendre à l'alliance du sultan, sans que pour cela, le fils légitime, fruit de cette alliance, jouisse du moindre privilège. Cette égalité était spéciale à ceux qui professaient la religion dominante. Tout ce qui n'était pas musulman était *raya*, c'est-à-dire tributaire et corvéable à merci. La condition première de quatorze millions de chrétiens (Slaves, Grecs, Arméniens, Maronites) approchait, dans quelques districts, de l'esclavage. Cette législation, en vigueur surtout chez les Slaves massés au pied des Balkans, motivait l'intervention perpétuelle et souvent armée des deux puissants voisins de la Turquie, l'Autriche et la Russie. Au commencement du siècle,

Sayfa :70

les nombreux désastres éprouvés par les Ottomans avaient fini par rendre permanentes ces interventions. Le sultan Mahmoud, pressentant la catastrophe dont une pareille situation menaçait son empire, consentit, en se débarrassant des

Sayfa :71

janissaires, à perdre en pleine guerre grecque sa principale ressource militaire, pour pouvoir, d'un autre côté, procéder à des réformes indispensables, dont les soldats de cette milice s'étaient déclarés les adversaires. La mort l'empêcha de donner suite à un projet que son successeur, Abdul-Medjid, exécuta en publiant le *hatti-chérif* du Gul-Hané. Sans toucher à la suprématie du Koran ni aux privilèges de la religion dominante, le *hatti-chérif* accordait des droits assez larges aux populations chrétiennes, établissait des lois de recrutement, des tribunaux, et, astreignait à des règles de justice l'arbitraire des pachas de province. « Ces concessions impériales, disait le *hatti-chérif*, s'étendent à tous mes sujets. De quelque religion ou de quelque secte qu'ils soient, ils en jouiront sans exception. »

Sayfa :71

A Constantinople, et dans les provinces musulmanes de l'Asie Mineure, le *tanzimat* (c'est ainsi que les Turcs appelèrent le *hatti-chérif* réformateur) fut accueilli, sinon avec faveur, du moins sans opposition. En Bosnie, l'aristocratie jouissait d'un pouvoir héréditaire et despotique. Les anciens beys, devenus musulmans, soutenus par l'Autriche qui convoitait la possession de la catholique Bosnie, se révoltèrent. On fut obligé d'envoyer contre eux une armée sous le commandement

Sayfa :72

d'Omer-Pacha. Après plusieurs rencontres sanglantes, une partie des beys révoltés se réfugia en Autriche. En Syrie, on rencontra les mêmes difficultés.

Sayfa 70

Sultanlar, tam 4 yüzyıl boyunca zafer kazanarak elde ettikleri ülkelerini, bu durum sayesinde ellerinden geldiğince yönetmeye çalıştılar. En katı bir Fransız vatandaşının bile zorlukla anlayabileceği özel durumlarda, Müslümanlar kendi aralarında eşittirler. Her Müslüman, en aşağı tabakadan bile olsa, yüksek bir göreve yükselebilir, sultanla dünür olabilir. Üstelik, bu evlilikten doğacak çocuk, bütün imtiyazlara sahiptir. Bu eşitlik, hâkim olan dini icra eden kişiler için özeldi. Müslüman olmayan herkes Ra-ya'ydı; yani haraç ödeyen ve üzerine angarya yüklenebilen... 14

milyon Hristiyanın (Slavlar, Yunanlılar, Ermeniler, Meruniler) hayat şartları, bazı kazalarda köleliğe yakındı. Özellikle, Balkanların eteğinde yoğunlaşmış Slavlarda yürürlükte olan bu yasa, Türkiye'nin iki güçlü komşusu olan Rusya ve Avusturya'nın sürekli ve genellikle de silâhlı müdahalesine olanak sağlıyordu. Yüzyılın başında, Osmanlıların yaşadığı bozgunlar sonunda, müdahaleler süreklileşmeye başladı. Sultan Mahmut, imparatorluğunu tehdit eden böyle bir faciayı önceden sezdiğinden, bu ordunun askerlerinin muhalefet ettikleri gerekli yenilikleri gerçekleştirebilmek için, yeniçerilerden kurtularak başlıca askerî kaynağını Yunan Savaşı'nın tam ortasında kaybetmeye karar verdi.

[sayfa 71]

Ölümü bunu gerçekleştirmesini engelledi; bunu veliahtı Abdülmecid, Hattı-Şerif (Gülhane-i Hattı Hümayun)'i yayınlayarak gerçekleştirdi. Ne Kur'an'ın üstünlüğüne ne de hâkim olan dinin imtiyazlarına dokunan Hattı-Şerif, Hristiyan halklarına çok geniş haklar veriyordu; askere almayı kanunlara bağlıyor, mahkemeler kuruyor, taşra paşalarının zorbalıklarını adalet kurallarıyla sınırlıyordu. "İmparatorluğun bu imtiyazlarından tüm halkım faydalanacaktır. Hangi dinden veya mezhepten olursa olsunlar istisnasız bu imtiyazlardan faydalanacaklardır." diyordu Hattı-Şerif.

İstanbul'da ve Anadolu'nun Müslüman taşralarında Tanzimat (Türkler yenilikçi Hattı-Şerif'i böyle adlandırıyorlardı), memnuniyetle olmasa da itirazsız kabul edildi. Bosna'da, soylular sınıfı, zorba ve babadan oğula geçen bir iktidarın tadını çıkarıyordu.

Katolik olan Bosna'yı ele geçirmek için Bosna'ya göz diken, Avusturya tarafından desteklenen Müslüman olmuş eski beyler isyan ettiler. [sayfa 72] Ömer Paşa'nın komutanlığında bir orduyu onlara karşı göndermek zorunluluğu doğdu. Birçok çarpışmadan sonra isyan etmiş beylerin bir kısmı Avusturya'ya sığındı. Suriye'de de aynı zorluklarla karşılaşıldı.

Sayfa :72

C'est en Afrique que le *tanzimat* se heurta aux plus sérieux obstacles. Méhémet-Ali et Ibrahim-Pacha, tout en ayant échoué dans leur projet d'émanciper complètement l'Égypte, avaient obtenu l'hérédité dans leur famille. Abbas-Pacha, un des plus féroces tyrans dont l'histoire ait retenu le nom, essaya de profiter du sentiment

Sayfa :73

de terreur que produisait encore à Constantinople le souvenir d'une feudataire dont la soumission apparente n'avait été obtenue qu'avec l'aide des puissances européennes.

Sayfa 72

Tanzimat'ın ciddi engellerle karşılaştığı yer, Afrika'dır. Mısır'ı tamamen bağımsızlaştırma projelerinde bütünüyle başarısız olan Mehmet Ali ve İbrahim Paşa, ailelerinin verasetini elde etmişlerdi. [sayfa 73] **Tarihe acımasız zorbalardan biri olarak adı geçen Abbas Paşa, ancak Avrupa güçlerinin yardımıyla elde edilmiş, görünüşte bağlılığı olan bir tımar sahibinin anısının İstanbul'da hâlâ yarattığı terör duygusundan faydalanmaya çalışıyordu.**

Sayfa :74

A Tripoli, l'opposition se réduisit à des protestations. Telle était la situation intérieure de la Turquie. Introduction de réformes nécessaires, exécutées

Sayfa :74

lentement, entravées par le mauvais vouloir d'une partie de la population et des fonctionnaires; aux frontières, des vassaux réclamant l'indépendance; beaucoup de bonne volonté de part et d'autre, sans aucun moyen d'exécution.

A l'extérieur, la Turquie, menacée par la Russie et l'Autriche, attentives à épier le moment de sa chute pour se partager ses dépouilles, quittes à se battre ensuite sur son cadavre, se défendait avec une énergie qui lui faisait honneur.

Sayfa 74

Tripoli'deki muhalefet, protestolardan ibaretti. Türkiye'nin iç durumu şöyleydi: Memurların ve halkın bir kısmının art niyetleri yüzünden engellenen ve ağır gerçekleşen gerekli reformların getirilmesi; sınırlarda uç beylerinin bağımsızlıklarını istemeleri, her iki tarafın iyi niyetine rağmen hiçbir icraat olanağının olmaması...

Dışarıda, kalıntılarını paylaşmak için yıkılış anını kollayan, daha sonra cesedi için savaşmayı göze alan Rusya ve Avusturya'nın tehdit ettiği Türkiye, onurlu bir enerjiyle kendini savunuyordu.

Sayfa :76

En résumé, la situation de la Turquie, menacée de partage par la Russie, l'Autriche et la France, exploitée par l'Angleterre, indifférente aux autres puissances européennes, en désaccord avec

Sayfa :76

des vassaux rebelles, était aussi critique à l'extérieur qu'à l'intérieur. Des plaies béantes de cet empire en décomposition, on voyait surgir l'éternel ver rongeur de la paix européenne, la question d'Orient!

Sayfa 76

Özetle, asi uç beyleriyle anlaşmazlık içinde ve diğer Avrupa güçlerine kayıtsız olan, İngiltere tarafından sömürülen, Fransa, Avusturya ve Rusya tarafından paylaşma tehdidi altındaki Türkiye'nin durumu, içeride olduğu kadar dışarıda da endişe vericiydi. Dağılmak üzere olan bu imparatorluğun büyük yaralarından Avrupa barışını kemiren ezelî solucanın ve şark meselesinin çıktığı görülüyordu.

Sayfa :78

Le tsar Nicolas Ier [1], dont je tracerai le portrait détaillé dans le courant de ce travail, autocrate dans son empire, était aussi le souverain dispensateur des destinées de l'Europe. Qu'il envoie ses troupes en Moldavie pour écraser l'innocente révolution de Bukharest, faite aux cris de : « Vive le sultan », dans le but d'obtenir de la Turquie l'autorisation d'occuper militairement les principautés; qu'il étouffe dans le sang la révolution hongroise, dont le chef Géorgyi mit l'armée à ses pieds pour ne pas la livrer au féroce maréchal

Sayfa :78

Haynau; qu'il empêche la Prusse de soutenir les insurgés danois, il dicte la loi à toutes les nations, prosternées devant sa puissance. En Grèce, en Turquie, en Allemagne, en Suède, en Autriche, en Italie, il étend son bras redoutable et semble exercer la police de l'Europe, tremblante à son nom et au souvenir de la prédiction de Napoléon Ier. Jusqu'en Espagne, où sa foi chevaleresque dans la légitimité du droit divin le range du côté du désordre, une réconciliation avec lui est considérée comme le plus grand des bienfaits. En 1850, Nicolas en était arrivé à se croire au-dessus des peuples et des souverains. L'héritier

1. Russie : monarchie absolue. — Empereur : Nicolas Ier. — Population, 66,008,315 habitants. — Armée, 800,000 hommes. — Marine : 104 vaisseaux et frégates portant 7262 canons.

Sayfa :79

des césars de Rome, l'empereur d'Autriche, était son obligé. Il professait pour les autres monarques le plus profond dédain, dissimulé cependant sous les formes de la courtoisie. Ceux qui l'approchaient de très près possédaient seuls le secret de ce mépris, qu'il distribuait avec une libéralité impartiale à ses contemporains; au sultan, pour la désorganisation de son empire; au roi de Prusse, pour sa faiblesse, son indécision et le peu d'éten-

Sayfa :79

due de son royaume; à la France pour ses discordes, pour la forme de son gouvernement et l'impuissance de son attitude. Quant aux États de second ordre, il était prêt à ne voir en eux que des sujets révoltés, les assimilant, dans sa pensée, aux traîtres de *Pologne et du Caucase*. Seule, l'Angleterre troublait son calme olympien. Sans vouloir reconnaître à la Grande-Bretagne une puissance égale à la sienne, il convenait que « c'était autre chose », étrange compromis avec un orgueil sans bornes. L'année 1850, où Nicolas se posait en suprême arbitre de l'Europe, fut remplie par des discussions diplomatiques avec le ministère anglais. La note aiguë y dominait souvent, à propos des affaires de la Grèce, du Portugal, de la Toscane.

Sayfa 78

İmparatorluğunda mutlak hükümdar olan ve bu çalışmanın devamında portresini detaylıca çizeceğim Çar I. Nicolas[1], aynı zamanda Avrupa'nın kaderini elinde bulunduran hükümdardı. Prenslikleri askerî anlamda işgal etme iznini Türkiye'den almak amacıyla, "Yaşasın Sultan" bağırışlarıyla yapılan masum Bükreş devrimini çiğnemek için birliklerini Moldovya'ya gönderir. Macar devrimini kana bular ve bu devrimin şefi olan Géorgi'yi zorba Mareşal Hoynou'ya teslim etmemek için orduyu dağıtır. İsyan eden Danimarkalıları Prusya'nın desteklemesini engeller, gücünün önünde boyun eğen tüm uluslara yasalar koyar. Korkunç ko-

lunu Yunanistan'a, Türkiye'ye, Almanya'ya, İsveç'e, Avusturya'ya, İtalya'ya uzatır, I. Napolyon'un kehanetinin izinin ve adının önünde titreyen Avrupa'nın polisliğini yaparmışçasına davranır. İlâhi adaletin meşruluğu içindeki yiğitlik inancının onu [Çar I. Nikolas'ı], karışıklığın bulunduğu tarafa koyduğu yer olan İspanya'ya kadar, onunla yapılan bir anlaşma, lütufların en büyüğü olarak kabul edilmekteydi. 1850'de, Nicolas kendini hükümdarların ve halkların üzerinde görmeye başlamıştı. [sayfa 79] Roma sezarlarının mirasçısı Avusturya imparatoru, onun minnettarıydı. Diğer hükümdarlar için nezaket kılıfıyla kapattığı derin bir hor görme icra ediyordu. Sadece onun çok yakınında olanlar, çağdaşlarına imparatorluk cömertliliğiyle yaydığı bu alayın gizliliğini fark edebiliyorlardı. Sultanla, imparatorluğunun çığırından çıkmasıyla; Prusya kralıyla, zayıflığı, kararsızlığı ve krallığının küçük olmasıyla; Fransa'yla geçimsizlikleriyle, hükûmetinin şekli ve tutumlarının zayıflığıyla alay ediyordu. İkinci düzeydeki ülkelere gelince onun aklında, onların ayaklanan ülkeler olduğu, Polonya ve Kafkasya hainleriyle eş değer oldukları yer etmişti. Sadece İngiltere, onun sakin görkemini bulandırıyordu. Büyük Britanya da kendisine eşit bir gücü tanımak istemeyerek sınırsız bir gururla, garip bir uzlaşmayla, bunun "başka bir şey" olduğunu düşünüyordu.

Nicolas'ın kendisini Avrupa'nın üst hakemliğine koyduğu 1850 yılı, İngiliz bakanlığıyla yaptığı diplomatik tartışmalarla doludur. Toscan'ın, Portekiz'in, Yunanistan'ın işleri konusundaki iğneli not, Avrupa'da çok sık gündemdeydi.

1 Rusya: 2. Mutlak monarşi rejimi-İmparator: 1. Nicolas-Nüfus: 66.008.315- Ordu 800.000 asker-Deniz kuvveti: 7262 top taşıyan fırkateyn ve gemiler.

Sayfa :203

Les beys bosniens,

Sayfa :204

exterminés les uns après les autres, et la province rentrée, malgré les intrigues de l'Autriche, sous la domination ottomane, on procéda sans retard à un recrutement régulier qui donna au sultan un corps de troupes de 8000 excellents soldats. En Égypte, Abbas-Pacha, abandonné par les puissances, honteuses enfin de protéger ce satrape, fut forcé de rentrer dans son devoir de vassal, en sollicitant du Divan l'autorisation, dont il avait cru pouvoir se passer, de signer avec l'Angleterre un traité pour la construction d'un chemin de fer du Nil à la mer Rouge. Quant à l'application du *tanzimat*, ses doléances auprès des consuls européens nécessitèrent l'envoi à Alexandrie de Fuad-Effendi, diplomate revenu récemment de Saint-Pétersbourg, où il avait rempli avec succès une mission pacifique. On se rappelle que l'internement de Kossuth et des autres réfugiés hongrois avait été limitée au 1er septembre 1851. Sans souci des menaces de l'Autriche, le Divan persista dans sa résolution. Pendant que le ministre des affaires étrangères, Ali-Pacha, entretenait avec Vienne une correspondance diplomatique, le grand-vizir, Réchid-Pacha,

Sayfa :204

traitait avec le commandant de l'escadre envoyée à cet effet à Constantinople par les États-Unis d'Amérique. En septembre, il fut permis à Kossuth

Sayfa :205

de quitter Konieh et de s'embarquer sur un vaisseau de guerre américain, sous la condition de se rendre directement à New-York sans toucher aucun port d'Europe. Après avoir donné sa parole d'honneur, Kossuth y manqua, en débarquant nuitamment à Gibraltar, d'où il se rendit à Londres, où sa présence provoqua des *meetings* hostiles à l'Autriche.

Sayfa 203

Bosna beyleri [sayfa 204] birer birer yok edildiği ve Avusturya'nın entrikalarına rağmen taşra, Osmanlı egemenliğine girdiği için vakit kaybetmeden 8000 iyi askerden oluşan bir askerî birliğin sultanın emrine verilmesi için düzenli olarak asker toplanmasına karar verildi. Sonunda bu valiyi korumaktan utanç duyan birliklerin terk ettiği Mısır'daki Abbas Paşa, gerçekleşebileceğini zannettiği Nil'den Kızıldeniz'e kadar uzanan bir demir yolunun yapımı için Divan'dan, İngiltere ile bir anlaşma imzalamayı talep ettiğinden merkeze bağlılık görevine dönmek zorunda kalmıştır.

Tanzimatın uygulanmasına gelince, Avrupalı konsoloslar nezdindeki şikâyetler, barışçı görevini başarıyla yerine getirdiği Saint-Petersbourg'dan yeni dönen diplomat Fuad Efendi'yi İskenderiye'ye gönderme gerekliliğini ortaya çıkardı. Kossuth ve diğer

Macar sığınmacıların gözaltına alınmaları 1 Eylül 1851'de sınırlandırılmıştır. Divan Avusturya'nın tehditlerine aldırmadan kararında ısrar etti. Dış işleri Bakanı Ali Paşa, Viyana'yla diplomatik görüşmelerde bulunurken Başvezir Reşid Paşa da bu amaçla Amerika Birleşik Devletleri'nin İstanbul'a gönderdiği deniz filosunun komutanıyla görüşüyordu. [sayfa 205] Eylülde, Kossuth'un, hiçbir Avrupa limanına inmeden doğrudan New York'a gitmesi şartıyla bir Amerikan savaş gemisine binip Konieh'i terk etmesine izin verildi. Şeref sözü verdikten sonra Kossuth, gemiden inmeme sözünde durmayarak gece vakti vapurla Cebelitarık'a ve sonra oradan Avusturya'ya karşı düşmanca toplantıların yapıldığı Londra'ya geçmiştir.

Sayfa :432

Les discussions gravitèrent bientôt autour de la seule question d'Orient, de plus en plus compliquée. Au commencement de l'année, Nicolas, dans ses conversations avec sir Hamilton Sey-

Sayfa :433

mour, avait fait à l'Angleterre des ouvertures au sujet du partage de l'empire ottoman.

Sayfa 432-433

Tartışmalar, gitgide daha karmaşık olan Şark meselesi etrafında yoğunlaşmıştır. Yılın başında Nicolas, Sir Hamilton Saymour ile yaptığı konuşmalarda Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımı konusunu İngiltere'ye açmıştı.

Sayfa :433

Naguère on accusait la France de troubler l'Europe à propos d'une misérable discussion d'étiquette; on reconnut que la question était de la plus haute gravité, et que le prétention de la Russie de protéger officiellement 14 millions de sujets du sultan équivalait à l'annihilation de la puissance ottomane. Tandis que le gouvernement s'attardait dans les ménagements, les *meetings*, où l'on réclamait pour l'Angleterre une attitude franche et énergique, se multipliaient.

Sayfa :434

On allait même jusqu'à demander une déclaration immédiate de guerre. Le gouvernement avait déjà autorisé sir Stafford Radcliff à disposer de la flotte de Malte, mais il se dérobait dès qu'il s'agissait de renseigner le public sur l'état des négociations entamées. Les lords Malmersbury, Clanricarde,

Sayfa :434

M. Layard, demandèrent en vain aux ministres de s'expliquer catégoriquement sur ce point. Lord Aberdeen s'y refusa. Il affirma que le gouvernement anglais s'opposerait à toute atteinte à l'intégrité de l'empire ottoman; qu'il s'était entendu avec l'empereur des Français à ce sujet; mais que l'occupation des provinces danubiennes ne pouvait être considérée comme un *casus belli;* que l'espoir de maintenir la paix n'était pas entièrement perdu, et que les efforts des cabinets tendaient vers ce but. En effet, au mois d'avril, l'acceptation par Nesselrode de la note de la conférence, l'annonce du départ de Nicolas pour Olmütz et les protestations de la diplomatic russe, pouvaient donner l'espoir d'une solution pacifique, et le maintien de la paix parut même un instant si probable, que M. Gladstone déclara qu'il travaillait à la conversion de la rente, destinée à remédier à la gène publique. Le discours de clôture fut nettement pacifique.

Sayfa 433

Daha dün, küçücük bir etiket tartışması konusunda Fransa'ya Avrupa'yı bulandırdığı suçlaması yapılıyordu. Konunun çok ciddî olduğu ve **Rusya'nın sultanın 14 milyon insanını resmî olarak koruduğu iddiasının Osmanlı gücünün hiçe sayıldığı anlamına geldiği kabul edildi. Hükûmet tedbirleri almakta gecikmesine karşın, İngiltere'den samimî ve enerjik bir tutumun beklendiği mitingler ar-**

tıyordu. [sayfa. 434] İvedi bir savaş bildirisi istenmesine kadar bile gidilecekti. Hükûmet, Sir Staffor Radeliff'e Malta filosunu hazırlama yetkisini zaten vermişti, fakat kesilen görüşmelerin durumu hakkında bilgi vermek söz konusu olduğunda kaçıyordu. Malmersbury, Clanricarde, M. Layard Lordlarının, bakanlardan bu konuda kesin bir açıklama yapmalarını istemeleri boşunaydı. Aberdeen Lordu bundan kaçınırdı. Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğüne yönelik tüm tehditlere İngiliz hükûmetinin karşı çıkacağını, Fransız Hükûmeti'yle bu konuda anlaştığını, fakat Tuna eyaletlerinin işgalinin bir savaş nedeni gibi kabul edilemeyeceğini, barışı koruma ümidinin tamamen yok olmadığını ve kabinelerin çabalarının bu amaca yönelik olduğunu açıkladı. Gerçekten de nisan ayında, Nesselrode'nin konferans notunu kabul etmesi, Nicolas'ın Olmütz'e gitmesinin ve Rus diplomasisinin itirazlarının bildirilmesi, barışçı bir çözüm ümidini verebilirdi ve barışın sürmesi bir an öyle mümkün göründü ki Gladstone, kamu rahatsızlığına çözüm bulmaya yönelik çıkarları değiştirmeye çalıştığını ifade etti. Kapanış konuşması açık bir şekilde barışçı olmuştur.

BIBLIOTHEQUE HISTORIQUE

F. YORK POWELL ET T. F. TOUT

Professeur d'histoire moderne à l'Université d'Oxford

Professeur d'histoire du Moyen-Age et d'histoire moderne à l'Université de Manchester

HISTOIRE D'ANGLETERRE

DES ORIGINES A NOS JOURS

ÉDITION FRANÇAISE PAR

ÉDOUARD GUYOT

PROFESSEUR A LA SORBONNE

Avec 25 croquis

PAYOT, PARIS

106, BOULEVARD ST-GERMAIN

1932

F. YORK POWELL
Oxford Üniversitesi Modern Tarih Öğretim Üyesi

T.F. TOUT
Manchester Üniversitesi Modern Tarih ve Orta Çağ Tarihi Öğretim üyesi

TARİH KİTAPLARI VE BAŞLANGICINDAN GÜNÜMÜZE İNGİLTERE TARİHİ

25 ADET KROKİ İLE BİRLİKTE

FRANSIZCA OLARAK YAYIMA HAZIRLAYAN

ÉDOUARD GUYOT
SORBON ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ

PAYOT, PARİS
106, BOULEVARD ST. GERMAIN

1932

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No	: 1742
Yazar	: Prof. F. York Powella Prof. T.F. Tout
Cild	: Kahve
Ebadı	:
	En : 14 cm.
	Boy : 22 cm.
Sayfa Adedi	: 1294 +1
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.

AVANT-PROPOS

Cette *Histoire d'Angleterre* comble une lacune. Si la période contemporaine de l'histoire des peuples de langue anglaise a été étudiée par beaucoup d'entre nous, si des thèses ou des travaux dus à l'initiative de nos étudiants ou de leurs maîtres se sont attachés à décrire telle période ou tel épisode ayant trait au passé de la Grande-Bretagne, il n'existe pas encore, à notre connaissance, d'histoire complète de ce pays qui soit écrite ou traduite en français. Nul doute que ce récit probe, sincère, admirablement documenté ne trouve chez nous le meilleur accueil. C'est l'œuvre de deux savants qui sont parmi les plus éminents de ceux que comptent les Universités britanniques. Cette histoire vaut, non seulement par la succession des faits, mais par les vues qu'elle offre sur la civilisation de chaque époque, sur les mœurs, les institutions, les achèvements de la pensée. Elle est écrite avec des préoccupations évidemment nationales, mais ne néglige aucun des événements européens qui ont influencé ou déterminé les décisions de l'Angleterre. Cette histoire est anglaise sans être insulaire.

M. F. York Powell a écrit la partie du livre qui s'achève avec la mort de Henry VII. La seconde et la troisième partie sont l'œuvre de M. T. F. Tout.

E. G.

Mars 1932.

Ön Söz

İngiltere'nin bu tarihi, bir boşluğu doldurmaktadır. Her ne kadar İngilizce konuşan toplumların tarihine ait Çağdaş Dönem, aramızdan pek çoğumuz tarafından incelenmiş ve Büyük Britanya'nın geçmişinde yer alan şu ya da bu döneme ait izleri betimlemek konusunda öğrencilerimizin ya da onların öğretmenlerinin girişimiyle hazırlanan çalışmalar veya tezler, birbirleriyle bağlantılı olmuşsa da

bildiğimiz kadarıyla, bu ülke hakkında Fransızca olarak kaleme alınmış ya da Fransızcaya çevrilmiş eksiksiz bir tarih henüz yoktur. Dürüst, samimî ve hayranlık uyandıracak bir biçimde belgelere dayandırılarak hazırlanmış olan bu yapıtın, ülkemizde [Fransa'da] en mükemmel bir şekilde karşılandığı konusunda hiç kimsenin şüphesi olmamalıdır. Bu eser, İngiliz üniversitelerinin çok değerli olarak nitelendirdiği kişiler arasında yer alan en seçkin iki bilim adamının eseridir. Bu tarih, sadece olayların birbiri ardı sıra gerçekleşmesiyle değil, aynı zamanda her dönemin uygarlık tarihi, gelenekler, kurumlar ve düşüncenin tamamlanması süreçleri üzerine sunduğu görüşlerle de değerlidir. Pek tabi ki bu tarih, ulusal uğraşlarla kaleme alınmıştır, ancak yine de İngiltere'nin kararlarını etkileyen ya da oluşturan Avrupa [ile ilgili] olayların hiçbirini göz ardı etmemiştir. Adalı olmadan da bu tarih İngilizlere özgüdür.

VII. Henri'nin ölümüyle tamamlanan kitabın birinci bölümü F. York Powell tarafından, ikinci ve üçüncü bölümleri ise T.F. Tout tarafından yazılmıştır.

E.G.

Mart 1932

Sayfa :10

Les Bretons. — Vers l'an 500 avant J.-C. les Celtes, peuple

Sayfa :11

aryen qui, venant de l'est, avait déjà conquis une grande partie de l'Ibérie (Espagne) et de la Ligurie (France) sur des éléments de même sang que les gens d'Albion, fondaient des co lonies dans nos îles, dont ils s'emparèrent par la suite, rejetant leurs ennemis dans les recoins désolés à l'ouest du pays, où beaucoup vivaient encore au moment où César et Tacite

Sayfa :11

écrivaient. Sur ces Celtes, dont deux millions d'entre nous (Gallois, Irlandais, Écossais) parlent toujours la langue, il y aurait encore beaucoup à dire. Les Grecs et les Latins font allusion à eux comme à des gens de haute taille et de belle apparence, à la tête ronde, aux cheveux clairs, aux yeux bleus ; ils étaient vêtus de chemises et de pantalons de toile (d'où le nom de Bretons, ou habillés, porté par les Celtes qui conquirent Albion) et leurs bras et leur cou étaient ornés de cercles d'or et d'argent. Leurs armes et leurs outils étaient de bronze, et ils excellaient à travailler le métal, à faire de la vannerie et de la poterie. Ils exploitaient des mines de plomb et d'étain, qu'ils vendirent aux marchands phéniciens, et frappaient même des pièces d'or, imitées des monnaies grecques qu'ils tiraient de leur commerce. Ils élevaient de vastes troupeaux de gros bétail et de porcs, de chevaux de trait, ainsi que des molosses et des chiens-loups pour la chasse ; mais ils cultivaient aussi le sol, se servant de bœufs pour leurs labours, et récoltaient le blé. Ils naviguaient sur les lacs et les rivières avec des canots de bois et des coracles d'osier et de cuir, mais ils n'aimèrent jamais la mer.

Les Bretons étaient répartis en un certain nombre de tribus, ayant chacune son roi propre (bien qu'il arrivât parfois que deux ou trois tribus obéissent à un Roi-Chef). Le pouvoir, dans chaque tribu, était aux mains de la noblesse et des prêtres ; la masse du peuple était cliente de la noblesse, qui, en lui prêtant du bétail, lui permettait de vivre et recevait en échange loyers et services. La principale occupation de ces nobles était la guerre et ils montraient une grande bravoure. César note leur habileté à conduire les chars de guerre, à les faire virer, à s'y lancer ou à en sauter en marche à un signal donné, à courir le long du timon pour lancer leurs épieux, tandis que leurs petits chevaux rapides filaient sur le sol défoncé.

Sayfa 10-11

Bretonya'lılar - M.Ö. 500 yılına doğru, doğudan gelen ve Albion [bölgesinin] insanlarıyla aynı soydan olan Ligur (Fransa) ve İberya (İspanya)'nın büyük bir bölümünü çok önceden fethetmiş olan Arî halk Kelt'ler, César ve [Lâtin tarihçisi] Tacitus'un yazdığı dönemde, ülkenin batısında taş taş üstüne bırakılmayan bölgelerden hâlâ pek çoğunun yaşadığı bilinen düşmanlarını yerlerinden ederek, ele geçirdikleri adalarımız üzerinde koloniler kuruyorlardı. **Bizim aramızdan (Galya'lılar, İrlandalılar, İskoçlar) iki milyon kişinin hâlâ dilini konuşmakta olduğumuz Kelt'ler hakkında, daha söylenecek pek çok şey olacaktır. Yunanlılar ve Lâtinler mavi göz, açık renkli saç ve yuvarlak baş ile güzel görünümlü ve uzun boylu insanlar olarak onları** [Kelt'lileri] **andırmaktadır.** [Kelt'ler] **ince kumaştan yapılmış pantalon ve gömlekler giymekte (Bretonlar adı, Albion** [bölgesini]**'u feth eden Kelt'lerin giydiği giysiler ile bütünleşir) ve kollanyla boyunlarını gümüş ve altından yapılmış çember** [biçimindeki kolye]**lerle süslemekteydiler. Silâh ve aletleri** [ise] **bronzdan yapılmıştı. Metal işçiliği, sepetçilik ve çömlekçilik konusunda çok başarılıydılar. İşledikten sonra Fenikeli tüccarlara sattıkları kalay ve kurşunun maden ocaklarını da işletiyorlar ve hatta ticaretlerinden elde ettikleri madeni, Yunan paralarını taklit ederek altın paralar haline getiriliyorlardı. Büyük miktarda büyük baş hayvan ve domuz sürülerini, yük hayvanı olarak atı, avlanmak için de kurt köpekleriyle çoban köpeklerini yetiştiriyorlardı. Bunun yanı sıra, topraklarını sürmek için öküzlerden yararlanarak toprağı işleyip buğday yetiştirmekteydiler.** Ağaçtan yapılmış sandallar ve sorgun ağacıyla deriden imal edilmiş boynuz biçimli kayıklarla göl ve ırmakların üzerinde dolaşıyorlardı. Ama onlar asla denizi sevmemişlerdi.

Breton'ların kendi aralarında, bazen iki ya da üç kabilenin tek bir şef-krala itaat ettiklerine rastlanmasına rağmen, yine de her-

biri kendine ait bir kralı olan belli sayıda kabilelere bölünmüşlerdi. Her kabilede iktidar, soylular sınıfı ile rahiplerin elinde bulunmaktaydı. Sürü hayvanlarını kendilerine ödünç vererek yaşamlarını idame ettirmelerine izin verilen büyük halk kitlesi, bunun karşılığında kendilerinden kira alarak hizmet bekleyen soylu sınıfın koruması altındaki kişiler konumundaydılar. Bu soylu kişilerin öncelikli uğraşı savaştı ve bu konuda da büyük bir yiğitlik sergiliyorlardı. César [Sezar] soyluların, hızlı küçük atları, çukurlarla dopdolu toprağın üzerinde koştururken, savaş arabalarını kullanırken, bunların yönlerini değiştirirken, verilen bir işaretle ileriye doğru hızla atılırken ya da arabayı önce doğru sıçratırken, mızraklarını fırlatmak için araba oku boyunca koşarken onların ne denli usta olduklarını betimlemiştir.

Sayfa :12

4 Tous les Celtes croyaient en l'immortalité et la transmigration des âmes. Ils se fiaient à un grand nombre de divinités, telles que : Brigantia et ses deux sœurs, déesses de la poésie, de la santé et des ouvrages métalliques ; Manannan, fils de la mer ; Ana, mère des dieux ; Ogmios, dieu de l'éloquence ; Neit, seigneur des batailles, et Nemon, sa femme (dieux des peuples d'Albion) ; Maponos, le jeune dieu-chasseur ; Camulos, dieu du monde souterrain, père de tous les hommes. Les trois Grandes Reines qui avertissaient les guerriers de leur destin se manifestaient sous forme d'oiseaux. Beaucoup

Sayfa :13

d'autres divinités, d'une puissance moindre, hantaient les bois, les sources, les lacs et les rochers. Les morts étaient enterrés selon un cérémonial splendide et coûteux, avec accompagnement de fêtes et de lamentations ; les cendres des chefs étaient déposées dans des urnes, qu'on enfouissait dans des chambres dallées sous de grands tumulus ronds.

Sayfa 12

Kelt'lerin hepsi, ölümsüzlüğe ve ruhlarının başka bir varlığa geçerek yeniden dirileceklerine inanıyorlardı. Onlar oldukça fazla sayıda tanrıya inanıyorlardı. Bunlar; şiirselliğin, sağlığın ve metal işlemeciliğinin tanrıçaları olan Brigantia ve onun iki kız kardeşi; denizin oğlu Manannan; **tanrıların annesi Ana; hitabet tanrısı Ogmios; savaş senyörü olan Neit ve karısı Némon** ([her ikisi de] **Albion halklarının tanrıları**[dır]), genç avcı-tanrı Maponos; yer altı âleminin tanrısı ve tüm insanların babası Camulos'tur. Savaşçıları kendi kaderleri konusunda uyaran üç Büyük Kraliçeler ise kuş biçiminde belirmekteydiler.**[sayfa 13]** Çok daha az bir güce sahip olan diğer pek çok tanrı, sık sık ormanlarda, kaynaklarda, göllerde ve kayalarda görünmekteydi. Ölüler, ağıtların yakıldığı ve kutlamaların eşlik ettiği zahmetli ve görkemli bir törenin geleneklerine göre gömülmekteydi. Şef olanların külleri, büyük yuvarlak höyüklerin altında taşla döşeli odalar içine gömülen kavanazolara konulmaktaydı.

LE MOYEN AGE

La Gaule romaine — Les Invasions

La France féodale — La Royauté

1750

PARIS
ERNEST FLAMMARION, ÉDITEUR
26, rue Racine, 26

ORTA ÇAĞ

Roma Galyası – İstilâlar

Feodal Fransa - Krallık

PARİS

Yayımcı: ERNEST FLAMMARION
26, Rue Racine, 26

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri		
Envanter No	: 1750	
Yazar	: Ernest Flammarion	
Cild	: Kırmızı	
Ebadı	:	
	En	: 39 cm.
	Boy	: 28 cm.
Sayfa Adedi	: 236	
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.	

Sayfa :1

LE MOYEN AGE

La Gaule romaine — Les Invasions — La France féodale — La Royaute

INTRODUCTION

Le premier nom de la France fut *la Gaule*, pays d'une vaste étendue, défendu partout par des frontières naturelles, et limité au Nord-Est par le Rhin. Trois grandes populations se partageaient le territoire de la Gaule : 1° Les Celtes ou Gaulois, établis entre la Garonne d'un côté, la Seine et la Marne de l'autre; 2° les Belges, entre la Seine et le Rhin; 3° les Ibères, qui habitaient l'Aquitaine, entre la Garonne et les Pyrénées.

On ne peut encore aujourd'hui se livrer qu'à des conjectures sur les origines de ces trois grandes familles de peuples qui occupaient la Gaule et sur leur itinéraire d'émigration. L'opinion la plus généralement répandue est que ces peuples étaient originaires de l'Asie et qu'ils avaient pénétré en Europe à des époques très diverses et par des routes différentes. L'énumération

*

CAVALIER GAULOIS

D'après Frémiet. (Musée de Saint-Germain.)

* Galya'lı süvari Frémiet, (Saint-Germain Müzesi

Sayfa : 1

des trois races qui s'étaient partagé le territoire de la Gaule serait incomplète si nous passions sous silence le petit peuple des Ligures, venu comme les Ibères par l'Afrique du Nord, et qui s'était fixé sur les bords de la Durance, puis aussi les colons grecs, venus par les bords de la Méditerranée et qui fondèrent Nîmes, Marseille, Antibes... La culture de ces derniers venus contrastait avec la barbarie des Celtes, des Ibères et des sauvages Kymris (Belges), mais ils étaient trop peu nombreux pour avoir la moindre action civilisatrice sur ces hordes incultes dont la guerre et la chasse étaient les principales occupations. Il fallait attendre l'arrivée de César et de ses légions.

Mais, prévenant en quelque sorte l'invasion romaine, les Gaulois, toujours amoureux d'aventures lointaines et de riches butins, avaient tourné leurs yeux du côté de l'Italie, proie digne de leurs

* CAVALIER ROMAIN
D'après Frémiet. (Musée de Saint-Germain.)

* Romalı süvari Frémiet, (Saint-Germain Müzesi)

Sayfa 1

ORTA ÇAĞ

Roma Galyası – İstilâlar – Feodal Fransa – Krallık

GİRİŞ

Fransa'nın ilk adı, "doğal sınırlarla korunan, sınırı kuzeydoğuya dayanan ve geniş bir alana sahip" anlamına gelen Galya olmuştur. Galya'nın topraklarında üç büyük toplum yaşamaktaydı: Birincisi, bir

na yerleşmiş olan Kelt'ler veya Galya'lılar; ikincisi, Seine ve Ren Nehirleri arasındaki Belçikalılar; üçüncüsü, Garon Nehri ile Pirene'ler arasında, Aquitaine [Akitanya bölgesinde]'de yaşayan İber'lerdir.

Bugün hâlâ, Galya'da yaşayan bu üç büyük halk ailesinin kökenleri ve göçmek için izledikleri güzergâhlar konusunda ancak tahminlere başvurabiliyoruz. **Bu halkların Asya kökenli oldukları ve Avrupa'ya çeşitli dönemlerde ve farklı yollar kullanarak geldikleri düşüncesi en yaygın düşüncedir.** Galya topraklarını paylaşan üç ırkın sıralanmasında, eğer **İber'ler gibi Kuzey** Afrika'dan gelen ve **Durance kıyılarına yerleşen Ligur'ların** küçük halkını ve Akdeniz kıyılarından gelen ve **Nimes, Marsilya ve Antib'leri** kuran Yunanlı sömürgeleri de bir yana bırakırsak sıralama eksik kalacaktır. Bu son gelenlerin kültürü Kelt'lerin, İber'lerin ve **Kimris (Belçikalılar)** vahşilerinin barbarlığıyla çelişmekteydi, fakat asıl uğraşları savaş ve avcılık olan bu ilkel orduların üzerinde, en ufak bir uygarlaştırma hareketini gerçekleştirmeyecek kadar az sayıdaydılar. Sezar ve tümenlerinin gelişini beklemek gerekiyordu.

Fakat bir bakıma Roma istilâsını haber veren, daima uzak ülkelerde maceralara ve zengin ganimetlere tutkun olan Galya'lılar, gözlerini İtalya yönüne çevirmişlerdi.

COURS D'HISTOIRE A L'USAGE DE L'ENSEIGNEMENT SECONDAIRE

PUBLIÉ SOUS LA DIRECTION DE

M. JEAN GUIRAUD

Professeur à l'Université de Besançon

conformément au Programme officiel du 31 mai 1902

CLASSE DE SECONDE

Histoire Moderne

du Xe siècle à 1715

PAR

Ch. AIMOND

DOCTEUR ÈS LETTRES

TROISIÈME ÉDITION

13e à 16e MILLE

PARIS

J. DE GIGORD, Éditeur

RUE CASSETTE, 15

1925

ORTA ÖĞRENİM İÇİN TARİH DERSİ
31 Mayıs 1902 tarihli resmî programa uygun olarak
Besançon Üniversitesi Profesörlerinden
M. JEAN GUIRAUD Başkanlığında yayımlanmıştır.

İKİNCİ SINIFLAR İÇİN

10. yüzyıldan 1715'e kadar

MODERN TARİH

Yazar: Ch. AIMOND
Edebiyat Doktoru

13 bin ilâ 16 bin adet arasında basılmıştır.
3. Baskı

PARİS
Yayımcı: J. DE GİGORD
Rue Cassette, 15

Yayım Yılı: 1925

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No	: 1774
Yazar	: Dr. Ch[arles] Aimond
Cild	: Bordo
Ebadı	:
	En : 14 cm.
	Boy : 18 cm.
Sayfa Adedi	: 668
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.

Sayfa :338

2
L'UNITÉ ESPAGNOLE. LES MORISQUES.

A la différence de Charles-Quint, Philippe II résida presque constamment en Espagne et (ce qui explique sa popularité) il consacra toutes ses forces à la grandeur de son pays. Par des moyens qu'on ne peut pas toujours approuver, il lui donna une très forte *unité politique* et *religieuse*.

Sayfa 338

2

İSPANYOL BİRLİĞİ, MORISK'LER

II. Philippe, Charles-Quint'in aksine, neredeyse sürekli olarak İspanya'da ikamet etmesiyle ün kazanmıştır. Tüm gücünü ülkesinin büyümesi için kullanmıştır. Çoğu zaman onaylanamayacak yollarla, ülkesinde çok güçlü politik ve dinî bir birlik sağladı.

Sayfa :339

3
LA CROISADE.

Il est juste de remarquer qu'une réaction vigoureuse contre l'Islamisme était devenue nécessaire pour sauver l'Europe occidentale de la ruine. Étape par étape, les Turcs Ottomans avaient détruit l'œuvre des Croisades. Maîtres de l'Égypte (1516), de Rhodes (1522), de la Hongrie, à la suite de la bataille de Mohacs (1526), ils avaient assiégé Malte, où s'étaient réfugiés les chevaliers de Saint-Jean de Rhodes, et ils entamaient la conquête du royaume de Chypre. D'Alger, où s'était installé le fameux Barberousse, leurs corsaires infestaient la Méditerranée occidentale, et ils avaient déjà débarqué dans le Sud de l'Italie.

Sayfa :339

Pour sauver la chrétienté, le pape saint *Pie V* réussit à former une ligue maritime, où entrèrent les Vénitiens et Philippe II, un moment réconciliés, malgré leurs intérêts divergents. Une grande flotte de près de trois cents navires, chargés de troupes en majorité espagnoles, fut réunie sous le commandement de Don Juan d'Autriche, frère naturel de Philippe II. Elle rencontra la flotte turque à *Lépante* (7 octobre 1571), à l'entrée du golfe de Corinthe, et la détruisit complètement.

Sayfa 339

3

HAÇLI SEFERİ

Batı Avrupa'yı yıkımdan kurtarmak için İslâmiyet'e, karşı şiddetli bir tepki vermenin gerekli olduğunu belirtmek gerekir. **Osmanlı Türkleri, Haçlı eserlerini peyderpey** yıkmışlardı. Mısır (1516), Rodos (1522), Macaristan hükümdarları **Mohaç** Savaşı'nın (1526) ardından Malta'ya üşüştüler. Daha önce buraya, Rodos'un Saint-Jean şövalyeleri sığınmışlardı ve Kıbrıs Krallığının fethini engellemişlerdi. Ünlü Barbaros'un yerleştiği Cezayir şehrinin korsanları, Batı Akdeniz'i talan ediyorlardı ve şimdiden İtalya'nın güneyine girmişlerdi.

Hristiyanlığı kurtarmak için Papa V. Saint Pie, Venediklilerin ve II. Philippe'in de içinde bulunduğu bir deniz birliği oluşturmayı başarmıştı. Bu, farklı çıkarlara sahip olmalarına rağmen aralarında uzlaştıkları bir dönemdi. Çoğunluğunu İspanyol birliklerinin oluşturduğu yaklaşık **üç yüz gemilik** büyük bir filo, II. Philippe'in öz kardeşi Avusturya'lı **Don Juan'ın** komutasında toplandı. Bu filo, **7 Ocak 1571**'de Korint Körfezi girişinde, **İnebahtı'da** Türk filosuyla karşılaştı ve Türk filosunu yerle bir etti.

Sayfa :345

• Elisabeth avait quelques-uns des vices de sa mère (Anne Boleyn), notamment la gourmandise, la vanité, la passion des bijoux et la parure; mais aucune de ses grâces quoiqu'elle se flattât d'être bonne musicienne et danseuse accomplie.

Sayfa 345

Elizabeth, annesi **Anne Boleyn**'in oburluk, tutku, mücevher ve süs düşkünlüğü gibi bazı kusurlarına sahipti. İyi bir müzisyen ve usta bir dansçı olmakla övünmesine rağmen, annesinin iyi yönlerinden hiç nasibini almamıştı.

Sayfa :346

10 MARIE STUART. Rien ne manifeste mieux sa duplicité et sa dureté que sa conduite à l'égard de sa cousine, l'infortunée *Marie Stuart*.

Celle-ci était fille unique de Jacques V Stuart, roi d'Écosse, et arrière petite-fille de Henri VII Tudor, roi d'*Angleterre*. Ayant épousé toute jeune (1558) le dauphin François, héritier présomptif de la couronne de *France*, elle semblait destinée à régner à la fois sur l'Écosse et sur la France. Elle pouvait même revendiquer la couronne d'Angleterre, puisque

Sayfa :347

la reine Élisabeth, sa cousine, avait résolu de ne pas se marier. Or toutes ces couronnes allaient lui échapper successivement, et ce fut même sa qualité d'héritière légitime du trône d'Angleterre qui causa, en partie, sa fin tragique.

Sayfa :347

En *France*, la jeune princesse ne régna qu'un an (1559-1560)[1]. Après la mort prématurée du jeune roi ~~François II~~ son époux, elle dut quitter, en pleurant, le beau pays où elle avait été élevée, pour aller gouverner l'*Écosse* à demi barbare et fanatisée par les prédications de Jean Knox[2]. Les pires malheurs l'y attendaient.

Sayfa 346

10

MARIE STUART

Elizabeth'in, kuzeni bahtsız Marie Stuart'e karşı katılığını ve ikiyüzlülüğünü hiçbir şey onun tavrından daha iyi gösteremezdi.

Marie Stuart, İskoçya Kralı 5. Jacques Stuart'ın tek kızı ve İngiltere Kralı 7. Henri Tudor'un torunuydu. 1558'de çok genç bir yaşta, Fransa tacının veliahtı, kralın büyük oğlu olan François ile evlenerek, **hem Fransa'ya hem de İskoçya'ya** hükümdarlık etmeye hazırlanıyordu. Hatta İngiltere tacını bile talep edebilirdi, **[sayfa 347]** çünkü kuzeni kraliçe Elizabeth evlenmemeye kararlıydı. Bu yüzden tüm taçlar art arda elinden gidiyordu ve bu durum bir bakıma İngiltere tahtının yasal mirasçısı unvanının bile sonunu hazırlamıştır.

Genç prensesin Fransa'daki saltanatı sadece bir yıl sürdü (1559-1560). Kocası genç kral **II. François**'in erken ölümünden sonra, Jean Knox'un vaazlarıyla fanatikleşmiş yarı Barbar İskoçya'yı yönetmeye gitmek için, doğup büyüdüğü güzel ülkeyi ağlayarak terk etmek zorunda kaldı. Orada hayatının en kötü şanssızlıklarıyla karşılacaktır.

Sayfa :348

Tant qu'elle a été en France, elle se réservait toujours deux heures du jour pour étudier et lire; aussi, il n'y avait guère de sciences humaines qu'elle n'en décousût bien. Surtout, elle aimait la poésie et les poètes, mais sur tous M. de Ronsard, M. du Bellay et M. de Maisonfort... Elle se mêlait d'être poète et composait des vers dont j'en ai vu aucuns (quelques-uns) de beaux et très bien faits... De plus, elle écrivait fort bien en

Sayfa :348

prose et surtout des lettres que j'ai vu très belles, très éloquentes et hautes. Quand elle devisait avec aucuns, elle usait de fort doux, mignard et agréable parler et avec une bonne majesté, mêlée avec une fort discrète et modeste privauté et surtout avec une fort belle grâce...
Elle avait encore cette perfection pour faire mieux embrasser le monde, la voix très douce et très bonne; car elle chantait très bien, accordant sa voix avec le luth qu'elle touchait bien joliment. » (BRANTÔME, *Des dames*.)

Sayfa 348

Marie Stuart, Fransa'dayken günün iki saatini araştırmaya ve kitap okumaya ayırıyordu. İnsanî bilimler konusunda, ilgilenmediği alan hemen hemen yok gibiydi. Özellikle şiiri ve şairleri, ama en çok M. Ronsard'ı, Bellay'i ve Maisonfort'u seviyordu. Şair olmaya çalışıyor ve dörtlükler yazıyordu. Aralarında çok iyi yazılmış birkaç dörtlük vardı. Üstelik, düz yazıda da çok başarılıydı ve oldukça akıcı, edebî niteliği olan özellikle çok güzel bulduğum mektupları vardır.

Birileriyle sohbet ederken oldukça yumuşak, edalı ve hoş, büyük bir ağırbaşlılık, mütevazi bir içli dışlılıkla ve özellikle de oldukça estetik bir incelikle karışık, çok etkileyici bir konuşma biçimine başvuruyordu.

Herkese kendini daha iyi benimsetecek bir mükemmelliğe, çok hoş ve tatlı bir sese sahipti; zira sesini, pek güzel çaldığı udla uyumlu hâle getirerek çok güzel şarkı söylüyordu.

Sayfa :349

Ces diverses mesures devaient nécessairement amener une rupture entre elle et Philippe II. Élisabeth la précipita, en laissant les corsaires anglais, comme le fameux Drake, insulter les côtes d'Espagne, capturer les galions, qui apportaient dans la péninsule l'or du Nouveau-Monde, enfin piller les colonies espagnoles.

Sayfa 349

Bu değişik tedbirler II. Philippe ile Elizabeth arasındaki bağın kopma noktasına gelmesine neden olmuştur. Elizabeth, ünlü Drake gibi İngiliz korsanlarının, İspanya kıyılarına saldırmasına, yarımadaya Yeni Dünya'dan altın getiren kalyonları ele geçirmesine ve son olarak da İspanyol kolonilerini talan etmesine izin vererek Filip'le arasındaki bağların kopma sürecini hızlandırdı.

Sayfa :350

13 L'ARMADA (1588). Comme le fera plus tard Napoléon Ier, au camp de Boulogne, Philippe II avait organisé, pour la descente en Angleterre, une *armée* et une *flotte*.

L'*armée*, forte de 30.000 hommes, stationnait en Flandre sous le commandement de l'habile gouverneur des Pays-Bas Alexandre Farnèse. Quant à la *flotte*, qui fut proprement l'*Armada*, elle comprenait 130 gros vaisseaux montés par 24.000 hommes. A ces forces imposantes pour l'époque, la petite Angleterre (elle n'avait alors que trois millions d'habitants environ) ne pouvait opposer qu'une flotte hâtivement équipée dans les ports de la Manche et montée par 15.000 marins. Mais les navires anglais étaient beaucoup plus agiles que les lourds et incommodes bâtiments de l'Armada.

Sayfa 350

13

ARMADA (1588)

II. Philippe, II. Napolyon'un gelecekte Boulogne cephesinde yapacağı gibi, İngiltere'ye inmek için bir ordu ve bir filo hazırlamıştı.

Hollanda'nın başarılı komutanı Alexandre Farnese komutasındaki 30.000 kişilik bir ordu Flandre'de bekliyordu. Tamamı, içinde 24.000 kişi ve 130 büyük gemi bulunan filo Armada'yı oluşturuyordu. O döneme göre, çok büyük sayılabilecek bu güce karşı yaklaşık

3 milyon nüfuslu Küçük İngiltere, sadece **15.000** denizcinin bulunduğu ve Manş limanlarında alelacele donatılan bir filoyla karşı koyuyordu. Ama İngiliz gemileri **Armada'nın** kullanışsız ve ağır gövdelerinden çok daha çevikti.

Sayfa :350

Vingt mille hommes avaient péri sans combattre. Huit ans plus tard (1596), les Anglais débarquaient, à leur tour, en Espagne, et surprenaient le riche port de Cadix où ils firent un immense butin.

Sayfa 350

[Fırtınada batan gemilerde] yirmi bin insan savaşamadan ölmüştü. 8 yıl sonra 1596'da, bu kez İngilizler, İspanya'ya indiler ve çok büyük bir ganimet elde edecekleri zengin **Kadiz** limanına saldırdılar.

Sayfa :351

Mais c'est surtout l'essor de la *puissance maritime* de l'Angleterre que stimula le gouvernement d'Élisabeth. La reine encouragea la construction des navires; elle récompensa les intrépides marins tels que *Drake*, qui fit le tour du monde. Sous son règne, *Raleigh* fonda, dans l'Amérique du Nord, la première des treize futures colonies anglaises, à laquelle il donna, en l'honneur d'Élisabeth (qu'on appelait « la reine-vierge »), le nom de *Virginie*. Par ailleurs, se formait à Londres, en 1600, la « *Compagnie* des Marchands trafiquant aux *Indes* orientales », qui devait faire un jour la conquête de l'Hindoustan. Dès 1612, elle fondait une factorerie à Surate.

Élisabeth mourut septuagénaire, en 1603, après quarante-cinq ans de règne. Avant d'expirer, elle avait désigné pour lui succéder Jacques VI d'Écosse, fils de Marie Stuart[1].

15
DÉCADENCE DE L'ESPAGNE.

La fin du long règne de Philippe II fut attristée par les échecs répétés de sa politique et par la décadence économique, qui déjà se manifestait en Espagne.

Sayfa :352

Pour soutenir ses grandes entreprises, le roi avait dû exiger beaucoup d'argent de ses sujets et il avait établi pour s'en procurer, un système d'impôts très défectueux. Telle était sa détresse financière, qu'il avouait lui-même : « qu'il ne savait jamais la veille s'il pourrait subsister le lendemain ». D'autre part, pour des causes d'ordre général[1], l'agriculture avait fait place peu à peu à l'élevage tandis que des préjugés de race tenaient les nobles castillans (*hidalgos*) éloignés de l'exploitation du sol et du commerce. L'Espagne appauvrie, en dépit des métaux précieux qui affluaient du Nouveau-Monde, voyait sa population diminuer sans cesse. A la fin du XVIe siècle, celle-ci était tombée à huit ou neuf millions d'habitants.

Il est vrai que, par une sorte de compensation, les débuts de cette décadence coïncident avec l'admirable floraison d'art et de poésie, où s'exprima le fier génie de l'Espagne[2].

Philippe II mourut ,en 1598, à l'Escurial, sa résidence préférée, laissant ses couronnes au seul de ses fils qui lui eût survécu, l'aimable et indolent Philippe III

Sayfa 351

Elizabeth yönetimi, özellikle İngiltere'nin **deniz gücünün** gelişmesiyle harekete geçti. Kraliçe, gemilerin inşasını destekledi. **Drake** gibi dünya turu yapmış yaman denizcileri ödüllendirdi. Onun hükümdarlığı altında **Raleigh,** Kuzey Amerika'da **13** yeni İngiliz sömürgesinin ilkini kurdu ve **Elizabeth** şerefine, **Bakire kraliçe** anlamına gelen, Elizabeth'in **Virginie** soyadını buraya ad olarak verdi. Bunun dışında Londra'da 1600 yılında, bir gün Hindistan'ı fethetmek zorunda olan ve Doğu Hindistan'da kaçak mal alım satımı yapan Tüccarlar Birliği kuruluyordu. Bu birlik 1612'den itibaren Surat'ta bir ticaret şubesi kurdu.

Elizabeth 45 yıllık hükümdarlığının ardından **1603'te, yetmiş yaşında** öldü. Son nefesini vermeden önce, Marie Stuart'ın oğlu, İskoçyalı **VI.** Jacques'ın onun yerine geçmesini istemişti.

15

İSPANYA'NIN GERİLEMESİ

II. Philip'in uzun saltanatı, İspanya'da daha önce baş gösteren ekonomik gerilemenin ve II. Philip'in politikasının tekrarlanan başarısızlıklarıyla, üzüntülü bitti.

[sayfa 352] Kral büyük şirketlerini desteklemek için, **halkından çok fazla para** istemek zorunda kalmıştı ve bu parayı temin edebilmek için çok yıkıcı bir vergi sistemi kurmuştu. "Yarının ne olacağını bugünden bilemeyiz." cümlesiyle bunu kendisi de itiraf etmiştir. Malî yıkım böyle gerçekleşmişti. Diğer taraftan genel düzenden kaynaklanan nedenlere gelince, tarım yerini yavaş yavaş hayvancılığa bırakmıştı, oysaki peşin hükümlü ırkçılar, toprağın işletilmesinden ve ticaretten uzak olan asilleri destekliyorlardı. Yeni Dünya'dan akın akın gelen değerli metallere rağmen fakirleşmiş İspanya, nüfusunun sürekli azaldığını görüyordu. **16. yüzyılın sonunda İspanya'nın nüfusu 8 ya da 9 milyona inmişti.**

Hiç şüphe yok ki bu gerilemenin başlangıcı bir çeşit telâfiyle, İspanya'nın dâhi gururunun açıklandığı şiirin ve sanatın muhteşem gelişimiyle aynı döneme denk gelir.

II. Philippe, 1598'de Escurial'daki ikametgâhında öldü. Taçlarını ondan sonra hayatta kalan sevimli ve uyuşuk tek oğlu **III. Philippe**'ye bırakmıştır.

Sayfa :353

CHAPITRE VII

LES LUTTES INTÉRIEURES EN FRANCE DE 1559 A 1610.

Les Partis, la Ligue. — Henri IV, l'Édit de Nantes, Rétablissement de l'autorité royale.

Placée entre l'Allemagne luthérienne, la Suisse zwinglienne, Genève et les Pays-Bas calvinistes, enfin l'Angleterre à la fois schismatique et protestante, la France ne pouvait guère

Sayfa :353

échapper à l'invasion de la Réforme. Celle-ci y fit d'abord des *progrès remarquables*, sous François Ier, Henri II et Francois II (1515-1560), en dépit d'une répression toujours plus sévère.

La constitution d'un *Parti protestant*, qui provoqua par réaction, celle d'un *Parti catholique* (comme en Allemagne), devait amener, sous les deux derniers Valois, Charles IX et Henri III (1560-1589), la sanglante anarchie des *Guerres de Religion*. Les Réformés semblaient l'emporter, puisque l'héritier présomptif du trône, Henri de Navarre, était un des leurs, quand des profondeurs du peuple français, qui voulait rester catholique, partit le grand mouvement de réaction, qui devait aboutir à l'organisation de la *Ligue*. Vaincue au point de vue politique, la Ligue triompha, en somme, sur le terrain religieux, puisque Henri de Navarre dut se faire catholique, comme son peuple (1593).

Sayfa 353

7. BÖLÜM

1559'DAN 1610'A KADAR FRANSA'DAKİ İÇ SAVAŞLAR

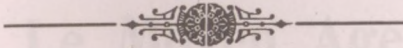
Partiler, Devletler Birliği –IV. Henri, Nantes Fermanı ve Kraliyet Otoritesinin Yeniden Yapılanması

Luther Almanyası, Zwinglien İsviçresi, Cenevre, Kalvinist Hollanda ve son olarak da Protestan ve bölücü İngiltere arasında bulunan Fransa, reformun etkisinden pek kaçamıyordu. Fransa, baskıya rağmen ilk önce I. François yönetiminde olmak üzere, II. Henri ve II. François döneminde (1515-1560) sürekli ve çok şiddetli, dikkat çekici ilerlemeler kaydetti.

Son iki Valois'li IX. Charles ve III. Henri döneminde (1560-1589) (Almanya'daki gibi) Katolik bir partinin kurulmasına tepki olarak Protestan bir partinin kurulması, din savaşlarının kanlı çatışmalarına neden oldu. Tahtın veliahtı Henri de Navarre, onlardan biri olduğundan, Protestanlar bu savaşı kazanacak gibiydiler. Fransız halkının

çoğunluğunun Katolik kalma isteği, Ligue'nin oluşmasıyla sonuçlanacak büyük hareketi başlatmıştı.

Politik açıdan başarısız olan Ligue, sonuç olarak dinî alanda zafer elde etmişti. Zira **Henri de Navarre** de halkı gibi Katolik olmak zorunda kalmıştı (1593).

[illegible] 552

F. [illegible]

[illegible] 1600'A KADAR FRANSA'DAKİ İÇ SAVAŞLAR

[illegible]

[illegible]

[illegible]

COURS D'HISTOIRE A L'USAGE DE L'ENSEIGNEMENT SECONDAIRE

PUBLIÉ SOUS LA DIRECTION DE

M. JEAN GUIRAUD

Ancien Professeur à l'Université de Besançon
Directeur de la *Revue des Questions Historiques*

conformément au Programme du 3 juin 1925

CLASSE DE QUATRIÈME

Le Moyen Age

jusqu'à la Guerre de Cent ans

(fin du Ve siècle-1328)

PAR

Ch. AIMOND
DOCTEUR ÈS LETTRES

TROISIÈME ÉDITION

34e à 46e MILLE

PARIS
J. DE GIGORD, Éditeur
RUE CASSETTE, 15
—
1929

ORTA ÖĞRETİME YÖNELİK TARİH DERSİ
Besançon Üniversitesi Eski Öğretim Üyesi,
Tarihsel Sorunlar Dergisi Müdürü
M. JEAN GUIRAUD
Başkanlığında yayıma hazırlanmıştır. 3 Haziran 1925 tarihli Müfredat programına uygundur.

DÖRDÜNCÜ SINIF

Yüz Yıl Savaşına Kadar

ORTA ÇAĞ

(V. yüzyılın sonu – 1328)

Edebiyat Doktoru
Ch. AIMOND

ÜÇÜNCÜ BASKI
(34'ten 46 bine kadar)

PARİS
YAYINCI: J. DE GIGORD
15, Rue Cassette
1929

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri	
Envanter No	: 1775
Yazar	: Dr. Ch[arles] Aimond
Cild	: Bordo
Ebadı	:
	En : 13 cm.
	Boy : 19 cm.
Sayfa Adedi	: VI + 444
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.

Sayfa :48

D'ailleurs Constantinople offrait un résumé de toutes les grandeurs de l'empire. Dans son *palais sacré* trônait le *Basileus*[1], seul héritier légitime des Césars romains. Dans la basilique de Sainte-Sophie, officiait le *patriarche œcuménique*[2], rival du pape de Rome. Par ses monuments : forums, hippodrome, écoles, comme par sa société élégante et raffinée, Constantinople était vraiment le « Paris du Moyen Age ».

1. Ce mot grec, qui veut dire roi, désignait spécialement l'empereur byzantin.
2. Ou « universel », titre que prit orgueilleusement l'archevêque de Constantinople, dès le ve siècle.

Sayfa 48

[ORTA ÇAĞ]

Hem zaten Constantinople [İstanbul], [Bizans] **imparatorluğun tüm haşmetini özetliyordu. Romalı sezarların tek meşru mirasçısı olan Basileus**[1] **kutsal sarayında tahta oturuyordu. Ayasofya Bazilikası'nda Roma'daki papanın rakibi olan Ortodoks patriği**[2] **ayin yönetmekteydi. Zarif ve kibar toplumuyla olduğu kadar, çarşı pazarları, hipodromu, okulları gibi yapılarıyla da İstanbul, gerçekten "Orta Çağ'ın Paris'iydi."**

---

1 Kral anlamına gelen bu Yunanca sözcük, özellikle Bizans imparatorunu ifade etmekteydi.

2 Veya "evrensel", V. yüzyıldan itibaren İstanbul başbiskoposunun övünçle almış olduğu unvandır.

Sayfa :57

13 LE RÊVE IMPÉRIAL DE JUSTINIEN. A la gloire des lettres et des arts l'empereur voulut ajouter celle des conquêtes. Héritier des Césars romains, il entendait régner comme eux sur tous les rivages de la Méditerrannée. Pour reprendre aux barbares d'Occident les pays qu'il leur reprochait d'avoir usurpés, l'empereur usa de deux moyens : la *diplomatie* et les *armes*.

Comme tous les Byzantins, Justinien aimait mieux séduire ou berner les Barbares par la *diplomatie*, que les dompter par la force. Souvent il tenta de les corrompre par l'argent ou les honneurs. Il réussit ainsi à se créer parmi eux une clientèle de vassaux et de tributaires, qui lui fournissaient des contingents militaires.

Malgré tout, l'*armée* byzantine restait le plus solide appui de la politique impériale. Elle comprenait deux éléments principaux : les *citoyens*, recrutés par le service obligatoire et les *mercenaires* d'origine barbare, attirés par l'appât d'une solde avantageuse.

Sayfa 57

[VI. YÜZ YILDA DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU]

13. JUSTINIEN [JÜSTİNYEN]'İN İMPARATORLUK RÜYASI

İmparator [Jüstinyen], sanat ve edebiyat [alanında elde ettiği] zaferine, bir de fetih zaferlerini eklemek istiyordu. Romalı sezarların mirasçısı [İmparator Jüstinyen], tıpkı Romalı sezarlar gibi, Akdeniz'in tüm kıyılarına hükümdarlık etmek istiyordu. İmparator, Batılı ülkeleri zorbalıkla ele geçirdiklerinden dolayı kınadığı Barbarlardan, bu ülkeleri geri almak için iki yol kullandı: **Kurnazlık ve silâhlar.**

Tüm Bizanslılar gibi Jüstinyen de, barbarları kaba güçle alt etmekten ziyade, onları diplomatik yollarla baştan çıkarmayı veya alt etmeyi daha çok tercih ediyordu. Onlara, çoğunlukla para ve şeref payeleri vererek yıpratmayı denemişti. Böylelikle onlar arasında, ona [Jüstinyen'e] paralı askerler temin eden, kendisine bağlı ve kul köle

olan **müşteri topluluğu yaratmayı başarmıştı.**

Her şeye rağmen Bizans ordusu, imparatorluk politikasının en sağlam dayanağıydı. Bu politika, iki önemli öge içermekteydi: Mecburî hizmetle silâh altına alınan yurttaşlar ve kendilerine kâr sağlayan bir aylığın cazibesine kapılan Barbar kökenli paralı askerler.

Sayfa :59

15
DÉFENSIVE EN ORIENT.

Les succès de Justinien en Occident furent compensés par de graves échecs en Orient.

Dans la *presqu'île des Balkans*, les *Avares*, peuple d'origine hunnique, promenèrent la dévastation jusqu'aux abords de Constantinople. Cette ville, assiégée par les *Bulgares*, autre peuplade d'origine asiatique, ne fut sauvée que par l'énergie du vieux Bélisaire (559).

Sayfa 59
15. DOĞU'DA SAVUNMA

Jüstinyen'in Doğu'daki ciddî başarısızlıkları, Batı'daki başarılarıyla telâfi edilmişti.

Hun kökenli Avarlar, İstanbul'un yakınlarına kadar Balkan Yarımadası'nda her yeri yakıp yıkmıştı. Asya kökenli bir diğer ilkel toplum olan Bulgarlar tarafından kuşatılan bu şehir, yaşlı [general] Bélisaire'nin çabasıyla ancak kurtarılabilmişti. (559)

Sayfa :61

17
IPORTANCE DE L'HISTOIRE BYZANTINE.

L'Empire d'Orient ne mérite guère le nom de « Bas-Empire » dont on l'a souvent flétri. Pendant les dix siècles de son existence, il a vécu des périodes glorieuses et brillantes où, selon la parole d'un chroniqueur, « l'empire, cette vieille femme, apparaît comme une jeune fille parée d'or et de pierres précieuses ».

Sayfa 61

17. BİZANS TARİHİNİN ÖNEMİ

Doğu [Roma] İmparatorluğu, adına sık sık gölge düşüren "Alçak İmparatorluk" sözünü pek de hak etmez. Bir vak'anüvisin, **"Bu yaşlı kadın, tıpkı altın ve değerli taşlarla bezenmiş genç bir kız gibi görünür." dediği imparatorluk,** on yüzyıllık varlığı boyunca, zaferlerle dolu parlak dönemler yaşamıştır.

Sayfa :66

6
ACHÈVEMENT DE L'UNITÉ FRANQUE.

Pour occuper toute l'ancienne Gaule, il ne manquait plus à Clovis que les petits royaumes *saliens* et *ripuaires* du Nord.

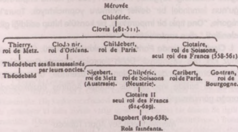
Peu à peu, par des négociations mêlées de ruses et peut-être de violences[1],

1. On a reproché à Clovis devenu chrétien le meurtre des petits rois francs, tel qu'il est raconté par Grégoire de Tours à la fin du règne

Sayfa :67

Clovis se substitua aux princes de sa famille, qui régnaient à Cambrai, Thérouanne, Cologne, etc. Il établit sa résidence à *Paris*, qui devint ainsi la capitale de la Gaule franque.

Le bruit de ses exploits avait retenti jusqu'en Orient. L'empereur Anastase, qui régnait à Constantinople (ch. III, n° 1), envoya au vainqueur des Wisigots les insignes de *consul* et de *patrice*. Aux yeux de ses sujets gallo-romains, Clovis cessait d'être un usurpateur ou même un conquérant heureux. Les dignités dont il était revêtu faisaient de lui un fonctionnaire de l'empire romain. « On lui parla, remarque Grégoire

Sayfa :67

de Tours, comme à un consul et à un empereur. »

Clovis mourut prématurément à Paris en 511 ; il n'avait que quarante-cinq ans. On l'ensevelit dans la basilique des Apôtres, qu'il avait érigée, avec la reine Clotilde, sur la colline appelée plus tard « montagne Sainte-Geneviève¹ ».

Tableau généalogique des Mérovingiens

Mérovée
Childéric.
Clovis (481-511).

Thierry, roi de Metz. — Théodebert — Théodebald
Clodomir, roi d'Orléans. — ses fils assassinés par leurs oncles.
Childebert, roi de Paris.
Clotaire, roi de Soissons, seul roi des Francs (558-561).

Sigebert, roi de Metz (Austrasie).
Chilpéric, roi de Soissons (Neustrie).
Caribert, roi de Paris.
Gontran, roi de Bourgogne.

Clotaire II seul roi des Francs (614-629).
Dagobert (629-638).
Rois fainéants.

de ce monarque. Il semble que ces faits, auxquels se mêlent sans doute des traits légendaires, se rapportent plutôt à la période antérieure au baptême (par exemple le meurtre de Ragnacaire de Cambrai). Au reste, personne ne s'étonnera que le baptême n'ait pas transformé immédiatement des natures barbares telles que celle de Clovis (voir ci-dessous, n° 9 : Mœurs royales).

1. Sainte Geneviève, née vers 423, survécut quelques mois à Clovis.

Sayfa 66

ORTA ÇAĞ. [FRANK KRALI I.] CLOVIS VE MEROVENJ HANEDANI

6. FRANK BİRLİĞİNİN TAMAMLANMASI

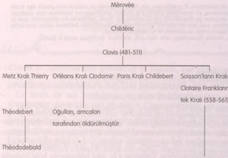
Eski Galya'nın tamamını işgal etmek için I. Clovis'e artık Sal Frank'larıyla kuzeydeki Ripuaria Frank'larının küçük krallıklarını [egemenliği altına] almak kalıyordu. **[sayfa 67]** Yavaş yavaş, kurnazlığın ve buna belki de şiddetin de karıştığı görüşmelerle **I. Clovis; Cambrai Thérouanne, Cologne v.b. gibi bölgelerde hükümdarlık**

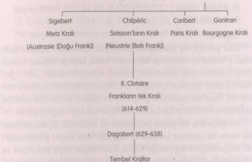
eden kendi soyundan gelen prenslerin yerine geçmiş ve [daha sonra] **Frank Galyası'nın büyük ve önemli merkezine dönüşecek olan Paris'e yerleşmişti.**

Büyük başarılarının yankısı Doğu'ya kadar yansımıştı. İstanbul'da hükümdarlık eden İmparator Anastase (III. böl., no 1), Vizigotları yenen I. Clovis'e soyluluk ve konsüllük nişanı göndermişti. **Romalı Galya'lıların gözünde I. Clovis, bir zorba veya mutlu bir fatih bile değildi. Kazandığı saygınlık, I. Clovis'i [âdeta] Roma İmparatorluğu'nun** [emrinde] **bir devlet memuru yapmaktaydı. Tours'lu Grégorie, "Ona tıpkı bir imparatora, bir konsüle hitap edildiği gibi seslenilirdi." diye saptamıştır.**

I. Clovis, 511 yılında Paris'te çok vakitsiz ölmüştü. Öldüğünde henüz kırk beş yaşındaydı. Daha sonraları **"Sainte-Geneviève[1], Dağı"** olarak adlandırılacak olan tepe üzerinde, onun kraliçe Clotilde ile birlikte inşa ettirmiş olduğu Apôtres Bazilikası'nda toprağa gömülmüştü.

Merovenj'lerin Soy Ağacı Tablosu

1 Tours'lu Grégoire tarafından anlatıldığı gibi, bu hükümdarın saltanatının sonunda, Hristiyan olan I. Clovis, küçük Frank krallarının ölümünden dolayı kınanmıştır. Hiç kuşkusuz efsanevî izlerin de işin içine katıldığı bu olaylar, öyle görünüyor ki daha ziyade vaftiz töreninden önceki bir dönem ile ilgili olmaktadır. (Örneğin Cambrai şehrinde Ragnacaire'nin öldürülmesi.) Bununla birlite, vaftiz töreninin tıpkı [I.] Clovis'te olduğu gibi barbar doğasını çabucak değiştirmediğine hiç kimse şaşırmayacaktır (bkz. devamında, no 9: Krallık gelenekleri).

Sayfa :69

En 558, par suite de la mort de ses trois frères, le roi de Soissons, *Clotaire Ier*, réunit sous son sceptre la Gaule entière. Mais, trois ans plus tard (561), il mourait laissant ses États à *ses quatre fils : Caribert, Sigebert, Chilpéric* et *Gontran*. Ceux-ci procédèrent à un nouveau partage, qui fut ensuite remanié à la mort de Caribert, roi de Paris.

Finalement, à travers ces partages éphémères, *trois grands États* tendirent à s'organiser d'une manière définitive : la région de l'Est ou *Austrasie*, la région de l'Ouest ou *Neustrie* et au Sud-Est la *Bourgogne*. Au Sud-Ouest, l'*Aquitaine*, soumise nominalement aux princes francs, restait pour eux une terre d'expéditions fructueuses et de pillage.

[7. [FRANK KRALI] I. CLOVİS'İN OĞULLARI VE TORUNLARI. PAYLAŞIMLAR]

Sayfa 69

558 yılında, üç kardeşinin ölümünün ardından Soisson'ların kralı I. Clotaire, Galya'nın tamamını kendi krallığı altında toplar. Ama bundan üç yıl sonra (561), kendisine bağlı devletleri dört oğluna (Caribert, Sigebert, Chilpéric ve Gontran) bırakarak ölür. Bu dört kardeş, yeni bir paylaşım gerçekleştirmişlerdi. Daha sonraları bu paylaşım, Paris Kralı Caribert'in ölümüyle yeniden değiştirilmiştir.

En sonunda, bu geçici paylaşımların arasında, üç büyük devlet kesin bir biçimde kendilerini örgütlemeye doğru yönelmişlerdi: Doğu bölgesi veya Doğu Frank, Batı bölgesi veya Batı Frank ve güneydoğudaki Bourgogne [bölgesi]. **Frank prenslerine sözde tâbi olan güneybatıdaki Aquitaine [Akitanya] ise, onlar için kazançlı seferlerin düzenlendiği bir toprak, yağmalanan bir toprak olmaktaydı.**

Sayfa :109

13
CONQUÊTE DE L'ESPAGNE (711). POITIERS (732).

Dès 710, un Berbère converti à l'Islam, *Tarik*, entraînait ~~ses~~ compatriotes à la conquête de l'Espagne. Franchissant le détroit de Cadix, il aborda sur un promontoire, qu'on appela de son nom *Djebel Tarik* et qui est devenu *Gibraltar*. Le royaume des Wisigots, alors très affaibli, n'offrit aucune résistance sérieuse à l'envahisseur. Une seule victoire, celle de *Xérès* (ou de Guadalète) (711) livra l'Espagne entière aux Arabes. Il faudra ensuite une croisade de sept siècles pour la leur reprendre.

Emportés par leur élan, les vainqueurs de Xérès franchirent les Pyrénées et envahirent l'Aquitaine. Mais ils furent arrêtés à *Poitiers* (732) par Charles Martel et ses guerriers francs (ch. VII, n° 2). Peu à peu les Arabes rétrogradèrent vers l'Espagne; l'ère des grandes conquêtes était terminée.

732

Sayfa 109

13. İSPANYA'NIN FETHİ (711). POITIERS (732).

710 yılında, İslâmiyete geçen bir Berberî olan [Emevî valisi] **Tarık** [bin Ziyad], **İspanya'nın fethi için kendi yandaşlarını ardından sürükler. Cadix** [Cádiz] **Boğazı'nı aşarak kendi ismiyle anılan "Cebel Tarık", daha sonra adı "Cebelitarık"a dönüşen yüksek burun üzerinden karaya çıkar. O dönemde çok zayıflamış olan Vizigot Krallığı, istilâya karşı hiçbir ciddî direnç göstermemişti. Tek bir zafer-Xérès** [Jerez] **veya Guadalète zaferi – tüm İspanya'yı Arapların eline teslim etmişti (711). İspanya'yı onlardan geri almak için yedi yüzyıllık bir Haçlı Seferi gerekecekti.**

Coşkularının kendilerini alıp götürdüğü Jerez galipleri, Pireneleri aştılar ve Akitanya'yı istilâ ettiler. Ama Charles Mardel ve onun Frank'lı savaşçıları, onları 732 yılında Poitiers şehrinde durdururlar (VII. böl., no 2). Araplar yavaş yavaş İspanya'ya doğru geri çekilirler. Büyük fetihler dönemi sona ermiştir.

Sayfa :115

20 RICHESSE ECONOMIQUE. Habitants de pays désertiques ou méditerranéens à climat sec, les Arabes durent joindre l'irrigation à la *culture*. C'est ainsi qu'ils créèrent en Espagne les merveilleuses « huertas » ou jardins de Valence.

L'*industrie* arabe a surtout produit des articles de luxe : cuirs dorés ou coloriés de Cordoue [1], armes de Tolède et de Damas [2], mousselines de Mossoul, tapis ornés de dessins fantaisistes.

Grands voyageurs, poussés au loin par leur instinct nomade, les Arabes mirent en relation la Chine avec l'Occident. Ils rapportèrent d'Extrême-Orient le papier, la boussole et la poudre à canon. Maîtres des débouchés de la Méditerranée

1. Le mot cordonnier vient de cordouanier, c'est-à-dire ouvrier en cuir de Cordoue.
2. Les armes *damasquinées* sont ornées d'incrustations.

Sayfa 115

20. EKONOMİK ZENGİNLİK

Kurak iklime sahip Akdeniz ülkeleri veya çöl ülkelerinin halkı olan Araplar, tarıma bir de sulamayı eklemek zorunda kalmışlardı. İşte böylelikle İspanya'da, muhteşem "Huerto"ları veya Valence (Valensiya) bahçelerini yaratmışlardır.

Arap zanaatı, özellikle lüks mallar üretti: **Cardoue**[1] tarzı yaldızlı veya renkli boyalı deriler, Damas[2] ve Tolède silâhları, **Musul muslinleri** ve değişik desenlerle dokunmuş halılar.

Kendilerine özgü göçebe içgüdüleriyle uzaklara giden büyük gezginler olan Araplar, Çin'in Batı'yla bağlantısını sağlamıştır. Uzak Doğu'dan **kâğıt, pusula ve barut** getirmişlerdir.

1 Ayakkabı tamircisi (=cordonnier) sözcüğünün [etimolojik] anlamı Cardoue'lu deri işçisi anlamına gelen "courdanier" sözcüğünden gelmektedir.

2 Damas tarzı silâhlar, kakma işlemelerle süslüdür.

Sayfa :116

21 **JUGEMENT SUR LA CIVILISATION MUSULMANE.** L'apparition de l'Islam au VIIe siècle reste un des grands faits de l'histoire du monde. La religion fondée par Mahomet fut douée par lui et par les premiers Khalifes d'une force d'expansion qui dure encore. On compte actuellement dans le monde, des Indes jusqu'au Maroc, au moins 250 millions de musulmans. L'islamisme continue ses conquêtes parmi les noirs de l'Afrique centrale; car tout musulman voyageur ou marchand est un apôtre de sa religion. Par sa facilité de propagation et d'adaptation au tempérament nègre, l'Islam reste donc le plus redoutable obstacle à la civilisation chrétienne. C'est lui d'autre part qui, dans toutes les colonies européennes à civilisation musulmane, comme l'Inde et l'Afrique du Nord, s'oppose à la fusion entre sujets et conquérants.

En dépit de la brillante civilisation qu'il a produite au Moyen Age, et de sa supériorité réelle sur le grossier fétichisme, l'Islam retarde certainement la victoire de la véritable civilisation, celle qui est sortie de l'Évangile.

Sayfa 116

21. MÜSLÜMAN UYGARLIĞI ÜZERİNDE YARGILAR

VII. yüzyılda İslâmiyet'in ortaya çıkışı, dünya tarihinin büyük olaylarından biridir. Muhammed tarafından kurulan [bu] din, [bugün bile] hâlâ süren, o ve halifeleri tarafından [oluşturulmuş olan] yayılmacı bir güce sahiptir. Günümüzde, Hindistan'dan Fas'a kadar, **dünyada en az 250 milyon** Müslüman vardır. İslâmiyet, Orta Afrika'nın siyah ırkı arasında fetihlerine devam etmiştir; zira her Müslüman gezgin ya da tüccar, kendi dininin birer havarîsidir. Yayılmasının ve siyah ırktan olan zencilerin kişiliklerine uyumunun kolay olması nedeniyle İslâmiyet, Hristiyan uygarlığı için [hâlen] en korkunç engel olarak bilinmektedir. Bir diğer yönden, Kuzey Afrika ve Hindistan gibi Müslüman uygarlığa sahip tüm Avrupa sömürgelerinde, uyruklar ve fatihler arasında kaynaşmaya engel olan, İslâmiyet'tir.

Orta Çağ'da ürettiği parlak uygarlığa ve kaba saba fputperestlik üzerindeki gerçek üstünlüğüne rağmen İslâmiyet, İncil'den çıkan gerçek uygarlığın zaferini kesinlikle geciktirmiştir.

Sayfa :120

A Poitiers, Charles, qu'on surnomma dès lors *Martel*, avait sauvé l'Europe chrétienne de la domination musulmane. Il exploita sa victoire, en ramenant l'Aquitaine à son obéissance et en chassant les Sarrasins de Provence. A sa mort, Charles régnait, sans porter de couronne, sur un empire qui allait de la Wéser en Germanie, à la Méditerranée et à l'Atlantique.

Sayfa 120

[İlk Karolenj'ler
1.KÖKENLERİ. I. PÉPIN ve II. PÉPIN.]

[sayfa 120] O andan itibaren adı Martel olarak anılan [II. Pépin'in evlilik dışı oğlu] Charles, Poitiers'te, **Hristiyan Avrupa'yı Müslüman boyunduruğundan** kurtarmıştır. Akitanya'yı kendi boyunduruğu altına alarak ve Provence Sal Frank'larını kovarak zaferini gerçekleştirmişti. Öldüğünde Charles, Almanya'da Wéser'den Akdeniz'e ve Atlantik Okyanusu'na kadar yayılan bir imparatorluğun üzerinde taçsız bir hükümdardı.

Sayfa :122

En 754, Pépin franchit les Alpes à la tête d'une armée, battit à Suse en Piémont le roi des Lombards et l'obligea à céder au pape une partie du littoral de l'Adriatique: Ravenne, l'Émilie et la Pentapole.

Sayfa 122

[KAROLENJ İMPARATORLUĞU. ŞARLMAN]

[III.] Pépin, 754 yılında ordunun başına geçerek Alpler'i aşmış, Lombard'ların kralını Piémont'ta, **Sus** şehrinde yenmiş ve onu Adriyatik Denizi kıyılarının bir bölümünü (Ravenne, Émilie, Pentapole) papaya bırakmaya zorlamıştı.

Sayfa :123

6
PÉPIN LE BREF, ROI DES FRANCS.

Pépin le Bref avait fait du pape un souverain temporel; c'était une façon de reconnaître que le pape l'avait aidé déjà à prendre la couronne royale.

Dès 747, Carloman, l'aîné des deux frères, s'était retiré dans un monastère. Pépin, resté seul, crut le moment venu de donner à son pouvoir le prestige de la royauté. Il fit consulter le pape « au sujet des rois qui existaient alors chez les Francs et qui portaient le nom de roi sans en avoir l'autorité ». A cette question le pape *Zacharie* répondit : « qu'il valait mieux appeler roi celui qui avait le pouvoir que celui qui en restait dépourvu ».

Pépin n'hésita plus alors à se faire proclamer roi par une assemblée tenue à Soissons. Le dernier Mérovingien, Childéric III, fut tondu et relégué dans un monastère. Plus tard (754), lors de son voyage en France (n° 5), le pape *Étienne II* donna l'onction royale à Pépin et à ses enfants dans l'église abbatiale de Saint-Denis. En vertu de ce *sacre*, qui rappelait celui des rois d'Israël, Pépin et ses descendants se considérèrent désormais comme les élus de Dieu. Le pape conféra en outre au roi et à ses deux fils le titre honorifique de *patrice des Romains*[1].

Begge

1. Ce titre, qui n'impliquait aucune attribution précise, signifia par la suite une sorte de *protectorat* sur Rome.

Sayfa 123

6. FRANKLARIN KRALI, KISA PÉPIN [III. PÉPIN]

Kısa Pépin papayı geçici bir hükümdar yapmıştı; bu, onun kraliyet tacını alması için papanın daha önce ona yardım etmiş olduğunu kabul etmenin bir ifadesiydi.

İki kardeşten büyüğü olan Carloman, 747 yılından itibaren bir manastıra çekilmişti. Yalnız kalan III. Pépin, krallığın prestijini kendi gücüne katma zamanının geldiğine inanmıştı. "Franklarda var olan ve krallık gücüne sahip olmadan kral adını taşıyan krallar hakkında" papaya akıl danışmıştı. Bu soru üzerine Papa Zacharie [Zacharias] **kendisine şu cevabı vermişti: "Güçsüz kişi yeri-**

ne, güçlü bir kişiyi kral olarak adlandırmak daha yerinde olacaktır."

O andan itibaren Soissons'ta düzenlenen bir [soylular] meclisinde III. Pépin, kendini kral olarak ilân ettirmekte artık tereddüt etmemişti. Meroveni'lerin sonuncusu olan III. Childéric'i tahttan indirip bir manastıra sürgün göndermişti. Daha sonraları (754) Fransa'ya yolculuğu esnasında (no 5) Papa II. Étienne, Saint-Denis Abe Kilisesi'nde [Hristiyanlarda bir tür kutsama anlamına gelen ve bu anlamda dinî bir tören olan] **kutsal krallık yağını vermişti. İsrail krallarınınkini anımsatan bu kutsal durumunun gereği, III. Pépin ve onun akrabaları, bundan böyle Allahın seçkin kulları olarak kabul edilmişlerdi. Bunun yanı sıra papa, kral ve oğullarını Romalıların kutsal kişisi[1] unvanıyla onurlandırmıştı.**

1 Belirgin hiçbir yetkiyi ifade etmeyen bu unvan, daha sonraları Roma üzerinde bir tür protektora [güçlü bir devletin zayıf bir devleti koruması altına alması] anlamına gelmiştir.

Sayfa :253

Les chrétiens créèrent en Syrie des *industries* prospères : tissages, teintureries, raffineries, verreries, etc., en partie renouvelées de l'Antiquité phénicienne. Ils empruntèrent à l'Orient le luxe des vêtements, des meubles et des tapis, qui tempérèrent l'austérité des demeures féodales. On verra plus loin que les Croisades hâtèrent aussi ce qu'on a appelé les *Grandes Inventions* : la boussole, le papier et la poudre à canon '.

1. C'est aux Croisades que semblent remonter les *armoiries*, que les nobles firent peindre sur leur écu ou bouclier. Du moins les noms des couleurs du blason : azur, gueule ou rouge, sinople ou vert, sont arabes

Sayfa 253

[33. EKONOMİK SONUÇLAR]

Hristiyanlar, Suriye'de dokumacılık, duvarcılık, camcılık, arıtma evleri vb. gibi, bir bölümü kısmen antik Fenikeliler tarafından yenilenmiş olan ileri düzeyde gelişmiş zanaatlar yaratmışlardır. Derebeylik dönemindeki evlerin sadeliğini yumuşatan lüks mobilyaları, halıları ve giysileri Doğu'dan ödünç almışlardı. Çok daha sonraları göreceğimiz gibi Haçlı Seferleri, büyük buluşlar olarak adlandırılan buluşların **(pusula, kâğıt ve barut)**[1] onlara [Hristiyanlara] geçmesini hızlandırmıştır.

1 Soyluların kalkanları üzerine boyattıkları armalar, Haçlı Seferleri'ne dayanmaktadır. En azından azur [gök mavisi, lacivert], leb veya kırmızı [lâl kırmızısı], hâkî yeşili vb. gibi arma renklerinin adları [etimolojik açıdan] Arapça kökenlidir.

Sayfa 253
133. EKONOMİK SONUÇLAR

Hıristiyanlar, Suriye'de [illegible] [illegible]

Sayfa [illegible]

Les chrétiens trouvent en Syrie des industries prospères: [illegible], [illegible], verreries, etc., en partie [illegible] de l'Antiquité [illegible]. Ils empruntèrent à l'Orient le luxe des vêtements, des meubles et des tapis, [illegible] [illegible] que les Croisades [illegible] Grandes découvertes : la boussole, le papier et la poudre à canon[1].

[1] [illegible]

COURS COMPLET D'HISTOIRE
A L'USAGE DE L'ENSEIGNEMENT SECONDAIRE

Albert MALET
Professeur agrégé d'histoire au Lycée Louis-le-Grand

LE MOYEN AGE

ET

LE COMMENCEMENT DES TEMPS MODERNES

Rédigé conformément aux programmes du 31 Mai 1902.

OUVRAGE ORNÉ DE 136 GRAVURES ET DE 19 CARTES

CLASSE DE CINQUIÈME A et B

QUATRIÈME ÉDITION REVUE
(Cinquantième Mille)

PARIS
LIBRAIRIE HACHETTE ET Cie
79, BOULEVARD SAINT-GERMAIN, 79

1908

Orta Okullar için
TARİH DERSLERİ

(Doçent) ALBERT MALET
Louis-le-Grand Lisesi Tarih Uzmanı

ORTA ÇAĞ
ve
MODERN ÇAĞ'IN BAŞLANGICI

31 Mayıs 1902 programlarına uygun olarak yazılmıştır.
19 kart ve 156 gravürle resimlendirilmiştir.
5 A ve B sınıfları için
Gözden geçirilmiş 4. Baskı
(50 bininci)

PARIS
LIBRAIRIE HACHETTE VE ŞİRKETLERİ
79, Boulevard Saint - German, 79
1908

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No	: 1785
Yazar	: Albert Malet
Cild	: Kahve
Ebadı	:
	En : 12 cm.
	Boy : 18 cm.
Sayfa Adedi	: 2 + 364
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.

Sayfa :I

AVERTISSEMENT

L'accueil fait au volume de l'*Antiquité* ne pouvait qu'encourager à traiter, d'après la même méthode, l'histoire du *Moyen Age*.

Je ne me suis donc pas borné à la simple narration des grands événements. J'ai tenu à les expliquer, à en montrer les causes principales et les conséquences les plus importantes, à tâcher d'en faire sentir et comprendre le mécanisme et l'enchaînement. J'ai même essayé d'indiquer, de façon sommaire, les grandes idées qui peuvent se dégager des faits.

Cela n'est certainement pas au-dessus de l'intelligence des enfants de Cinquième, et pour peu qu'on prenne la peine de parler une langue à leur portée, ils sont à coup sûr en état de comprendre et de suivre même avec intérêt. Il serait étrange, en effet, qu'à l'âge des perpetuels « *pourquoi* », la curiosité enfantine s'endormît soudain en face des matières d'enseignement, et que l'histoire en particulier n'eût de chance de l'éveiller, si ce n'est réduite à un très long *Conte de ma Mère l'Oie*. Tout le monde est d'accord pour proclamer que l'un des principaux objets des études secondaires, si ce n'est le principal, est de former des intelligences, de développer les facultés, de créer des habitudes d'esprit, réflexion, raisonnement, etc. L'histoire, autant qu'aucune autre discipline, peut et doit servir à cet objet.

Le programme a été suivi pas à pas et c'est le libellé même de chacun de ses paragraphes que l'on retrouvera en tête de chacun des chapitres.

Comme dans le volume précédent, il n'a été donné de récit détaillé d'un evenement que lorsque cet événement peut être pris comme type : telle la bataille de Bouvines, celle de Crécy, tel le siège du Château Gaillard; ou bien lorsqu'il présente par ses conséquences une importance exceptionnelle : ainsi l'attentat d'Anagni, la bataille d'Hastings.

Les anecdotes, même traditionnelles, ont été écartées toutes les fois qu'elles n'étaient que des amusettes. Elles ont été au contraire incorporées dans le récit lorsqu'elles étaient caractéristiques d'un homme ou d'un temps, qu'elles les illustraient pour ainsi dire.

L'illustration proprement dite a été établie de telle sorte qu'elle constitue à côté du texte une petite histoire de la civilisation par l'image. Il en est résulté une répartition moins régulière des gravures, les documents manquant presque totalement pour certains

Sayfa :II

chapitres, celui des invasions barbares par exemple. En revanche les gravures ont toutes leur raison d'être. Les légendes qui les accompagnent ont permis de donner nombre de renseignements qui ne pouvaient trouver place dans le texte, mais qu'un homme instruit doit cependant connaître. Enfin j'ai cherché à multiplier les rapprochements, les termes de comparaison entre le passé et le présent, entre les diverses civilisations, tout particulièrement en ce qui concerne les monuments.

Les cartes, dessinées spécialement pour ce volume, sont volontairement sommaires : leur nomenclature est réduite aux noms cités dans le texte. C'est qu'elles ont pour unique objet de permettre aux enfants de situer rapidement les faits et, dans certains cas, par la différence des grisés, de leur faire *toucher des yeux* la formation et les transformations d'un pays, du leur en particulier. Ici encore, le souci des comparaisons a fait donner dans chaque carte où la France se trouve représentée, le tracé des frontières actuelles à côté des frontières anciennes.

Dans ce volume, pas plus que dans le précédent, il n'y a de résumés. J'ai déjà indiqué les raisons qui me les ont fait systématiquement supprimer. Les résumés, pour être utiles, doivent être l'œuvre personnelle du professeur pour qui le livre doit être simplement un auxiliaire, ou de l'élève pour qui l'obligation de les rédiger sera la façon la plus profitable de repasser la leçon.

L'idéal serait que le résumé fût fait en collaboration par le professeur et par les élèves, non point à la fin de la leçon, mais à la classe suivante, après l'interrogation. Celle-ci devrait être dirigée de telle sorte que les événements primordiaux et les idées qui s'y rattachent soient dégagés par les élèves eux-mêmes. Evénements et idées seraient notés au fur et à mesure de la découverte. Le résumé se ferait ainsi insensiblement, chacun y mettrait et y trouverait un peu de soi : il serait vivant, au lieu de n'être qu'un texte mort, aussi modérément attrayant à apprendre par cœur que jadis une page de racines grecques.

A défaut de ce résumé idéal difficile à réaliser avec les classes d'une heure, il importe que les enfants aient un tres bon sommaire; et celui-là ne peut être donné que par le professeur. C'est lui qui adapte la leçon à l'intelligence d'élèves connus de lui seul : lui seul peut adapter le résumé à la leçon.

Je tiens à remercier ceux de mes collègues qui ont pris la peine de m'adresser leurs observations au sujet de l'histoire de l'*Antiquité*. Je leur serais très reconnaissant s'ils voulaient bien en user de même à propos de ce volume-ci.

Sayfa I

OKUYUCUNUN DİKKATİNE

İlk Çağ kitabına yapılan övgü, Orta Çağ tarihinin de aynı yöntemle ele alınması konusunda cesaret verdi.

Bu yüzden, büyük olayların basit anlatımıyla kendimi sınırlamadım. Onları açıklamaya, temel nedenlerini ve önemli sonuçlarını göstermeye, olayların bağlantılarını ve işleyişini hissettirmeye önem verdim. Hatta büyük fikirlerin, büyük sonuçlar çıkarabileceğini kısaca belirtmeye çalıştım.

Bu, kesinlikle 5. sınıf öğrencilerinin anlama seviyelerinin üzerinde değildir ve anlayabilecekleri bir dil kullanma zahmetine azıcık girilirse, kesinlikle anlayacak ve hatta ilgiyle izleyecek durumda olurlar. Gerçekten de, sürekli olarak "neden" sorusunun sorulduğu yaşta, öğretim materyalleri karşısında çocuk merakı birden uykuya dalar ve tarihin, eğer "Kaz Annemin Öyküsü" gibi çok uzun bir öyküye dönüştürülmemişse, bu merakı uyandırma şansı yoktur. Herkesin de aynı fikirde olduğu gibi, orta öğretimin temel amaçlarından biri, asıl amaç olmasa bile zekâyı oluşturmaktır; bunun yanı sıra, diğer amaçlar; yetenekleri geliştirme, tinsel alışkanlıklar yaratma, düşünme, mantık yürütme olarak sayılabilir... Tarih dışında hiçbir ders, bu konuya bu kadar faydalı olamaz.

Program, adım adım izlendi ve hatta her bölümün başında bulunan paragrafların her biri kaleme alındı.

Önceki kitapta olduğu gibi, bir olayın detaylı açıklaması, sadece örnek olarak alınan olayda verildi. Bouvines Savaşı, Crécy Savaşı, Châteam Gailland'ın Seferi'nde olduğu gibi ya da çok fazla önem taşıyan sonuçları sunarken; Anagni Suikasti, Hastings Savaşı gibi.

Küçük fıkraların (anecdotes), hatta geleneksel olanların arasından sadece eğlence amaçlı olanlar konu dışında bırakıldı; buna karşın, bir zamanın veya bir insanın özelliklerini taşıdıklarında anlatıya

eklendi ve aynen resimlendirildi.

Resimler, uygarlığın tarihini anlatan metnin yanında yer alacak biçimde yerleştirildi. Barbar istilâlarınınkinde olduğu gibi, bazı bölümlerin belgelerinin hemen hemen tamamı eksik olduğundan, gravürlerin dağılımında bir düzensizlik meydana geldi. **[sayfa II]** Buna karşılık, gravürlerin hepsinin bir öyküsü vardı. Bunlara eşlik eden efsaneler, metinde yer almayan, ama kültürlü bir insanın bilmesi gereken birçok bilgiyi vermeye olanak sağladı. En sonunda da geçmiş ile günümüz arasında, farklı uygarlıklar arasında, özellikle de eserler konusunda karşılaştırmaları ve benzerlikleri çoğaltmaya çalıştım.

Özellikle bu kitap için hazırlanmış haritalar, basit şekilde verildi. Dizinler, metinlerde altı çizili isimlerle sınırlandırıldı. Bunun amacı, çocukların olayları hızlı bir şekilde kafalarında oluşturmalarına yardımcı olmak ve bazı durumlarda, ilgilerine göre bir ülkenin yapısına ve değişimlerine, özellikle kendi ülkelerine dikkat çekmekti. Bu konuda ayrıca, karşılaştırma kaygısından dolayı Fransa'nın bulunduğu her haritada, eski sınırların yanında, günümüz sınırlarının çizgileri de belirtildi.

Bu kitapta, öncekinden fazla olmamakla birlikte, özetler de bulunuyor. Onları sistemli bir şekilde azaltmamın sebeplerini daha önce belirttim. Daha yararlı olması açısından özetlerin, öğretmen için kişisel bir eser, yardımcı bir kaynak olarak; öğrenci içinse dersi geçebilmesine azamî düzeyde yardımcı olacak biçimde yazılması gerekir.

Özeti, öğrencilerin ve öğretmenin beraberce, ama ilk derste değil, tartışmadan sonra, diğer dersin sonunda yapmaları en idealidir. Tartışmanın, birbirleriyle ilintili olan fikirlerin ve önemli olayların öğrenciler tarafından ortaya atılacak şekilde yönetilmesi gerekir. Olaylar ve fikirler ortaya atıldıkça not edilmelidir. Böylece farkında olmadan özet yapılmış olur. Herkes kendini ortaya koyacak ve içinde biraz kendini bulacaktır. Ölü bir metin olacağına, yaşayan bir metin olacaktır. Eskiden ezberletilen bir sayfalık Yunan köklerini öğrenmek, böylece daha çekici hâle gelecektir.

Bir saatlik derste mükemmel bir özet yapmak zor olduğundan, çocuklara iyi bir açıklama yapılmalı ve bu da sadece öğretmen tarafından verilmelidir. Dersi, öğrencilerin seviyesine uygun hâle getiren, bu seviyeyi bilen öğretmendir: Ancak o, özeti derse uyarlayabilir.

İlk Çağ tarihi konusundaki gözlemlerini bana iletmek zahmetinde bulunan meslektaşlarıma teşekkürü bir borç biliyorum. Bu kitabı da kullanmak isterlerse onlara minnet duyarım.

Sayfa :29

ES PRINCIPALES INVASIONS

En 3-8 les ***Wisigoths*** franchissent le Danube et s'établissent dans l'Empire d'Orient. Puis, sous le commandement d'Alaric, plus tard d'Astaulf, ils parcourent et ravagent successivement la Macédoine, la Grèce, les côtes de l'Adriatique, l'Italie. Ils finissent par pénétrer en Gaule et par se fixer dans l'*Aquitaine*, c'est-à-dire dans le pays compris entre la Loire et les Pyrénées (412).

Sayfa 29

BAŞLICA İSTİLLAR

378 yılında, **Vizigotlar** Tuna'yı aşarlar ve Doğu Roma'ya yerleşirler. Önce **Alaric,** daha sonra Astaulf komutasında sırayla Makedonya'ya, Yunanistan'a, Adriyatik kıyılarına, İtalya'ya giderler ve oraları yıkıp harabeye çevirirler. Galya'ya girerek ve Aquitaine, yani Loire ve Pirene'ler arasında oluşan ülkeye yerleşerek bu akına nokta koyarlar.

Sayfa :41

HISTOIRE DE CLOVIS

En 486, Clovis at taqua Syagrius et le vainquit à *Soissons*. Cette victoire lui permit d'étendre peu à peu jusqu'à la Loire les cantonnements des Francs

Sayfa 41

CLOVIS TARİHİ

486 yılında Clovis, Syagrius'a saldırır ve onu Soisson'da yener. Bu zafer, Frank'ların kantonlarını, yavaş yavaş Loire'ye kadar yayması olanak sağlar.

Sayfa :55

CHAPITRE VI

LES ARABES, MAHOMET

L'ISLAMISME, LE MONDE MUSULMAN

IMPORTANCE DE L'HISTOIRE DE L'ISLAMISME

Au commencement du septième siècle, dans cette Asie qui mériterait le nom de *mère des religions*, puisque toutes les grandes doctrines religieuses en sont sorties, est née une religion nouvelle, l'***Islamisme***. On l'appelle aussi du nom de son fondateur Mahomet, le *Mahométisme*, ou bien encore la ***religion musulmane***.

L'Islamisme a conquis une grande partie de l'Afrique et de l'Asie; il a pénétré jusqu'en Europe. Il a été la cause première des plus grandes et des plus longues guerres du Moyen Age: les *Croisades*. Ses progrès ont été continus. Aujourd'hui même aucune religion ne gagne autant de nouveaux fidèles, particulièrement en Chine, dans l'Inde et au Soudan, et l'on estime à plus de deux cent soixante millions le nombre des musulmans. A ce titre deja ses origines mériteraient d'être etudiées

Sayfa 55

VI. BÖLÜM

ARAPLAR, MUHAMMED, İSLÂMİYET, MÜSLÜMAN DÜNYASI

İSLÂM TARİHİNİN ÖNEMİ

7. yüzyılın başında, bütün büyük dinî doktrinler buradan çıktığı için dinlerin anası adını hak eden bu Asya'da, **İslâmiyet** adlı yeni bir din doğdu. İslâmiyet, kurucusu Muhammet'in adıyla da Muhammedizm veya Müslüman dini olarak adlandırılmaktadır.

İslâmiyet, Asya'nın ve Afrika'nın büyük bir kısmını fethetti; Avrupa'ya kadar girdi. Orta Çağ'ın çok büyük ve çok uzun savaşlarının ilk nedeniydi. **Haçlı seferleri** devam etti. Günümüzde hemen hemen hiçbir din, özellikle Çin'de, Hindistan'da ve Sudan'da bu kadar taraftar kazanamaz. Buralarda 260 milyondan fazla Müslüman olduğunu tahmin ediyoruz. Bu nedenle, köklerini incelemek gerekiyor.

Sayfa :57

Il y avait chez eux un singulier mélange de sauvagerie et d'instincts chevaleresques. Il était permis d'enterrer vives les petites filles à leur naissance, parce que la naissance d'une fille était et est encore considérée chez eux comme un malheur

Sayfa 57

Onlarda vahşîlikle yiğitliğin nadir bir karışımı vardı. Kız bebekleri doğar doğmaz canlı olarak gömebiliyorlardı. **Çünkü bir kız çocuğunun doğumu, onlarda bir uğursuzluk olarak kabul ediliyordu ve hâlâ öyle kabul edilmektedir.**

1894

HISTOIRE

UNIVERSELLE

PUBLIÉE

par une société de professeurs et de savants

SOUS LA DIRECTION

DE M. V. DURUY

HISTOIRE DE LA RUSSIE

EVRENSEL TARİH

**M.V. DURUY'un Yönetiminde
Bilim adamları ve öğretmenler topluluğu tarafından
yayımlanmıştır.**

RUSYA'NIN TARİHİ

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri	
Envanter No	: 1787
Yazar	: Alfred Nicolas Rambaud
Cild	: Bordo
Ebadı	:
	En : 12 cm.
	Boy : 18 cm.
Sayfa Adedi	: 480
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.

Sayfa :3

l'Angleterre a sa chaîne du Peak et ses Highlands, la France ses Cévennes et son massif d'Auvergne, l'Espagne ses Pyrénées et ses sierras, l'Italie son Apennin, l'Allemagne ses massifs de Souabe, de Franconie, du Hartz, la Suède ses Alpes scandinaves, la péninsule gréco-slave le Balkan et le Pinde.

Sayfa 3

İngiltere'de, Highland'lar ve **Peak dağları;** Fransa'da, **Cevennes dağları** ve Auvergne (masifleri) dağları; İspanya'da, **Pireneler** ve sıra dağlar; İtalya'da, **Apennin;** Almanya'da, Suabe, Francanie ve Hartz dağ çemberi; İsveç'de, **İskandinav Alpleri;** Yunan-Slav yarımadasında, Balkanlar ve Pinde vardı.

Sayfa :6

il y a des intervalles de 80, peut-être de 90 degrés centigrades entre les plus grands froids et les plus grandes chaleurs. » Même à Moscou, on a eu des froids de 33 degrés et des chaleurs de 28; à Saint-Pétersbourg, on peut osciller entre les températures extrêmes de 30 à 35 degrés de froid à 31 de chaleur.

La seconde conséquence du climat continental de la Russie, c'est que les vents n'arrivent dans ce pays qu'après avoir perdu en route une partie de leur humidité. La Russie souffre généralement de la sécheresse : à Kazan, il pleut deux fois moins qu'à Paris;

Sayfa 6

En yüksek ve en düşük hava sıcaklıkları arasında 80°C'lik, belki de 90°C'lik farklar vardır. Moskova'da bile, -33°C ile 28°C arasında değişen hava sıcaklıkları görüldü. **Saint-Petersburg'ta, -30° - 35°C'lik soğuklardan, 31°C'ye varan aşırı sıcaklar tespit edilebilir.** Rusya'daki karasal iklimin ikinci sonucu; bu ülkeye ulaşan rüzgârların nemlerinin bir kısmını yolda kaybetmiş olmasıdır. Rusya genellikle kuraklık çekmektedir. Kazan'da Paris'ten çok daha az yağmur yağmaktadır.

Sayfa :13

Les parties vraiment productives de la Russie sont donc: la *prairie*, la *terre noire*, et, dans la zone des forêts, la région agricole et industrielle de Novgorod, Moscou, Nijni-Novgorod, Kazan. Une élévation du niveau de la mer qui noierait la partie nord de la *poliéssa* et les steppes infertiles du sud n'ôterait rien à la richesse et à la force réelles de la Russie.

Sayfa 13

Rusya'nın en verimli yerleri, **çayırlık, humuslu topraklar** ve ormanlık bölgede, **Novgorod, Moskova, Nijni-Novgorod, Kazan** sanayi ve tarım bölgesidir. **Poliéssa'nın** kuzey bölümünü ve güneyin çorak bozkırlarını sular altında bırakabilecek bir deniz seviyesinin yükselmesi, Rusya'nın gerçek gücünden ve zenginliğinden hiçbir şey götürmeyecekti.

Sayfa :24

Aujourd'hui nous voyons la race russe s'étendre de la Finlande à l'Oural, de l'Océan glacial au Caucase et à la Crimée, former une masse de 67 millions d'hommes et jeter 5 à 6 millions de colons dans ses provinces asiatiques.

Sayfa :24

1° On donne le nom de *Russie Blanche* à des provinces qui furent, du treizième au quatorzième siècle, conquises par les grands-princes de Lithuanie.

Sayfa 24

Bugün Rus ırkının Finlandiya'dan Ural'a, Buz Denizi'nden Kafkaslara ve Kırım'a kadar yayıldığını, **67 milyonluk** bir topluluk oluşturduğunu ve Asya'daki bölgelerine 5-6 milyonluk bir nüfus gönderdiğini görüyoruz.

1° Beyaz Rusya adı, 13. yüzyıldan 14. yüzyıl kadar Litvanya'nın büyük prensleri tarafından fethedilen bölgelere verilmektedir.

Sayfa :28

2° Il est vrai que la race russe a la faculté d'absorber certaines races autochthones : les Petits-Russes se sont assimilé des débris de tribus turques; les Grands-Russes ont englouti les nations finnoises de l'est. Il suffit qu'aucune barrière religieuse ne s'élève entre les conquérants et les conquis : car le Tchoude encore païen est facile à absorber; mais, converti à l'islamisme, il constitue un élément réfractaire et irréductible. Un Tchouvache baptisé devient nécessairement un Russe, un Tchouvache islamisé devient un Tatar.

Sayfa 28

2° Rus ırkının, bazı yerli ırkları kendi bünyesine almak istediği bilinen bir gerçektir. Küçük Ruslar, Türk kabilelerinden geride kalanlarla birleştiler; Büyük Ruslar, Doğu Fin uluslarını yendiler. Fethedenler ile fethedilenler arasında hiçbir dinî engelin çıkmaması yeterliydi. Zira, hâlen çok tanrılı olan Tchoude'yi fethetmek çok

kolaydı ama İslâmiyete inananlar, üstesinden gelinemeyen ve boyun eğdirilemeyen bir unsur teşkil ediyordu. Vaftiz edilen bir Çuvaş zorunlu olarak Rus olur; Müslüman bir Çuvaş ise Tatar olurdu.

Sayfa :38

Alors, continue Nestor, « les Tchoudes[1], les Slaves (Novgorod), les Krivitches et d'autres peuples réunis dirent aux princes de la Varégie : Notre pays est grand et tout y est en abondance, mais l'ordre et la justice y manquent : venez en prendre possession et nous gouverner. »

Sayfa 38

Nestor, şöyle devam ediyor: **"Çud'lar,** Slavlar (Novgorod), **Kriviç'ler** ve bir araya gelmiş diğer halklar, Vareji prenslerine "Bizim ülkemiz büyüktür ve bolluk içindedir, ama burada düzen ve adalet yoktur: Gelip onu alın ve bizi yönetin" dediler.

Sayfa :39

CHAPITRE IV.

LES VARÈGUES : FORMATION DE LA RUSSIE; PREMIÈRES EXPÉDITIONS CONTRE CONSTANTINOPLE (862-972).

Les Normands de Russie : origine et mœurs des Varègues. — Les premiers princes russes : Rourik, Oleg, Igor; expéditions contre Constantinople. — Olga : le christianisme en Russie. — Sviatoslaf : le Danube disputé entre les Russes et les Grecs.

Les Normands en Russie : origine et mœurs des Varègues.

Qu'était-ce donc que les Varègues? A quelle race d'hommes appartiennent-ils?

Sayfa 39

IV. BÖLÜM
VAREG'LER: RUSYA'NIN OLUŞUMU
İSTANBUL'A KARŞI İLK SEFERLER

Rusya'daki Norman'lar: Vareg'lerin kökleri ve adetleri. İlk Rus prensleri: Rurik, Oreg, İgor, İstanbul'a seferler. Olga: Rusya'da Hristiyanlık. Sviatoslav: Ruslarla Yunanlılar arasında tartışma konusu olan Tuna Nehri.

Vareg'ler kimlerdi? Hangi insan ırkına aittiler?

Sayfa :44

Les premiers princes russes : Rourik, Oleg, Igor ; expéditions contre Constantinople.

A l'appel des Slaves, trois frères varègues, Rourik, Sinéous et Trouvor, dont les noms scandinaves signifient le *Pacifique*, le *Victorieux* et le *Fidèle*,

Sayfa 44

İlk Rus prensleri: Rourik, Oleg, Igor, İstanbul'a Karşı Seferler

Slavların çağrısına, **Rourik, Sinéous, Trouvor** adlı üç Voreg erkek kardeş, karşılık veriyordu. Bu İskandinav isimleri **'Barışçı, Muzaffer ve Sadık'** anlamına geliyordu.

Sayfa :46

Les généraux et les amiraux byzantins se réunirent, et dans une série d'engagements où le feu grégeois aurait décidé de la victoire, l'armée russe fut entièrement détruite.

Sayfa 46

Bizans amiralleri ve generalleri bir araya geldiler ve Rus ordusu, zaferi belirleyen Bizans ateşi karşısında yapılan bir dizi antlaşmada tamamen yok oldu.

Sayfa :47

Olga : le christianisme en Russie.

La veuve d'Igor, Olga, prit la régence au nom de son fils Sviatoslaf alors en bas âge.

Sayfa 47

Olga: Rusya'daki Hristiyanlık

Igor'un dul karısı **Olga**, o zamanlar yaşı küçük olan oğlu **Sviatoslav** adına yönetimi ele aldı.

Sayfa :54

Sviatoslaf, malgré son nom slave, semble le véritable type du prince varègue, du Northman intrépide, rusé, aux vastes ambitions.

Sayfa 54

Sviatoslav, Slav ismine rağmen, yaramaz, kurnaz, büyük ihtiras sahibi Vareg Prensi Northman'ın gerçek tipi gibi görünüyor.

Sayfa :55

il nous faudra aller loin dans les annales de la Russie pour en retrouver un autre.

Sayfa 55

Bundan başka birine rastlamak için Rusya'nın yıllıklarından (tarih dergilerinden) daha öteye gitmek gerekir.

Sayfa :55

CHAPITRE V.

LE CLOVIS ET LE CHARLEMAGNE DES RUSSES. SAINT VLADIMIR ET IAROSLAF LE GRAND (972-1054).

Vladimir (972-1015) : conversion des Russes. — Iaroslaf le Grand (1016-1054) : union de la Russie, splendeur de Kief. — La société varègue-russe à l'époque de Iaroslaf. — Progrès du christianisme : conséquences sociales, politiques, littéraires, artistiques.

Sayfa 55

V. BÖLÜM

RUSLARIN CHARLEMAGNE'Sİ VE CLOVIS

AZİZ VLADIMIR VE BÜYÜK IAROSLAF (972-1054)

Vladimir (972-1015): Rusların din değiştirmesi. - Büyük Iaroslaf (1016-1054): Rusya'nın Birliği, Kiev'in görkemi - Iaroslaf dönemin-

de Voregrus toplumu - Hristiyanlığın gelişimi: Sosyal, politik, edebî, artistik sonuçları.

Sayfa :56

Sviatoslaf avait laissé trois fils : Iaropolk à Kief, Oleg chez les Drévlianes, Vladimir à Novgorod.

Sayfa 56

Sviatoslav'ın üç oğlu vardı: **Iaropolk Kiev'de, Oleg Drevlianelar'da, Vladimir** ise Novgorod'daydı.

Sayfa :56

Enfin ce bâtard, ce « fils de l'esclave », était tellement adonné à la débauche qu'il entretenait 300 concubines à Vychégorod, 300 à Bielgorod près de Kief, et 200 au bourg de Bérestof. Également passionné pour la guerre et le butin, il reconquit la Russie Rouge sur les Polonais, dompta une révolte des Viatitches et des Radimitches, assujettit au tribut les Iatvagues de Lithuanie et les peuplades lettones ou finnoises de Livonie.

Sayfa 56

Sonuç olarak bu piç, bu "köle çocuğu" Vychegorod'da 300, Kiev yakınlarındaki Bieolgorod'da **300** ve Bérestof kasabasında beslediği 200 kadınla, zevk ve sefaya dalmıştı. Bir taraftan da savaş ve ganimete tutkun olduğundan, Kızıl Rusya'yı Polonyalılardan aldı ve Viatitche ve Radimitche'lerin isyanını bastırdı.

Sayfa :70

saint Vladimir, même après sa conversion, partagea également entre les enfants que l'Eglise regardait comme naturels, et ceux qu'elle regardait comme légitimes. A la longue, ce principe prévalut, et, par l'abolition de la polygamie, la famille russe cessa d'être une famille asiatique pour devenir une famille européenne.

Sayfa 70

Aziz Vladimir, din değiştirdikten sonra bile, kilisenin doğal ve meşru kabul ettiği çocukların arasında benimsendi. **Zamanla bu kural baskın çıktı ve çok evliliğin ortadan kalkmasıyla Rus ailesi bir Asya ailesi olmayı bırakıp, bir Avrupa ailesi olmaya başladı.**

Sayfa :130

Si l'on cherche les causes qui valurent à la brave nation russe une défaite aussi complète, on peut avec Karamsine indiquer les suivantes : 1° Les Tatars n'étaient pas plus avancés au point de vue militaire que les Russes : ceux-ci

Sayfa :131

avaient fait leurs preuves en Grèce et en Occident contre les peuples les plus belliqueux et les plus civilisés de l'Europe; mais les Tatars avaient la supériorité numérique sur chacune des armées russes qu'ils rencontrèrent. 2° Leur armée agissait comme un seul homme : elle put écraser successivement les *droujines* des princes ou les *milices* des villes, qui ne se présentèrent que successivement à ses coups. 3° Les Tatars avaient trouvé la Russie divisée contre elle-même. Quand même elle aurait eu l'intention de se confédérer, la soudaineté des irruptions d'une armée entièrement composée de cavaliers ne lui en aurait pas

Sayfa :131

laissé le temps. 4° Dans les peuples que commandait Baty, tout homme était soldat; en Russie, les nobles et les bourgeois seuls avaient des armes; les paysans, qui formaient la masse de la population, se laissaient égorger ou enchaîner sans résistance. 5° Ce n'était point par un peuple méprisable que les Russes furent vaincus : les Tatars-Mongols, sous Genghis-Khan, avaient rempli l'Orient de la gloire de leur nom, conquis l'Asie presque entière; ils arrivaient orgueilleux de leurs exploits, animés par le souvenir de cent victoires, renforcés d'innombrables peuples qu'ils avaient vaincus et qu'ils précipitaient avec eux vers l'Occident.

Sayfa 130

Cesur Rus ulusunu oluşturan etkenleri gözden geçirmemiz gerekirse, Karamsine'nin aşağıda belirttiği etkenlerin tam bir facia olduğu söylenebilir:

[sayfa 131] 1. Tatarlar, askerî açıdan Ruslardan daha ileri değillerdi: Ruslar bunu, Avrupa'nın en uygar ve en savaşçı toplumlarına karşı, Doğu'da ve Yunanistan'da kanıtlamıştı, ama Tatarlar çarpıştıkları Rus ordularının her birinden sayı olarak üstündüler.

2. Orduları tek vücut halinde hareket ediyordu. Sık sık silâhlarına sarılan şehir milislerini ve prenslerin "askerî birliklerini" art arda ezebilirdi.

3. Tatarlar, Rusları kendi içinde bölünmüş bulmuştu. Rusya'nın birleşme niyeti olmasına rağmen, tamamen sipahilerden oluşan bir ordunun ani akınları, onlara vakit bırakmadı.

4. Baty'nin komutanlığındaki toplumlarda, her erkek askerdi. Rusya'da sadece asillerin ve burjuvaların silâhları vardı. Toplumun çoğunluğunu oluşturan köylüler, zincirlenmeye direnmeden izin veriyorlardı.

5. Ruslar, hiçbir zaman, küçümsenebilecek bir toplum tarafından yenilmediler. Cengiz Han yönetimindeki Moğol Tatarları, Do-

ğu'da adlarına yaraşır birçok zafer kazanmışlardı ve tüm Asya'yı fethetmişlerdi. 100 Zafer'in başarısıyla canlanmış olarak ve zaferlerinden duydukları gururla geliyorlardı. Yendikleri sayısız toplumdan güç almışlardı ve onlarla beraber Doğu'ya doğru saldırıya geçiyorlardı.

Sayfa :132

Vers ce temps, Baty élova sur un des bras du bas Volga, l'Aktouba, une cité qu'il appela Saraï (le château) et qui devint la capitale d'un puissant empire tatar, la *Horde d'or*, qui s'étendait de l'Oural et de la Caspienne aux embouchures du Danube. La Horde d'or était peuplée non-seulement de Tatars-Mongols qui ont un moment donné leur nom à ce ramas de peuples, mais aussi de débris des anciens nomades, tels que les Petchenègues et les Polovtsi, dont les Nogaïs et les Kirghiz semblent aujourd'hui les héritiers, et surtout de populations turques, qui tendaient quelquefois à devenir sédentaires, comme aujourd'hui les Tatars de Kazan et d'Astrakan et à se mélanger avec les populations finnoises déjà établies dans le pays. Ce vaste empire barbare, qui enserrait la Russie au sud et à l'est, pendant deux siècles la tint sous la terreur et dans la servitude. Les trois premiers successeurs de Genghis-Khan, Oktaï, Kouïouk, Mangou, élus par tous les princes mongols, avaient le titre de grands-khans, et la Horde d'or reconnaissait leur autorité; mais sous son quatrième successeur, Khoubouilaï, qui usurpa le pouvoir et s'établit en Chine, ce lien de vassalité fut rompu. La Horde

Sayfa :133

d'or devint un Etat indépendant (1260). Unie et puissante sous le terrible Baty, qui mourut en 1255, elle se démembre sous ses successeurs; mais au quatorzième siècle encore, le khan Ousbek, en réunissant de nouveau toutes ses tribus,

Sayfa :133

devait donner à la Horde une seconde période de prospérité. Les Tatars, arrivés païens en Russie, embrassèrent, vers 1272, la foi de l'islam, et en devinrent de redoutables apôtres.

Sayfa 132

Bu dönemde Baty, Aşağı Volga kollarından birinin üzerinde, Aktouba'da, Saray denilen ve ileride güçlü bir Tatar İmparatorluğu'nun (Horde d'or/Altın Ordu) başkenti olacak bir site kurdu. Altın Ordu, Ural'dan ve Caspienne'den Tuna'nın çayırlıklarına kadar uzanıyordu. Altın Ordu sadece Moğol Tatarlarından [bir ara bu değersiz topluluğa adlarını vermişlerdi] değil, aynı zamanda Peçenekler, Polovtsi'ler gibi eski göçebelerin kalanlarından da oluşuyordu. Nogaiz ve Kırgızların, özellikle de birkaç kez yerleşik hayata yönelen Türklerin halefi gibi görünüyorlardı. Ülkede daha önce yerleşmiş olan Fin halklarıyla karışma eğilimi gösteren bugünkü Kazan ve Astrakan Tatarları gibi, Rusya'yı iki yüz yıl boyunca doğuya ve güneye doğru sıkıştıran bu geniş Barbar İmparatorluğu, Rusya'yı terör ve kölelik altına aldı. Moğol prensleri tarafından seçilen Cengiz Han'ın ilk üç halefi; Oktay, Koviovk, Mangou, Büyük Kağan unvanını almışlardı ve Altın Ordu onların otoritesini kabul etmişti. Ama 4. halef olan ve iktidarı zor kullanarak elde eden Kubilay, Çin'de bozulmuş olan bu derebeylik bağını yerleştirdi. [sayfa 133] Altın Ordu 1260 yılında bağımsız bir devlet oldu; 1255 yılında ölen Korkunç Baty'nin idaresinde birleşti ve güçlendi. Altın Ordu, haleflerinin yönetiminde bölünmüştür, ama 14. yüzyılda Özbek Kağan, tüm beylikleri yeniden birleştirerek Altın Ordu'ya ikinci müreffeh dönemi yaşattı. Rusya'ya gelen çok tanrılı Tatarlar, 1272 yılına doğru İslâm inancını kabul ettiler ve korku salan havariler oldular.

Sayfa :136

Le prince de Novgorod était le seul de la Russie qui eût gardé son indépendance, mais il savait que Baty pouvait bien étendre ses mains jusqu'à l'Ilmen. « Dieu m'a soumis beaucoup de peuples, lui écrivait le barbare; toi seul refuseras-tu de reconnaître mon pouvoir? Si tu veux conserver ta terre, viens à moi; tu verras la splendeur et la gloire de mon empire. » Alexandre se rendit donc à Saraï avec son frère André, qui disputait à leur oncle Sviatoslaf la grande-principauté de Vladimir. Baty déclara que la renommée n'avait point exagéré le mérite d'Alexandre et qu'il sortait en effet du commun des princes russes. Toutefois il enjoignit aux deux frères de se rendre, comme avait fait leur père Iaroslaf, à la grande Horde: ils en revinrent en 1257. Kouïouk avait confirmé l'un dans la possession de Vladimir, l'autre dans celle de Novgorod. en y ajoutant même toute la Russie méridionale avec Kief.

L'année 1260 mit à l'épreuve la patience d'Alexandre et sa politique de résignation vis-à-vis des Tatars. Oulavtchi, auquel le khan Berkaï avait confié les affaires de la Russie, exigea que Novgorod se soumît au dénombrement et payât le tribut. C'était le héros de la Néva qu'il chargeait de l'humiliante et dangereuse mission de décider les Novgorodiens. Quand le possadnik de Novgorod émit, dans la *vetché*, l'avis qu'il fallait se soumettre à la loi du plus fort, le peuple poussa un cri terrible et massacra le possadnik. Vassili même, le fils d'Alexandre, se déclara contre un père « qui apportait la servitude à des hommes libres » et se retira chez les Pskoviens. Il fallait une âme énergiquement trempée pour résister à l'universelle désapprobation et conseiller aux Novgorodiens une lâcheté nécessaire. Alexandre fit arrêter son fils et punit de mort ou de muti-

Sayfa :137

lation les boïars qui l'avaient engagé à la révolte. La *vetché* avait décidé qu'on refuserait le tribut et renvoyé les ambassadeurs mongols avec des présents. Pourtant, sur le bruit qu'une armée tatare approchait, il y eut un revirement, et Alexandre put annoncer aux Mongols que les Novgorodiens se soumettaient au dénombrement. Puis, quand on vit à l'œuvre les fonctionnaires du khan, la population se souleva de nouveau, et le prince fut obligé de les faire garder jour et nuit. Vainement les boïars conseillaient aux bourgeois de se soumettre : rassemblé autour de Sainte-Sophie, le peuple déclarait qu'il voulait mourir pour la liberté et l'honneur. Alexandre alors fit mine de quitter la ville avec ses hommes et de l'abandonner aux vengeances du khan. Cette menace dompta la fierté des Novgorodiens. Les Mongols et leurs agents, un registre à la main, purent aller de maison en maison dans la cité humiliée et silencieuse, pour faire le relevé des habitants. « Les boïars, dit Karamsine, pouvaient encore tirer vanité de leur rang et de leurs richesses, mais les simples citoyens avaient perdu, avec l'honneur national, leur bien le plus précieux » (1260).

Dans la Sousdalie aussi. Alexandre se trouvait en présence de vainqueurs insolents et de vaincus exaspérés. En 1262, les habitants de Vladimir, de Sousdal, de Rostof, se soulevèrent contre les collecteurs de l'impôt tatar : ceux de Iaroslavl massacrèrent un renégat, nommé Zozime, ancien moine qui était devenu un musulman fanatique. On pouvait s'attendre à de terribles représailles. Alexandre courut à la Horde avec des présents, au risque d'y laisser sa tête. Il avait d'ailleurs à s'excuser d'avoir refusé aux Mongols un corps d'auxiliaires russes, voulant du moins ménager le sang et les scrupules religieux de ses sujets. Chose remarquable, sur les plus profondes humiliations de la nationalité russe, l'histoire de ce temps laisse toujours tomber un reflet de gloire : au moment où Alexandre allait se prosterner à Saraï, l'armée de Sousdalie, réunie à celle de Novgorod et conduite par son fils Dmitri, battait les Portes-glaives et enlevait d'assaut Dorpat.

Sayfa 136

Novgorod Prensi bağımsızlığını koruyan tek Rus prensiydi; fakat Baty'nin ellerini Ilmen'e kadar uzattığını biliyordu. Barbar ona; "Tanrı birçok toplumu benim hakimiyetime verdi" diye yazıyordu; "Benim gücümü sen mi tanımayacaksın? Eğer toprağını korumak istersen bana gel; imparatorluğumun zaferini ve haşmetini göreceksin."

Alexandre, Saray'a Vladimir Baş Prensi olan amcası Sviatoslaf'la tartışan Andre ile birlikte gitti. Baty, yeni atananın Alexandre'nin değerini asla abartmadığını ve onun gerçekten de Rus prenslerinin komününden çıktığını beyan etti. Bununla birlikte iki kardeşe, babaları Iaroslaf'ın yaptığı gibi, Büyük Altın Ordu'ya gitmelerini buyurdu. 1257 yılında oradan geri döndüler. Koviouk, kardeşlerinden birinin Vladimir topraklarında, diğerinin ise Novgorod'da olduğunu ve Kiev'le birlikte tüm Güney Rusya'yı Novgorod'a kattığını bildirdi.

1260 yılı, Alexandre'nin sabrının ve Tatarlara karşı takındığı ayrılma politikasının sınandığı yıldır. Berkay Kağan'ın Rusya'nın tüm işlerini emanet ettiği Oulavitchi, Novgorod Prensliği'nin ayrılmaya razı olmasını ve haracını ödemesini istedi. Novgorod'ları karaya bağlayacak tehlikeli ve küçük düşürücü görevle sorumlu olan Neva'nın kahramanıdır. Novgorod'lu Possodnik, güçlülerin yasasına boyun eğmek gerektiği fikrini Vetche'de aldığında, halk galeyana geldi ve Possodnik'i kılıçtan geçirdi. Alexandre'nin oğlu Vassili bile "özgür insanlara kölelik getiren" bir babaya karşı çıktı ve Pokovien'lerin yanında yer aldı. Evrensel kınamaya karşı gelmek ve Novgorodien'lere karşı zorunlu bir kalleşlik önermek için, enerji dolu bir ruh gerekliydi. [sayfa 137] Alexandre oğlunu tutukladı ve ölümle cezalandırdı; isyana kalkışan boyarları sakat bıraktı. Vetche, haracı reddetmeye ve Moğol elçilerini hediyelerle göndermeye karar vermişti. Buna rağmen, bir Tatar ordusunun

gürültüyle yaklaşması, ona geri adım attırdı ve Alexandre Moğollara, Novgorodin'lerin ayrılmaya razı olmalarını bildirdi. Daha sonra, Kağan'ın memurlarının yaptıklarıyla halk yeniden ayaklandı ve prens onları gece gündüz koruma altına almak zorunda kaldı. Boyarlar, burjuvalara boyun eğmelerini boşuna öneriyordu. SainteSophie'nin etrafında toplanan halk, şeref ve özgürlük için ölebileceklerini dile getiriyordu. Alexandre, adamlarıyla birlikte, Kağan'dan intikam alacağını söyleyerek şehri terk eder gibi yaptı. Bu tehdit Novgorod'ların gururunu dize getirdi. Moğollar ve ajanları ellerinde bir sicil kütüğüyle, sessiz ve küçük düşmüş şehirde oturanların listesini çıkarmak için bir evden diğerine gidebiliyorlardı. Karamsine, "Boyarların zenginliklerinden ve bulundukları konumdan gurur duydukların, oysaki sade vatandaşların ulusun şerefi için en değerli mallarını kaybettiklerini" söyler" (1260).

Alexandre, Sousdalie'de de aynı şekilde öfkeli yenilmişlerle ve küstah galiplerle karşı karşıya kaldı. 1262 Rostof, Sousdal ve Vladimir sakinleri, Tatar vergi toplayıcılarına karşı ayaklandılar. Iaroslaf halkı da eskiden keşiş, sonra fanatik Müslüman olan Zozime adındaki kişiyi katletti. Korkunç misillemeler bekleniyordu. Alexandre canı pahasına hediyeleriyle Altın Ordu'ya koştu. Ayrıca Moğollara yardımcı bir Rus birliği göndermeyi reddettiği için özür dilemek zorundaydı. Adamlarının dinî tereddütlerini ve kan birliği durumlarını iyi idare etmek istiyordu. Rus uyruğunun en küçük düşürücü davranışları konusunda farkedilen şey şudur: Bu dönemin tarihi, her zaman zaferin yansımalarını önemsemez. Alexandre, Saray'a saygısını göstermeye giderken, Sousdalie ordusu, Novogrod ordusuyla birleşerek, oğlu Dimitri komutasında Porte'lerin kılıcını dövüyordu ve Darpat saldırısına karşı koyuyordu.

Sayfa :138

Le joug mongol : influence des Tatars sur le développement russe.

Les khans mongols, après avoir dévasté et maté la Russie, n'y introduisirent directement aucun changement politique. A chaque pays ils laissèrent sa constitution, ses lois, ses cours de justice, ses chefs naturels. La maison d'André Bogolioubski continue à régner en Sousdalie, celle de Daniel Romanovitch en Gallicie et Volynie, les Olgovitchs à Tchernigof, les descendants de Rogvolod le Varègue à Polotsk; Novgorod put continuer à chasser et à rappeler ses princes et les dynastes du sud à se disputer le trône de Kief. Les Etats russes se trouvèrent sous le joug mongol à peu près dans la même situation que, trois siècles plus tard, les états chrétiens de la péninsule gréco-slave sous le joug ottoman. Les Russes restèrent en possession de toutes leurs terres, que dédaignaient leurs vainqueurs nomades, cantonnés dans les steppes de l'est et du sud; ils furent, comme leurs congénères danubiens, des espèces de raïas, sur lesquels s'exerçaient avec plus ou moins d'intensité l'autorité des khans, mais que leurs conquérants

Sayfa :139

ne cherchaient en aucune façon à *tatariser*. Voyons en quoi consistaient précisément les obligations des vaincus et leurs rapports avec les vainqueurs, pendant la période du *joug mongol* ou *tatarchtchina*.

1° Les princes russes étaient tenus de se rendre à la Horde, soit pour témoigner de leur soumission, soit pour soumettre aux khans le jugement de leurs différends. Nous avons vu qu'il leur fallait visiter non-seulement le khan de la Horde d'or, mais souvent aussi le grand-khan à l'extrémité de l'Asie, sur les bords du Sakhalian ou Amour. Là, ils se rencontraient avec les chefs des hordes mongoliques, tatares, thibétaines, boukhariennes, parfois avec les ambassadeurs du khalife de Bagdad, du pape romain ou du roi de France. Les grands-khans essayaient de terrifier l'un par l'autre les envoyés de tous ces peuples, éton-

Sayfa :139

nés de se rencontrer à sa cour. Mangou-Khan enjoignait à saint Louis de le reconnaître pour maître du monde, car, disait-il, « lorsque l'univers m'aura salué comme souverain, on verra renaître sur la terre une heureuse tranquillité »; en cas de refus, « ni les mers profondes ni les montagnes inaccessibles » ne mettraient le roi de France à l'abri de son courroux. Aux princes de l'Asie et de la Russie il montrait les présents du roi de France, affectant de les considérer comme un tribut de soumission. « Nous l'enverrons chercher pour vous confondre », leur disait-il, et Joinville assure que cette menace et la « paour du roy de France » en décidèrent beaucoup à se rendre à merci. C'était un terrible voyage que celui de la grande Horde : la route ne traversait que des déserts ou des pays jadis opulents que les Tatars avaient changés en déserts. Bien peu en revenaient : Plan Carpin, l'envoyé du pape Innocent IV, a vu dans les steppes des Kirghiz les ossements desséchés des boïars du malheureux Iaroslaf, morts de soif dans les sables. Plan Carpin nous décrit ainsi la cour de Baty sur le Volga : « Elle est brillante et nombreuse. Son armée compte 600 000 hommes, dont 150 000 Tatars et 450 000 étrangers, tant chrétiens qu'infidèles. Le vendredi de la semaine sainte, nous fûmes conduits à

Sayfa :140

sa tente entre deux feux, parce que les Tatars prétendent que le feu purifie tout et ôte même la force à un poison caché. Il nous fallut faire plusieurs prosternations et entrer dans la tente sans en toucher le seuil. Baty était sur son trône, avec une de ses femmes ; ses frères, ses enfants et les seigneurs tatars étaient placés sur des bancs : le reste de l'assemblée assis par terre, les hommes à droite, les femmes à gauche... Le khan et les seigneurs de sa cour vidaient de temps en temps des coupes d'or et d'argent, tandis que des musiciens faisaient retentir les airs de leurs mélodies Baty a le teint animé ; il met de l'affabilité dans ses relations avec les siens, mais il inspire une terreur générale. » La cour du grand-khan était encore plus magnifi-

Sayfa :140

que. Plan Carpin y retrouva un Russe nommé Koum qui était le favori et l'orfèvre de Gaïouk ou Kouïouk, et Rubruquis un orfèvre parisien nommé Guillaume. Pour réussir soit à la cour de Baty, soit à celle du grand-khan, il fallait beaucoup d'argent. Il fallait d'abord distribuer des présents aux princes tatars, aux favoris, surtout aux femmes et à la mère du khan. A ce terrible tribunal les princes russes venaient lutter d'intrigues et de corruption : la tête des plaideurs était souvent leur enjeu dans ce procès redoutable. Les plus dangereux ennemis qu'ils rencontraient à la cour tatare, ce n'étaient pas les barbares, mais les Russes, leurs concurrents et leurs envieux. C'est une tragique histoire que celle des princes russes à la Horde : ainsi périrent à la Horde de Saraï, en 1246, le prince Michel de Tchernigof, et en 1319 le prince Michel de Tver, assassinés, l'un par le renégat Doman, l'autre par le renégat Romanetz, ce dernier à l'instigation et sous les yeux du grand-prince de Moscou.

2° Les vaincus étaient astreints à payer un impôt par tête ou capitation qui pesait aussi lourdement sur les pauvres que sur les riches. Le tribut se soldait soit en argent, soit en fourrures : ceux qui ne pouvaient payer devenaient esclaves. Les khans avaient d'abord affermé ce revenu à des marchands de Khiva qui le percevaient avec la dernière rigueur, et qu'ils protégeaient en les faisant soutenir d'a-

Sayfa :141

gents supérieurs appelés *baskaks* et accompagnés ordinairement d'une force imposante. Les excès de ces publicains excitèrent plusieurs fois des révoltes : en 1262, celle de la Sousdalie; en 1284, celle de Koursk; en 1318, celle de Kolomna; en 1327, celle de Tver, dont les habitants massacrèrent le *baskak* Chevkal et attirèrent sur eux d'effroyables représailles. Plus tard, les princes de Moscou prirent à forfait l'impôt non-seulement de leurs propres sujets, mais encore des pays voisins. Ils se firent les fermiers-généraux des envahisseurs. Ce fut l'origine de leurs richesses et de leur puissance.

Sayfa :141

3° Outre le tribut, les vaincus devaient à leurs maîtres l'impôt du sang, un contingent militaire. Au temps des Huns et des Avars, on avait déjà vu les Slaves et les Goths accompagner les hordes asiatiques, former leur avant-garde, être comme les chiens de chasse de Baïan. Au treizième siècle, les princes russes fournissaient aux Tatars des troupes d'élite, surtout une solide infanterie, et marchaient dans leurs armées à la tête de leurs *droujines*. C'est ainsi qu'en 1276 Boris de Rostof, Glèbe de Biélozersk, Feodor d'Iaroslavl, André de Gorodetz, suivirent le khan Mangou dans une guerre contre les peuples du Caucase, saccagèrent Dédiakof, la capitale des Iasses, dans le Daghestan. Les Mongols leur réservèrent scrupuleusement leur part de butin. Les mêmes princes russes prirent part à l'expédition contre un aventurier nommé Lachanas, un ancien gardeur de pourceaux, qui avait soulevé la Bulgarie du Danube. Plus déshonorante était la conduite des descendants de Monomaque dans les troubles intérieurs de la Russie. C'était contre leurs compatriotes qu'ils accompagnaient, qu'ils excitaient les Mongols. Le prince André, fils d'Alexandre Nevski, saccagea, en 1281, de concert avec les Tatars, les provinces de Vladimir, Sousdal, Mourom, Moscou, Péréiaslavl, qu'il disputait à Dmitri, son frère aîné. Il aida les barbares à profaner les églises et les monastères de femmes. En 1327, ce sont les princes de Moscou et de Sousdal qui dirigent l'exécution militaire contre Tver. En 1284, deux Olgovitchs régnaient au pays

Sayfa :142

de Koursk : l'un d'eux, Oleg, fait mourir l'autre au nom du khan. La servitude avait tellement abaissé les caractères que l'aplatissement général se communique aux annalistes : celui qu'ils blâment, ce n'est pas Oleg, le meurtrier, mais Sviastoslaf, la victime : n'était-ce pas sa conduite peu mesurée qui avait attiré sur lui la colère du khan?

4° Aucun prince ne pouvait monter sur le trône sans avoir reçu l'investiture et le *iarlikh* ou lettres patentes du khan. Les fiers Novgorodiens eux-mêmes, en 1304, re-

Sayfa :142

poussaient leur prince Michel en disant : « Nous avons choisi Michel, il est vrai, mais à condition qu'il nous montrerait le *iarlikh* ».

5° Aucun Etat russe n'osait entreprendre une guerre sans en avoir obtenu l'autorisation. En 1269, les Novgorodiens demandent la permission de marcher contre Revel. En 1303, dans une assemblée des princes, en présence du métropolitain Maxime, on lut un décret du khan Tokhta qui enjoignait aux princes de mettre un terme à leurs dissensions et de se contenter de leurs apanages, la volonté du khan étant que la grande-principauté jouît de la paix. Quand les ambassadeurs mongols apportaient une lettre de leur souverain, les princes russes étaient obligés de se rendre à pied au-devant d'eux, de se prosterner, d'étendre sous leurs pieds des tapis précieux, de leur présenter une coupe pleine de pièces d'or, d'écouter à genoux la lecture du *iarlikh*.

6° Les Tatars, tout en assujettissant les Russes, estimaient leur bravoure. Ils contractèrent avec leurs princes des alliances matrimoniales. Vers 1272, Glèbe, prince de Biélozersk, épouse une femme de la famille du khan, qui professait déjà le christianisme, et Feodor de Riazan devient le gendre du khan Nogaï, qui assigne au jeune couple un palais dans Saraï. En 1318, le grand prince Georges épouse Kontchaka, sœur du khan Ouzbek, qui prend au baptême le nom d'Agathe. Vers la fin du quatorzième siècle, les Tatars n'étaient déjà plus les grossiers pasteurs des steppes. Mêlés à des populations sédentaires

Sayfa :143

et plus cultivées, ils avaient bâti des villes sur les ruines de celles qu'ils avaient détruites : Krym en Crimée, Kazan, Astrakhan, Saraï. Ils avaient pris goût pour le luxe et la magnificence, honoraient les poëtes nationaux qui chantaient leurs exploits, se piquaient de chevalerie et même de galanterie. Malgré la différence de religion, un rapprochement s'opéra entre l'aristocratie des deux pays, entre les *kniazes* russes et les *mourzas* tatars.

Sayfa :143

Les historiens russes ne sont pas entièrement d'accord sur la nature et le degré d'influence exercée par le joug mongol sur le développement russe. Karamsine et M. Kostomarof croient qu'elle fut considérable : « Peut-être, dit le premier, notre caractère national présente-t-il encore aujourd'hui des taches qui lui sont venues de la barbarie mongole ». M. Solovief affirme au contraire que ces nomades eurent à peine plus d'influence que les Petchenègues et les Polovtsi. M. Bestoujef-Rioumine estime que cette influence s'exerça surtout sur l'administration financière et l'organisation militaire. D'une part, les Tatars établirent l'impôt par tête ou capitation, qui est resté dans le système financier de la Russie; d'autre part, les vaincus eurent une tendance naturelle à adopter l'armement de leurs vainqueurs. Les princes russes ou mongols formèrent comme une même caste militaire, désormais séparée de la chevalerie occidentale, à laquelle se rattachaient les héros russes du douzième siècle. Les guerriers de Daniel de Gallicie étonnèrent, dit-on, les Hongrois et les Polonais par le caractère oriental de leur équipement. Courts étriers, selle très-élevée, long cafetan ou robe flottante, une sorte de turban surmonté d'une aigrette, des sabres et des poignards à la ceinture, un arc et des flèches, tel est le costume militaire d'un prince russe du quinzième siècle.

En revanche, beaucoup des particularités dans lesquelles on a cru voir la trace d'une influence mongole peuvent s'attribuer aussi bien, et même beaucoup mieux, à des traditions purement slaves ou à des imitations byzantines Si les princes moscovites visent à l'autocratie, ce n est pas pour se modeler sur les grands-khans, mais par le déve-

Sayfa :144

loppement naturel des idées absolutistes importées de Constantinople : c'est toujours l'empereur romain de *Tsargrad* et non le chef des pasteurs de l'Asie qui reste le monarque-type. Si, à partir de cette époque, la pénalité russe fait un usage plus fréquent de la peine de mort et des châtiments corporels, ce n'est pas uniquement à l'imitation des Tatars, mais sous l'influence chaque jour plus grande des lois

Sayfa :144

byzantines, par le triomphe progressif de leurs principes sur ceux de l'ancien droit de Iaroslaf; or, ces lois admettent trop aisément la torture, la flagellation, les mutilations, le bûcher, etc., pour qu'il soit nécessaire d'invoquer les usages mongols. L'habitude de se prosterner, de *battre du front*, d'affecter une soumission servile, est sûrement orientale, mais elle est aussi bien byzantine. La réclusion des femmes était en vigueur dans l'ancienne Russie, façonnée par les missionnaires grecs, et le *terem* russe procède plus certainement du *gynécée* hellénique que du *harem* oriental : d'autant plus que les femmes tatares, avant la conversion des Mongols à l'islamisme, ne semblent pas avoir été soumises à la réclusion. Si les Russes nous paraissent étranges au dix-septième siècle avec leurs longs vêtements et leurs modes orientales, il faut se souvenir que les Français et les Italiens du quinzième siècle, habillés par les marchands de Venise, étaient vêtus dans le même goût : seulement la mode avait progressé chez nous, tandis que dans la Russie, isolée du reste de l'Europe, elle était restée stationnaire.

Au point de vue social, deux expressions russes semblent remonter à l'invasion tatare : *tcherne* ou le *peuple noir* pour désigner le bas peuple, et *krestianine* pour désigner le paysan, c'est-à-dire le *chrétien* par excellence, qui restait étranger à tous les usages mongols, un moment adoptés par l'aristocratie. Quant à la quantité de sang mongol ou tatar mêlé au sang russe, elle a dû être très faible ; l'aristocratie des deux pays peut avoir contracté des mariages, un certain nombre de *mourzas* ont pu devenir des princes russes par leur conversion à l'orthodoxie, mais les deux peuples sont, en masse, restés étrangers l'un à l'au-

Sayfa :145

tre. Aujourd'hui encore, si les autochthones finnois continuent à se russiser, les cantons tatars, même convertis au christianisme, restent tatars.

Si le joug mongol a influé sur le développement russe, c'est surtout indirectement : 1° En séparant la Russie de l'Occident, en faisant d'elle une dépendance politique de

Sayfa :145

l'Asie, elle a perpétué dans le pays cette demi-civilisation byzantine dont l'infériorité vis-à-vis de la civilisation européenne s'accusait chaque jour davantage : si les Russes du dix-septième siècle sont si différents des Occidentaux, c'est surtout parce qu'ils en sont restés au commun point de départ. 2° Indirectement encore la conquête tatare a favorisé l'établissement du pouvoir absolu :

Sayfa 138

Moğol Boyunduruğu: Rus Gelişiminde Tatarların Etkisi

Moğol kağanları, Rusya'yı yerle bir edip orada üstünlük kurduktan sonra oraya hiçbir politik değişim getirmediler. Her ülkenin anayasasının, yasalarının, mahkemelerinin ve yöneticilerinin devamını sağladılar.

Andre Bogolioubski'nin evi Sousdalie'de, Daniel Romanovitch'inki Gallicie ve Volynie'de, Olgovitch'lerin Tchernigof'ta, Vareg Rogvolodu'nun soyundan olanlar ise Pololsk'ta hüküm sürmeye devam ediyorlar. Novgorod avlanmaya, prenslerine ve güneyin hanedanlarına Kiev tahtı için savaşmayı hatırlatmaya devam ediyordu. Rus devletleri Moğol boyunduruğu altında bulundular. Bu durum tıpkı üç yüz yıl sonra Osmanlı boyunduruğu altında bulunan Yunan-Slav yarımadasındaki Hristiyanların durumuyla benzerlik göstermekteydi. Ruslar göçmen muzafferlerin göz diktiği tüm topraklarını, doğu ve güney bozkırlarındaki bölgeleri ellerinde tutmayı başardılar [sayfa 139] Tuna soydaşları gibi Raya soyundandılar ve az ya da çok kağanların otoritesi görülmekteydi. Ama fatihleri hiçbir şekilde Tatarlaşmaya çalışmıyorlardı. Moğol boyunduruğu ve Tatarchtcina dönemi boyunca, ye-

nilmişlerin yükümlülüklerinin ve galiplerle olan ilişkilerinin tam olarak neye bağlı olduğunu görelim.

1. Rus prensleri hem bağımlılıklarını hem de itilaflarının çözülmesini hanlara bırakmak için Altın Ordu'ya gitmek zorunda kaldılar. Sadece Altın Ordu'nun kağanını değil, ayrıca Amour ve Sakhalion kıyılarında Asya'nın en ucundaki Büyük Kağan'ı da ziyaret etmeleri gerektiğini gördük. Orada, Buhar, Tibet, Tatar ve Moğol ordularının şefleriyle, bazen de Bağdat Halifesi'nin, Roma Papazı'nın ve Fransa Kralı'nın büyük elçileriyle karşılaşıyorlardı. Büyük Kağanlar, tüm bu halkların sarayında karşılaşmaktan şaşkına dönmüş elçilerini, birbirleriyle korkutmaya çalışıyorlardı. Mangou-Kağan, Aziz Louis'i kendisini dünyanın efendisi olarak tanıması için zorluyordu. Zira "Dünya beni hükümdar olarak selâmladığında, dünyada huzurun yeniden doğduğu görülecek." diyordu. Reddetmesi durumunda, "Ne en derin denizler, ne de ulaşılmaz dağlar" Fransa Kralı'nı, onun öfkesinden koruyabilecekti. Fransa Kralı'nın hediyelerini, Fransızları boyun eğmiş bir kabile olarak kabul ediyormuş gibi yapıp, Asya ve Rus prenslerine gösteriyordu. Onlara, "İçişlerinizi karıştırmak amacıyla onu sizleri kışkırtmaya göndereceğim." diyordu ve Joinville bu tehdidin ve "Fransa Kralı'nın korkusunun" onları teşekkür etmeye daha çok zorladığını teyid ediyor. Bu Altın Ordu seyahatinden daha korkunç bir seyahatti: Yol, çöllerden veya vaktiyle verimli olan, ama Tatarlar tarafından çölleştirilen topraklardan geçiyordu. Çok azı buradan geri dönebiliyordu: İyi yürekli IV. Papa'nın elçisi Plan Carpin, bedbaht Iaroslaf'ın çöllerde susuzluktan ölen boyarlarının kurumuş kemiklerini, Kırgız bozkırlarında görmüştü. Plan Carpin, bize Baty'nin Volga üzerindeki sarayını şöyle betimler: "Maiyeti görkemli ve kalabalıktı. Ordusu, 150.000'i Tatarlardan, 450.000'i yabancılardan olmak üzere, Hristiyan ya da değil, toplam

600.000 adamdan oluşuyor. [sayfa 140] Kutsal haftanın bir günü olan cuma günü iki ateş arasında çadırına götürüldük." Çünkü Tatarlar ateşin her şeyi temizlediğini ve gizli bir zehrin etkisini bile azalttığını öne sürüyorlardı. Birçok kez yerlere kapanmamız ve eşiğe dokunmadan çadıra girmemiz gerekti. Baty, karılarından biriyle tahtındaydı. Erkek kardeşleri, çocukları ve Tatar beyleri sedirlerin üzerindeydi: Topluluğu oluşturan diğer insanlar, erkekler sağda, kadınlar solda olmak üzere yerde oturuyorlardı... Kağan ve maiyetindeki efendiler, zaman zaman altın veya gümüş kupalardan içki içiyorlardı; Bu arada müzisyenler, Tatarlara özgü melodilerden ezgiler çalıyorlardı. Baty'nin canlı bir teni vardı. Kendi yakınları ile olan ilişkilerinde nezaketliydi, ama o, genel bir korku havası da veriyordu." Büyük Kağan'ın sarayı bundan daha da muhteşemdi. Plan Carpin, orada Kouiouk ve Gaiouk'un kuyumcusu ve gözdesi olan Koum adındaki bir Rusa ve Guillaume adlı Parisli bir kuyumcu olan Rubruquis'e rastladı. İster Baty'nin, ister Büyük Kağan'ın sarayında olsun, başarmak için çok para gerekiyordu. Öncelikle Tatar prenslerine, tanınmış şahsiyetlere, özellikle de Kağanın eşlerine ve annesine hediyeler dağıtmak gerekiyordu. Bu korkunç mahkemeye Rus prensleri, yıpratma ve entrika yarışına girmeye geliyorlardı. Bu şaibeli davada çoğunlukla ele geçirmek istedikleri, davacıların başıydı. Tatar mahkemelerinde karşılaştıkları en tehlikeli düşmanlar Barbarlar değil; onların rakibi ve onları çekemeyen Ruslardı. Rusların Altın Ordu'daki prenslerinin hikâyesi trajik bir hikâyedir. Tchernigof Prensi Michel 1246 yılında Altın Ordu Sarayı'nda, Doman adlı bir münafık tarafından, Tver Prensi Michel ise 1319 yılında kışkırtma sonucu Moskova Baş Prensinin gözleri önünde Romanetz adlı bir başka münafık tarafından öldürüldüler.

2. Mağlup olanlar, fakirler için olduğu kadar, zenginler için de

külfetli olan salma ya da adam başına vergi ödemek zorundaydılar. Haraç, ya gümüşle ya da kürkle veriliyordu. Bu vergiyi ödeyemeyecek olan kişiler köle oluyordu. Kağanlar, önceleri bu kazancı, son kuruşuna kadar geri ödeyen ve genellikle bir koruma birliğinin eşlik ettiği Baskak'lar adı verilen üst düzey görevlilere korutarak saklayan Khiva tüccarlarına vermişlerdi. [sayfa 141] Bu vergicilerin aşırıya kaçmaları, birçok kez isyan çıkmasına yol açtı. Bu isyanları 1262 yılında Sousdalie İsyanı, 1284 yılında Koursk İsyanı, 1318 yılında Kolomna İsyanı, 1327 yılında ise Tver İsyanı olarak belirtebiliriz. Bu isyanlarda halk, Baskak Chevkal'ı katletti ve onlara korkunç misillemeler yaptı. Daha sonra, Moskova prensleri sadece kendi insanlarından değil, aynı zamanda komşu ülkelerden de götürü vergisi aldı. İşgalcilerin mültezimleri oldular. Bu, onların güçlerinin ve zenginliklerinin kaynağıydı.

3. Mağlup olanlar, haraç dışında efendilerine kan vergisi, askerî pay ödemek zorundaydılar. Avar'lar ve Hunların döneminde Slavların ve Gotların, Asya ordularına eşlik ettiklerini, öncülerini oluşturduklarını, Baian'ın av köpekleri gibi olduklarını daha önce görmüştük. 13. yüzyılda Rus prensleri Tatarlara seçkin birlikler, özellikle de güçlü piyade birlikleri temin ediyordu. Onların ordularında kendi askerî birliklerinin başında yürüyorlardı. Böylelikle 1276 yılında Boris de Rostof, Glebe de Bielozersk, Feodor d'Iaroslov, Andre de Gorodetz, Mangou Kağanı'na Kafkas halklarına karşı yapılan bir savaşta destek verdiler ve Dağıstan'daki, Iasse'lerin başkenti Dediakov'u talan ettiler. Moğollar onların ganimet paylarını titizlikle ayırdılar. Aynı Rus prensleri, eski bir domuz çobanı olan ve Bulgaristan'ın Tuna bölümünü ayaklandıran Lachanas adındaki bir macerapereste karşı sefere katıldılar. Daha onur kırıcı olan ise, Monomaque soyundan gelenlerin Rusya'daki iç karışıklıklara ön ayak olmalarıydı. Bu, onlara eşlik eden yurt-

taşlarına karşı bir hareketti. Alexandre Nevski'nin oğlu Prens Andre, Tatarlar ile birlikte 1281 yılında büyük ağabeyi Dimitri'nin elinden almaya çalıştığı Vladimir, Sousdal, Mourom, Moskova ve Pereiaslav bölgelerini yerle bir etti. Kiliselere ve kadın manastırlarına saygısızlık etmeleri için Barbarlara yardım etti. 1327 yılında Tver'e karşı askerî müdahaleyi yöneten, Sousdal ve Moskova prensleridir. 1284 yılında iki Olgovitchs, Koursk ülkesinde hüküm sürüyordu: [sayfa 142] Bunlardan biri, Kağanın adına diğerini öldürten Oleg'dir. Kölelik, karakterlerini o kadar bozmuştur ki genel yenme olayı dergilere şöyle geçer: Ayıpladıkları, katil olan Oleg değildir; tam tersi kurban olan Sviastoslaf'tır. Kağanın öfkesinin onun üzerinde yoğunlaşmasının nedeni, bu pek hesaba katılmayan gidiş değil midir?

4. Hiçbir prens, Kağanın icazet mektuplarını ya da yarlık ve beratı almadan tahta çıkamıyordu. Gururlu Nogorodin'ler bile 1304 yılında prensleri Michel'i, "Michel'i, seçtiğimiz doğrudur, fakat bize yarlıkı göstermesi şartıyla" diyerek reddettiler.

5. Hiçbir Rus Devleti izin almaksızın bir savaşa girişmeye cesaret edemezdi. 1269 yılında Nogorodien'ler Revel'e karşı yürümek için izin talep ettiler. 1303 yılında Metropoliten Maxime'nin önünde prenslerin bir toplantısında, Tokta Kağan'ın, prensleri geçimsizliklerine son vermeye ve aldıkları vergilerle yetinmeye zorlayan bir buyruğu okundu. Kağanın isteği, büyük prensliklerin barıştan yararlanmalarıydı. Moğol büyük elçileri hükümdarlarından bir mektup getirdiklerinde, Rus prensleri onların ayağına gitmek, eğilmek, ayaklarının altına değerli halılar sermek, onlara bir kupa dolusu altın sunmak ve yarlık mektubunu diz üstünde dinlemek zorundaydılar.

6. Tatarlar, Rusları kendilerine köle ederek yiğitliklerini görüyorlardı. Evlilik ittifakları konusunda onların prensleriyle sözleşme

yapıyorlardı. 1272 yılında doğru, Brélozersk Prensi Glebe, daha önce Hristiyan olan Kağanın ailesinden bir kadınla evlenir. Feodorde Riazan, genç çifte Saray'da bir saray tahsis eden Nogäi Kağanı'nın damadı oldu. 1318'de Büyük Prens Georges, vaftizde Agathe adını alan, Özbek Kağan'ın kızkardeşi Kontchaka ile evlenir. 14. yüzyılın sonuna doğru Tatarlar artık bozkırların kaba insanları değillerdi. [sayfa 143] Yerleşik ve daha uygar toplumlara karışan Tatarlar, yıkmış oldukları şehirlerin kalıntıları üzerine şehirler kurmuşlardır: Bunlar, Kırım'daki Krym, Kazan, Astrakan ve Saray şehirleridir. Tatarlar, muhteşemliğin ve lüksün tadını almışlardı. Yükselişlerini şarkılaştıran ulusal şairleri onurlandırıyorlar, şövalyeliği ve hatta kibarlığı onur meselesi yapıyorlardı. Din farklılığına rağmen, iki ülkenin aristokrasisi Rus Kniaz'ları ile Tatar Mourza'ları arasında bir yakınlaşma gerçekleşti.

Rus tarihçiler, Rus gelişimi konusunda Moğol egemenliğinin yapmış olduğu etkinin derecesi ve doğallığı konusunda tam olarak aynı fikirde değillerdir. Karamsine ve M. Kostomarof'un şöyle kabul edilmesini düşünüyorlar: "Karamsine; bizim ulusal karakterimiz, bugün dahi belki Moğol barbarlığından bize geçmiş izler taşıyordur." M. Solovief tam tersini iddia eder. Bu göçebelerin, Peçeneklerden ve Poloutsi'lerden daha fazla etkilerinin olması çok zordu.

M. Bestoujef - Rioumine bu etkinin, daha çok malî yönetim ve askerî oluşum üzerinde olduğunu düşünür. Bir taraftan Tatarlar, Rusya'nın malî sisteminde yer alan adam başına vergi veya kelle vergisini yerleştirdiler. Diğer taraftan, yenilenlerin yenenlere karşı silâhlanmaya yönelik doğal bir eğilimleri vardı. Rus ve Moğol prensleri aynı askerî sınıfları oluşturdular. Bununla birlikte Batı şövalyeciliğinden ayrılıp 12. yüzyılın Rus kahramanlarına bağlandılar. Gallicie'li Daniel'in savaşçılarının doğu türündeki teçhizatla-

rıyla Polonyalıları ve Macarları şaşırttıkları söylenir. Kısa üzengiler, çok yüksek eyer, uzun kaftan veya dalgalı elbiseler, bir sorgucun üzerindeki bir çeşit sarık, kılıçlar ve kemerdeki hançerler, bir yay ve oklar, 15. yüzyıl bir Rus prensinin askerî kostümüdür.

Buna karşılık, içinde Moğol etkisinin izlerinin görüldüğünü sandığımız özellikler, tamamen Slav veya Bizans taklitlerine, hatta çok daha fazlasıyla mal edilebilir. Şayet, Moskova prenslerinin salt hükümdarlığı amaçladığı düşünülürse, bu onların büyük kağanları örnek aldıklarından değil, bilakis İstanbul'dan alınan mutlakiyetçilik fikirlerinin doğal gelişiminden kaynaklanır. [sayfa 144] Her zaman Çargrad'ın Roma imparatorudur, Asya'nın çobanlarının şefi değildir. Bu dönemden itibaren çok sık olarak ölüm cezasına veya işkence cezasına başvuran Rus ceza sistemi, sadece Tatarları taklit etmeyle ilgili değildir. Bilâkis, Bizans yasalarının her gün daha büyük etkisi altında kalmalarındandır. Kendi kurallarının Iaroslaf'ın eski hukuk kuralları üzerinde sürekli zafer kazanması, buna nedendir. Oysaki bu yasalar, işkenceyi, kırbaçlamayı, sakat bırakmayı, yakmayı vb. rahatlıkla kabul ediyordu. Bunlar, Moğol usulünü korumak için gerekliydi. Secdeye kapanmak, alından dövmek, kölesel bir itaat sergilemek kesinlikle doğuya özgüdür, ama aynı zamanda Bizans'a da aittir. Kadınların eve kapanması eski Rusya'da görülmektedir. Bu Yunan misyonerleri tarafından şekillendirilmiş Rus haremi, özünü, Doğu hareminden çok Yunan harem dairesinden alır. Özellikle Tatar kadınları, Moğolların İslâmiyete geçmelerinden önce, içeri kapanmaya maruz kalmış gibi görünmezler. Rusların bize 17. yüzyılda Doğu modaları ve uzun giysileriyle garip geldiklerini belirtirken, 15. yüzyılda Venedik tüccarları tarafından giydirilen Fransızların ve İtalyanların, aynı zevke uygun giyindiklerini de unutmamak gerekir. Bizde sadece moda gelişti. Oysaki Avrupa'ya dâhil olma-

yan Rusya duraklama hâlinde kaldı.

Sosyal açıdan, iki Rus deyiminin Tatar istilâsına kadar uzandığı görülür. Alt tabakayı belirtmek için kara toplum veya Echerne, köylüyü belirtmek için Krestianine, yani özellikle "Hristiyan" nitelemesi kullanılırdı; aristokrasi tarafından bir dönem benimsenen bu kullanım, tüm Moğol kullanımlarına yabancıydı. Moğol veya Rus ırkına karışmış Tatar ırkının miktarı oldukça az olmalıdır. Her iki ülkenin aristokrasisi evliliklerle birleşmiş olabilir. Mourza'ların önemli bir kısmı Ortodoksluğu kabul ederek Rus prensleri olabilmişlerdi, ama her iki halk çoğunlukla birbirine yabancı kalmıştı.

[sayfa 145]

Bugün bile her ne kadar Fin yerlileri Ruslaşmaya devam ediyorsa da Tatar bölgelerinde Hristiyan olanlar Tatar olarak kalıyorlar.

Moğol hakimiyeti Rus gelişimine etki ettiyse de, bu kesinlikle dolaylı olarak gerçekleşmiştir: 1. Rusya'yı Batı'dan ayırarak, onu Asya'nın siyasî bağımlısı yaparak, Avrupa uygarlığı karşısında geriliği her gün daha çok ortaya çıkan bu yarı Bizans medeniyetini ülkeye soktu. Eğer 17. yüzyılın Rusları, Batılılardan bu denli farklılarsa bu, özellikle onların topyekûn başlangıç noktasında kalmalarından ileri gelmektedir. 2. Yine dolaylı olarak Tatar fethi, mutlak rejimin kurulmasına olanak sağladı.

Sayfa :145

En dépit des légendes hagiographiques sur le mar-

Sayfa :146

tyre de certains princes, les Tatars étaient un peuple tolérant. Rubruquis a vu, en présence du grand-khan Mangou, des nestoriens, des musulmans et des chamans célébrer chacun leur culte particulier.

Kouïouk avait une chapelle chrétienne près de son palais; Khoubilaï assistait régulièrement aux fêtes de Pâques. En 1261, le khan de Saraï autorisa l'érection d'une église et d'un évêché orthodoxes dans sa capitale. Les Mongols n'avaient aucune haine de sectaires contre les évêques et les prêtres. Avec un sûr instinct politique, les khans tatars, comme les sultans de Stamboul, comprirent que ces hommes étaient les plus propres à agiter le peuple, ou à le calmer. Dès que la première furie de la conquête fut passée, ils s'appliquèrent à les ménager. Ils exceptèrent de la capitation les prêtres et les moines; ils les accueillaient bien à la Horde et accordaient des grâces à leur intercession. Ils jugeaient les différends des prélats orthodoxes et mirent la paix dans l'Église comme ils l'imposaient dans l'Etat. En 1313, le khan Ousbek, à la prière de Pierre, métropolite de Moscou, confirma tous les priviléges de l'Église et défendit de l'inquiéter dans ses biens, « car, disait le rescrit, ces biens sont sacrés, puisqu'ils appartiennent à des hommes dont les prières nous conservent la vie et fortifient notre armée. » Le droit de justice était formellement reconnu à l'Église. Le sacrilége était puni de mort.

Aussi voyons-nous les couvents croître en nombre et en richesse. Ils se peuplèrent immensément : n'étaient-ils pas les plus sûrs asiles? ils virent se multiplier leurs paysans et leurs serviteurs : leur protection n'était-elle pas la plus efficace? Les donations de terres pleuvent en leur faveur, comme en Occident, sous la terreur de l'an Mil. C'est alors que se constitua le grand patrimoine ecclésiastique de la Russie, opulente réserve de revenus et de capitaux, où plus d'une fois les souverains, dans les grandes crises nationales, furent heureux de puiser. L'Église qui, même lorsqu'elle était faible, avait constamment tendu à l'établissement de l'unité et de l'autocratie, allait mettre au service de cette cause une puissance devenue énorme. Les métro-

Sayfa 145-146

Bazı prenslerin şehit olmaları hakkındaki kutsal hikâyelere rağmen, Tatarlar hoşgörülü insanlardı. Rubruquis, Nasturîlerin, Müslümanların ve Şamanların her birinin, Büyük Kağan Mangou'nun önünde kendilerine özgü ibadetlerini yaptıklarını gördü. Kouiouk'un sarayının yanında küçük bir Hristiyan kilisesi vardı. Kubilay, düzenli olarak Paskalya kutlamalarına katılırdı. 1261 yılında, Saray Kağanı, başkentinde bir Ortodoks piskoposluğu ve bir kilise yapılmasına izin verdi. Moğolların rahiplere ve başpiskoposlara karşı hiç softaca kinleri yoktu. Kesin bir siyasî içgüdüyle Tatar Kağanları, İstanbul sultanları gibi, bu insanların, halkı kışkırtmaya ve sakinleştirmeye en uygun kişiler olduklarını anladılar. İlk fethin taşkınlığı geçer geçmez onları organize etmeye koyuldular. Keşişleri ve rahipleri kelle vergisinden muaf tuttular. Onları Altın Ordu'da ağırlayıp bağışta bulunuyorlardı. Yüksek rütbeli Ortodoks papazlarının anlaşmazlıklarını karara bağlayarak devlete olduğu gibi kiliseye de barışı yerleştirmişlerdi. 1313 yılında Özbek Kağan, Moskova Piskoposu Pierre'nin duasında, kilisenin tüm imtiyazlarını onayladı ve mülkleri için garanti verdi. "Mademki bu mülkler, dualarının bizi koruyan ve ordumuza güç veren bu adamlara ait, o hâlde kutsaldır." diyordu. "Adalet hukuku kilise tarafından yasal olarak tanınmıştı. Kutsal şeylere hakaretin cezası ölümdü. Bunun için sayıca ve zenginlikleriyle artan manastırları görmekteyiz. Aşırı şekilde kalabalıklaşıyorlardı. En güvenilir sığınak değiller mi? Köylülerinin ve hizmetlilerinin arttığını gördüler. Korumaları en etkili olan değil mi? Toprak bağışları onların lehine oluyor. Bin yılın korkusu altında tıpkı Batı'da olduğu gibi. Böylece Rusya'nın en büyük kilise mal varlığı, malların ve gelirlerin bol rezerviyle oluştu. Hükümdarlar, büyük ulusal krizlerde zaman zaman buradan para almaktan hoşnuttular. Kilise en zayıf olduğu dönemde bile, mutlakçılığın ve birliğin kurulmasına sürekli el uzattı ve bu nedenle çok büyük bir gücü hizmete soktu. Moskova piskoposları neredeyse sürekli olarak büyük prenslerin en sadık yandaşları olacaktır."

Sayfa :158

Les princes de Moscou ont surtout agi par l'intrigue, la corruption, l'achat des consciences, la bassesse devant les khans, la perfidie avec leurs égaux, le meurtre et la délation. Ils furent à la fois les publicains et les policiers des khans. Mais ils ont créé et fait grandir le germe d'une Russie nouvelle. Désormais nous avons un centre fixe autour duquel va se rassembler cette histoire si dispersée de la Russie, que nous avons dû suivre en tant de lieux divers, à Novgorod et à Pskof, en Livonie et en Lithuanie, à Smolensk et en Gallicie, à Tchernigof et à Kief, à Vladimir et à Riazan. La mutilation de la Russie, conquise à l'ouest par les Lithuaniens, asservie à l'est par les Mongols, va faciliter l'œuvre de réorganisation. Dans cette patrie amoindrie, les souverains de Moscou rempliront plus aisément leur rôle de grands-princes.

Ce qui avait échappé à la conquête lithuanienne se réduisait, vers le milieu du quinzième siècle, à bien peu de chose. En négligeant Smolensk dont les jours étaient comptés, c'étaient les principautés : 1° de *Riazan*, avec les apanages de Pronsk et Péréïaslavl-Riazanski; 2° de *Sousdalie*, avec les villes de Vladimir, Nijni-Novgorod, Sousdal, Galitch-de-Sousdalie, Kostroma, Gorodetz; 3° de *Tver*, située sur le haut Volga, constituée en majeure partie de bailliages enlevés à Novgorod par les grands-princes de Sousdalie, avec les villes de Rjef, Kachine, Zoubtsof; 4° de Moscou resserrée, au nord par Tver, à l'est par la

Sayfa :159

Sousdalie, au sud par Riazan, étouffant presque entre ces puissants voisins, comme la petite France des Capétiens entre les redoutables Etats de Normandie-Angleterre, de Flandre et de Champagne.

Sayfa 158

Moskova prensleri, kağanların önünde özellikle entrika, rüşvet, vicdanların satın alımı, bayağılık, kendi emsallerine kalleşlik, katillik ve jurnalcilik yaparak davrandılar. Onlar aynı anda hem aşarcı (vergici) hem de kağanların zabitleriydiler. Ama, yeni bir Rusya'nın tohumunu atarak onu yeşerttiler. Bundan böyle, Rusya'nın çok uzağına yayılmış bu hikâyenin etrafında toplanacağı sabit bir merkezimiz var. Bu hikâyeyi Nougrad, Pskof, Livanie, Litvanya, Smolensk, Gallicte, Tchernigaf, Kiev, Vladimir ve Riazan gibi birçok farklı yerde izlemek zorunda kaldık. Rusya'nın yara alması, batısının Litvanyalılar tarafından fethedilmesi, doğusunun Moğollar tarafından ele geçirilmesi, yeniden yapılanma çalışmasını kolaylaştıracaktır. Bu küçülen yurtta, Moskova hükümdarları büyük prenslerin rollerini rahatlıkla yerine getirebileceklerdir.

15. yüzyılın ortalarına doğru Litvanya zaferini engelleyen neden, günleri sayılı olan Sindensk'leri ihmal etmek gibi çok küçük bir nedendir. Bunlar prensliklerdi:

1. Riazan Prensliği, Pronsk ve Pereiaslov-Riazanski'lerin hasları. 2. Sousdali Prensliği, Vladimir şehirleri, Nizni-Novgarad, Sousdal, Galitch - de - Sousdalie, Kastrama, Gorodetz; 3. Yukarı Volga'nın üzerine kurulmuş Tver Prensliği (Rfet, Kachine, Zoubtsaf şehirleriyle) büyük Sovsdalie prensleri tarafından Novgorod'a götürülen yargılama yetkisinin büyük bölümünü elinde bulunduruyordu. [sayfa 159] 4. Kuzeyden Tuer'lerle, doğudan Sousdalie'lerle, güneyden Riazan'larla sıkıştırılmış Moskova, Champagne, Flandre, korkunç Normandiya-İngiltere devletleri arasındaki Capetien'lerin küçük Fransası gibi güçlü komşuları arasında nefes almakta güçlük çekiyordu.

Sayfa :160

Lorsqu'André Alexandrovitch, grand-prince de Sousdalie, mourut en 1304, deux compétiteurs se présentèrent: l'un cousin germain du défunt, Michel de Tver, l'autre son neveu, Georges de Moscou. Le droit de Michel était incontestable : n'était-il pas l'*aîné* de toute la famille? Les boïars de Vladimir, les citoyens de Novgorod n'hésitèrent pas à le reconnaître comme grand-prince; à Saraï le khan Tokhta se déclara pour lui et ordonna de procéder à son installation. Michel, qui avait pour lui le droit national, la volonté souveraine des Mongols, sut également employer la force, assiéga deux fois Moscou et contraignit le fils de Daniel à le laisser en repos; mais il avait dans ce jeune homme un ennemi implacable. Les chroniqueurs, indignés de cette révolte de Georges contre la vieille coutume héréditaire, se sont prononcés unanimement contre lui. En tenant compte de leurs efforts pour le noircir, on voit qu'il était homme à ne reculer devant aucun crime. Son père avait fait prisonnier le prince de Riazan; il le fit assassiner dans son cachot et se serait emparé de ses États, si le khan n'avait fait respecter les droits du jeune prince son fils Puis Georges se fit, au préjudice de Michel, reconnaître prince de Novgorod; mais l'armée de Tver et de Vladimir battit celle de la république. Un événement imprévu vint changer la face des choses. Le khan Tokhta mourut: Georges sut gagner à tel point les bonnes grâces de son successeur Ouzbek que celui-ci lui donna en mariage sa sœur Kontchaka, et, revenant sur la décision de Tokhta, lui adjugea la grande-principauté. Le fils de Daniel revint en Russie avec une armée mongole, commandée par le

Sayfa :161

baskak Kavgadi. Michel consentait, assurent les chroniqueurs, à sortir de Vladimir pourvu qu'on respectât son apanage héréditaire; mais Georges se mit à ravager les campagnes de Tver et il fallut en venir aux mains. Michel fut complétement vainqueur : la femme tatare de Georges, son frère Boris, le général mongol Kavgadi et presque tous les officiers du khan tombèrent entre ses mains. Mi-

Sayfa :161

chel combla ses prisonniers d'égards dictés par la prudence; Kavgadi, remis en liberté avec des présents, jura d'être son ami; mais la sœur du khan étant venue à mourir, les ennemis du prince de Tver firent courir le bruit qu'elle avait été empoisonnée. La cause des deux princes ennemis fut évoquée de nouveau au tribunal du khan. Tandis que le remuant Moscovite courait en personne à la Horde les mains pleines de présents, Michel eut l'imprudence d'y envoyer son fils, un enfant de douze ans. Pendant que Georges accuse, intrigue, corrompt, Michel se décide enfin à partir. Sentant peut-être le sort qui l'attendait, il avait fait son testament et distribué des apanages à ses enfants. Il était prévenu d'avoir tiré l'épée contre un baskak, un envoyé du khan, et d'avoir empoisonné Kontchaka. Ces accusations étaient si absurdes qu'Ousbek laissait traîner les choses en longueur. Ce n'est pas ainsi que l'entendait Georges : à force de démarches, il obtint qu'on arrêtât son parent Le khan partit à cette époque pour une grande chasse de plusieurs mois dans le Caucase; Michel fut traîné à la suite de la cour, chargé de fers, depuis Saraï jusqu'auprès de Dédiakof dans le Daghestan. Un jour il fut mis au carcan, sur le marché d'une ville populeuse, et les spectateurs s'attroupaient en disant : « Ce prisonnier était, il n'y a pas longtemps, un prince puissant dans son pays. » Des boïars de Michel lui avaient proposé de fuir : il refusa, ne voulant pas exposer son peuple à payer pour lui. Georges se donna tant de mouvement, répandit tant d'argent, qu'enfin l'ordre de mort arriva. Un des pages de Michel entra tout effrayé dans la tente qui lui servait de cachot, pour lui dire que Georges et Kavgadi approchaient, suivis d'une multitude de peuple. « Je sais

Sayfa :162

pourquoi, » répondit le prince, et il envoya son jeune fils Constantin chez l'une des femmes du khan qui devait le prendre sous sa sauvegarde. Ses deux ennemis mirent pied à terre près de la tente, dispersèrent les boïars de Tver et envoyèrent leurs sicaires assassiner le prince. On

Sayfa :162

le terrassa, on le foula aux pieds; comme pour Michel de Tchernigof, ce ne fut pas un Mongol qui le poignarda et lui arracha le cœur, mais un renégat nommé Romanetz. Alors Georges et Kavgadi entrèrent et contemplèrent le cadavre complètement nu : « Eh quoi! dit le Tatar au prince de Moscou, laisserez-vous outrager le corps de celui qui fut votre oncle? » Un serviteur de Georges jeta un manteau sur la victime (1319). Michel fut pleuré par les Tvériens. Son corps, incorrompu comme celui d'un martyr, fut plus tard déposé à la cathédrale de Tver dans une châsse d'argent. Il est devenu un bienheureux et le patron de sa cité. Sur les murailles de la cathédrale, des peintures anciennes et modernes rappellent son martyre et flétrissent le crime du Moscovite. Tous les chroniqueurs du temps ont pris avec passion son parti contre l'assassin. Karamsine s'est fait l'écho de leurs apologies et de leurs anathèmes. Mais, en même temps que Michel devenait un saint, Georges devenait le souverain tout-puissant de Moscou, de la Souzdalie et de Novgorod. Le sort tragique de Michel annonçait la ruine de Tver.

Quelques années après, il y eut à la Horde un revirement; Dmitri *aux yeux terribles*, fils du malheureux Michel, obtint le titre de grand-prince, et le baskak Séventch Bonga fut chargé de l'installer sur le trône de Vladimir. Georges se vit obligé de courir encore une fois à Saraï: là les deux rivaux, Dmitri de Tver et Georges de Moscou, se rencontrèrent. Dmitri avait un père à venger: l'épée sortit toute seule du fourreau et le prince de Moscou tomba blessé à mort (1325). Tout ce que purent obtenir ses amis, ce fut une condamnation à mort contre Dmitri. Celui-ci eut pour successeur, dans Vladimir, son frère Alexandre.

Par malheur pour la maison de Tver, l'année suivante

Sayfa :163

les Tvériens, exaspérés par le baskak Chevkal, se soulevèrent et l'égorgèrent avec toute sa suite. Alexandre, au lieu d'imiter la ferme prudence de ses voisins de Moscou, se laissa entraîner par la passion populaire. C'est lui qui

Sayfa :163

donna l'assaut au palais du baskak et qui y alluma l'incendie. Après un tel coup, il n'y avait plus de pitié à attendre du khan. Si Ousbek eût oublié de venger sa majesté insultée, les princes de Moscou l'en auraient fait souvenir. Le frère de Georges, Ivan Kalita, s'offrit à compléter la ruine de Tver. Ousbek lui promit le titre de grand-prince et lui donna une armée de 50 000 Tatars, à laquelle se joignirent les contingents de Moscou et de Sousdal. Alexandre, qui n'avait pas eu la sagesse de résister à son peuple, n'eut pas le courage de le défendre ou de mourir avec lui. Ses frères et lui s'enfuirent à Pskof et à Ladoga. Cruelle fut la vengeance du khan, la vengeance de Moscou. Tver, Kachine, Torjok furent saccagés. Novgorod même dut se racheter par une contribution de guerre. Non content de l'extermination de Tvériens, Ousbek fit périr à la même époque le prince de Riazan, fils de ce prince Iaroslaf que Georges Danilovitch avait fait tuer en prison. La Horde et Moscou semblaient avoir mêmes ennemis: elles frappaient de concert. Il est remarquable que c'est dans le sang des martyrs, Michel de Tver et Dmitri aux *yeux terribles*, qu'a grandi la « sainte Russie ».

Sayfa 160

Sousdalie'nin büyük prensi André Alexandrovitch, 1304 yılında öldüğünde iki rakip ortaya çıkar. Biri, ölen Tver'li Michel'in Cermen kuzeni, diğeri ise yeğeni Moskovalı Georges. Michel'in de hakkı tartışılmazdı. Bütün ailenin en büyüğü o değil miydi? Vladimir boyarları, Novgorod'un vatandaşları onu Baş Prens olarak kabul etmekte tereddüt etmeyeceklerdi. Saray'da, Kağan Tokta onun lehinde olduğunu bildirdi ve yerine geçmesini emretti. Michel için Moğolların hükümdarı olma isteği, ulusal bir haktı ve bunun için güç kullandı; Moskova'yı iki kez kuşatıp Daniel'in oğlunu, onu rahat bırakması konusunda zorladı. Bu genç adamda eşi görülmez bir düşmanlık vardı. Georges'in babadan oğula

geçen bu geleneğe karşı isyanından hoşnut olmayan tarih yazarları, topyekûn ona karşı olduklarını ifade ettiler. Onu karalamak için yaptıkları çaba hesaba katılırsa, hiç bir cinayet önünde geri çekilmeyecek bir adam olduğu görülür. Babası, Riazan Prensi'ni hapsettirmişti. Bulunduğu ülkede hücrede onu öldürttü. Eğer oğlu, genç prensin haklarına saygı gösterilmesini sağlamasaydı onun devletlerini fethedebilirdi. Daha sonra Georges, Michel'in aleyhine, kendisini Novgorod Prensi olarak kabul ettirdi. Ama Tver ve Vladimir orduları Cumhuriyet Ordusu'nu yendi. Hesapta olmayan bir olay, akışı değiştirdi. Kağan Tokta öldü. Georges, halefi Özbek'in yardımlarını elde etmeyi o denli bildi ki Özbek onun kızkardeşi Kontchaka ile evlenmesine ışık yaktı ve Tokta'nın kararından vazgeçerek ona Baş Prensliği verdi. Daniel'in oğlu Başkak, Kavgadi'nin komutanlığında bir Moğol ordusuyla Rusya'ya geri geldi. [sayfa 161] Tarih yazarlarının da belirttiğine göre, miras yoluyla kalan aşar vergisine uyulması şartıyla Michel, Vladimir'den çıkmaya razıydı. Ama Georges, Tver köylerini talan etmeye koyuldu ve bunları eline geçirmesi gerekiyordu. Michel tam olarak galip oldu. Georges'in Tatar karısı, erkek kardeşi Boris, Moğol generali Kavgadi ve Kağan'ın hemen hemen tüm subayları onun eline düştüler. Michel, tedbir olarak saygıya zorlanan mahkûmlarını hoşnut etti. Hediyelerle özgür bırakılan Kavgadi, onun arkadaşı olmaya söz verdi. Kağan'ın kız kardeşi öldüğü için, Tver Prensi'nin düşmanları onun zehirlenmiş olduğu yaygarasını koparttılar. Bu iki düşman prensin olayı, kağanın mahkemesinde yeniden ele alındı. Moskova karıştırıcısı, kucak dolusu hediyeyle Altın Ordu'ya koşuyordu. Michel, 12 yaşında bir çocuk olan oğlunu oraya gönderme ihtiyatsızlığında bulundu. Georges'in suçladığı, entrika çevirdiği, ortalığı karıştırdığı sırada Michel, nihayet harekete geçmeye karar verir. Belki de onu bekleyen kaderini hissettiğinden, vasiyetini hazırlamış ve oğullarına haslarını dağıtmıştı. Kağanın elçisi olan bir Başkak'a kılıç çekildiğinden,

Kontchaka'nın zehirlenerek öldürüldüğünden haberdar olmuştu. Bu suçlamalar o kadar saçmaydı ki Özbek, işleri oluruna bırakıyordu.

Georges böyle düşünmüyordu. Birçok girişim sayesinde babasını durdurmayı başardı. Kağan bu dönemde Kafkas'ta aylar sürecek büyük bir ava çıktı: Michel, mahkemeden sonra zincirlenmiş bir hâlde Saray kentinden Dağıstan'daki Dédiakof'a kadar götürüldü. Bir gün boyunca, kalabalık bir şehrin pazarında boynuna demir geçirilip halka teşhir edildi. İzleyenler "Bu mahkûm kısa bir süre önce ülkesinin güçlü bir prensiydi" diyerek toplanıyordu. Michel'in boyarları ona kaçmayı önermişlerdi. Ama o şahsı için halkını tehlikeye atmayı istemediğinden bunu reddetti. Georges o kadar çok eyleme girişti, o kadar çok para harcadı ki en sonunda ölüm emri çıktı. Michel'in genç asilzadelerinden biri, Georges'in ve Kavgadi'nin binlerce insanla yaklaştıklarını söylemek için Michel'e zindan vazifesi gören çadıra çok korkmuş bir biçimde girdi. [sayfa 162]"Nedenini biliyorum" diye cevapladı prens ve genç oğlu Constantin'i, koruması altına almak zorunda olan kağanın kadınlarından birine gönderdi. Bu iki düşman, çadırın yakınında attan indiler, Tver'lerin boyarlarını dağıttılar ve kiralık katillerini prensi öldürmeye gönderdiler. Onu yere serdiler, ayaklar altına aldılar. Tchernigof Prensi Michel'e yapıldığı gibi, onu bıçaklayıp kalbini söken bir Moğol değildi; Romanetz adında bir kâfirdi.

Georges ve Kavgadi o sırada içeri girdiler ve çırılçıplak cesede hayranlıkla baktılar. Tatar, Moskova Prensine; "Ya şimdi! Amcanızın cesedine hakaret edecek misiniz?" diye sordu. Georges'in bir hizmetçisi, kurbanın üzerine bir manto attı (1319). Tverien'ler, Michel için ağladılar. Bir şehidinki gibi bozulmamış vücudu daha sonra gümüş bir sandığın içinde Tver Katedrali'ne gömüldü. Sitenin ermiş kişisi ve yöneticisi olarak anıldı. Katedralin surları üzerinde bulunan eski ve modern resimler, onun şehit olduğunu ha-

tırlatır ve Moskova'nın cinayetini kötüler. Zamanın tüm tarih yazarları öfkeyle katile karşı onun tarafını tuttular. Karamsine, onların eleştirilerini ve övgülerini yaydı. Michel'in bir aziz olduğu sırada, Georges de Moskova'nın, Sousdalie'nin ve Novgorod'un en güçlü hükümdarı oluyordu. Michel'in trajik kaderi Tver'in çöküşünü haber veriyordu.

Birkaç yıl sonra, Altın Ordu'da bir değişim oldu; bahtsız Michel'in oğlu, "korkunç gözlü" Dimitri Baş Prens unvanını aldı ve Başkak Seventch Bonga, Vladimir'in tahtına çıkmakla görevlendirildi. Georges, Saray kentine bir kez daha koşmak gereğini duydu. Orada, iki rakip, Tver'li Dimitri ve Moskovalı Georges karşılaştılar. Dimitri babasının intikamını almak zorundaydı.

Kılıcı kınından çıkarır çıkarmaz Moskova prensi ölümcül bir darbeyle yere düştü (1325). Arkadaşlarının yapabilecekleri tek şey, kardeşi Alexandre'nin Vladimir'de halefi olacak Dimitri'yi ölüm cezasına çarptırmaktı.

[sayfa163]

Tver sülalesinin bu bahtsızlığından sonra, ertesi yıl Başkak Chevkal'ın çileden çıkarttığı Tverien'ler isyan ederler ve Chevkal'ı bütün maiyetiyle birlikte boğazlarlar. Alexandre, Moskova'daki komşularının sıkı tedbirliliğini taklit etmek yerine, kendini halkın takdirine bıraktı. Başkak'ın sarayına saldıran ve orayı ateşe veren odur. Böyle bir darbeden sonra artık kağandan beklenecek hiç merhamet kalmamıştır. Özbek prensi şayet hakarete uğrayan majestelerinin intikamını unutsaydı, Moskova prensleri bunu ona hatırlatırlardı. Georges'in kardeşi Ivan Kalita, Tver'in kalıntılarını yerle bir etmeye koyulur. Özbek ona Baş Prenslik unvanını söz verir ve ona 50 bin kişilik bir ordu verir. Bu orduya Sousdal ve Moskova orduları da katılırlar. Halkına karşı direnecek bilgeliği olmayan Alexandre, onu savunmak ve onunla ölmek cesaretine sahip değildi. O ve kardeşleri Pskof'a ve Ladoga'ya kaçtılar. Acımasız olan, Moskova'nın ve kağanın intikamlarıydı. Tver, Kachi-

ne ve Torjok kentleri talan edildi. Novgorod kenti bile kendini savaş tazminatıyla kurtarabildi. Tverien'lerin yok olmasından hoşnut olmayan Özbek Prensi Georges Danilovitch'in hapiste öldürttüğü Prens Iaroslaf'ın oğlu Riazan prensini aynı dönemde öldürttü. Altın Ordu ve Moskova aynı düşmanlara sahip gibi görünüyorlar, birlikte çarpışıyorlardı. "Aziz Rusya"nın, şehitleri Tver'li Michel ve korkunç gözlü Dimitri'nin kanları içinde büyümesi dikkat çekiciydi.

Sayfa :164

Au lieu de lui déclarer la guerre, il préféra recourir à ses armes ordinaires. Ivan se rendit à la Horde et y représenta Alexandre comme le plus dangereux ennemi des Mongols. La conséquence de ces insinuations fut qu'Alexandre fut sommé d'y comparaître : cette fois, il fut décapité avec son fils Feodor. La rivalité avec Moscou avait déjà coûté la vie à quatre princes de la maison de Tver. Ousbek, qui n'avait de confiance que dans Moscou et qui voulait contenir le reste de la Russie par la terreur, fit périr vers cette époque

Sayfa :165

le prince de Starodoub. Les princes Constantin et Vassili de Tver, fils, frères et oncles des victimes, sentirent bien qu'ils ne se maintiendraient qu'à force de complaisance pour leur terrible beau-père. En témoignage de soumission, ils envoyèrent à Kalita la grosse cloche de la cathédrale de Tver. Les princes de Riazan et de Sousdal furent également obligés de combattre sous ses étendards. Novgorod, menacée par lui, s'engagea dans la voie qui devait lui être si funeste, et qui pouvait être la ruine de la Russie : l'alliance avec la Lithuanie. Elle accepta pour prince un fils de Gédimine, Narimant, et lui constitua en apanage héréditaire les possessions novgorodiennes du Ladoga et de la

Sayfa :165

Carélie. Elle essaya aussi de se rapprocher du grand-prince de Moscou; mais Ivan n'aspirait qu'à restreindre ses libertés et prétendit, au nom du khan, doubler le chiffre de sa capitation.

Ce prince peu belliqueux, en même temps qu'il affirmait sa suprématie, acquérait à prix d'argent les villes d'Ouglitch, Galitch, Biélozersk et des territoires aux environs de Kostroma, Vladimir et Rostof. Il était à la fois prince de Moscou et grand-prince de Vladimir: mais Moscou était son héritage, dont le khan ne pouvait légalement le dépouiller, tandis que Vladimir pouvait être transporté à une autre maison. C'est ainsi qu'en Allemagne, au quatorzième siècle, l'archiduché d'Autriche était héréditaire, tandis que le titre d'empereur pouvait légalement passer à une autre famille. On conçoit alors que Kalita ait sacrifié Vladimir à Moscou, comme les Hapsbourg ont sacrifié Francfort à Vienne. Ses rivaux tvériens, les deux grands-princes ses prédécesseurs, avaient agi de même: Michel et Dmitri de Tver n'avaient guère paru à Vladimir que pour s'y faire couronner dans la cathédrale: ils résidaient habituellement dans leurs villes d'apanage, l'un à Tver, l'autre à Péréiaslavl. Sous Kalita, Vladimir resta la capitale légale de la Russie: Moscou fut la capitale de fait; Kalita prépara les voies pour qu'elle fût bientôt capitale de droit comme de fait. Le métropolite de Vladimir, Pierre, qui avait pris Moscou en affection, y

Sayfa 164

Ona savaş açmak yerine sürekli uydurduğu yalanlara başvurmayı tercih etti. Ivan Altın Ordu'ya gitti ve orada Alexandre'yi Moğolların en tehlikeli düşmanı gibi gösterdi. Bu girişimlerin sonucunda Alexandre, Ivan'ı orada karşısına çıkmakla tehdit etti: Bu sefer Alexandre, onun ve oğlu Feodor'un kellesini uçurdu. Moskova ile yapılan rekabet şimdiden Tver sülâlesinden 4

prensin hayatına mal olmuştu. Sadece Rusya'ya güveni olan ve terörle Rusya'nın geri kalanına sahip olmak isteyen Özbek, bu dönemde Starodoup prensini öldürttü. [sayfa 165] Kurbanların amcaları, kardeşleri ve oğulları olan Tver'li prensler Vassili ve Constantin, sadece korkunç kayın pederlerinin hatırına ayakta kalamayacaklarını hissetmişlerdi. Bağımlılıklarını bildirmek için Kalita'ya Tver Katedrali'nin en büyük çanını gönderdiler. Riazan ve Sousdal prensleri, bayrakları altında savaşmak zorundaydılar. Özbek tarafından tehdit edilen Novgorod, (beylik, kent) kendisi için zararlı, ayrıca Rusya'nın felaketi olacak tehlikeli bir işe girişti: Bu iş, Litvanya ile işbirliğiydi. Gédimine'nin oğlu Narimant'ı prens olarak kabul etti ve ona Ladoga ve Carélie Novgorod'larının sahip oldukları bölgeden (mirasla gelmiş) yurtluk verdi. Ayrıca Moskova'nın Baş Prensi'ne de yaklaşmaya çalıştı. Ivan ise sadece onun özgürlüklerini kısıtlamaya can atıyordu ve kağanın adına, adam başına vergi miktarını iki katına çıkaracağını ileri sürdü.

Savaşı pek sevmeyen bu prensin egemenliğini ilân ettiği dönemde, Rostof, Vladimir ve Kostroma civarındaki topraklarla Bielozersk, Galitch ve Ouglitch şehirlerini parayla satın aldı. Hem Moskova prensi hem de Vladimir Baş Prensi'ydi: Ama Moskova onun mirasıydı, kağan yasal olarak şehri onun elinden alamazdı. Oysaki Vladimir başka bir hanedanlığa verilebilirdi. 14. yüzyılda Almanya'da Avusturya Arşidüklüğü'nün babadan oğula geçtiği gibi, imparatorluk unvanı da yasal olarak başka bir aileye geçebiliyordu. O hâlde Kalita'nın, Vladimir'i Moskova'ya verdiğini tahmin edebiliriz; tıpkı Hapsbourg'ların, Frankfurt'u Viyana'ya verdikleri gibi. Tver'li rakipleri olan, selefleri iki Baş Prens aynı şekilde davrandılar. Tver'li Dimitri ve Michel, katedralde kendilerine taç taktırmak için Vladimir'de pek görünmemişlerdi. Sürekli olarak bulunmaları gereken şehirlerde ikâmet ediyorlardı; biri Tver'de, diğeri Pereiaslavl'da. Kalita'nın yönetimindeki Vladimir, Rusya'nın resmî başkenti olarak kaldı. Oysa gerçekte başkent

Moskova'ydı. Kalita, Moskova'nın çok geçmeden gerçekte olduğu gibi hukukî başkent olması için gerekli yolları hazırladı. Vladimir Başpiskoposu Pierre, Moskova'yı şefkatle karşılamıştı.

Sayfa :168

Après avoir pris le diadème dans la cathédrale de Vladimir, il jura de vivre en bonne harmonie avec ses deux cadets, exigea d'eux le même serment. Tout en poussant jusqu'à la bassesse la soumission envers les khans, il commandait aux princes russes avec une fierté qui lui valut son surnom de *Superbe* ou d'*Orgueilleux*. Il contraignit Novgorod à lui payer une contribution, et, en sa qualité de chef suprême de la Russie, il confirma les libertés de la république. C'est lui le premier qui osa prendre le titre de *grand-prince de toutes les Russies*, que l'état réel de la Russie justifiait très-peu, car, en 1341, Olgerd de Lithuanie vint assiéger la ville de Mojaïsk, apanage particulier de Siméon.

Sayfa 168

Vladimir Katedrali'nde hükümdarlık tacını taktıktan sonra iki kardeşiyle uyum içinde yaşayacağına yemin etti ve onlardan da yemin etmelerini istedi. Kağanlara karşı bağlılığını aşağılık derecesinde abartarak, kendisine "süper veya gururlu" lâkabını kazandıracak bir gururla Rus prenslerine komutanlık ediyordu. Novgorod'u kendisine vergi vermeye zorladı. Rusya'nın en yüce adamı vasfıyla, cumhuriyetin özgürlüklerine destek verdi. Tüm Rusya'nın Baş Prensi unvanını almaya cesaret eden ilk oydu. Oysaki Rusya'nın gerçek durumu bunu pek doğrulamıyordu. Zira, 1341 yılında Litvanyalı Olgred, Siméon'un özel hanedanlığı, Mojaisk şehrini kuşatmaya geldi.

Sayfa :170

Dmitri de Sousdal (1359-1362), muni du *iarlikh*, fait son entrée solennelle dans Vladimir. C'est encore saint Alexis qui sauva la suprématie de Moscou : après avoir béni le grand-prince dans Vladimir, fidèle au vœu de saint Pierre, il retourna dans Moscou un moment décapitalisée, auprès des enfants en bas âge d'Ivan II. C'est par ses conseils que Dmitri Ivanovitch, lorsqu'il fut âgé de douze ans, osa se déclarer le concurrent de Dmitri de Sousdal et l'assigna au tribunal du khan. La Horde d'or était alors déchirée par les guerres civiles : le féroce Mamaï harcelait Mourout; comme celui-ci trônait dans Saraï, et qu'il semblait le légitime successeur de Baty, c'est à lui que s'adressèrent les boïars moscovites et sousdaliens. Mourout adjugea la grande-principauté au petit-fils de Kalita, qu'une armée moscovite mena couronner dans Vladimir.

Dmitri Donskoï (1363-1389) : la bataille de Koulikovo.

Dmitri Ivanovitch (1363-1389) se distingue de presque tous les princes sousdaliens par une humeur batailleuse et un caractère chevaleresque qui rappelle l'Occident. Il montra que l'âme russe avait été seulement comprimée, mais

Sayfa :169

non dépravée et asservie par la terreur tatare

Sayfa 169-170

Sousdal'lı yarlık (ferman sahibi) **sahibi Dimitri (1359-1362) Vladimir şehrine törenle girdi. Moskova'nın üstünlüğünü kurtaran yi-**

ne Alexis'tir: Vladimir'deki Baş Prens'in hayır duasını aldıktan sonra, Aziz Pierre'nin isteğine bağlı kalıp, bir dönem başkentlikten alınan Moskova'ya II. Ivan'ın küçük yaştaki çocuklarının yanına, geri döndü. Onun tavsiyeleriyledir ki Dimitri Ivanovitch 12 yaşına geldiğinde Sousdal'lı Dimitri'nin rahibi olduğunu açıklamaya cesaret etti ve onu kağanın mahkemesine atadı. O zamanlar Altın Ordu, sivil savaşlar yüzünden parçalanmıştı: Zalim Mamay, Mourout'u hırpalıyordu. Mourout, sarayda hükümdarlık ederken ve Baty'nin doğal halefi gibi görünürken, Sousdal'lı ve Moskovalı boyarlar ona başvurdular. Mourout, Baş Prensliği Kalita'nın küçük oğluna bıraktı. Bu sırada bir Moskova ordusu Vladimir'de taç giydirmeye geliyordu.

Dimitri Donskoi (1363-1389) Koultkova Savaşı

Dimitri Ivanovitch (1363-1389) Batı'yı hatırlatan bir şövalye ruhu ve savaşçı mizacıyla neredeyse bütün Sousdal prenslerinden ayrılır. Rus ruhunun sadece bastırıldığını, ama Tatar terörüyle bozulmadığını ve köleleştirilemediğini gösterdi.

Sayfa :171

L'empire du Kiptchak se disloquait de plus en plus. Plusieurs compétiteurs se disputaient le trône de Saraï. Les chefs tatars agissaient à leur guise et envahissaient sans ordre les territoires russes. Il est vrai que les princes chrétiens ne se faisaient plus scrupule de leur résister. Oleg de Riazan lui-même, réuni aux princes de Pronsk et de Kozelsk, défit le mourza Tagaï, qui avait brûlé Riazan. Dmitri de Sousdal, prince de Nijni-Novgorod, avait battu Boulat-Témir qui, à son retour à la Horde, fut désavoué et mis à mort. Dmitri de Moscou, enfin, avait plusieurs fois désobéi au terrible Mamaï. Il eut pourtant le courage de se rendre à la sommation du khan et la bonne fortune

ou l'habileté de revenir à Moscou sain et sauf (1371). En 1376, il envoya par le Volga une grande expédition contre Kazan, et deux princes tatars durent se soumettre au tribut. Entre les chrétiens et les infidèles se multipliaient les conflits. Ainsi les princes de Sousdal exterminèrent une bande de Mordves et donnèrent leurs chefs à déchirer aux chiens dans Nijni-Novgorod; sur quoi, Mamaï envoya brûler cette ville. En 1378, Dmitri de Moscou en personne remporta sur les bords de la Voja, dans le pays de Riazan, une brillante victoire sur un lieutenant de Mamaï; dans la première ivresse de son succès il s'écria : « Leur temps est passé et Dieu est avec nous ! » Le khan, dans sa fureur aveugle, fit tomber sa colère sur le rival de Dmitri Ivanovitch, Oleg de Riazan, qui s'enfuit abandonnant ses campagnes aux ravages de l'ennemi.

Mamaï mit deux années à mûrir une vengeance plus complète et rassembla en silence une immense multitude de Tatars, de Turcs, de Polovtsi, de Tcherkesses, de Iasses, de Bourtaniens ou Juifs du Caucase. Même les Génois de Kaffa, établis en Crimée et sur les terres du khan, lui envoyèrent un contingent. Ce fut dans ces circonstances critiques pour la Russie qu'Oleg de Riazan, oubliant ses griefs contre les Tatars, ne gardant que ses défiances et sa jalousie contre Moscou, trahit la cause commune. Tout en faisant bonne mine à Dmitri, en l'avertissant même de ce qui se préparait, il négociait secrètement une alliance entre les deux plus formidables ennemis de la Russie, Jagellon de Lithuanie et Mamaï. L'armée du grand-prince devait être écrasée entre ces deux colosses. Dmitri ne perdit pas courage. Le désir de la vengeance se réveillait dans le cœur des Russes avec l'enthousiasme religieux. A l'appel du grand-prince, les princes de Rostof, de Biélozersk, de Iaroslavl, de Starodoub, de Kachine, avec leurs droujines, les boïars de Vladimir, de Nijni-Novgorod, de Sousdal, de Péréiaslavl-Zaliésski, de Kostroma, Mourom, Dmitrof, Mojaïsk, Zvénigorod, Ouglitch, Serpoukhof, à la tête de leurs contingents, firent successivement leur entrée dans le Kremlin aux acclamations des Mosco-

Sayfa :173

vites. A Kostroma, Dmitri devait être rejoint par deux princes lithuaniens, André et Dmitri, fils d'Olgerd, qui lui amenaient les troupes de Pskof et de Briansk. Le grand-prince, avec son cousin Vladimir, se rendit à l'ermitage de Troïtsa pour demander la bénédiction de saint Serge. Celui-ci lui aurait prédit qu'il remporterait la victoire, mais que cette victoire serait sanglante. Il lui donna pour l'accompagner deux de ses moines, Alexandre Péresvot et Osliaba, qui avait été un brave boïar de Briansk. Sur leurs bonnets de religieux il fit le signe de la croix. « Voilà, dit-il, une arme qui ne périt pas. » Le prince de Tver s'était bien gardé d'envoyer son contingent, et l'on venait d'apprendre la trahison du prince de Riazan. Le cœur de tous les autres Russes tressaillait de joie et d'enthousiasme à l'idée d'une revanche. Malgré les jalousies particulières, les princes étaient animés de la même ardeur que les rois d'Espagne marchant contre les Maures, ou les compagnons de Godefroi de Bouillon en route pour la Terre-Sainte. Jamais on n'avait vu une si belle armée : Dmitri avait, dit-on, cent cinquante mille hommes.

On traversa les terres de Riazan, dont le prince trembla, et l'on arriva sur les bords du Don. Les princes discutèrent pour savoir s'il fallait immédiatement passer le fleuve; mais il était urgent de se débarrasser des Mongols avant d'avoir sur les bras Jagellon qui était déjà arrivé à Odoef, à quinze lieues de là. Une lettre que Dmitri reçut de saint Serge, et où celui-ci lui recommandait « d'aller en avant », acheva de le décider. On passa le Don et l'on se trouva dans la plaine de Koulikovo (le *Champ des Bécasses*), arrosé par la Népriadva. Au centre se trouvaient les princes de Lithuanie et celui de Smolensk, avec la droujina de Dmitri; la droite était formée par les princes de Rostof et de Starodoub; la gauche par ceux de Iaroslavl et de Vologda; la réserve par le prince Vladimir, le brave Dmitri de Volynie, les princes de Briansk et de Kachine. Les Mongols furent bientôt en présence et la bataille commença. Elle fut sanglante et disputée : l'ennemi avait déjà entamé la droujina du grand-prince, lorsque Vladimir et

Sayfa :174

Dmitri de Volynie, qui se tenaient en embuscade, assaillirent tout à coup les Mongols. Mamaï, du haut d'un kourgane, put contempler la fuite de son armée. On prit son camp, ses chariots, ses chameaux; on poursuivit les Mongols jusqu'à la Métcha, où un grand nombre se noyèrent. Si les barbares perdirent, à ce qu'on raconte, cent mille hommes, les pertes des Russes furent cruelles. On ramassa parmi les morts les deux moines de saint Serge : l'un d'eux, Péresvet, se retrouva dans les bras d'un géant petchenègue, qui, luttant corps à corps avec lui, avait rendu en même temps le dernier soupir. Dmitri fut quelque temps introuvable: on le découvrit enfin, évanoui, l'armure sanglante et fracassée. Il avait bien fait son devoir de preux; la vue des drapeaux conquis le fit revenir à lui. Cette mémorable bataille de Koulikovo a été racontée par les historiens russes de plus d'une manière. Chez les annalistes proprement dits, historiographes officiels du grand-prince, c'est Dmitri qui est le héros. Dans les récits poétiques qui se sont inspirés de la relation du pope Sophronii, le héros du Don, c'est saint Serge qui, à chaque pas, a besoin de relever le courage de Dmitri, qu'on représente avec un peu trop d'humilité pour un général en chef. La bataille du Don, qui valut à Dmitri le surnom de *Donskoï* et à Vladimir celui de *Brave*, est restée aussi fameuse en Russie que celle de Las Navas de Tolosa en Espagne. Elle montra aux Russes qu'ils pouvaient vaincre les invincibles; et le joug mongol, même après qu'il fut retombé sur eux, ne leur parut plus inéluctable. Dmitri avait héroïquement brisé la prescription de l'esclavage; il annonçait l'affranchissement définitif (1380).

Malheureusement, l'événement donna tort à la politique chevaleresque contre la politique de résignation, à la bravoure du héros du Don contre la patience du héros de la Néva. A la tête des Mongols venait d'apparaître un homme aussi redoutable que Genghis-Khan : Tamerlan, le conquérant des deux Boukharies, de l'Indoustan, de l'Iran et de l'Asie Mineure. Tokhtamych, un de ses généraux, fit périr Mamaï, et annonça à Dmitri qu'il venait de triompher de

Sayfa :175

leur ennemi commun; puis il envoya sommer les princes russes d'avoir à se rendre à la Horde. Dmitri refusa. Était-ce donc en vain que le sang des chrétiens avait coulé à Koulikovo? Le khan rassembla une immense armée. Dmitri ne retrouva plus chez ses conseillers la même sagesse ou la même énergie. Ne sachant que faire, il sortit de Moscou et alla rassembler une armée à Kostroma. Tokhtamych marcha droit sur la capitale et pendant trois jours donna l'assaut aux murs du Kremlin. Puis il usa de ruse et affecta d'entrer en négociation. Enfin les Tatars surprirent les portes et mirent tout à feu et à sang dans Moscou. Un calcul assez précis établit qu'il mourut vingt-quatre mille hommes. Là périrent de précieux documents et les premières archives de la principauté. Vladimir, Mojaïsk, Iourief et d'autres villes de Sousdalie éprouvèrent le même sort. Quand Tokhtamych se fut retiré, Dmitri vint pleurer sur les ruines de la capitale : « Nos pères, s'écria-t-il, qui n'ont pas triomphé des Tatars, furent moins malheureux que nous. » Amer lendemain de la victoire! Pourtant, quoique la Russie dût se résigner à revoir les percepteurs tatars, on sentait que la Horde ne recouvrerait jamais son ancienne puissance.

Dmitri voulut du moins se venger du perfide Oleg. Celui-ci s'échappa; mais Riazan, qu'on regardait comme un repaire de traîtres, fut saccagée. Michel de Tver aurait mérité le même châtiment; il avait refusé de combattre Mamaï et fut l'un des premiers à courir à la horde de Tokhtamych. La guerre continuait avec Oleg de Riazan, qui ravageait le territoire de Kolomna. Saint Serge intervint cette fois encore, alla trouver Oleg, pria et menaça, l'amena enfin à conclure avec Dmitri une paix *éternelle*, cimentée par le mariage de son fils Feodor avec Sophia, fille de Dmitri.

Les aventuriers novgorodiens, les *bons compagnons*, commirent à cette époque de nombreux dégâts sur les terres de la grande principauté; ils insultèrent Nijni-Novgorod en 1366, Iaroslavl et Kostroma en 1371 et 1375, poussant leurs ravages jusqu'à Saraï et Astrakhan,

Sayfa 171

Kıpçak İmparatorluğu günden güne dağılıyordu. Birçok rakip, sarayda tahtı almak için savaşıyordu. Tatar şefleri istedikleri gibi davranıyor ve Rus topraklarını emir almadan işgal ediyorlardı.

Hristiyan prenslerinin onlara karşı koyma konusunda artık tereddüt etmedikleri gerçekti. Bizzat Riazan'lı Oleg, Pronsk ve Kozelsk prensleriyle birleşip Riazan'ı yakıp yıkan Mourza'lı Tagay'a meydan okudu. Nijni-Novgrad Prensi Sousdal'lı Dimitri, Boulat-Temir'i yenmişti. Altın Ordu'ya dönen Boulat-Temir kınanmış ve öldürülmüştü. Moskovalı Dimitri, korkunç Mamay'a karşı birçok kez itaatsizlik etti. Bununla birlikte kağanın uyarısına itaat etme cesaretini gösterdi, iyi bir servete sahip oldu ve Moskova'ya sağsalim gelme becerisini gösterdi (1371). [sayfa 172] 1376 yılında Kazan'a Volga üzerinden bir ordu gönderdi ve bunun üzerine iki Tatar prensi haraç vermek zorunda kaldı. Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki çatışmalar artıyordu. Bu yüzden Sousdal prensleri binlerce Mardues'liyi yok ettiler ve şeflerini de, Nijni-Novgorod'da, parçalamaları için köpeklere verdiler. Bunun üzerine Mamay, bu şehri yakmaya gönderildi. 1378 yılında Moskovalı Dimitri tek başına Riazan ülkesindeki Voja kıyılarında Mamay'lı bir teğmene karşı parlak bir zafer kazandı. Zaferin verdiği ilk sarhoşlukla "Onların devri geçti ve Tanrı bizimle!" diye haykırdı. Çok öfkelenen kağan, sinirini, düşmanın askerlerini kırıp geçirmekten kaçan Riazan'lı Oleg'den (Dimitri Ivanovitch'in rakibi) çıkardı.

Mamay tam bir intikam almak için iki yıl bekledi ve sessizce, Tatarlardan, Türklerden, Polovstsi'lerden, Çerkezlerden, Iasse'lerden, Bourtanien'lerden ve Kafkas Yahudilerinden dev bir ordu meydana getirdi. Kağanın toprakları üzerinde, Kırım'da kurulmuş Kaffa Genois'leri de ona bir birlik gönderdiler. Rusya için kritik olan bu şartlarda Riazan'lı Oleg Tatarlara karşı olan şikâyetlerinden vazgeçmişti; ama Moskova'ya karşı olan kıskançlığını ve güvensizliğini koruyordu. Ortak amaca ihanet etti. Dimitri'ye karşı

hep güler yüz göstererek, hatta ne olup bittiğinden onu haberdar ederek Rusya'nın en güçlü düşmanları Mamay ve Litvanyalı Jogellan arasında gizlice iş birliği yapıyordu. Baş Prens'in ordusu, bu iki devin arasında eziliyor olmalıydı. Dimitri cesaretini kaybetmedi. İntikam ateşi Rusların kalbinde dinî coşkuyla uyanıyordu. Baş Prens'in çağrısı üzerine, Rostof, Biélozersk, Strarodovio, Kachine prensleri birlikleriyle, Vladimir, Nijni-Novgorod, Sousdal, Pereislavl-Zaliesski, Kostroma boyarlarının [askerî birlik] başlarında Mouram Dimitrof, Mojaisk, Zvenigorod, Ouglitch, Serpoukhof olmak üzere, Kremlin'e Moskovalıların alkışlarıyla birbiri ardına girdiler. Dimitri, Kostrama'da Pskof ve Briansk birliklerini kendisine getiren (Olgerd'in oğulları), André ve Dimitri adlı iki Litvanya prensiyle birleşiyor olmalıydı. [sayfa 173] Baş Prens, kuzeni Vladimir'le aziz Serge'den hayır duasını almak için Troitsa'daki keşiş kulübesine gitti. Aziz Serge ona zaferi kazanacağını müjdeledi, ama bu zaferin kanlı olacağını bildirdi. Keşişlerinden ikisini, Briansk'ın cesur bir boyarı olan Osliaba ile Alexandre Péresvet'i, eşlik etmeleri için ona verdi. Dinî başlıklarının üzerine haç işareti yaptı. "İşte, yok olmayacak bir silâh dedi." Tver Prensi birliğini göndermekten kaçınmıştı ve bu arada Riazan prensinin ihaneti de öğrenilmişti. Diğer bütün Ruslar intikam düşüncesiyle sevinçten ve coşkudan uçuyorlardı. Kişisel kıskançlıklara rağmen, prensler, İspanya krallarının Maure'ye karşı, Bouillon'lu Godefroi'nin askerlerinin Kutsal Toprak için yola koyuldukları büyük isteğin aynısıyla doluydular. Böyle mükemmel bir ordu şimdiye kadar hiç görülmemişti. Söylenene göre, Dimitri'nin 150.000 askeri varmış.

Riazan prensinin önünde titrediği bu ordu, Riazan'ı geçip Don kıyılarına vardı. Prensler nehri hemen geçmek gerekip gerekmediğine karar vermek için tartışıyorlardı. Bulundukları yerden 15 mil uzaklıkta bulunan, Odoef'e çoktan girmiş olan Jogellan'ı başına belâ etmeden acilen Moğollardan kurtulmak gerekiyordu. Nitri,

Aziz Serge'den bir mektup aldı, mektupta Aziz Serge ona, "ilerlemeye" karar vererek bitirmesini tavsiye ediyordu.

Don Nehri geçildi ve Nêpriodva Nehri'nin suladığı Koulikovo (Çulluk tarlası) Ovası'na varıldı. Ortada Dimitri'nin askerî birlikleriyle Litvanya ve Smolensk prensleri bulunuyorlardı. Sağ taraf Starodoub ve Rostof prenslerinden oluşmuştu. Sol taraf ise Vologda ve Iaroslaf prenslerinden oluşuyordu. Yedekte ise Vladimir prensi, Volynie'nin cesur Dimitri'si, Briansk ve Kachine prensleri vardı. Moğollar kısa bir süre sonra kendilerini gösterdiler ve savaş başladı. Çetin ve kanlı bir savaştı. Düşman Baş Prensin ordularını yarıp geçmişti. Puşuda bekleyen Volynie'li Dimitri ve Vladimir aniden Moğollara saldırdılar. [sayfa 174] Mamay, bir Kourgan'ın üzerinden ordusunun geçişini hayranlıkla izleyebildi. Asasını, yük arabalarını (kağnı) ve develerini elinden aldılar. Moğollar büyük sayıda askerlerinin boğulduğu Nétcha'ya kadar kovalandılar. Barbarların kaybettiği asker sayısı rivayete göre 150.000 kişi, Rusların kayıpları ise daha korkunç bir düzeydeymiş. Ölüler arasında Aziz Serge'nin iki keşişi bulundu. Bunlardan biri, göğüs göğüse çarpıştığı ve son nefesini onunla aynı anda veren dev bir Peçenek'in kollarında bulunan Pêresvet'ti. Dimitri uzun bir süre bulunamadı. Sonunda kanlı zırhıyla, her tarafı kırılmış ve bayılmış bir hâlde bulundu. Yiğitlik görevini eksiksiz yerine getirmişti. Fethedilmiş sancakların görünümü onu kendine getirdi. Bu ünlü Koulikova Savaşı, Rus tarihçileri tarafından farklı farklı anlatılmaktadır. Tarih yazarlarına göre, yani Baş Prens'in resmî tarihçilerine göre kahraman, Dimitri'dir.

Don kahramanı papaz Sophroni'nin ilişkisinden feyz alan şiirsel anlatılarda, başkomutan için abartılı bir alçak gönüllülükle takdim edilen Dimitri'nin cesaretini her defasında yükseltme ihtiyacı duyan, Aziz Serge'dir. Dimitri'ye "donskoi" Vladimir'e de "cesur" lâkabını kazandıran Don Savaşı, İspanya'daki Las Navas de Tolosa* Savaşı'yla karşılaştırıldığında Rusya'da aynı derecede

ünlü bir savaş olarak kaldı. Bu savaş Ruslara, yenilemezlerin yenilebileceğini gösterdi. Moğol egemenliği üstlerinden kalktıktan sonra bile onlara önüne geçilemez gibi göründü. Dimitri kahramanca, kölelik yasasına son verdi; mutlak özgürlüğü müjdeliyordu.

(1380) Ama ne yazık ki gelişecek olan olay, yazgıya boyun eğme politikası yerine şövalye politikasını, Neva kahramanının sabrına karşı Don kahramanının cesurluğunu haksız çıkardı. Çünkü, Cengiz Han kadar korkunç bir adam Moğolların başına geliyordu. Her iki Boukharie'yi, Indouston'ı, İran'ı, Anadolu'yu fetheden Tamerlan [Timur]... Generallerinden biri olan Toktamış, Mamay'ı öldürttü ve Dimitri'ye, ortak düşmanlarına karşı zafer kazanmış olduğunu bildirdi. Ardından, Rus prenslerine Altın Ordu'ya gitmek zorunda olduklarını bildirdi. Dimitri reddetti. Hristiyanların kanı Koulikova'da boşuna mı akmıştı? Kağan büyük bir ordu oluşturmuştu. Dimitri danışmanlarında aynı enerjiyi ve bilgeliği bulamadı. [sayfa 175] Ne yapacağını bilmeyerek Moskova'dan çıktı ve Kostrama'da bir ordu oluşturmaya gitti. Toktamış başkente doğru yürüdü ve üç gün boyunca Kremlin surlarına saldırdı. Daha sonra kurnazca davranıp anlaşmaya yanaşıyormuş gibi yaptı. Sonunda ardından Tatarlar kapılara dayandılar ve Moskova'daki her şeyi kana ve ateşe buladılar. Oldukça kesin bir hesaba göre, 24 bin kişiyi öldürdüler. Bu arada, prensliğin ilk arşivleri ve önemli belgeleri de yok oldu. Vladimir, Mojaisk, Iourief ve Sousdalie'nin diğer şehirleri de aynı kadere boyun eğdiler. Toktamış şehirden gittikten sonra, Dimitri başkentin yıkıntıları üzerinde ağladı. Zaferin acılı olan ertesi günü "Tatarlara karşı zafer kazanamayan atalarımız bizden daha az bahtsızdı." diye haykırdı. Bununla birlikte, her ne kadar Rusya, Tatar tahsildarlarını yeniden görmeye razı olmak zorunda kaldıysa da, Altın Ordu'nun eski gücüne bir daha asla kavuşamayacağı hissediliyordu.

Dimitri en azından kalleş Oleg'den intikam almak istedi. Ama

Oleg kaçtı. Fakat, hainler yuvası olarak görülen Riazan yerle bir oldu. Tver'li Michel de aynı cezayı hakkedecekti. Mamay'a karşı savaşmayı reddetmişti ve aynı zamanda Toktamış'ın ordusuna koşanların başında geliyordu. Savaş, Kolomna toprağını harabeye döndüren Riazan'lı Oleg ile devam ediyordu. Aziz Serge bu kez de müdahale etti. Oleg'i bulmaya gitti, ona rica etti, onu tehdit etti ve en sonunda Dimitri ile kalıcı bir barış yapmaya ikna etti.

Bu barış, oğlu Feodor'un Dimitri'nin kızı Sophia ile evlenmesiyle kalıcı bir hâle geldi.

Novgorod yağmacıları, iyi yoldaşlar, Baş Prensliğin toprakları üzerinde bu dönemde birçok zarara neden oldular. 1366 yılında Nizni-Novgorod'a, 1371 ve 1375 yıllarında Iaroslaf ve Kostrama'ya saldırdılar ve Litvanya Baş Prenslerinin egemenliğinde olmayan Astrakhan ve Saray'a kadar zarar vermeye devam ettiler.

Sayfa :178

Or, avec la Lithuanie, ce n'était plus seulement une compétition de prétendants, c'était un grand débat national et religieux. Pour Moscou, il valait mieux ruiner Novgorod que de la laisser passer aux mains du plus dangereux ennemi de la Russie orthodoxe. On peut dire que Novgorod, depuis 1328, n'avait plus de prince à elle : c'était un boïar de Moscou qui y tenait la place du grand-prince. Le pouvoir de celui-ci s'exerçait parfois avec rigueur. Novgorod s'étant soulevée contre Moscou, en 1393, Vassili fit marcher des troupes, et soixante-dix habitants de Torjok, accusés d'avoir massacré un de ses hommes, furent coupés tout vifs en morceaux.

Sayfa 178

Oysaki, Litvanya ile yapılan sadece bir hak iddia etme yarışı değildi, daha çok önemli bir ulusal ve dinî savaştı. Moskova için Novgorod'u, Ortodoks Rusların en tehlikeli düşmanının eline bırakmaktansa, yerle bir etmek daha iyiydi. Denilebilir ki 1328 yılından itibaren Novgorod'un kendine ait bir prensi yoktu. Bir Moskova boyarı (toprak sahibi) Baş Prens'in yerine buraya bakıyordu. Novgorod 1393 yılında Moskova'ya karşı ayaklandığında, Vassili birliklerini harekete geçirdi ve Torjok'un 70 sakinini, adamlarından birini katlettiler diye diri diri parçalara ayırdı.

Sayfa :178

Ce prince, qui vivait en si bonne intelligence avec la Horde, vit cependant deux fois les Tatars envahir la Russie. Tamerlan, vainqueur à Ancyre des Turcs Ottomans, venait d'attaquer son ancien favori Tokhtamych et de saccager la Horde d'or. Il continua son chemin vers l'occident, mettant les campagnes russes à feu et à sang. Moscou était menacée d'une invasion aussi terrible que celle de Baty. On fit venir solennellement à Moscou cette fameuse vierge de Vladimir, ou'André Bogolioubski avait rapportée de

Sayfa :179

Vychégorod. Les Tatars arrivèrent jusqu'à Eletz, sur le Don, dont ils firent les princes prisonniers. Là ils s'arrêtèrent et tout à coup rebroussèrent chemin vers la mer d'Azof. Habitués au riche butin de la Boukharie et de l'Indoustan, rêvant de Constantinople et de l'Égypte, ils trouvaient sans doute que les steppes désertes et les profondes forêts de la Russie n'offraient qu'une maigre proie. Ils se dédommagèrent par le sac d'Azof, où les marchands égyptiens,

Sayfa :179

vénitiens, génois, catalans, biscayens avaient accumulé de grandes richesses, et détruisirent Astrakhan et Saraï (1395 .

L'irruption de Tamerlan eut pour résultat de hâter la désorganisation de la Horde d'or. Nous avons vu que Vitovt en profita pour organiser contre les Mongols sa grande croisade de la Vorskla (1399). Vassili Dmitriévitch s'était bien gardé d'intervenir dans la guerre entre la Lithuanie et le Kiptchak. Ses voisins de l'ouest lui semblaient même plus dangereux que ceux de l'est : avec ceux-ci, on s'en tirait encore en payant le tribut; ceux-là en voulaient à l'existence même de la Russie. Vassili profita de la défaite des uns, de la désorganisation des autres, prenant soin de n'irriter aucun des deux partis. Comme la Horde était alors disputée entre plusieurs prétendants, il se dispensait de payer le tribut, affectant d'ignorer quel était le khan légitime. Édigée, le vainqueur de Vitovt, résolut de faire rentrer les vassaux russes dans l'obéissance. Il endormit la prudence des Moscovites, en faisant répandre que s'il rassemblait des troupes, c'était contre la Lithuanie. On apprit tout à coup qu'il était entré sur les terres de la grande-principauté. Vassili imita la conduite de son père en pareille occurrence. Il se retira à Kostroma pour assembler une armée, et confia la défense de Moscou à son oncle Vladimir le Brave. Défendu par de l'artillerie, le Kremlin pouvait braver une attaque de vive force ; mais l'entassement de la population faisait craindre la famine. Édigée brûlait les villes du plat pays tout en bloquant Moscou. Le prince de Tver, Ivan, montra, en cette occasion, plus de grandeur d'âme ou de sagesse politique que son père Michel; il s'abstint de venir en aide aux Tatars contre son

Sayfa :180

redoutable suzerain. Sur ces entrefaites, Edigée apprit que son maître Boulat craignait d'être attaqué lui-même à la Horde par ses ennemis orientaux. Pour couvrir une retraite nécessaire, il adressa au grand-prince une lettre orgueilleuse, où il le sommait de payer tribut; il obtint des boïars moscovites une contribution de guerre de trois mille roubles (1408).

Sayfa 178

Altın Ordu ile çok iyi geçinen bu prens (Vassili), yine de Rusya'nın Tatarlar tarafından iki kez kuşatıldığına şahit oldu. Osmanlı Türklerini Ankara'da yenen Timur, eski gözdesi Toktamış'a saldırmaya ve Altın Ordu'yu yakıp yıkmaya geliyordu. Rus steplerini ateşe ve kana bulayarak Batı'ya doğru ilerliyordu. Moskova şimdi Baty'ninkinden daha korkunç bir istilâ ile karşı karşıyaydı. [sayfa 179] André Bogoliovloski'nin Vychégorod'dan getirttiği Vladimir'in ünlü Meryem Ana yortusu Moskova'ya törenle getirildi. Tatarlar, prenslerini tutsak edecekleri Don üzerindeki Eletz'e kadar geldiler. Burada durdular ve anîden yön değiştirip Azof Denizi'ne doğru yola koyuldular. Boukharie'nin ve Hindistan'ın zengin ganimetlerine alışmış olan Mısır ve İstanbul'u hayal eden Tatarlar, Rusya'nın gür ormanlarının ve kurak bozkırlarının onlara çok küçük bir getirisi olacağını, şüphesiz biliyorlardı. Biscayen'lerin, Katalan'ların, Cenovalıların, Venediklilerin, Mısır tüccarlarının büyük servet edindikleri Azof'u yağmaladılar, Saray'ı ve Astrakhan'ı yıktılar (1395).

Timur'un anî saldırısı Altın Ordu'nun dağılmasını hızlandırdı. Vitovt'un Moğollara karşı, Vorskla'nın büyük seferini (1399) hazırlamak için bu durumdan yararlandığını görmüştük. Vassili Dimitrievitch, Kıpçak ve Litvanya arasındaki savaşa karışmaktan sakınmıştı. Ona, Batı'daki komşuları Doğu'dakilerden daha tehlikeli gibi görünüyordu. Batı komşuları ile, onlara haraç vererek anlaşabiliyordu. Ama Doğu komşuları Rusya'nın varlığından da rahatsızdılar. Vassili, her iki tarafı da kızdırmamaya özen göstererek bir tarafın bozgunundan, diğer tarafın da karışıklıklarından faydalandı. Birçok kişi Altın Ordu'ya sahip olmak istediğinden, Vassili yasal kağanın kim olduğunu bilmiyormuş gibi görünerek haraç vermemeye karar verdi.

Vitovt Savaşı'nın galibi Edigée, Rus kölelerini [derebeyine bağlı olanlar] itaat ettirmeye karar verdi. Litvanya'ya karşı bir birlik

oluşturduğunu yayarak Moskovalıların dikkatini dağıttı. Baş Prensliğin topraklarına girdiği hemen öğrenildi. Vassili bu durum karşısında babasının tarzını uyguladı. Bir ordu oluşturmak için Kostrama'ya çekildi ve Moskova'yı korumayı, amcası cesur Vladimir'e bıraktı. Ateşli silâhlarla korunan Kremlin, çok şiddetli bir saldırıya meydan okuyordu. Ama halkın bir yere yığılması açlık korkusu yaratıyordu. Edigée, Moskova'yı abluka altına alarak bu düz ülkenin şehirlerini yakıyordu. Tver Prensi Ivan, bu durum karşısında babası Michel'den daha büyük bir politik bilgelik ve şereflilik gösterdi. Acımasız efendisine karşı Tatarlara yardıma gitmekten kaçındı. [sayfa 180] Bu olaylar üzerine Edigée, efendisi Boulât'ın Doğulu düşmanları tarafından Altın Ordu'da kendisine saldırılacağından korktuğunu anladı. İyi bir emekliliğe sahip olmak için Baş Prens'e gururlu bir mektup gönderdi. Mektupta kendisine haraç ödenmesini buyuruyordu. Moskova boyarlarından üç bin rublelik bir savaş haracı elde etti.

Sayfa :181

Une guerre civile de vingt années s'allume au sein même de la famille du *Donskoï*. Un des fils de celui-ci, Georges ou Iouri, qu'il avait fait prince de Roussa et de Zvénigorod, prétendit revenir à l'ancien droit national, et, contre son neveu Vassili Vassiliévitch, invoqua le droit de l'*aîné*. Tous les autres oncles de Vassili se déclarèrent en faveur du jeune prince. En 1431, il fallut porter à la Horde cette contestation. Chacune des deux parties fit valoir son droit devant le khan Oulou-Makhmet. Vsévolojski, boïar du prince de Moscou, trouva en faveur de son maître le meilleur des arguments : « Seigneur tsar! dit-il à Makhmet, accorde-moi la parole, à moi l'esclave du grand-prince. Mon maître le grand-prince demande le trône de la grande-principauté, qui est ton domaine à toi, sans autre titre que ta protection, ton investiture et ton *iarlikh;* tu es maître d'en disposer suivant ton bon plaisir. Monseigneur le prince

Sayfa :181

Georges Dmitriévitch, son oncle, réclame au contraire la grande-principauté d'après l'acte et le testament de son père, mais non pas comme une faveur de ta toute-puissance. » Dans ce concours de bassesse, le prix fut adjugé au prince de Moscou. Le khan ordonna à Georgos de mener le cheval de son neveu par la bride. Un baskak mongol assista au couronnement du grand-prince qui pour la première fois eut lieu, non à Vladimir, mais à l'Assomption de Moscou. Dès ce moment, Vladimir perdit ses droits de capitale, quoique, dans l'énumération de leurs titres, les grands-princes continuassent à inscrire celui de Vladimir avant celui de Moscou.

Sayfa 181

20 yıllık bir sivil savaş Donskoy'un ailesinin kalbinde de ateşlenir. Donskoy'un oğullarından biri, Roussa'nın ve Zvenigorod'un prensliğini yapmış Georges veya Iovri, eski ulusal hakka geri döneceğini bildirdi ve yeğeni Vassili Vossilievitch'e karşı büyük olma hakkını öne sürdü. Vassili'nin diğer tüm amcaları genç prensin lehine olduklarını beyan ettiler. 1431 yılında bu anlaşmazlığı Altın Ordu'ya taşımak gerekti. Tarafların her biri Kağan Ulu-Mehmet önünde kendi haklarının geçerliliğini öne sürdüler. Moskova prensinin boyarı Vsevolojski, efendisinin lehinde kanıtların en iyisini buldu: "Senyör Çar! Bana söz verin, Baş Prens'in kölesi olan bana" dedi. Mehmet'e: "Efendim, Baş Prens, senin fermanının, beratının, korumanın dışında kimseye ait olmayan, senin alanının içine giren Baş Prensliğin tahtını ister. Bunlardan keyfinize göre yararlanmak sizin takdirinizdedir. Amcası, Monsenyör Prens Georges Dimitriyeviç, babasının vasiyetine ve sözleşmenin aksine Baş Prensliği ister, hem de senin ulu gücünün hiçbir saygınlığı yokmuşçasına." Bu dalkavukluk yarışında, ödül Moskova prensine verildi.

Kağan, Georges'e yeğeninin atını getirmesini emretti. Bir Moğol Başkak'ı, Baş Prens'in taç giyme törenine katıldı. Sürekli Vladimir'de yapılan bu tören bu sefer Moskova Assomptionu'nda (Meryem Ana'nın göklere çıkarıldığı gün 15 Ağustos) yapıldı. Bu andan itibaren her ne kadar, adlarının sıralanmasında, Baş Prensler Vladimir'in adını Moskova'dan önce söylemeye devam etseler de Vladimir başkent olmasından doğan haklarını kaybetti.

Sayfa :182

Ensuite, par un de ces revirements familiers à ces natures violentes et irréflé-

Sayfa :183

chies, il passa de la colère à la stupeur, et, pour se faire pardonner son crime envers son cousin, remit en liberté Chémiaka qu'il avait également fait prisonnier. Chémiaka promit de le servir, mais le servit fort mal; dans un combat contre les Tatars, sa défection entraîna la déroute de l'armée russe (siége de Biélef, en Lithuanie).

En 1441, la guerre se ralluma entre le grand-prince et Chémiaka. Celui-ci, avec quelques milliers de *vagabonds* et de *bons compagnons*, vint tout à coup assiéger Moscou : Zénobii, supérieur du monastère de Troïka, parvint encore une fois à les réconcilier. Chémiaka montra sa duplicité ordinaire à l'occasion d'une algarade des Tatars de Kazan : le grand-prince attendit vainement le secours qu'on lui avait promis et c'est avec 1500 hommes seulement qu'il put se mesurer avec les agresseurs : tant les discordes entre les descendants de Dmitri Donskoï avaient affaibli la grande-principauté, relâché les liens de l'obéissance parmi ses vassaux, et fait déchoir cette Russie qui avait armé 150 000

Sayfa :183

hommes contre Mamaï ! Vassili, couvert de quinze blessures, tomba aux mains des barbares et fut emmené prisonnier à Kazan.

Moscou était dans la désolation : le prince de Tver insultait son territoire, Chémiaka intriguait à la Horde pour se faire nommer grand-prince. Le *tsar* de Kazan s'avisa tout à coup de relâcher son prisonnier, moyennant une faible rançon; Vassili put rentrer dans sa capitale aux acclamations du peuple. Chémiaka en avait assez fait pour redouter la vengeance du grand-prince; dans l'intérêt de sa sûreté, il n'était que temps de le renverser. Vassili, à l'exemple de son père et de son aïeul, était allé au monastère de Troïtsa rendre grâce à saint Serge de sa délivrance. Il était faiblement accompagné. Chémiaka avec d'autres conjurés surprend, en son absence, le Kremlin, s'empare de sa femme, de sa mère et de ses trésors. Puis il court à Troïtsa, où son complice Ivan de Mojaïsk découvre le prince qui s'était caché dans l'église principale, auprès du tombeau de saint Serge. On l'emmène à Moscou et, dix ans après le supplice de Vassili le Louche, Chémiaka venge

Sayfa :184

son frère en faisant crever les yeux au grand-prince (1446)

Sayfa 182-183-184

Bu düşüncesiz ve acımasız tabiatlı alışılmış çark etmelerin birinde öfkesi şaşkınlığa dönüştü ve kuzenine karşı işlediği cinayeti affettirmek için, daha önce hapsetmiş olduğu Şemyaka'yı serbest bıraktı. Şemyaka ona hizmet etmeye söz verdi, ama ona çok kötü hizmette bulundu; Tatarlara karşı yapılan bir savaşta sözünü tutmaması, Rus ordusunun izinin kaybedilmesine yol açtı [Bielef Kuşatması, Litvanya].

1441 yılında Şemyaka ile Baş Prens arasındaki savaş tekrar patlak verdi. Baş Prens birkaç bin haydut ve sadık askerleriyle aniden Moskova'yı kuşattı: Troyka Manastırı'nın başrahibi Zenobiy bir kez daha onları uzlaştırmayı başardı. Şemyaka, Kazan Tatarlarının dalaşmasını fırsat bilip yine her zamanki ikiyüzlülüğünü gösterdi. Baş Prens kendisine verilen yardım sözünü boşuna bekledi ve saldırganlara sadece bin beş yüz adamla karşı koydu. Dimitri Donskoy'un çocukları arasındaki çok sayıdaki anlaşmazlık, Baş Prensliğin zayıflamasına, köleleri arasındaki itaat ilişkilerinin gevşemesine ve Mamay'a karşı 150.000 kişilik orduya sahip olan güçlü Rusya'nın gücünün azalmasına yol açtı. On beş yerinden yaralı Vassili, Barbarların eline düştü ve Kazan'a hapse götürüldü.

Moskova perişan hâldeydi: Tver prensi toprağına saldırıyordu, Şemyaka kendini Baş Prensliğe tayin ettirmek için Altın Ordu'da dolap çeviriyordu. Kazan Çan, ufak bir bedel ödeyerek mahkûmluktan hemen kurtulmayı düşünüyordu. Vassili, başkentine halkının alkışlarıyla girdi. Şemyaka'nın, Baş Prens'in kendisinden intikam alacağına dair bir korkuya kapılması yersiz değildi. Zira, kendini güvence altına almak için birçok kötülük yapmıştı. Onu devirmek için uygun zamanı kolluyordu. Vassili, atalarını ve babasını örnek alarak, özgürlüğüne kavuşmaktan dolayı Aziz Serge'e minnattarlığını bildirmek için Troitsa Manastırı'na gitmişti. Çok az kişi, eşlik etmişti. Şemyaka diğer komplocularla Vassili'nin yokluğunda Kremlin'e baskın yaparak karısını, annesini ve hazinelerini ele geçirir. Daha sonra da suç ortağı Ivan de Mojaisk'in Aziz Serge mezarlığındaki boş kilisede saklanmış olan prensi bulduğu Troitsa'ya koşar. Vassili Moskova'ya götürülür ve Vassili le Louche'nin, idamından on yıl sonra, Şemyaka Baş Prens'in gözlerini oydurtarak kardeşinin intikamını alır (1446).

Sayfa :184

Bientôt les partisans de Vassili réunirent des troupes en Lithuanie, y joignirent celles de deux *tsarévitchs* tatars et marchèrent contre l'usurpateur. A cette époque, la Russie était infestée de bandes armées, débris des grandes guerres tatares et lithuaniennes, aventuriers lithuaniens, *tsarévitchs* bannis de la Horde, *bons compagnons* novgorodiens, *vagabonds* de toute origine. Ils ravageaient le plat pays, s'attaquaient aux plus fortes villes, et parfois leurs chefs se créaient quelque principauté éphémère. Comme l'élément asiatique y dominait, on pourrait les appeler les *grandes compagnies mongoles*, analogues à ces *grandes compagnies anglaises*, ou françaises, que, vers ce même temps, en l'an 1444, Charles VII expédiait en Alsace et en Suisse. Comme elles servaient indifféremment toutes les causes, tantôt Chémiaka et tantôt le grand-prince, elles ont sûrement contribué à éterniser leur querelle. Chémiaka voulut marcher contre ses ennemis; à peine sorti de Moscou, il vit cette ville se révolter et recevoir Vassili en triomphe. Chémiaka s'enfuit, accepta une réconciliation avec sa victime (1447). Incapable de repos, il reprit les armes, fut complètement battu auprès de Galitch par les Moscovites et les Tatars (1450) et s'enfuit à Novgorod, où trois ans après il mourut, empoisonné, dit-on. Tous ses apanages furent réunis au domaine.

Débarrassé de ce dangereux ennemi, Vassili l'Aveugle s'empressa de reprendre l'œuvre de ses prédécesseurs.

Sayfa 184

Kısa bir süre sonra Vassili taraftarları birliklerini Litvanya'da topladılar. Bu birliklere iki Tatar Çareviç'inkiler de katıldılar ve gaspçıya [Şemyaka] karşı yürüdüler. Bu dönemde Rusya silâhlı çeteler tarafından talan edilmişti. Büyük Tatar ve Litvanya savaşlarından, Litvanyalı maceracılardan, Altın Ordu'dan sürülmüş Çareviç'lerden, Novgorod'lu iyi askerlerden ve her ırktan haydutlar-

dan kalma bir yıkıntıydı. Bu düz ülkeyi yerle bir ediyorlardı, en güçlü şehirlere saldırıyorlardı, hatta bazen şefleri, geçici prenslikler kuruyorlardı. Burada Asya ögesi baskın olduğundan, bunlara Büyük Moğol Birlikleri diyoruz. Bunlar, Büyük İngiliz veya aynı döneme doğru, 1444 yılında VII. Charles'in Alsace'ye ve İsviçre'ye gönderdiği Fransız birliklerine benzer. Bazen Şemyaka bazen Baş Prens, ayrım gözetmeksizin her davaya hizmet ettiklerinden, kavgalarının soysuzlaşmasına kesinlikle katkıda bulundular. Şemyaka düşmanlarının üzerine yürümek istedi. Moskova'dan çıkar çıkmaz bu şehrin ayaklandığını ve Vassili'yi zaferle karşıladığını gördü. Şemyaka kaçtı ve kurbanıyla uzlaşmayı kabul etti (1447). Dur durak bilmeyen Şemyaka, tekrar silâha sarıldı ve 1450 yılında Tatarlara ve Moskovalılara karşı Galitch'te tam bir bozguna uğradı. Novgorod'a kaçtı ve üç yıl sonra burada öldü. Ölüm sebebinin zehirlenme olduğu söylenir. Tüm beylikler yurtluğa bağlandı.

Bu tehlikeli düşmandan kurtulan Kör Vassili, seleflerinin işini ele almak için sabırsızlanıyordu.

Sayfa :185

Vassili, qui se piquait de théologie, éleva aussitôt la voix,

Sayfa :186

entama une polémique avec Isidore et l'accabla de tant d'injures que le « faux pasteur » crut prudent de fuir à Rome. L'échec de l'union annonçait un désastre à l'empire grec. En 1453, Mahomet II entrait à Constantinople. Il n'y avait plus de *tsar* chrétien : Moscou devenait la grande métropole de l'orthodoxie. Elle héritait de Constantinople. Bientôt les moines, les artistes, les lettrés de Byzance allaient lui apporter, comme au reste de l'Europe, la Renaissance.

Sayfa :186

CHAPITRE XIII.

IVAN LE GRAND, LE RASSEMBLEUR DE LA TERRE RUSSE (1462-1505).

Soumission de Novgorod; réunion des principautés de Tver, Rostof, Iaroslavl. — Guerres contre la Grande Horde et contre Kazan : fin du joug tatar. — Guerres contre la Lithuanie : la Russie occidentale reconquise jusqu'à la Soja. — Mariage avec Sophie Paléologue : les Grecs et les Italiens à la cour de Moscou

Soumission de Novgorod; réunion des principautés de Tver, Rostof, Iaroslavl

A la mort de Vassili l'Aveugle, la Russie est comme comprimée entre le grand empire lithuanien et les vastes possessions des Mongols. Au nord, elle a deux voisins inquiétants : l'Ordre livonien et la Suède. Malgré les travaux des huit premiers princes moscovites, le petit Etat russe n'a pas encore pu réaliser son unité : Riazan et Tver, quoique affaiblis, subsistent. Novgorod et Pskof hésitent entre le grand-prince de Moscou et celui de Lithuanie. Les héritiers de Kalita détruisent sans cesse par de nouveaux apanages l'unité qu'ils réalisent par une impitoyable politique. La Moscovie, qui ne touche à aucune mer, n'a que

Sayfa :187

des rapports intermittents avec les foyers de la civilisation européenne. Et pourtant, c'est le temps où les nations de l'Occident commencent à s'organiser : Charles VII et Louis XI en France, Ferdinand et Isabelle en Espagne, les Tudors en Angleterre, Frédéric III et Maximilien en Autriche, travaillent à constituer de puissants États sur les ruines de l'anarchie féodale. La civilisation européenne

Sayfa :187

prend un essor inouï : la Renaissance commence, l'imprimerie se répand, Christophe Colomb et Vasco de Gama découvrent des mondes nouveaux. La Russie n'allait-elle pas, elle aussi, achever son unité, se mêler au grand mouvement européen? L'homme qui la rendrait à elle-même, l'affranchirait du joug mongol, la mettrait en relations avec l'Occident, cet homme était attendu. On l'avait même prédit. Quand un fils nommé Ivan naquit en 1440 à Vassili l'Aveugle, un vieux moine en eut la révélation à Novgorod la Grande : il vint dire à son archevêque : « C'est véritablement aujourd'hui que le grand-prince triomphe. Dieu lui a donné un héritier. Je vois cet enfant s'illustrer par des faits d'armes glorieux. Il soumettra les princes et les peuples. Mais malheur à nous! Novgorod tombera à ses pieds et ne se relèvera plus. »

Ivan III, à qui un règne de quarante-trois ans allait permettre de réaliser ce que la Russie attendait de lui, était un prince impérieux, froid, calculateur, le type accompli des princes sousdaliens et moscovites. Nullement belliqueux, il laissa douter s'il avait du courage. Il fut victorieux en Lithuanie, en Livonie et jusqu'en Sibérie, sans presque sortir de son Kremlin. Son père avait couru les grandes routes et y avait rencontré maintes fâcheuses aventures ; mais Etienne de Moldavie disait d'Ivan : « Ivan est un homme étrange; il est tranquille chez lui et triomphe de ses ennemis, et moi, continuellement à cheval, je ne puis défendre mon pays. » C'est le mot d'Édouard III à propos de notre Charles V. Ivan lassait, épuisait ses ennemis par les négociations et par l'attente, n'employait la force qu'au dernier moment. Sa dévotion se mélangeait d'une bonne dose d'hypocrisie.

Sayfa 185-186

İlâhiyat bildiği için övünen Vassili, hemen sesini yükselterek Isidore'yle polemiğe girdi ve hakaretleriyle onu o kadar çok bunalttı ki "yalancı çoban" Roma'ya kaçmanın ihtiyatlı olacağını düşündü. Birliğin başarısızlığı, Yunan İmparatorluğu'na bir felâketin işaretini veriyordu.

1453 yılında II. Mehmet İstanbul'a girdi. Artık İstanbul'da hiç Hristiyan çar yoktu. Moskova, Ortodoksluğun merkeziydi. Bunu İstanbul'dan devralıyordu. Kısa bir süre sonra keşişler, sanatçılar, Bizans'ın aydınları, tıpkı Avrupa'nın diğer bölümlerinde olduğu gibi Moskova'ya Rönesans'ı getiriyordu.

13. Bölüm

Rusya Topraklarını Birleştiren BÜYÜK İVAN

(1462 - 1505)

Novgorod'un egemenlik altına alınması; Tver, Rostof, Iaroslaf prensliklerinin birleşmesi -Kazan ve Altın Ordu'ya karşı savaşlar- Tatar boyunduruğunun sona ermesi- Litvanya'ya karşı savaşlar- Batı Rusya'nın Sojo'ya kadar fethi- Paleolog Sophie ile evlilik. Yunanlılar ve İtalyanlar Moskova Sarayı'nda.

Novgorod'un Egemenlik Altına Alınması; Tver, Rostof ve Iaroslaf Prensliklerinin Birleşmesi

Kör Vassili öldüğünde Rusya, Büyük Litvanya İmparatorluğu ve Moğolların sahip olduğu geniş alanlar arasında sıkışmış gibidir. Kuzeyde endişe veren iki komşu vardır: Livonya Birliği ve İsveç. Moskova'nın ilk sekiz prensinin yaptıklarına rağmen Küçük Rusya devleti henüz birliğini tamamlayamamıştı. Riazan ve Tver, zayıflamalarına rağmen direniyorlardı. Novgorod ve Pskof, Moskova Baş Prensi'yle Litvanya Baş Prens'i arasında tereddüt ediyordu. Kalita'nın çocukları baskıcı bir politikayla oluşturulan birliği, yeni yurtluklarla durmadan yıkarlar. [sayfa 187] Hiçbir denizle bağlantısı olmayan Moskova'nın, Avrupa uygarlığının yurtluk-

larıyla sadece kopuk ilişkileri vardır. Ayrıca bu dönem, batı uluslarının işlerini yoluna koymaya başladıkları dönemdir. VII. Charles ve XI. Louis Fransa'da, Ferdinand ve Isabelle İspanya'da, Tudor'lar İngiltere'de, III. Frederic ve Maximilien Avusturya'da feodal düzenlerin yıkıntıları üzerine güçlü devletler kurmaya çalışırlar. Avrupa uygarlığı görülmemiş bir gelişme gösterir. Rönesans başlar, matbaa yayılır, Cristof Colomb ve Vasco de Gama yeni dünyaları keşfeder. Rusya, birliğini tamamlayamayacak ve büyük Avrupa hareketinin içine girmeyecek miydi acaba?

Rusya'yı Rusya gibi yapacak, Moğol boyunduruğundan kurtaracak, onu Batı ile ilişkiye sokacak adam bekleniyordu. Bu adam önceden müjdelenmişti. Kör Vassili'nin 1440 yılında Ivan adındaki oğlu doğduğunda, yaşlı bir keşiş bunu Büyük Novgorod'a bildirdi. Başpiskopos'a şöyle söylemeye geldi: "Baş Prens'in muzaffer olduğu gün, gerçekten bugündür. Tanrı ona bir miras bıraktı. Bu çocuğun silâhlı zaferleriyle bezenmiş olduğunu görüyorum. Halka ve prenslere egemen olacak. Ama bizim için bahtsız bir durum. Novgorod, onun ayaklarına kapanacak ve bir daha ayağa kalkamayacaktır."

43 yıllık bir saltanatın Rusya'nın ondan beklediği şeyi gerçekleştirmeye izin vereceği III. Ivan, emredici, soğuk, hesapçı, Moskova ve Sousdal prenslerinin tamamladığı bir tipti. Savaşı hiç sevmezdi; öyle ki cesaretinin olup olmadığından şüphe edilirdi. Kremlin'den çıkmadan, Livonya ve Litvanya'dan Sibirya'ya kadar muzaffer oldu. Babası büyük yollara inanmıştı ve bu yolda birçok can sıkıcı serüvenle karşılaşmıştı. Ama Moldovyalı Etienne, Ivan hakkında şöyle der: "Ivan garip bir adam. Evinde rahat oturuyor ve düşmanlarını alt ediyor. Oysa ben, sürekli alttan almama rağmen ülkemi koruyamıyorum." III. Edward'ın bizim V. Charles hakkında söylediği söz de buydu. Ivan, düşmanlarını görüşmelerle tüketiyordu ve sadece son anda güç kullanıyordu. Hayranlığına büyük bir dozda ikiyüzlülük karışır.

Sayfa :193

Guerres contre la Grande Horde et contre Kazan.
Fin du joug tatar.

L'empire de la Horde était enfin dissous. Les principaux Etats qui s'élevèrent sur ses débris furent le tsarat de Kazan, celui de Saraï ou d'Astrakhan, la horde des Nogaïs, et le khanat de Crimée. Kazan et la Crimée surtout présentent un amalgame ethnographique fort remarquable. Le tsarat de Kazan avait été fondé sur les ruines de l'ancienne Bulgarie du Volga, autrefois florissante et civilisée, par un prince banni de la Horde sous le règne de Vassili l'Aveugle. C'était ce même Makhmet, qui avait essayé de s'établir à Bélef en Lithuanie et qui y avait battu Chémiaka. Les Mongols s'étaient mélangés avec les anciens Bulgares et avaient reconstitué un centre important de commerce et de civilisation. Le tsarat étendait son empire sur les tribus finnoises des Mordves, des Tchérémisses, des Tchouvaches, ainsi que sur les Bachkyrs et les Méchtchéraks. Le khanat de Crimée avait été fondé, presque à la même date, par un descendant de Genghis-Khan nommé Asi. Arraché à la mort par un paysan, il avait, dit-on, ajouté à son nom celui de son bienfaiteur, Ghiréi, nom qui s'ajouta désormais à celui de tous les khans de Crimée. Les Mongols, en arrivant dans la péninsule, y trouvèrent les débris des anciennes peuplades tauriques, gothiques, helléniques, des Arméniens, des Juifs, les Juifs kharaïtes surtout, qui prétendent s'être établis, cinq cents ans avant Jésus-Christ, sur les rochers et dans les cités troglodytes de Tchoufout-Kalé et Mangoup-Kalé, enfin les Génois établis à Kaffa. A part les Juifs et les Italiens, une grande partie de l'ancienne population se laissa absorber par les envahisseurs asiatiques. Aussi, tandis que les Tatars des steppes de la Crimée septentrionale sont de purs Nogaïs,

Sayfa :194

ceux des montagnes du sud semblent être surtout des Taures, des Goths et des Grecs islamisés. Quant à la grande Horde de Saraï, elle se composait presque uniquement de nomades, tels que les Nogaïs et autres peuplades turques-tatares.

Sayfa :194

Au sein de chacun de ces Etats régnaient les compétitions et l'anarchie. Des princes de Kazan, de Saraï, de Crimée venaient demander asile au grand-prince de Moscou, qui se servait d'eux pour perpétuer les divisions. En 1473, Ivan III constituait en fief pour un Moustapha la ville de Novgorod-de-Riazan. D'autres servaient dans ses armées et l'aidèrent contre Novgorod et la Lithuanie. Vis-à-vis des khans et des tsars, surtout ceux de la grande Horde ou de Saraï, le souverain de Moscou se tenait sur la défensive, repoussant les attaques des aventuriers, mais se gardant de les provoquer; se dispensant de payer le tribut, mais disposé à envoyer quelques présents. En même temps il se ménageait des alliances contre le khan de Saraï et envoyait au Turcoman Oussoun-Hassan, maître de la Perse et ennemi des Mongols, son ambassadeur italien Marco Ruffo (1477). Une amitié plus efficace fut celle qui l'unit à Mengli-Ghirei, khan de Crimée, et qui dura toute leur vie. Mengli lui était aussi utile contre la Lithuanie que contre la grande Horde.

Une chronique raconte que lorsque le khan Akhmet, de la grande Horde, envoya ses ambassadeurs, avec son image, pour réclamer le tribut, Ivan III foula aux pieds l'image du khan et fit périr tous les envoyés, sauf un seul qui devait porter cette nouvelle à la Horde (1476). Ce récit, qui ne s'accorde guère avec la prudence bien connue d'Ivan, n'est pas reproduit par les autres chroniqueurs. Quand Akhmet se mit en campagne, Ivan prit une forte position sur l'Oka avec une armée plus nombreuse et mieux organisée qu'au temps de Dmitri Donskoï. Ses 150 000 hommes et sa puissante artillerie ne l'empêchaient pas de réfléchir beaucoup sur le hasard des batailles. Il revint même réfléchir à Moscou ; il fallut les clameurs du peuple pour l'en faire sortir. « Comment! s'écriaient les Mosco-

Sayfa :195

vites, il nous a surchargés d'impôts sans payer le tribut à la Horde et maintenant qu'il a irrité le khan, il refuse de combattre! » Ivan voulut consulter sa mère, ses boïars, ses évêques: « Marche donc courageusement à la rencon-

Sayfa :195

tre de l'ennemi ! » fut la réponse unanime. « Convient-il aux mortels de redouter la mort ? lui dit le vieil archevêque Vassian : on ne peut échapper à sa destinée. » Il voulut du moins rappeler son fils Jean dans Moscou ; mais le jeune prince désobéit héroïquement. Le grand-prince se décida enfin à retourner à l'armée, béni par sa mère, béni par le métropolite, qui lui promettait la victoire comme à un David ou à un Constantin, lui rappelant « qu'un bon pasteur doit sacrifier ses jours pour ses brebis. » Ivan, qui ne se sentait pas l'étoffe d'un Constantin, maintenait l'armée immobile sur l'Oka et l'Ougra : d'une rive à l'autre on se contentait de se lancer des flèches et des injures. Ivan fermait l'oreille aux conseils belliqueux de ses boïars, écoutait plutôt les conseils prudents de deux favoris, « seigneurs gras et puissants, » dit la chronique. Toutefois il refusa les propositions du khan qui offrait de pardonner s'il venait baiser son étrier ou si seulement il envoyait quelqu'un des siens. A la fin, les moines et les évêques à cheveux blancs perdirent patience. Vassian adressa au grand-prince une lettre belliqueuse, invoquant le souvenir des Igor, des Sviatoslaf, des Vladimir Monomaque, des Dmitri Donskoï. Ivan assura que cette lettre « lui remplissait le cœur de joie, de courage et de force ; » mais quinze jours se passèrent encore dans l'inaction. Au quinzième jour, les fleuves s'étant couverts de glace, le grand-prince donna l'ordre de se reporter en arrière. A ce moment une panique inexplicable s'empara des deux armées ; la russe et la tatare fuyaient l'une devant l'autre sans être poursuivies (1480). Le khan se sauva jusqu'à la Horde. Telle fut la dernière grande invasion des cavaliers du Kiptchak. Ce fut de cette façon peu héroïque que se brisa le joug mongol, sous lequel la Russie avait gémi pendant près de trois siècles. Ivan III avait eu comme Louis XI sa bataille de Montlhéry. Il y combattit beaucoup moins que

Sayfa :196

lui, mais sut en tirer bien plus d'avantages. La Horde, attaquée par les khans de Crimée, devait survivre bien peu de temps à sa déchéance. Akhmet fut massacré par un des siens.

Entre Kazan et Moscou, les hostilités se multipliaient. En 1467 et en 1469, Ivan III avait ordonné deux expéditions contre la *Bulgarie.* En 1487, sept ans après avoir secoué la suprématie de la grande Horde, les voïévodes moscovites marchèrent contre cette même Kazan, où le père de leur grand-prince avait été captif; après sept semaines de siége, ils enlevèrent la cité et firent prisonnier le souverain Alégam. On vit alors prisonnier dans Moscou un tsar de Kazan! Ivan III ajouta à ses titres celui de *prince de Bulgarie;* mais, ne croyant pas que la cité musulmane fût déjà mûre pour l'annexion, il donna la couronne à un neveu de son ami le khan de Crimée. Le peuple dut lui prêter un serment de fidélité. La conquête du pays d'Arsk, dans la Bulgarie même, l'établissement d'une garnison russe dans cette forteresse, lui permirent de surveiller de plus près ce qui se passait à Kazan. Le khan de Crimée n'avait garde de réclamer contre la captivité du tsar Alégam, l'ennemi de son frère. Mais les princes du Chiban et des Nogaïs, qui se trouvaient en relations de parenté avec Alégam et qui voyaient l'islamisme humilié en sa personne, envoyèrent des ambassadeurs au grand-prince. Celui-ci refusa à la vérité de relâcher son prisonnier, mais il répondit si gracieusement qu'on ne pouvait guère s'en fâcher. Il envoya à ces parents zélés des draps de Flandre, des gerfauts, des dents de morse, et n'oublia pas les femmes des mourzas, qu'il appelait ses sœurs. En même temps, voulant faire sentir à ces Asiatiques que les temps étaient changés, il eut soin de ne jamais se compromettre personnellement avec les envoyés des Nogaïs, ne leur adressant jamais la parole que par l'organe de trésoriers, secrétaires, et autres officiers de second ordre.

Sayfa 193

Altın Ordu'ya ve Kazan'a Karşı Savaşlar.

Tatar Boyunduruğunun Sonu

Altın Ordu İmparatorluğu nihayet çözülmüştü. Yıkıntılarının üzerinde yükselen başlıca devletler; Kazan, Saray ve Astrakhan çarlıkları, Nogais'lerin ordusu ve Kırım Hanlığı'dır. Kazan ve özellikle de Kırım dikkat çekecek düzeyde bir etnografik karışım gösterir. Kazan Çarlığı, Kör Vassili'nin saltanatında, Altın Ordu'dan sürülmüş bir prens tarafından o dönemde uygarlaştırılmış ve parlak Volga'nın, eski Bulgaristan'ın harabeleri üzerine kurulmuştu. Litvanya'daki Belef'e yerleşmeyi deneyen ve burada Şemyaka'yı yenen yine aynı Mehmet'ti. Moğollar eski Bulgarlarla karışmışlardı ve önemli bir ticaret ve uygarlık merkezi kurmuşlardı. Çarlık, imparatorluğunu Mordves, Çeremis, Fin boylarına ve aynı zamanda Backyr'lar ve Meşçra'lılara kadar uzatıyordu. Kırım Kağanlığı hemen hemen aynı tarihte asi denilen, Cengiz Kağan'ın soyundan biri tarafından kurulmuştu. Ölümden bir köylü tarafından kurtarıldığı söylenen, adına bu iyilikseverin adının "Girey" [Giray] eklendiği bu isim bundan böyle tüm Kırım Kağanlarının adına eklenecekti. Moğollar yarımadaya geldiklerinde, burada eski ilkel Tarik topluluklarının, Gotik'lerin, Hellenik'lerin, Ermenilerin, Yahudilerin ve Karay Yahudilerinin kalıntılarını buldular. Karay Yahudileri, Mangup Kale ve Çufut Kale'nin mağara adamları sitelerinde ve kayaların üzerinde İ.Ö. 500 yıl önce kurulmuş olduklarını ve son olarak da Cenovalıların Kaffa'da kurulmuş olduklarını iddia ederler. İtalyanlar ve Yahudiler hariç, eski nüfusun büyük bir kısmı, kendilerini Asya işgalcileri tarafından yok edilmeye bıraktılar. [sayfa 194] Ayrıca, Kuzey Kırım bozkırlarının Tatarları saf Nogaylar iken, Güney'in dağlarındaki Tatarların daha çok Torlar, Gotlar, Müslüman Yunanlılar olduğu görülür. Büyük Saray Altın Ordusu ise Nogaylar ve diğer Türk Tatar ilkel toplumları gibi hemen hemen sadece göçmenlerden oluşuyordu.

Bu devletlerin her birinin merkezinde anarşi ve rekabet hüküm sürüyordu. Kırım, Saray ve Kazan prensleri, tümenlerini devam ettirmek için onlardan faydalanan Moskova Baş Prensi'nden sığınma talep ediyorlardı. 1473 yılında III. Ivan, Riazan-Novgorod şehrinde, Mustafa adında biri için yurtluk kuruyordu. Diğerleri onun ordularında hizmet veriyorlardı. Novgorod ve Litvanya'ya karşı ona yardım ediyorlardı. Moskova hükümdarı, Kağan'ların ve Çar'ların karşısında, özellikle de Saray ve büyük Altın Ordu'nun Kağan'ları ve Çar'ları karşısında savunmada kalıyordu, ama yağmacıların saldırılarını püskürtüyordu ve onları tahrik etmekten kaçınıyordu. Yine de birkaç hediye göndermeye hazırdı. Aynı zamanda Saray kağanına karşı anlaşmalarını iyi idare ediyordu ve Moğolların düşmanı ve Perslerin sahibi Türk erkeği Uzun Hasan'a İtalyan büyük elçisini, Marco Ruffo'yu gönderiyordu (1477). Onu, Kırım Hanı Mengli Giray'la birleştiren ve bütün yaşamları boyunca sürecek bir arkadaşlıktı bu. Menglide ona, Litvanya'ya ve büyük Altın Ordu'ya karşı destek verdi.

Bir söylentiye göre Ahmet Kağan, elçilerini kendi resmiyle Büyük Altın Ordu'dan haraç istemeye yolladığında, Ivan III, Han'ın resmini ayaklarıyla çiğner ve haberi Altın Ordu'ya götürecek elçi hariç, tüm elçileri öldürtür (1476). Ivan'ın bildik ihtimamıyla pek uyuşmayan bu anlatıdan, diğer tarih yazarları bahsetmez. Ahmet sefere çıktığında Ivan, Dimitri Donskoy dönemindeki kadar iyi organize olmuş ve oldukça kalabalık bir orduyla, Oka yakınlarında çok güçlü bir cephe kurdu. 150.000 askeri ve güçlü topçu birliği onun savaş tehlikesi konusunda çok düşünmesini engelliyordu. Moskova'yı düşünmek için geri döndü. Onu bu düşünceden caydırmak için halkın sesini yükseltmesi gerekti. "Nasıl?" diye bağırıyordu Moskovalılar. [sayfa 195] Altın Ordu'ya haraç ödememesine rağmen, bize aşırı vergi yükü getirdi. Ve şimdi de Hanı öfkelendirdi ve savaşmayı reddediyor." Ivan, annesine, boyarlarına, başpiskoposlarına danışmak istedi. Ortak cevap: "O hâlde

düşmanın karşısına cesaretle yürü" şeklindeydi. "Ölümlülerin ölümden korkmaları uygun mudur?.. Kaderden kaçılmaz." der yaşlı bir başpiskopos ona. Hiç olmazsa oğlu Jean'ı Moskova'ya çağırmayı istedi, ama genç prens kahramanca reddetti. Metropolit [Baş Ortodoks papazı] ve annesi tarafından kutsanmış olan Baş Prens, en sonunda ordusunun başına dönmeye karar verdi. Metropolit ona "İyi bir çobanın, günlerini koyunları için sarfetmesi gerekir." diye hatırlatarak Constantin'e veya David'e yaptığı gibi ona da zafer sözü veriyordu. Bir Konstantin kumaşından olmayan Ivan, ordusunu Oka ve Ougra civarında sabit tuttu. Bir kıyıdan diğerine oklar atıp küfürler savurmaktan hoşnut oluyorlardı. Ivan, boyarların savaş istemeyen önerilerine kulaklarını kapatıyordu. Daha ziyade iki gözde adamının, "şişman ve güçlü" oldukları söylenir" tavsiyelerini dinliyordu. Ama Han, Ivan'dan, affetmek için onun gelip üzengisini öpmesini veya sadece adamlarından birini kendisine göndermesini ister, ama Ivan bu istekleri reddeder. Sonunda keşişlerin ve beyaz atlı başpiskoposların sabırları taştı. Vassion, Dimitri Donskoy'ların, Vladimir Manamague'lerin, Sviatoslaf'ların, Igor'ların anısını ileri sürerek Baş Prens'e savaş lehinde bir mektup gönderdi. Ivan bu mektubun yüreğini sevinçle, cesaretle ve güçle doldurduğunu teyid eder. Ama on beş gün eylemsizlik içinde geçer. On beş günde, ırmaklar buz tuttuğundan, Baş Prens geri çekilme emrini verdi. O anda, nedeni açıklanamaz bir panik iki orduyu sardı. Rus ve Tatar ordusu birbirlerini takip etmeden birbiri ardına kaçıyorlardı (1480). Kağan, Altın Ordu'ya kadar kaçtı. Kıpçak şövalyelerinin son büyük istilâsı böyle oldu.

Rusların yaklaşık üç yüz yıldır egemenliği altında inim inim inledikleri Moğol boyunduruğu pek kahramanca olmasa da kuruldu. III. Ivan'ın XI. Louis'in Montlhery Savaşı gibi bir savaşı oldu. Bu savaşta XI. Louis'ten daha iyi bir mücadele vermedi belki, ama daha fazla avantaj elde etmeyi bildi. [sayfa 196] Kırım Hanları ta-

rafından saldırılan Altın Ordu, iktidardan düştükten sonra çok kısa bir süre hayatta kaldı. Ahmet yakınlarından biri tarafından öldürüldü.

Kazan ve Moskova arasındaki düşmanlıklar artıyordu. 1467 ve 1469 yılında III. Ivan Bulgaristan'a karşı iki sefer yapılmasını emretmişti. 1487 yılında, Büyük Altın Ordu'nun üstünlüğünün sallanmasından yedi yıl sonra, Moskovalı voyvodalar, Baş Prenslerinin babasının esir düştüğü Kazan'a doğru yürürler. Yedi haftalık kuşatmadan sonra şehri ele geçirdiler ve hükümdar Alegam'ı hapsettiler. Moskova'da bir Kazan çarının mahkûm olduğu görüldü. III. Ivan, unvanlarına Bulgaristan prensi unvanını da ekledi. Ama bu Müslüman şehrin ilhak için henüz hazır olduğuna inanmadığından, tacı arkadaşı Kırım Hanı'nın yeğenine verdi. Halk ona bağlılık yemini etti. Arsk ülkesinin fethi, Bulgaristan'ın göbeğindeki bu kalede bir Rus garnizonunun kurulması, ona Kazan'da ne olup bittiğini daha yakından izleme imkânı verdi. Kırım hanının kardeşinin düşmanı, Çar Alegam'ın esirliğine itiraz etmeye niyeti yoktu. Ama, Alegam'la ailevi ilişkiler içinde bulunan ve bulunduğu durumdan dolayı İslâmiyetin aşağılandığını düşünen Nogay ve Şiban prensleri, Baş Prens'e elçilerini gönderdiler. Baş Prens gerçekte onun mahkûmiyetine son vermeyi reddeder ve nazikçe bundan dolayı pek sinirlenilmemesini söyler. Baş Prens bu gayretli akrabalarına Flondre bayrakları, Sungur'ları, Morsadiş'leri gönderdi. Kız kardeşlerim dediği Mourzaların kadınlarını da unutmadı.

Aynı dönemde, bu Asyalılara zamanın değişmiş olduğunu hissettirmek istediğinden Nogayların gönderdikleriyle asla kişisel olarak kendi şerefini tehlikeye atmamaya özen gösterdi. Onlarla veznedar, sekreterler ve ikinci düzeydeki diğer memurlar aracılığıyla asla konuşmadı.

Sayfa :197

Guerres contre la Lithuanie : la Russie occidentale reconquise jusqu'à la Soja.

Le roi Casimir IV était, au commencement du règne d'Ivan, souverain des deux États réunis, et ne négligeait rien pour inquiéter le grand-prince : celui-ci, de son côté, excitait son allié Mengli à envahir les possessions lithuaniennes; les Tatars de Crimée pillèrent en effet Kief et le monastère des Catacombes (1482). Lorsque, dix ans après (1492), Casimir mourut, laissant la Pologne à son fils aîné Albert, et qu'Alexandre, son second fils, devint grand-prince de Lithuanie, Ivan III résolut de profiter de ce que ce dernier pays était abandonné à lui-même. Il s'était ménagé l'amitié du sultan des Turcs, Bajazet II, de Mathias Corvin, roi de Hongrie, enfin l'alliance plus active d'Étienne de Moldavie, ennemi déterminé des Lithuaniens; avant tout il comptait sur Mengli. Mengli avait tenu la Lithuanie en arrêt, pendant qu'Ivan se débarrassait des Mongols; il allait tenir la Horde en échec, pendant que le grand-prince réglerait ses comptes avec Alexandre : sans préjudice des incursions tatares en Ukraine. La découverte, à Moscou, d'un complot polonais contre la vie du grand-prince, fit courir les premiers bruits de guerre. De même qu'Ivan III avait pu utiliser contre la Horde les transfuges mongols, il vit les princes vassaux de la Lithuanie et d'autres per-

Sayfa :198

sonnages considérables entrer en relations avec lui.

Sayfa 197-198

Litvanya'ya karşı savaşlar: Batı Rusya, Soya'ya kadar yayılır.

Kral IV. Kazimir, İvan'ın saltanatının başında birleşmiş iki devletin hükümdarıydı ve Baş Prens'i endişelendirecek hiçbir şeyi ih-

mal etmiyordu. Baş Prens kendi tarafından, İttifakı Mengli'yi Litvanya topraklarını kuşatmaya teşvik ediyordu. Kırım Tatarları bu sırada Kiev ve Katakamb'ların manastırını yağmalıyorlardı (1482). On yıl sonra Kazimir, Polonya'yı büyük oğlu Albert'e bırakıp öldüğünde ve ikinci oğlu Alexandre Litvanya Baş Prensi olduğunda, III. Ivan kendisine bırakılan bu ülkeden faydalanmaya kararlıydı. Türk sultanlarıyla, II. Bayezit'la, Macar Kralı Mathios Corvin'le ve de Litvanyalıların düşman olarak gördükleri en aktif ortağı Moldovyalı Etienne'yle ilişkilerini düzenledi. Her şeyden önce Mengli'ye güveniyordu. Ivan, Litvanya'yı hareketsiz tutmayı başarmıştı. Baş Prens, Alexandre'yle, olan hesaplarını düzenlerken, Ukrayna'daki Tatar akınları hariç, Altın Ordu'yu güç duruma düşürecekti. Moskova'da Baş Prens'i öldürmeye yönelik bir komplonun keşfi, savaşın ilk gürültülerinin çıkmasına neden oldu. III. Ivan, Altın Ordu'ya karşı Moğol kaçaklarını kullanabilmişti. Litvanya'nın bağımlı prenslerinin ve diğer önemli şahsiyetlerin onunla ilişki içine girdiğini gördü.

Sayfa :199

Cette lutte prolongée entre Alexandre et Ivan III avait mis en feu toute l'Europe orientale. Alexandre avait fait alliance avec l'Ordre livonien et la grande Horde. Le khan de Crimée dévastait impitoyablement la Gallicie et la Volynie. Les Russes battirent encore une fois les troupes lithuaniennes auprès de Mstislavl, mais échouèrent au siége de Smolensk. Au nord, le grand-prince de Moscou avait arrêté les Allemands de Livonie en bâtissant la forteresse d'Ivangorod en face de Narva : il avait saisi à Novgorod les marchandises hanséatiques. Le grand-maître Hermann de Plettenberg répondit avec joie à l'appel des Lithuaniens et à la bataille de la Siritsa, près d'Isborsk, écrasa de sa formidable artillerie allemande une armée de quarante mille Russes (1501). Ceux-ci, l'année suivante, prirent leur revanche sur les *hommes de fer* auprès de

Sayfa :199

Pskof. Schig-Akhmet, khan de la grande Horde, voulut faire une diversion; mais le khan de Criméo l'assaillit avec fureur, et en 1502 anéantit si complétement cette domination que les ruines de Saraï. la capitale de Baty, où les princes russes avaient rampé devant les khans, sont depuis ce temps abandonnées aux reptiles.

Alexandre venait d'être élu roi de Pologne; il eût voulu

Sayfa :200

en finir avec une guerre ruineuse. Le fameux pape Alexandre VI et le roi de Hongrie interposèrent leur médiation. Comme aucun des deux partis ne voulait rien céder de ses prétentions, on convint seulement d'une trêve de six ans, pendant laquelle la Soja servirait de frontière, laissant à la Russie les territoires des princes et des villes qui s'étaient donnés à elle (1503). Ce qui montre la bonne foi d'Ivan III, c'est qu'après la signature de cette trêve il engagea le khan de Crimée à poursuivre ses attaques contre la Lithuanie.

Mariage avec Sophie Paléologue (1472) : les Grecs et les Italiens à la cour de Moscou.

L'acquisition des possessions novgorodiennes, la réunion des apanages, la prise de Kazan, la chute de la Horde, la conquête de la Lithuanie jusqu'à la Soja avaient doublé l'étendue de la grande-principauté, sans parler des immenses possessions boréales. Un événement non moins important par ses suites fut le mariage d'Ivan III avec une princesse byzantine. Un frère du dernier empereur, Thomas Paléologue, s'était réfugié à la cour de Rome. Il y mourut, laissant une fille nommée Sophie. Le pape lui cherchait un époux. Le cardinal grec Bessarion, qui était du rite oriental, conseilla à Paul II de proposer sa main au grand-prince

Sayfa :200

russe. Un Grec nommé Iouri et les deux Friazini, parents de Friazine, monnayeur d'Ivan III, furent chargés de l'ambassade à Moscou. Ivan et ses boïars acceptèrent avec enthousiasme cette proposition : c'était Dieu sans doute qui lui envoyait une si illustre épouse, « ce rejeton d'un arbre impérial qui couvrait jadis toute la chrétienté orthodoxe de son ombre. » Sophie, dotée par le pape, qui avait toujours ses deux préoccupations, la croisade contre le Turc et la réunion des deux Eglises, se rendit de Rome à Lübeck, de Lübeck par mer à Revel, et fut reçue en triomphe à Pskof, Novgorod et autres villes de l'obéissance de Moscou. Cette fille des empereurs devait avoir sur Ivan une influence énorme. C'est elle sans doute qui lui apprit

Sayfa :201

à « pénétrer le secret de l'autocratie. » Elle supportait plus impatiemment que les Russes, habitués à la servitude, l'humiliation du joug mongol. Elle poussait Ivan à le secouer : « Serai-je longtemps encore l'esclave du khan des Tatars? » lui disait-elle souvent. Avec Sophie, une multitude d'émigrés helléniques accoururent à Moscou, non-seulement de Rome, mais de Constantinople et de la Grèce. Tels furent Démétrios Ralo, Théodore Lascaris, Démétrios Trakhaniote. A la Russie ils donnèrent des hommes d'État, des diplomates, des ingénieurs, des artistes, des théologiens. Ils lui apportaient les livres grecs, précieux héritage de la civilisation antique : ces manuscrits formèrent le premier fonds de la bibliothèque actuelle des patriarches.

Ivan III était l'héritier des empereurs de Byzance et des Césars romains : il prit pour armes nouvelles de la Russie l'aigle à deux têtes que, sous sa forme archaïque, on retrouve encore au « Palais à facettes » du Kremlin. Moscou succédait à Byzance, comme Byzance avait succédé à Rome. Devenue l'unique métropole de l'orthodoxie, il lui incombait la mission de protéger les chrétiens grecs dans l'Orient

Sayfa :201

tout entier et de préparer la revanche de 1453 contre l'islamisme. Avec les Grecs, étaient venus les Italiens : Aristote Fioraventi de Bologne, qui fut l'architecte, l'ingénieur militaire, le maître de l'artillerie d'Ivan III; Marco Ruffo, son ambassadeur en Perse; Piétro Antonio, qui construisit son palais impérial; le fondeur Paul Bossio, des architectes, des arquebusiers.

Sayfa 199

Alexandre ve III. Ivan arasında uzayıp giden bu savaş, tüm Doğu Avrupa'yı ateşlendirmişti. Alexandre Livonya Birliği ve Büyük Altın Ordu ile ittifak oluşturmuştu. Kırım Hanı Galilisi'yi ve Volini'yi acımasızca yerle bir ediyordu. Ruslar Litvanya birliklerini Mstislavl yakınlarında bir kez daha yendiler. Ama Smolensk seferinde başarısızlığa uğradılar. Kuzeyde Moskova Baş Prensi, Livonya Almanlarını, Norva'nın karşısında Ivangorod Kalesi'ni kurarak durdurmuştu. Novgorod'da Hansa Birliği [Orta Çağ'da kimi Alman kentleri arasındaki ticaret ortaklığı] mallarını ele geçirdi. Pletenberg'li Başkomutan Hermann, Litvanyalıların çağrısını ve İsborsk yakınlarındaki Sirista Savaşı'nı zevkle kabul etti ve mükemmel Alman topçu birliğiyle 40 bin kişilik Rus ordusunu ezdi (1501). Rus ordusu ertesi yıl Pskof yakınlarında, demir adamlar sayesinde rövanşı aldı. Altın Ordu Hanı Şeyh Ahmet bir şaşırtma taktiği uygulamak istedi. Ama Kırım Hanı ona büyük bir öfkeyle saldırdı ve 1502 yılında bu hâkimiyeti öyle bir yıktı ki Rus prenslerinin hanların önünde süründükleri Baty'nin başkenti ve Saray'ın yıkıntıları bu dönemden itibaren sürüngenlere terkedildi.

[sayfa 200]

Alexandre henüz Polonya kralı seçilmişti. Yıkıcı bir savaşla buna bir son vermek istemişti. Ünlü Papaz VI. Alexandre ve Macar

kralı arabuluculuk yaptılar. Taraflardan hiçbiri haklarından vazgeçmek istemediklerinden, Soya'nın sınır teşkil edeceği, daha önce Rusya'ya verilen şehirler ve prenslerin topraklarının Rusya'ya bırakılacağı 6 yıllık bir ateşkes yapıldı (1503). III. Ivan'ın iyi niyetini gösteren şey, bu ateşkes antlaşmasından sonra Kırım Hanı'nı, Litvanya'ya karşı saldırılarını devam ettirmesine zorlamasıydı.

Sofi, Paleolog ile Evlenmiş (1472): Yunanlılar ve İtalyanlar Moskova Sarayında

Novgorod topraklarının kazanılması, beyliklerin birleşmesi, Kazan'ın alınması, Altın Ordu'nun çöküşü, Litvanya'nın Soya'ya kadar olan kısmının fethedilmesi; Baş Prensliğin yayılmasını iki katına çıkardı. Daha sonra yapacakları kadar önemli olan bir olay III. Ivan'ın bir Bizans prensesiyle evlenmesidir. Son imparatorun kardeşi Thomas Paleolog, Roma sarayına sığınmıştı. Sophie [Sofi] adındaki bir kızı ardında bırakıp orada ölür. Papa ona bir eş arıyordu. Doğu ayin usulünden olan Yunan Kardinali Bessarion, II. Paul'e Rus Baş prensi'nin Sofi ile evlenmesini önerir. Yuri adındaki bir Yunanlı ve III. Ivan'ın darphane işçisi olan Friazine'nin ebeveynleri Moskova'ya elçi olarak görevlendirildiler. Ivan ve boyarları bu teklifi coşkuyla kabul ettiler. Hiç şüphesiz ona böyle mükemmel bir eşi Tanrı göndermiş olmalıydı, "Bir imparatorluk ağacının bu kolu vaktiyle tüm Ortodoks Hristiyanlığını gölgesiyle kaplıyordu." Sofi'nin çeyizi, papa tarafından yapıldı. İki kilisenin birleşmesi ve Türklere karşı yapılacak Haçlı Seferi gibi iki önemli kaygısı olan papa, Roma'dan Lübeck'e, Lübeck'ten de deniz yoluyla Revel'e gitti ve Pskof'ta, Novgorod'da ve Moskova'nın buyruğundaki diğer şehirlerde coşkuyla karşılandı. İmparatorların bu kızının, Ivan üzerinde müthiş bir etkisi olmalıydı. [sayfa 201] "Mutlakiyetçiliğin gizliliğine girmeyi" Ivan'a mutlaka bu kız öğretti. Moğol boyunduruğu altında küçük düşmüş, hizmetçiliğe alışmış

Ruslardan daha sabırsız davranıyordu. Ivan'ı harekete geçirmeye çalışıyordu. "Uzun süre daha Tatar Hanı'nın kölesi mi olacağım?" diye ona sürekli soruyordu. Sofi ile beraber, çok sayıda Yunanlı göçmen sadece Roma'dan değil, aynı zamanda İstanbul'dan ve Yunanistan'dan da Moskova'ya koştu. Demetrios Ralo, Theodore Lascaris, Demetrios Trachaniste bunlardan bazıları. Rusya'ya devlet adamları, diplomatlar, mühendisler, sanatçılar, ilâhiyatçılar verdiler. Rusya'ya Yunan kitaplarını, İlk Çağ uygarlığının değerli miraslarını getirdiler. Bu el yazmaları, patriklerin günümüz kütüphanelerinin ilk temelini oluşturdu.

III. Ivan, Roma sezarlarının ve Bizans imparatorlarının mirasçısıydı. Eski yapısının altında Kremlin'in "çok yönlü sarayında" hâlen rastladığımız iki başlı kartalı, Rusya'nın yeni amblemi olarak aldı. Bizans nasıl Roma'nın yerini aldıysa, Moskova da Bizans'ın yerini alıyordu. Ortodoksluğun tek merkezi oldu. Tüm Doğu'daki Yunanlı Hristiyanları koruma ve İslâmiyete karşı 1453 yılının rövanşını alma görevi ona düşüyordu. Yunanlıların beraberinde İtalyanlar da gelmişlerdi; mimar, askerî mühendis, III. Ivan'ın topçu birliğinin komutanı olan Bologne'li Aristote Fioraventi; III. Ivan'ın İran'daki büyük elçisi Marco Ruffo, imparatorluk sanayisini kuran Pietro Antonio, dökümcü Paul Bossio, mimarlar ve Arkebüz'lü askerler.

Sayfa :201

Contarını, ambassadeur vénitien, revenait de Perse avec un ecclésiastique français nommé Louis, qui se disait ambassadeur du duc de Bourgogne et

Sayfa :202

patriarche d'Antioche : il s'arrêta à Moscou et fut très-bien reçu par Ivan. Lui-même fut frappé du mérite de ce prince. « Lorsqu'en parlant je me reculais par respect, raconte Contarini, le grand-prince s'approchait toujours de moi et prêtait une attention singulière à tout ce que je disais. » Ivan III, soit pour s'assurer des alliés contre la Pologne, soit pour obtenir qu'on lui envoyât des artistes et des maîtres de métiers, échangea plus d'une fois des ambassades avec Frédéric III et Maximilien d'Autriche, Mathias de Hongrie, le pontife de Rome. Attaqué un moment par la Suède, il négocia une alliance avec le Danemark. Pléchtchéef fut le premier ambassadeur de Russie à Constantinople sous Bajazet II. De l'Orient, il vint à Ivan III des envoyés de la Géorgie et même du Djagataï (Turkestan et Sibérie tatares).

Ce prince qui, né vassal d'un peuple nomade, fonda la grandeur de la Russie, peut se comparer à l'un de nos plus grands r is, Louis XI. Ce que celui-ci avait fait contre la féodalité apanagée, Ivan le fit contre les apanages princiers, et, comme lui, frappa l'ancien système dans sa propre famille. Il fut impitoyable pour les petits dynastes russes, comme le roi de France pour les Armagnac ou les Saint-Pol. Il réussit à entamer la Lithuanie, comme son contemporain d'Occident à entamer la Bourgogne. Il mit fin aux invasions mongoles, comme celui-ci aux guerres anglaises ;

Sayfa 201

Venedik büyük elçisi Contarini, Bourgogne dükünün ve Antakya Patrikliği'nin elçisi olduğunu söyleyen Louis adındaki bir Fransız Kilise adamıyla İran'dan dönüyordu. [sayfa 202] Contarini, Moskova'da durdu ve Ivan tarafından çok iyi karşılandı ve bu prensin takdirini kazandı: "Konuşurken saygıdan geri çekiliyordum. Baş Prens sürekli bana doğru yaklaşıyordu ve söylediğim her şeyi eşi görülmemiş bir dikkatle dinliyordu." diye anlatır Contarini. III. Ivan, hem Polonya'ya karşı ittifakları garanti altına al-

mak hem de ona gönderilen sanatçılara, mesleklerinin ustalarına sahip olmak için III. Frederic'le, Avusturyalı Maximilien'le, Macar mafyası ve yüksek papazıyla birçok kez elçi alışverişi yaptı. İsveç tarafından saldırıya uğradığı bir anda, Danimarka ile bir anlaşma yaptı. Pleşçef, II. Bayezıt Hükümdarlığı'ndaki İstanbul'da, Rusya'nın ilk büyük elçisiydi. III. Ivan'a, Doğu'dan Gürcistan'dan, hatta Çağatay (Türkistan ve Tatar Sibiryası)dan elçiler gönderdi.

Göçebe bir halkın kölesi olarak doğan, Rusya'ya haşmetini kazandıran bu prens, bizim büyük krallarımızdan biri ile – XI. Louis - kıyaslanabilir. XI. Louis derebeylik haslarına karşı savaşmıştı. Ivan ise prenslik haslarına karşı mücadele etti ve XI. Louis gibi kendi ailesinde eski sisteme maruz kaldı. Fransa kralının Armanyalı'lara ve Saintpol'lara karşı acımasız olduğu gibi Ivan da küçük Rus hanedanlıklarına karşı acımasızdı. Batıdaki çağdaşının Bourgagne'yi bölmeyi başardığı gibi, Ivan da Litvanya'yı bölmeyi başardı. XI. Louis'in İngiliz savaşlarına son verdiği gibi, o da Moğol istilâlarına son verdi.

Sayfa :203

c'est précisément ce que fit Ivan III dans son *Oulojénié* (1497), dont la comparaison avec la *Rousskaia Pravda* de Iaroslaf donna la mesure de la transformation apportée dans le droit national par l'influence des lois byzantines, l'exemple des Tatars, les progrès de l'autocratie: les peines corporelles notamment ont pris un grand développement : pour les homicides, la mort; pour le vol, la flagellation en place publique. La torture fait son chemin dans la procédure. Le duel judiciaire est encore admis, seulement il ne peut guère être mortel :

Sayfa 203

III. Ivan'ın Dubjenisi'nde (1497) Tam olarak yaptığı şey Iaroslaflı Ruskaya Pravda ile karşılaştırıldığında; mutlakiyetçiliğin ilerlemesi ve Tatarlar örneğinde olduğu gibi, Bizans yasalarının etkisinin iç hukuka getirdiği değişikliğin derecesini verdi. İşkenceler kesinlikle önemli ölçüde aşama kaydetti. İnsan öldürenler için, ölüm; hırsızlık için halk önünde kırbaçlama ve işkence prosedürde değişime uğradı. Düello ancak ölümcül olmamak kaydıyla yasal olarak hâlâ geçerliydi.

Sayfa :209

Guerres contre les Tatars; relations diplomatiques avec l'Europe.

Les Tatars étaient encore dangereux. Mengli-Ghiréi, l'ancien allié d'Ivan III, s'était prononcé pour la Lithuanie contre Vassili. Peut-être aussi le khan vieilli n'avait-il plus l'autorité nécessaire pour contenir ses fils et ses mourzas, qui ne demandaient qu'à piller la terre russe. Avec Makhmet-Ghiréi, son successeur, la Crimée devint pour la Russie un ennemi irréconciliable. Kazan, chassant le protégé d'Ivan III, s'était donné un prince hostile à Moscou. Deux expéditions dirigées contre la cité rebelle échouèrent complètement. A la mort du tsar de Kazan, cette principauté devint la pomme de discorde entre le khan de Crimée et le grand-prince. Les Russes avaient d'abord réussi à y installer leur client, Chig-Aléi, un musulman abruti d'oisivité et de plaisirs, auquel son ventre énorme donnait un air grotesque; mais les intrigues du khan de Crimée l'en chassèrent, un parent de Ghiréi fut porté au trône. Pour appuyer leur candidat, les *Tauriens* firent en 1521 une immense invasion en Russie. Ils écrasèrent les voïévodes russes sur les bords de l'Oka, ravagèrent la grande-principauté, contemplèrent Moscou du

Sayfa :209

haut de la colline des Moineaux et s'enivrèrent d'hydromel trouvé dans les caves du grand-prince. Au Kremlin, on avait une formidable artillerie, mais pas de poudre. Herberstein assure que le puissant fils d'Ivan III s'humilia, comme au temps d'Ivan Kalita, pour sauver sa capitale, envoya des présents au khan, signa un traité par lequel il se reconnaissait son tributaire; mais dans sa retraite, Makhmet-Ghiréi fut reçu à coups de canon par un voiévode de Riazan, qui lui reprit l'humiliant traité. Si l'honneur russe était sauvé par la canonnade de Riazan, cette invasion coûtait cher à la Russie. Tout le pays plat avait été livré aux flammes. Une multitude d'habitants, surtout des femmes et des enfants, avaient été emmenés par les barbares

Sayfa :210

par troupes entières sur les marchés de Kaffa et d'Astrakhan. L'année suivante Vassili réunit sur l'Oka une armée formidable avec une imposante artillerie et envoya son défi au khan de Crimée, le sommant d'accepter un combat honorable en rase campagne. Le Tatar répondit qu'il connaissait le chemin de la Russie et qu'il ne consultait jamais ses ennemis pour savoir quand il fallait combattre. Makhmet, peu de temps après, s'empara du tsarat d'Astrakhan, mais fut assassiné par Mamaï, prince des Nogaïs.

Les Tatars de Crimée étaient, grâce aux steppes immenses du sud, presque à l'abri des entreprises de la Russie : mais on pouvait atteindre Kazan. Pour profiter des dissensions des hordes méridionales, deux nouvelles expéditions furent dirigées en 1523 et 1524 contre cette ville : elles furent encore infructueuses. Vassili trouva un moyen plus sûr de ruiner ses ennemis : il établit une foire à Makarief sur le Volga et par là fit tomber celle de Kazan. C'est cette foire de Makarief qui fut transportée par la suite à Nijni-Nov-

Sayfa :210

gorod et qui attire d'Europe ou d'Asie plus de cent mille étrangers. En 1523 fut fondé Vassilsoursk.

La Russie prenait chaque jour plus d'importance en Europe. Vassili échangea des ambassades avec les cours de l'Occident, écrivit à François Ier, « grand roi des Gaulois ». Il fut le correspondant de Léon X et de Clément VII, de Maximilien et de Charles-Quint, de Gustave Wasa, fondateur d'une dynastie nouvelle, du sultan Sélim, conquérant de l'Egypte, et de Soliman le Magnifique. En Orient, le grand-mogol des Indes, Babour, descendant de Tamerlan, rechercha son amitié. L'autocratie s'affirmait chaque jour plus énergiquement. Vassili gouvernait sans consulter son conseil de boïars. *Moltchi, smerd!* (Tais-toi, rustre!) disait-il à un grand seigneur qui osait lui faire une objection. Le prince Vassili Kholmski, marié à une de ses sœurs, fut jeté en prison pour cause d'indocilité. Le boïar Béklémychef s'étant plaint que le grand-prince décidât seul de toutes les questions, « enfermé lui troisième dans sa chambre à coucher, » eut la tête tranchée.

Sayfa 209

Tatarlara Karşı Yapılan Savaşlar, Avrupa İle Diplomatik İlişkiler

Tatarlar hâlen tehlikeliydiler. III. Ivan'ın eski ittifakı Mengli Giray Vassili'ye karşı Litvanya'nın yanında olduğunu bildirdi. Yaşlı hanın ısrarla Rusya'yı yağmalamak isteyen Mourzalarını ve oğullarını durdurmak için belki de yeterli otoritesi artık yoktu. Onun yerine geçen Mehmet Giray'la Kırım, Rusya için uzlaşılamaz bir düşmana dönüştü. Kazan, III. Ivan'ın korumasını kovarak Moskova'ya düşman bir prens atadı.

Asi şehre karşı yapılan iki sefer tamamen başarısız oldu. Kazan çarı öldükten sonra bu prenslik, Baş Prens ve Kırım Hanı arasında anlaşmazlık konusu oldu. Ruslar oraya ilk önce zevkten ve

işsizlikten sersemleşmiş müşterileri Şeyh Ali'yi getirdiler. Koca karnı, gülünç bir hava veriyordu.

Ama Kırım hanlarının entrikaları onu makamından attırdı ve Giray'ın bir akrabası tahta çıktı. Torien'ler adaylarını desteklemek için 1521 yılında Rusya'da büyük bir istilâ gerçekleştirdiler. Oka kıyılarında Rus voyvodalarını ezdiler, Baş Prensliği yerle bir ettiler. Serçeler Tepesi'nin doruğundan Moskova'yı seyrettiler ve Baş Prens'in mahzenlerinde buldukları bal şerbetiyle kendilerinden geçtiler. Kremlin'de harika bir topçu birliği vardı, ama barut yoktu. Herbestein, Ivan Kalita dönemindeki gibi, III. Ivan'ın güçlü oğlunun başkentini kurtarmak için küçük düştüğünü, kağana hediyeler gönderdiğini, ona bağımlı olmayı tekrar kabul ettiği bir antlaşma imzaladığını doğrular. Ama görevden ayrıldığında Mehmet Giray, Riazan'lı bir voyvodanın top atışlarına maruz kaldı ve bu sayede Mehmet Giray'dan bu aşağılayıcı antlaşmayı geri aldı. Rus şerefi, Riazan'lı topçu eri tarafından kurtarılsa da, bu istilâ Rusya'ya pahalıya mal oldu. Tüm ülke alevler içinde kalmıştı. Binlerce insan, özellikle de kadınlar ve çocuklar barbarlar tarafından götürülmüştü. [sayfa 210] Birçoğu yolda telef oldu. Kalanı da Kaffa ve Astrakhan pazarlarında grup hâlinde satıldı. Ertesi yıl Vassili Oka civarında büyük bir topçu kuvvetiyle beraber müthiş bir ordu oluşturdu ve Kırım Hanı'na, çok ücra bir köşede şerefli bir savaşı kabul etmesini bildirerek meydan okudu. Tatar, Rusya'nın yolunu bildiğini ve ne zaman savaşmak gerektiğini öğrenmek için düşmanlarına asla danışmadığını bildirdi. Kısa bir süre sonra Mehmet, Astrakhan Çarlığı'nı fethetti. Nogayların prensi Mamay tarafından öldürüldü.

XI. Louis'in, IV. Edouard komutanlığındaki İngilizlerin son çıkarmasını güleryüzle başından savdığı gibi, Ivan da Hanların son akınını kan dökmeden geri püskürtür. Yabancılar için benzer üslüpları vardı; özellikle de İtalyan sanayicileri ve faydalı zanaatlar

için. Her ikisi de devletlerinin maden zenginliklerini araştırtıyorlardı. Biri Camine'lerle, diğeri Yunanlılar kadar esnek olan Rus ve Yunanlılarla aynı anda diplomasi kuruyorlardı.

Kırım Tatarları, Güney'in sonsuz bozkırları sayesinde hemen hemen Rusya'nın tecavüzlerinden uzaktı. Güney ordularının geçimsizliklerinden yararlanmak amacıyla, bu şehre karşı 1523 yılında ve 1524 yılında iki sefer düzenlendi. Bunlar sonuçsuz seferlerdi. Vassili, düşmanlarını yok etmek için daha kesin bir yol buldu. Volga civarında Makarief'te bir panayır kurdu ve bu yolla Kazan panayırını mahvetti. Daha sonra Nijni-Novgorod'a taşınan ve Avrupa'dan ve Asya'dan yüz binlerce yabancıyı çeken bu Makarief panayırıdır. 1523 yılında Vassilsoursk kuruldu.

Rusya, Avrupa'da günden güne önem kazanıyordu. Vassili Batı'nın saraylarıyla büyükelçi değişimi yapıyordu. I. François'e "Galyalıların Kralı" diye hitap ediyordu. X. Leon'la, VII. Clement'le, Maximilien'le, Charles-Quint'le, yeni bir hanedanlığın kurucusu Gustave Wasa ile, Mısır fatihi Sultan Selim'le ve Muhteşem Süleyman'la yazışıyordu. Doğu'da Moğolların başı, Timurleng'in soyundan gelen Babür'le arkadaş olmaya çalışıyordu. Mutlakiyet her gün daha yoğun bir şekilde hissediliyordu. Vassili, yöneticiliğinde boyarların konseyine danışmıyordu. Kendisine itiraz etmeye kalkışan yüksek senyörün birine "Motchi, smerd!" (sen sus, hödük!) diyordu. Onun kız kardeşlerinden biri ile evli olan Prens Vassili Kolmski dik kafalılığı yüzünden hapse atıldı. Boyar Beklemişef, "kendini 3. kattaki yatak odasına kapatmış", Baş Prens'in bütün sorunlara tek başına karar vermesinden şikâyet ettiğinden kafası dilim dilim edilmişti.

Sayfa :219

Conquête de Kazan (1552) et d'Astrakhan (1554).

Le royaume de Kazan continuait à être tiraillé entre deux influences ennemies : celle de la Russie, celle du khan de Crimée. Cette dernière semblait l'emporter, et Safa-Ghiréi, candidat de la Crimée, inaugurait sa prise de possession en ravageant les pays russes ; le khan concou-

Sayfa 219

Kazan (1552) ve Astrakhan (1554) Zaferleri

Kazan Krallığı iki düşman etkisi arasında kararsız durumda kalmaya devam ediyordu: Rusya'nın etkisi ve Kırım hanının etkisi. Kırım hanı ele geçirmiş görünüyordu. Kırım'ın adayı Safa Giray, Rus ülkelerini yerle bir ederek egemenliği altına alışını törenle kutluyordu.

Sayfa :222

Ces faits sont déjà lointains : ils se sont pourtant conservés vivants dans la mémoire du peuple russe. Maintes chansons épiques sont consacrées à célébrer cette grande victoire. Ce n'est pas seulement, comme le dit Karamsine, parce que Kazan est la première forteresse que les Russes aient prise après un siége en règle : c'est parce que la prise de Kazan marque le point culminant dans l'histoire de la longue lutte des Slaves contre les Tatars, lutte qui avait commencé par l'asservissement total de la Russie aux Mongols, lutte qui se continue encore de nos jours, et qui ne se terminera vraisemblablement que par l'asservissement des races tatares à l'empire russe. La victoire d'Ivan le Terrible est la première grande revanche des vaincus contre les vainqueurs, la première conquête aux dépens des conquérants, la première étape accomplie par la civilisation européenne reprenant enfin l'offensive contre l'Asie.

Sayfa 222

Bu olaylar çoktan geride kaldı. Ama yine de Rus halkının hafızasında canlılığını korumaktadır. Birçok zafer (destansı) şarkısı bu büyük zaferi kutlamaya adandı. Karamsine'nin dediği gibi bu, sadece Rusların düzenli bir kuşatmadan sonra ele geçirdikleri ilk kalenin Kazan olmasından değil, ayrıca Kazan'ın alınması Slavların Tatarlara karşı yaptıkları uzun savaşın tarihinde önemli bir yer tutmasıdır. Rusya'nın Moğollara tamamen köle olmalarıyla başlayan, günümüzde de devam eden ve sadece Tatar ırklarının Rus İmparatorluğu'na kulluk etmeleriyle tam olarak bitecek bir savaş. Korkunç Ivan'ın zaferi, kaybedenlerin galip gelenlere karşı ilk büyük rövanşıdır, galip gelenlerin hesabına ilk zafer, Asya'ya karşı nihayet atağa geçen Avrupa uygarlığının tamamladığı ilk etaptır.

Sayfa :222

Les conséquences politiques de la prise de Kazan furent considérables. Les cinq peuples finnois ou mongoliques qui avaient obéi à cette cité royale, les Tchérémisses, les Mordves, les Tchouvaches, que M. Radlow considère comme les descendants des Bulgares de Bolgary, les Votiaks, les Bachkyrs, après une résistance de plusieurs années, furent obligés de se soumettre à Moscou. Ivan envoyait chez eux ses missionnaires en même temps que ses voïévodes.

La chute du royaume d'Astrakhan suivit de près celle de Kazan. Cette grande cité était également partagée entre

Sayfa :223

deux partis : en 1554, le prince Iouri Pronski descendit le Volga avec 30 000 hommes et établit sur le trône Derbych, le protégé de la Russie. Celui-ci, peu de temps après, fut accusé d'entretenir des intelligences avec la Crimée : Astrakhan fut conquise une seconde fois et définitivement réunie à la Russie (1556). Les Nogaïs, nomades qui parcouraient les steppes des environs, durent accepter le protectorat moscovite. Ainsi le Volga, ce fleuve fameux, sur les bords duquel tant de cités en ruine, Itil, capitale des Khazars, Bolgary, capitale des Bulgares, Saraï, capitale de la Horde d'Or, conservent le souvenir des anciens peuples disparus de l'histoire, le Volga, cette grande artère du commerce oriental, coulait maintenant tout entier, de ses sources à son embouchure, sous les lois du tsar.

Par la Caspienne, l'Asie persane était ouverte à l'influence russe, et déjà les petits princes du Caucase, en luttés continuelles soit entre eux, soit avec les Tatars de Crimée, briguaient à l'envi l'alliance du successeur des Césars grecs. Pour mieux tenir en bride la horde de Tauride, Ivan prenait sous sa protection une des deux républiques guerrières qui s'étaient constituées dans le voisinage de la Crimée : les Kosaks du Don se reconnaissaient sujets de Moscou ; les Kosaks du Dniéper restaient soumis à la Pologne.

Lutte contre l'ordre livonien, la Pologne, les Tatars, la Suède et l'aristocratie russe.

La Russie, qui sentait croître ses forces, sentait également la nécessité de s'ouvrir la Baltique en même temps que la mer Noire. La Baltique était même plus nécessaire aux Russes : par elle seulement ils pouvaient communiquer avec l'Europe occidentale, recevoir ses vaisseaux, ses artisans, ses ingénieurs. C'est de là que la Moscovie attendait l'accroissement de puissance que la civilisation pouvait seule lui donner. Entre la Baltique et la Moscovie, il y avait plus d'un ennemi : la Suède, les Porte-glaive , la

Sayfa :224

Lithuanie, la Pologne. En 1554 une guerre éclatait entre Ivan le Terrible et le grand Gustave Wasa à propos d'un règlement de frontières. Le fondateur de la dynastie suédoise n'étant pas soutenu par ses voisins, la guerre dura peu. Elle se termina par un traité de commerce qui ouvrait aux marchands suédois l'Inde et la Chine par la Russie, aux marchands russes les Flandres, l'Angleterre et la France par la Suède. La Moscovie ne communiquait encore avec l'Occident que par un jaloux intermédiaire.

Ivan le Terrible, s'inspirant de la même pensée politique et civilisatrice que Pierre le Grand, voulait comme lui *ouvrir une fenêtre* sur l'Europe, convoitait les ports de Narva, Revel et Riga. Ils étaient aux mains de l'Ordre livonien. Celui-ci donnait au tsar de sérieux griefs. Ivan avait envoyé vers 1547 le Saxon Schlitte en Allemagne, avec mission d'y engager un certain nombre d'ingénieurs et d'artisans. Schlitte avait ainsi réuni une colonie de près de cent personnes. La jalousie des Allemands s'éveilla : ils craignirent que la Russie ne devînt forte en devenant civilisée. L'Ordre livonien demanda à l'empereur Charles-Quint l'autorisation d'arrêter au passage ces étrangers.

Sayfa 222

Kazan'ın alınmasının politik sonuçları dikkat çekicidir. Bu krallık şehrine itaat eden beş Finli ve Moğol toplumu; Radlow'un Bolgary Bulgarlarından geldiklerini düşündüğü Çuvaşlar, Mordve'lar, Çeremis'ler, Votrak'lar, Başkurtlar yıllar süren bir direnişten sonra Moskova'nın egemenliği altına girmek zorunda kaldılar. Ivan onlara misyonerleriyle beraber voyvodalarını gönderdi.

Astrakhan İmparatorluğu'nun çöküşünün hemen akabinde Kazan İmparatorluğu sona erer. Bu büyük site, iki taraf arasında eşit olarak paylaşıldı.

[sayfa 223]

1554 yılında Prens Yuri Pronski, 30.000 adamıyla Volga'ya indi ve Derbiş tacına Rusya'nın koruduğu kişiyi getirtti. Kısa bir süre sonra bu kişi Kırım'la işbirliği yapmakla suçlandı. Astrakhan ikinci kez fethedilir ve tam olarak Rusya'ya bağlanır (1556). Civardaki bozkırları baştan başa dolaşan göçebeler, Nogaylar, Moskova'nın korumasını kabul etmek zorunda kaldılar. Kıyılarında harabe hâlindeki birçok şehrin bulunduğu tarihten silinmiş eski toplumların anısını saklayan Kazanların başkenti İtil, Bulgarların başkenti Bolgary, Altın Ordu'nun başkenti Saray, ünlü nehir Volga, doğu ticaretinin bu büyük damarı, şimdi tümüyle pınarlarından ırmak ağzına kadar Çarın kurallarına tâbiydi.

Hazar tarafında, İran Asyası Rus etkisine açıktı ve Kafkasların küçük prensleri bazen kendi aralarında, bazen Kırım Tatarları ile sürekli savaş hâlindeydiler ve Yunan sezarlarının halefleriyle anlaşma arzusuyla yanıyorlardı. Torid ordusunun dizginlerini daha sıkı tutmak için Ivan, Kırım civarında oluşturduğu iki savaşçı cumhuriyetten birini koruması altında tutuyordu. Don Kazakları Moskova'nın yükümlülüğünü kabul etmiyorlardı. Dinyeper Kazakları Polonya'nın egemenliğinde kalıyorlardı.

Livonya Birliğine, Polonya'ya, Tatarlara İsveç ve Rus Mutlakiyetçiliğine Karşı Savaş

Gücünü arttırdığını düşünen Rusya, aynı zamanda Karadeniz'e ve Baltık Denizi'ne açılma gerekliliğini de düşünüyordu. Özellikle Baltık, Ruslar için çok gerekliydi. Sadece Baltık kanalıyla, Batı Avrupa'yla ilişkiye girebilir; gemilerini, zanaatçılarını ve mühendislerini buradan alabilirdi. Moskova, sadece uygarlığın ona verebileceği gücün artmasını buradan bekleyebilirdi. Baltık ve Moskova arasında birden fazla düşman vardı: İsveç, Porte-Glaive, Litvanya ve Polonya. [sayfa 224] 1554 yılında korkunç Ivan ve büyük Gustave Wasa arasında sınır düzenlemesi konusunda bir savaş patlak verdi. İsveç Hanedanlığı'nın kurucusu

komşularından destek alamadığından, savaş kısa sürdü. Rusya'nın İsveç tüccarlarına Çin'i ve Hindistan'ı açacağı, buna karşın İsveç'in de Rus tüccarlarına Fransa'yı, İngiltere'yi ve Flandre'yi açacağı bir ticaret anlaşmasıyla savaş sona erdi. Moskova, hâlen Batı ile kıskanç bir arabuluculukla iletişim kuruyordu.

Korkunç Ivan, büyük Pierre ile uygarlaştırıcı ve aynı politik düşünceden feyz aldığından, onun gibi Avrupa üzerine bir pencere açmak istiyordu. Norva, Revel ve Riga limanlarını eline geçiriyordu. Bu limanlar Livonya Birliği'nin elindeydi. Livonya Birliği, çara ciddi şikâyetlerde bulunuyordu. Ivan, 1547 yılında Sayan Schlitte'yi Almanya'ya, epey sayıda zanaatçı ve mühendisi işe koymak amacıyla gönderdi. Schlitte böylece 100 kişi civarında bir birlik oluşturdu. Almanların kıskançlığı ortaya çıktı. Rusya'nın uygarlaşarak daha güçlü olmasından korktular. Livonya Birliği, İmparator Charles-Quint'ten bu yabancıların geçişini durdurma izni istedi.

Sayfa :225

Egales étaient les difficultés des deux entreprises : en attaquant la Livonie on allait se heurter à la Suède, au Danemark, à la Pologne, à l'Allemagne; mais derrière la Crimée on allait trouver l'hostilité des Turcs alors à l'apogée de leur puissance et fort irrités déjà par la conquête de Kazan et d'Astrakhan. Pierre le Grand n'a conquis la Livonie qu'après vingt années d'une guerre terrible contre les puissances du nord; mais combien d'expéditions russes contre la Crimée n'ont pas été arrêtées par la distance, la difficulté des communications, les déserts de sable, les températures extrêmes! Catherine la Grande n'a conquis la Tauride que dans la décadence de l'empire turc, après maintes campagnes, où elle eut non-seulement à déployer des armées sur le Danube, mais à faire apparaître une flotte dans l'Ar-

Sayfa :225

chipel. Au fond les deux entreprises étaient également prématurées : la Russie n'était pas encore de force à les mener à bien. Ni le tsar, ni ses conseillers n'avaient complètement raison, mais l'obstination de ceux-ci eut une conséquence fatale : pour contenter tout le monde on fit les deux guerres à la fois : c'était courir plus certainement à un double échec.

Sayfa 225

Başarı şansları eşitti: O zamanlar Altın Ordu salgın bir hastalık yüzünden yok olmaktayken Livonya Birliği de Katoliklik ve Protestanlık arasındaki savaşın ardından tam bir bölünme içindeydi. Her iki tarafın zorlukları eşitti: [Rus ordusu], **Livonya'ya saldırırken İsveç, Danimarka, Polonya ve Almanya ile karşı karşıya geliyorlardı. Ama Kırım'ın arkasında Astrakhan ve Kazan zaferiyle yeteri kadar tahrik eden ve güçlerinin doruğunda olan Türklerin düşmanlığını buluyorlardı. Büyük Pierre, Livonya'yı yirmi yıl sonra Kuzeylilere karşı yaptığı korkunç bir savaştan sonra fethedebildi. Zaten Kırım'a karşı yapılan kaç Rus seferi; mesafe, iletişimin zorluğu, kum çölleri, aşırı sıcaklıklar yüzünden kesilmedi ki! Büyük Katerina sadece Tuna üzerinde ordularını harcamakla kalmayıp, aynı zamanda takımadalara bir filo getirtmek zorunda kaldığı birçok savaştan sonra Türk İmparatorluğu'nun ancak gerileme döneminde Torid'i fethetti. Aslında her iki olay da erken gelişmişti. Rusya henüz onları iyi idare edecek güçte değildi. Ne çar ne de danışmanları tam olarak haklıydı. Ama danışmanlarının inadı ölümcül bir sonuca neden oldu. Herkesi mutlu etmek için iki savaş aynı anda yapıldı. Bu, kesinlikle çifte başarısızlığa koşmaktı.**

Sayfa :228

Ce qui poussa le tsar dans une voie nouvelle de rigueurs, ce fut la défection du prince André Kourbski. Celui-ci était le rejeton d'une famille autrefois souveraine et descendait de Rourik. Sur l'Oka et à Kazan, il s'était distingué contre les Tatars. Zélé partisan d'Adachef et de Silvestre, leur chute lui causa une vive irritation. Nommé général en chef de l'armée de Livonie, il essuya par sa faute une défaite honteuse : 15 000 Russes furent battus par 4000 Polonais et même, si on en croit l'historien polonais Martin Belski, 40 000 Russes par 1500 Polonais. Kourbski avait lieu de craindre le courroux du tsar. Depuis quelque temps déjà il négociait avec le roi de Pologne, désireux d'obtenir en Lithuanie un commandement, des domaines et des avantages égaux à ceux qu'il quittait.

Sayfa 228

Çarı zorunlu olarak yeni bir arayışa sevk eden şey, Prens André Kourbski'nin onu yarı yolda bırakmasıdır. André Kourbski, Rourik sülâlesinden geliyordu ve vaktiyle hükümdar olan bir ailenin koluydu. Oka ve Kazan üzerinde, Tatarlara karşı kendini göstermişti. Adosef'in ve Siluestre'nin yiğit yandaşı için, onların düşüşü aşırı bir öfkeye neden oldu. Livonya ordusunun başına general olarak atandıktan sonra, hatasından dolayı utanç verici bir bozguna uğradı. 15.000 Rus, 4.000 kişilik Polonyalılara karşı yenilgiye uğradı. Polonyalı tarihçi Martin Belski'nın iddiasına göre, 1.500 Polonyalıya karşı 40.000 Rus vardır. Kourbski, çarın gazabından korkmakta haklı çıktı. Bir süredir Polonya kralıyla görüşüyordu. Litvanya'da bir komutanlık, yurtluk ve terk ettiklerine eşit avantajlar elde etme arzusundaydı.

Sayfa :235

Malheureusement la guerre avec la Pologne se compliquait des incursions des Tatars de Crimée. Sigismond ne cessait d'exciter le khan: celui ci comprenait d'ailleurs que sa cause était liée à celle du roi de Pologne: le tsar accablerait d'abord celui-ci, s'emparerait de Kief, établirait des villes sur le Dniéper, et qu'y gagneraient les Tatars? Ivan n'avait-il pas déjà renversé deux royaumes mongols? Le sultan de Stamboul, Sélim II, était prêt à s'associer à la guerre sainte pour Kazan et Astrakhan. En 1569, 17,000 Turcs sous la conduite de Kassim-Pacha et 50,000 Tatars commandés par le khan mirent le siége devant Astrakhan. Les opérations traînèrent en longueur: le pacha entendait passer l'hiver, mais une sédition éclata dans l'armée. Il fut obligé de lever le siége et perdit beaucoup d'hommes dans les steppes désertes. Deux ans après, le khan Dévlet-Ghiréi envahissait la Russie avec 120,000 hommes. La trahison des voiévodes lui vint-elle en aide? Il franchit l'Oka, apparut tout à coup sous les murs de Moscou. Des faubourgs, l'incendie allumé par lui gagna la ville. Elle brûla tout entière à l'exception du Kremlin. Un auteur étranger donne le chiffre évidemment exagéré de 800,000 victimes. Le khan se retirait avec plus de 100,000 prisonniers et adressait à Ivan cet insolent message: « Je brûle, je ravage tout à cause de Kazan et d'Astrakhan. Je suis allé à toi, j'ai brûlé ta ville de Moscou. Je voulais ta couronne et ta tête, mais toi, tu ne t'es pas montré, tu n'as pas accepté le combat et tu oses te donner pour un tsar de Moscou! Veux-tu vivre en paix avec moi? rends-moi mon Kazan et mon Astrakhan. Si tu n'as que de l'argent à m'offrir, eusses-tu les richesses du monde entier, c'est inutile. Ce que je veux, c'est Kazan et Astrakhan. Quant aux routes de ton empire, je les ai vues, je les sais. » Il revint l'année suivante (1572); mais le prince Michel Vorotinski l'arrêta sur les bords de la Lopasnia et lui infligea une défaite complète.

La même année, — celle de la Saint-Barthélemy, — mourut le roi de Pologne Sigismond II Auguste.

Sayfa 235

Ne yazık ki Polonya ile yapılan savaş, Kırım Tatarlarının akınlarıyla daha da karmaşıklaşıyordu. Sigimond, kağanı teşvik etmekten geri kalmıyordu. Kağan da davasının Polonya kralınınkiyle bağlantılı olduğunu anlıyordu. Çar, ilk önce Polonya kralının direncini kırdı, daha sonra Kiev'i ele geçirdi ve Dinyeper üzerinde şehirler kurdu. Acaba Tatarları burada yenecek miydi? Ivan daha önce nasıl olsa iki Moğol İmparatorluğu'nu devirmemiş miydi? İstanbul Sultanı III. Selim, Kazan ve Astrakhan için kutsal bir savaşa destek olmaya hazırdı. 1569 yılında Kasım Paşa komutasındaki 15.000 Türkle, han komutanlığındaki 50.000 Tatar Astrakhan'ı kuşattılar. Çatışmalar uzuyordu. Paşa kışın geçmesini bekliyordu, ama orduda bir ayaklanma baş gösterdi. Kuşatmayı kesmek zorunda kaldı ve birçok adamını ıssız bozkırlarda kaybetti. İki yıl sonra Kağan Devlet Giray, Rusya'yı 120.000 kişiyle kuşattı. Voyvodaların ihaneti onun işine yarayacak mı acaba? Oka'yı aştı ve anîden Moskova'nın surlarının altında belirdi. Varoşlarda çıkarılan yangın, onun şehri almasını sağladı. Kremlin hariç her yer yandı. Yabancı bir yazar 800.000 kişinin kurban olduğuna dair bir rakam verir. Hiç kuşkusuz abartılı bir sayı. Kağan, 100.000'den fazla mahkûmla geri çekilmiş ve Ivan'a şu aşağılayıcı mesajı göndermiş: "Kazan ve Astrakhan yüzünden her şeyi yakıp yerle bir ediyorum, sana ulaşamadım. Senin Moskova şehrini yaktım. Senin tacını ve başını istiyordum, ama sen kendini göstermedin, savaşı kabul etmedin ve kendini bir Moskova çarı olarak göstermeye kalkışıyorsun! Benimle barış içinde yaşamak istiyor musun? O hâlde bana Kazan'ımı ve Astrakhan'ımı ver. Bana sunacak sadece paran varsa, dünyanın tüm zenginliklerine de sahip olsan anlamsız, benim istediğim Kazan ve Astrakhan. İmparatorluğunun yollarına gelince, onları gördüm. Bu yolları biliyo-

rum." Ertesi yıl (1572) geri geldi. Ama Prens Michel Vorotinski, onu Loposnia civarında durdurdu ve tam bir bozguna uğrattı. Aynı yıl -Aziz Bartholemy'nin yılı- Polonya kralı II. Sigismond Auguste öldü.

Sayfa :239

Il fallut plus de talents à Ivan pour être vaincu en Livonie, qu'il ne lui en avait fallu pour être vainqueur à Kazan. Il n'est pas déshonorant pour la Russie du seizième siècle d'avoir échoué dans cette tâche, puisque Pierre le Grand, avec tout son génie, y consuma vingt-cinq années de sa vie.

Cette période malheureuse du règne d'Ivan ne fut pas inféconde pour la grandeur et la civilisation de la Russie. Les Allemands lui fermaient la mer Baltique: les Anglais lui ouvrirent la mer Blanche. En 1553, un vaisseau britannique, l'*Édouard Bonne-Aventure*, parti pour un voyage de découverte dans les régions polaires, abordait à l'embouchure de la Dvina, après avoir perdu les deux vaisseaux qui l'accompagnaient : son capitaine, Chancellor, partait pour Moscou avec une lettre d'Édouard VI et nouait les premières relations commerciales entre les deux États. Le tsar les entretint avec le plus grand soin.

En 1568, Ivan recherchait l'alliance de la grande Élisabeth contre la Pologne et la Suède; il lui offrait en échange le droit exclusif pour les marchands anglais de commercer avec la Russie, bien que ce droit, suivant sa propre appréciation, fût plus onéreux à son empire qu'un véritable tribut. Mais ni l'alliance ni le traité de commerce ne se réalisèrent : Ivan fut privé du concours des vaisseaux anglais pour la conquête de Riga. Des négociants français parurent également en Moscovie et y firent, paraît-il, un grand commerce. D'autres marchands arrivèrent de Hollande, d'Espagne et d'Italie.

En 1558, le tsar avait concédé à Grégori Strogonof 146 verstes de terres désertes sur les bords de la Kama. Les Strogonof y créèrent une multitude de centres de population et commencèrent l'exploitation des richesses minéra-

Sayfa :239

les de l'Oural. Leurs colons passèrent même les *monts de la ceinture* et vinrent se heurter au royaume tatar de Sibérie. Les Strogonof, audacieux comme des Espagnols, rêvèrent la conquête de ce vaste empire et demandèrent au

Sayfa :240

tsar l'autorisation de prendre l'offensive contre les Tatars. Pour guerroyer, il fallait une armée. La Russie était si pleine de sève que ses éléments les plus impurs devenaient à l'occasion les agents de sa sécurité et de son progrès. Les *bons compagnons* du Don avaient plus d'une fois excité le courroux du tsar en détroussant les voyageurs et les bateaux sur la voie tsarienne du Volga: ils n'avaient pas toujours respecté le bien de la couronne. Un chef de ces brigands, le kosak Irmak Timoféévitch, obtint le pardon du tsar et passa au service des Strogonof. A la tête de 850 hommes, Russes, Kosaks, Tatars, prisonniers allemands et polonais, il franchit l'Oural, terrifia les indigènes par la nouveauté des armes à feu, traversa les immenses forêts vierges de la Tobol, battit le khan Koutchoum en plusieurs rencontres, s'empara de Sibir, sa capitale, fit prisonnier son cousin Mametkoul. Puis il subjugua les bords de l'Irtych et de l'Obi et consola les dernières années du tsar par la nouvelle qu'il lui avait conquis un royaume et ajouté à toutes ses couronnes celle de Sibérie. Ivan envoya aussitôt des évêques et des prêtres dans ses nouveaux États. Irmak, après avoir achevé la conquête et ouvert les communications avec la riche Boukharie, survécut peu à Ivan: un jour il se laissa surprendre par ses ennemis, et, en voulant traverser l'Irtych à la nage, il fut entraîné au fond des eaux par le poids de la cuirasse de fer qu'il devait à la libéralité du tsar (1584). Cet émule des Pizarre et des Cortez, le *conquistador* d'un monde nouveau, est resté un héros pour l'Eglise orthodoxe et pour le peuple: des miracles s'accomplirent sur sa tombe; des chansons épiques célèbrent ses exploits; les Tatars eux-mêmes lui ont créé toute une légende.

Sayfa 239

Ivan'ın, Livonya'da yenilmek için, Kazan'da yenmek için gösterdiği çabadan daha fazlasını göstermesi gerekti. Mademki Büyük Pierre, tüm dehasıyla beraber yaşamının yirmi beş yılını oraya harcadı, bu görev altında başarısız olmak 16. yüzyılın Rusya'sı için onur kırıcı değildir.

Ivan saltanatının bu üzücü dönemi, Rusya'nın uygarlaşması ve büyümesi açısından kısır değildir. Almanlar Rusya'ya Baltık Denizi'ni kapatıyorlardı. İngilizler Rusya'ya Akdeniz'i açıyorlardı. 1553 yılında "İyi maceralar Edward" adlı bir İngiliz gemisi, kutup bölgelerinde keşif yolculuğuna çıktı. Dvina Irmağı'nın ağzına yanaştı. Beraberindeki diğer iki gemi battıktan sonra Kaptanı Chancellor, VI. Edouard'ın bir mektubuyla Moskova'ya doğru yola koyuldu ve iki devlet arasındaki ilk ticarî ilişkilerin temelini attı. Çar, bu ilişkileri çok büyük bir özenle sürdürdü.

1568 yılında Ivan, İsveç ve Polonya'ya karşı yüce Elizabeth'le ittifak yapmaya çalışıyordu. Buna karşılık ona, İngiliz tüccarlarının Rusya ile ticaret yapma hakkının teklifini sunuyordu. Oysaki bu hak, tam anlamıyla imparatorluğu için yüklü bir vergiden daha külfetliydi. Ama ne ittifak ne ticaret anlaşması gerçekleşti. Ivan, Riga'nın fethi için İngiliz gemilerinin desteğinden yoksundu. Fransız tüccarları da Moskova'da ortaya çıkarken, burada büyük bir ticaret yaptıkları görülür.

Hollanda'dan, İspanya'dan, İtalya'dan başka tüccarlar gelir.

1558'de çar, Gregori Strogonof'a Kama yakınlarında 146 verstlik [Eski bir Rus uzunluk birimi: 1067 metre] ıssız topraklar vermişti. Strogonof'lar orada birçok yerleşim merkezi kurdular ve Ural'ın maden zenginliklerini işletmeye başladılar. Üretim alanları kemer tepelerini bile geçti ve Sibirya Tatar Krallığı'na dayandı. İspanyollar gibi korkusuz olan Strogonof'lar bu geniş imparatorluğu fethetmeyi hayal ettiler ve Tatarlara karşı saldırı yapmak için çardan izin istediler. [sayfa 240] Savaşmak için bir ordu gerekiyor-

du. Rusya o kadar hareketliydi ki en aşağılık adamları bu sayede ilerleme ve koruma görevlileri oldular. Volga'nın çarlık yolu üzerinde gemileri ve yolcularını soyduklarından, Don'un sadık askerleri çarın gazabına birkaç kez maruz kalmışlardı. Hükümdarlığın iyiliğine, her zaman saygı göstermemişlerdi. Bu haydutların başı, Kazak Irmak Timofeyeviç, çardan af diledi ve Strogonof'ların hizmetine geçti. Rus, Kazak, Tatar, Alman ve Polonyalı mahkûmlardan oluşan 850 kişilik bir grubun başında Ural Nehri'ni aştı, ateşli silâhlarının yeni olmasından dolayı, yerlileri dehşete düşürdü ve Tobol'un uçsuz bucaksız vahşî ormanlarından geçti, birçok çarpışmanın ardından Kağan Kutşumu yendi. Başkentinde, kuzeni Mehmetkul'un hapis olduğu Sibirya'yı ele geçirdi. Irtış ve Obi kıyılarını boyunduruğu altına aldı. Çarın son yıllarında ona bir krallık fethettiğini ve hükümdarlıklarına Sibirya Hükümdarlığı'nı da eklediği haberini vererek onu teselli etti. Ivan, bu yeni devletlerine derhal papazlar ve başpiskoposlar gönderdi. Zaferi tamamladıktan ve zengin Buhara şehriyle ilişkiler kurduktan sonra, Irmak, Ivan'dan kısa bir süre sonra öldü. Bir gün düşmanları tarafından saldırıya uğradı ve İrtiş'i yüzerek geçmek isterken çarın cömertçe bağışladığı demir zırhın ağırlığıyla suyun diplerine gömüldü.

Sayfa :241

Il appela les étrangers auprès de lui. Il autorisa à Moscou les prédications du ministre Wettermann de Dorpat, écouta celles d'Eberfeld, refusa de discuter avec Rokita, alléguant ce texte des Écritures : « Ne jetez pas des perles au nez des pourceaux. » Il permit d'abord l'érection à Moscou d'un temple calviniste et d'un temple luthérien, annonçant ainsi la tolérance du dix-huitième siècle; puis, devant l'émotion du peuple, il les fit transporter à deux verstes de la capitale.

Sayfa 241

Ivan, yabancıları huzuruna çağırdı. Moskova'da Bakan Wettermann de Dorpat'ın vaazlarına izin verdi. Eberfeld'inkilerini dinledi.

Rokita ile tartışmayı reddetti ve bu yazılı metinleri dayanak olarak gösterdi. "Domuz yavrularının burnuna inciler atmayınız." Moskova'ya ilk önce bir Calviniste ve Luther tapınağı inşa edilmesine izin verdi. Bu şekilde 18. yüzyılın hoşgörüsünü gösteriyordu. Daha sonra halkın tepkisi karşısında bunları başkentin iki verst uzağına nakletti.

Bibliothèque de Philosophie scientifique.

CH. DIEHL

MEMBRE DE L'INSTITUT, PROFESSEUR A LA SORBONNE

BYZANCE

GRANDEUR ET DÉCADENCE

L'évolution de l'histoire byzantine.
Les causes de la grandeur de Byzance.
Les causes de sa décadence.
La civilisation byzantine et son influence.
L'héritage de Byzance.

PARIS

ERNEST FLAMMARION, ÉDITEUR

26, RUE RACINE, 26

1919

BİLİMSEL FELSEFE KÜTÜPHANESİ

Yazar
Enstitü Üyesi, Sorbonne Üniversitesi Profesörlerinden

CH. DIEHL

BİZANS

YÜKSELİŞİ VE ÇÖKÜŞÜ

Bizans Tarihinin Gelişimi
Bizans'ın Büyüklüğünün Nedenleri
Çöküşünün Nedenleri Bizans Uygarlığı ve Etkisi
Bizans'ın Mirası

PARİS
Yayımcı: ERNEST FLAMMARION
26, RUE RACINE, 26
Yayın Yılı: 1919

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri		
Envanter No	: 1749	
Yazar	: Ch[arles] Diehl	
Cild	:	
Ebadı	:	
	En	: 11 cm.
	Boy	: 18 cm.
Sayfa Adedi	: 343	
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.	

Commènes XIIe siecle
Le 29 mai 1453 Constantinople
était prise par les Turcs

apotheose, rites, subtil, homel

Comméne'ler XII. yüzyıl
İstanbul, 29 Mayıs 1453'te Türkler tarafından alınmıştır.
Tanrılaştırma. Ayin. İnce, Dinsel söyleşi.

Sayfa :1

BYZANCE

GRANDEUR ET DÉCADENCE

LIVRE I

L'ÉVOLUTION DE L'HISTOIRE DE BYZANCE

L'histoire de l'empire byzantin, malgré les travaux qui, en ces cinquante dernières années, l'ont presque

Sayfa :1

renouvelée, demeure toujours cependant l'objet de tenaces préjugés. A beaucoup de nos contemporains elle apparaît toujours, telle qu'elle apparaissait à Montesquieu et à Gibbon, comme la continuation et la décadence de l'empire romain. En vérité Byzance fut tout autre chose. Quoiqu'elle se soit volontiers proclamée l'héritière et la continuatrice de Rome, quoique ses empereurs jusqu'au dernier jour se soient intitulés « basileis des Romains », quoique les ambitions des princes qui la gouvernèrent se soient souvent étendues au monde occidental et qu'ils n'aient jamais renoncé aux droits qu'ils réclamaient sur l'antique et glorieuse capitale de l'empire, en fait pourtant Byzance devint très vite et fut essentiellement une monarchie d'Orient. Il ne faut point la juger par comparaison avec les souvenirs écrasants de Rome : ainsi qu'on l'a dit justement, elle fut « un état du moyen âge, placé sur

Sayfa :2

la frontière extrême de l'Europe, aux confins de la barbarie asiatique[1] ». Mais, tel qu'il fut, cet état fut grand.

Par ailleurs, durant les mille années qu'elle a survécu à la chute de l'empire romain, Byzance n'est point, comme on le croit trop volontiers, descendue d'une marche ininterrompue vers la ruine. Aux crises où elle a failli succomber, bien des fois ont succédé des périodes d'incomparable splendeur où, selon le mot d'un chroniqueur, « l'empire, cette vieille femme, apparaît comme une jeune fille parée d'or et de pierres précieuses ». Pendant mille ans, Byzance a vécu, et pas seulement par l'effet de quelque hasard heureux : elle a vécu glorieusement. Elle a eu, pour la gouverner et conduire ses affaires, de grands empereurs, des hommes d'Etat illustres, des diplomates habiles, des généraux victorieux ; et, entre leurs mains, elle a accompli une grande œuvre dans le monde. Elle a été, avant les croisades, et avec plus de persévérance

Sayfa :2

peut-être, le champion de la chrétienté en Orient contre les infidèles; elle a été, en face de la barbarie, le centre d'une civilisation admirable, la plus raffinée, la plus élégante qu'ait longtemps connue le moyen âge. Elle a été l'éducatrice de l'Orient slave et asiatique; son influence, enfin, s'est étendue jusque sur l'Occident, qui a appris infiniment à l'école de Constantinople. Et, sans doute, cet empire a eu ses faiblesses, ses défauts, ses vices, et il s'est finalement écroulé en 1453 sous les coups des Turcs. Pourtant, si l'on essayait, par une représentation graphique, d'exprimer l'évolution de son histoire millénaire, ce n'est point par une ligne droite, descendant sans arrêt vers l'abîme, qu'il la faudrait figurer, mais bien par une série de courbes, tour à tour ascendantes et descendantes. C'est là ce qu'il ne faut jamais perdre de

1. Rambaud, *L'Empire grec au Xe siècle*, p. VII.

Sayfa :3

vue si l'on veut comprendre l'histoire de l'empire byzantin, étudier les causes profondes de sa grandeur et de sa décadence : c'est pourquoi, avant d'entreprendre cette étude, et pour son intelligence, il est indispensable de rappeler, en un résumé rapide, les traits caractéristiques de cette longue histoire et l'évolution de cet empire millénaire.

Sayfa 1

BİZANS

YÜKSELİŞİ VE ÇÖKÜŞÜ

I. KİTAP

BİZANS TARİHİNİN GELİŞİMİ

Son elli yılda neredeyse tamamen yenilenmiş olan çalışmalara

rağmen, Bizans İmparatorluğu'nun tarihi yine de her zaman kökleşmiş ön yargıların konusu olarak kalır. [Bu tarih] Montesquieu'ya ve Gibbon'a göründüğü gibi, çağdaşlarımızın birçoğuna da her zaman Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ve devamı gibi görünür. Aslında Bizans, bambaşka bir şeydir. Kendini gönüllü olarak Roma'nın devamı ve mirasçısı olarak ilân etmiş, imparatorları son güne kadar kendilerine "Romalıların Bazileis'i*" unvanını vermiş, Bizans'ı yöneten prenslerin tutkuları sık sık Batı dünyasına yayılmış ve de imparatorluğun antik ve görkemli başkenti üzerinde talep ettikleri haklardan asla vazgeçmemiş olmalarına rağmen, aslında Bizans yine de kendini çok hızlı yenilemiş ve her şeyden önce Doğu'nun bir monarşisi olmuştu. Bizans'ı, Roma'nın ağır giden anılarıyla karşılaştırarak asla yargılamamak gerekir. Onun hakkında tam olarak söylediğimiz gibi Bizans, "Avrupa'nın uç sınırına yerleşmiş, Asya barbarlığının sınırında bir Orta Çağ devletiydi." Ama nasıl olursa olsun bu devlet, büyük bir devletti.

[sayfa 2]

Ayrıca Roma İmparatorluğu'nun sona ermesinden sonra, ayakta kaldığı binlerce yıl boyunca Bizans, asla gerçekte sanıldığı gibi yıkıma doğru kesik bir basamaktan inmemişti. Neredeyse yıkılacağı ve ardından birçok kez görkemli dönemlerin yaşandığı krizlerde bir vak'anüvis'in dediği gibi "İmparatorluk, bu yaşlı kadın, altın ve değerli taşlarla bezenmiş bir genç kız gibi ortaya çıkar." Bizans bin yıl boyunca, sadece birkaç güzel rastlantıyla değil, aynı zamanda şerefle yaşadı. Kendisini yönetecek, işlerini yürütecek büyük imparatorlara, parlak devlet adamlarına, yetenekli diplomatlara, muzaffer generallere sahip olmuştu ve onların elinde dünyada büyük bir eser gerçekleştirmiştir. Haçlı Seferleri'nden önce, belki de büyük bir sebatla inançsızlara karşı Doğu'da Hristiyanlığın savunucusu oldu. Barbarlığın karşısında Orta Çağ'ın uzun süre tanık olduğu en şık, en ince, hayran olunacak bir uygarlığın merkezi idi. Doğu'daki Slav ve

Asyalıların eğitimcisiydi; İstanbul okulunda her yönüyle öğretilen etkisi, Batı'ya kadar yayılmıştı. Hiç şüphesiz bu imparatorluğun zayıflıkları, hataları ve kusurları da oldu ve sonunda da Türklerin darbeleriyle 1453 yılında yıkıldı. Bununla birlikte, eğer bin yıllık tarihinin gelişimini bir grafikle göstermeye çalışırsak çizilmesi gereken; asla durmadan uçuruma doğru giden düz bir çizgi değil, aksine ara sıra yükselen ve inen bir dizi eğrilerdir. Bizans İmparatorluğu'nun tarihini anlamak, yükselişinin ve çöküşünün asıl nedenlerini incelemek istediğimizde, asla gözden kaçırmamamız gereken nokta burasıdır. **[sayfa 3]** Bu yüzden, bu çalışmaya girişmeden önce mantıklı olan, hızlı bir özetle bu bin yıllık imparatorluğun bu uzun tarihinin ve gelişiminin ayırt edici hatlarını hatırlatmanın kaçınılmaz olmasıydı.

Sayfa :4

CHAPITRE I

La formation de l'empire oriental.

De la fondation de Constantinople à la fin du IXe siècle (330-867).

I

La formation de l'empire oriental (330-565). — L'empire depuis la fondation de Constantinople jusqu'au commencement du VIe siècle (330-518). — Le jour où Constantin fonda Constantinople et en fit la seconde capitale de l'empire romain, — ce jour-là, 11 mai 330, — l'empire byzantin commença. Par sa situation géographique, au point où l'Europe se rencontre avec

Sayfa :4

l'Asie, Constantinople était le centre naturel autour duquel pouvait se grouper le monde oriental. D'autre part, par l'empreinte hellénique qui la marquait, par le caractère nouveau surtout que lui donnait le christianisme, la jeune capitale, « la nouvelle Rome », différait profondément de l'ancienne et symbolisait les aspirations nouvelles et les caractères nouveaux du monde oriental. Et par là, quoique, pendant un siècle et demi encore, l'empire romain ait subsisté, — jusque en 476 — quoique, jusqu'à la fin du VIe siècle encore, en Orient même, la tradition romaine soit demeurée vivace et puissante, pourtant,

Sayfa :5

autour de la ville de Constantin, la partie orientale de la monarchie s'aggloméra et prit en quelque sorte, conscience d'elle-même. Et aussi bien, dès le IVe siècle, sous le maintien apparent et théorique de l'unité romaine, plus d'une fois, en fait, les deux moitiés de l'empire se séparèrent, gouvernées par des empereurs différents; et lorsqu'en 395 Théodose le Grand mourut, laissant à ses deux fils Arcadius et Honorius une succession partagée en deux empires, la séparation qui, depuis longtemps, tendait à isoler l'Orient de l'Occident, se précisa et devint définitive.

Durant la longue période d'histoire qui va de 330 à 518, deux crises graves, en ébranlant l'empire, achevèrent de donner à sa partie orientale sa physionomie propre. L'une fut la crise de l'invasion barbare. On put croire d'abord que Byzance ne la supporterait pas mieux que Rome, qu'elle ne résisterait pas au choc formidable que lui portèrent, au cours du Ve siècle,

Sayfa :5

tour à tour les Wisigoths d'Alaric, les Huns d'Attila, les Ostrogoths de Théodoric. En fait, il en fut autrement. Tandis que, dans les lambeaux de l'empire d'Occident, des chefs barbares se taillaient des royaumes, tandis que le dernier empereur romain disparaissait en 476, l'invasion glissait le long des frontières de l'empire d'Orient et ne l'entamait que passagèrement : si bien que la nouvelle Rome restait debout, — comme grandie de toute la catastrophe où s'abîmait l'ancienne Rome, et par là, rejetée davantage encore vers l'Orient.

Sayfa 4

I. BÖLÜM

Doğu İmparatorluğu'nun Oluşumu

Constantinople [İstanbul]'nin Kuruluşundan IX. yüzyılın Sonuna Kadar

(330-867)

I

Doğu İmparatorluğu'nun Oluşumu **(330-565)**. – Burayı Oluşumundan **VI. yüzyılın** Başlangıcına Kadar Süren İmparatorluk **(330-518)**. – Constantin'in İstanbul'u Kurduğu ve Burayı Roma İmparatorluğu'nun İkinci Başkenti Yaptığı Gün. – O gün, 11 Mayıs 330'da Bizans İmparatorluğu başlamıştı. Coğrafik durumu bakımından Avrupa'nın Asya ile birleştiği noktada bulunan İstanbul, etrafında Doğu Dünyası'nın bir araya gelebildiği doğal bir merkezdi. Diğer taraftan Bizans'ı öne çıkaran Helen [Yunan] uygarlığının etkisi ve özellikle de Hristiyanlığın ona verdiği yeni yapısıyla genç başkent "Yeni Roma",

eski başkentten tamamen farklılaşıyordu ve Doğu Dünyası'nın yeni özelliklerini ve yeni esinlenmelerini simgeliyordu.

Ancak bir buçuk yüzyıl boyunca, 476 yılına kadar Roma İmparatorluğu'nun varlığını sürdürmesine, VI. yüzyılın sonuna kadar Doğu'nun merkezinde Roma geleneğinin etkili ve güçlü bir şekilde hüküm sürmesine rağmen, monarşinin doğu kısmı, İstanbul civarında yine de genişlemişti ve bir bakıma kendi bilincini elde etmişti. **[sayfa 5]** Ayrıca, IV. yüzyıldan itibaren Roma birliğinin görünüşte ve sözde koruması altında birçok imparator tarafından yönetilen imparatorluğun **bu iki yarısı ayrılmıştı. 395'te Büyük Theodose, iki oğlu Arcadius ve Honorius'a iki imparatorluğu bölüştürüp** miras olarak bıraktığında, uzun süredir devam eden Doğu'yu Batı'dan tecrit etmeye yönelik ayrılık ortaya çıkmıştı ve kesinleşmişti.

330 yılından 518 yılına kadar olan uzun tarihsel dönem boyunca iki ciddî kriz, imparatorluğu sarsarak Doğu bölümüne kendi görüntüsünü vererek sona erdi. Birincisi barbar istilâsı kriziydi. İlk önceleri Bizans'ın Roma'dan daha iyi direnebileceğine, V. yüzyılda sırasıyla **Alric'in Vizigotlarının,** Atilla'nın Hunlarının, Théodoric'in Ostrogotlarının Roma'ya yaptıkları akıl almaz sarsıntılara Bizans'ın direnemeyeceğini zannetmiştik. Oysaki tam tersi oldu. Batı İmparatorluğu'nun parça parça olan bölümlerinde, barbar şefleri krallıklar elde ettiği ve son Roma imparatorunun 476'da ortadan kaybolduğu esnada istilâ, Doğu İmparatorluğu'nun sınırlarına kayıyordu ve Bizans'ı sadece geçici olarak sarsıyordu. Öyle ki Yeni Roma, Eski Roma'nın yara aldığı her faciada büyümüş olarak ayakta kalmayı başarıyordu ve bundan dolayı Eski Roma, Doğu'ya doğru gittikçe daha fazla geri çekiliyordu.

Sayfa :7

Justinien rêva davantage. Représentant et vicaire de Dieu sur la terre, il se donna pour tâche d'être le champion de l'orthodoxie dans le monde et de propagerla vraie foi à travers l'univers. Mais peut-être, dans ses ambitions formidables, y eut-il plus de grandeur apparente que réelle, et Théodora peut-être, elle aussi une parvenue devenue impératrice, voyait plus juste que son impérial époux.

Sayfa 7

Justinien fazla hayal kuruyordu. Tanrının yeryüzündeki naibi ve temsilcisi olduğundan, kendisini dünyada Ortodoksluğun sözcüsü olma ve gerçek imanı tüm evrene yayma görevine adadı. Ancak belki de bu inanılmaz tutkularının içinde, gerçeğe nazaran görünüşte daha fazla bir büyüklük vardı ve bir sonradan görme olup daha sonra imparatoriçe olan **Théodora** da belki de imparator eşine göre, daha doğru görünüyordu.

Sayfa :8

II

La transformation et l'organisation de l'empire oriental. — Pourtant, jusqu'ici, malgré les tendances qui l'entraînaient vers l'Orient, l'empire byzantin apparaissait encore comme le continuateur de Rome. Le latin y restait — si étrange que ce fût — la langue officielle; la tradition romaine y était toute-puissante; l'administration conservait les titres et les cadres que lui avaient légués les Césars. Du commencement du VIIe siècle au milieu du IXe, la transformation dans le sens oriental se précipita et s'acheva.

Sayfa 8

II

Doğu İmparatorluğu'nun dönüşümü ve oluşumu. Şimdiye kadar her ne kadar eğilimler onu Doğu'ya doğru sürüklese de Bizans İmparatorluğu, hâlen daha Roma'nın devamı gibi görünüyordu. Lâtince, Doğu'da çok yabancı olmasına rağmen, resmî dil olarak kalmıştı, Roma geleneği çok ağır basıyordu, **idarî yönetim, ona sezarlardan miras kalan unvanları ve görevleri koruyordu. VII. yüzyılın başından IX. yüzyılın ortasına kadar Doğu yönündeki dönüşüm, hızlanmış ve tamamlanmıştı.**

Sayfa :12

Ainsi, au moment où s'achève cette période, il existe vraiment une nationalité byzantine, lentement formée à travers les événements; et l'empire, nettement oriental, prélude à l'apogée magnifique qui, entre la fin du IXᵉ et le milieu du XIᵉ siècle, lui vaudra cent cinquante années de splendeur, de prospérité et de gloire.

Sayfa 12

Böylece bu dönem tamamlandığı anda, tüm olaylar arasında yavaşça oluşmuş bir Bizans uyruğu gerçekten ortaya çıkmıştır. Kesinlikle Doğu kökenli olan imparatorluk, IX. yüzyılın sonundan XI. yüzyılın ortasına kadar olan dönemde, kendisine yüz elli yıllık görkem, refah ve zafer getirecek en muhteşem noktaya ulaşmaya girişir.

Sayfa :13

CHAPITRE II

De l'apogée de l'empire à sa chute (867-1453).

I

L'apogée de l'empire sous la dynastie de Macédoine (867-1081). — De 867 à 1025, l'empire bysantin a connu cent cinquante ans d'une incomparable splendeur. Pendant un siècle et demi, il a eu à sa tête une succession de souverains, qui, presque tous, ont été des hommes remarquables. Basile Ier, le fondateur de la dynastie, Nicéphore Phocas et Jean Tzimiscès, usurpateurs glorieux qui gouvernèrent sous le nom des princes légitimes, Basile II enfin, qui régna tout un demi-siècle, de 976 à 1025, n'ont point été des empereurs de Byzance tels qu'on se plait trop volontiers à les représenter. Ce sont des âmes énergiques et dures, sans scrupules souvent et sans pitié, des volontés autoritaires et fortes, plus soucieuses de se faire craindre que de se faire aimer; mais ce sont des hommes d'Etat, passionnés pour la grandeur de l'empire, des chefs de guerre illustres, dont la vie se passe dans les camps, parmi les soldats en qui ils voient et aiment la source de la puissance de la monarchie; ce sont des administrateurs habiles, d'une énergie tenace et inflexible, et que rien ne fait hésiter quand il s'agit d'assurer le bien public.

Sayfa 13

II. BÖLÜM

İmparatorluğun Doruk Noktasından Düşüşüne (867-1453)

İmparatorluğun Makedonya Hanedanlığı Yönetiminde Doruğa Çıkması (867-1081) – 867 yılından 1025'e kadar Bizans İmparatorluğu, 150 yıl boyunca eşi görülmemiş bir görkeme sahip oldu. Başına, bir buçuk yüzyıl boyunca sırayla, hemen hemen hepsi üstün nitelikli kişiler olan hükümdarlar gelmişti. **I. Basile,** hanedanlığın kurucusu, yasal prenslerin adı altında yöneten ün kazanmış zorbalar **Nicéphore Phocas ve Jean Tzimiscès** ve son olarak da 976'dan 1025'e kadar tüm bir yarım yüzyıl boyunca hüküm süren **II. Basile,** asla büyük bir arzuyla tanıtmaktan zevk alınan Bizans İmparatorları gibi değildi. Bunlar enerjik ve katı, genellikle hayâsız ve acımasız yüreklerdi, kendilerini sevdirmekten çok, kendilerinden korkutma kaygısında olan otoriter ve güçlü kişiliklerdi. Bunlar sadece imparatorluğun büyüklüğü için tutuşan devlet adamlarıdır, hayatları ordugâhta, onlarda kendilerini gördükleri askerler arasında geçen ve monarşinin gücünün kaynağını seven parlak savaş komutanlarıdır. Bunlar, sürekli ve hiç bitmeyen bir enerjiye sahip, kamu yararı söz konusu olduğunda hiçbir şeyin durduramayacağı yetenekli yöneticilerdi.

Sayfa :18

La diplomatie impériale étend partout sa souple habileté et ses intrigues savantes, d'Iconium à Venise, en Hongrie, en Allemagne, en France, en Italie comme en Syrie; dans le monde du XIIe siècle, Constantinople est un des centres principaux de la politique européenne. A l'intérieur, une grande œuvre s'accomplit de réorganisation administrative et sociale. La société byzantine du XIIe siècle apparaît merveilleusement élégante et raffinée, curieuse des choses de l'esprit, éprise des choses d'art. Et Constantinople est la capitale incomparable par sa splendeur et par sa richesse.

Sayfa 18

İmparatorluk diplomasisi, kurnaz yeteneğini ve usta entrikalarını Iconium'dan Venedik'e, dört bir yana, Macaristan'a Almanya'ya, Fransa'ya, İtalya'ya ve **hatta Suriye'ye kadar yayar. XII. yüzyıl dünyasında İstanbul, Avrupa politikasının belli başlı merkezlerinden birisiydi.** İçeride, idarî ve sosyal açıdan yeniden örgütlenme gibi büyük bir iş tamamlanmıştı. XII. yüzyılda Bizans toplumu, düşünsel şeylere meraklı, sanatsal şeylere düşkün, son derece şık ve uygarlaşmış olarak ortaya çıkarlar; ve İstanbul, eşsiz görkemi ve zenginliğiyle başkentleridir.

Sayfa :19

Encore une fois, comme au temps de Justinien, l'empire, sous Manuel Comnène, avait eu de trop vastes ambitions. La liquidation de même fut difficile et désastreuse. Tandis que les nationalités balkaniques, les Serbes, les Bulgares, se réveillaient et se reconstituaient, l'hostilité des Latins devenait chaque jour plus redoutable, et une double menace venait des prétentions de la papauté, des âpres convoitises de Venise. A l'intérieur, c'était l'anarchie. Aux Comnènes succédaient les faibles empereurs de la maison des Anges; entre leurs mains, à la fin du XIIe siècle, l'empire se décomposait. La conséquence était fatale : ce fut la quatrième croisade qui, partie pour délivrer le Saint-Sépulcre, aboutit à prendre Constantinople et, grâce à la diplomatie de Venise, avec la complicité tacite de la papauté, renversa l'empire grec et installa un comte de Flandre sur le trône des Comnènes, aux applaudissements de la chrétienté.

Sayfa :19

III

L'empire sous les Paléologues (1261-1453). — L'événement de 1204 fut, pour l'empire byzantin, le coup dont jamais plus il ne se releva. Sans doute, l'empire latin de Constantinople fut éphémère et dès 1261 les Grecs rentraient dans leur capitale. Mais une multitude d'états latins subsistaient en Orient.

Sayfa 19

İmparatorluğun, Justinien döneminde olduğu gibi, Manuel Comnène yönetiminde de bir kez daha çok geniş hayalleri vardır. Hatta bir yerin elden çıkması zor ve yıkıcıydı. Sırplar, Bulgarlar gibi Balkan ırkları yeniden doğuyor ve yeniden kuruluyorken Lâtinlerin düşmanlığı her gün daha korkunç bir hâl alıyordu. Papalığın iddiaları ve Venedik'in doymak bilmez aç gözlülükleri gibi iki ayrı tehdit vardı. **İçeride anarşi vardı. Comnène'leri, melekler yurdu [Bizans] nun zayıf imparatorları takip ediyordu, onların ellerinde imparatorluk XII. yüzyılın sonunda çözülüyordu. Sonuç dayanılmazdı. Saint-Sépulcre'yi kurtarmak için harekete geçen, İstanbul'u almayı başaran dördüncü Haçlı Seferi, Venedik diplomasisi sayesinde ve papalığın üstü kapalı iş birliğiyle Yunan İmparatorluğu'nu devirmişti ve Hristiyanlık âleminin alkışlarıyla Comène'lerin tahtına bir Flandre kontunu oturtmuştu.**

III

Paleologue'ler Yönetiminde İmparatorluk (1261-1453). – Bizans İmparatorluğu için 1204 olayı, bir daha asla yeniden görülemeyecek bir darbeydi. İstanbul Lâtin İmparatorluğu geçiciydi ve 1261 yılından itibaren Yunanlılar, başkentlerine dönüyorlardı. Ancak çok sayıda Lâtin devleti, varlığını Doğu'da sürdürüyordu.

Sayfa :22

Il est singulier et significatif de voir les hommes les plus éminents de l'époque adjurer l'empereur de prendre, au lieu du titre traditionnel et suranné de basileus des Romains, le nom nouveau et vivant de roi des Hellènes, « qui à lui seul suffira pour assurer le salut des Hellènes libres et la délivrance de leurs frères esclaves ». Illusions qui semblent vides de sens, au moment où Mahomet II est aux portes : fait remarquable pourtant que cette reprise de conscience de l'hellénisme qui ne veut pas mourir et qui prépare obscurément, au moment même de la catastrophe, un avenir meilleur.

Sayfa 22

Dönemin en seçkin insanlarının imparatordan, Romalıların eskimiş ve geleneksel adı olan Basileus'un yerine "köle erkek kardeşlerinin kurtuluşunu ve özgür Helenlerin mutluluğunu temin etmek için tek başına yeterli olacak olan" Helenlerin kralının yaşamakta olan yeni adını almasını istemelerini görmek, oldukça şaşırtıcı ve anlamlıydı. II. Mehmet, kapılara dayandığı anda, anlamdan yoksun izlenimler var gibiydi. Yok olmak istemeyen ve tam da facia döneminde daha iyi bir geleceği, karanlık bir şekilde hazırlayan Helenizm bilincinin başlaması, yine de kayda değer bir olgudur.

Sayfa :24

Sans doute, selon les temps, ces causes ont été plus ou moins agissantes. L'empire a connu des époques où le gouvernement était faible, l'armée désorganisée, l'administration relâchée et corrompue, la diplomatie imprudente et maladroite. Mais longtemps, à ces

Sayfa :24

dépressions passagères, des éléments de reconstitution se sont opposés. Et pareillement, la prospérité économique de l'empire a fini par fléchir, et la perte de l'Asie conquise par les Turcs a eu pour la puissance et l'équilibre de la monarchie des conséquences redoutables : deux grands faits qui ont préparé la décadence irrémédiable de l'empire à partir du XIIIe siècle. Mais Constantinople, jusqu'à la fin, est demeurée un admirable foyer de civilisation, comme un témoin de la grandeur passée de Byzance, et longtemps le prestige de la Ville a entretenu autour d'elle un suprême rayon de splendeur.

Sayfa 24

Bu nedenler, hiç şüphesiz dönemlere göre az ya da çok etkiliydi. İmparatorluk, hükümetin zayıf, ordunun düzensiz, yönetimin gevşek ve bozulmuş, diplomasinin ihtiyatsız ve beceriksiz olduğu dönemlere tanık olmuştu. Ancak bu geçici bunalımlar, uzun süreli olduğundan yeniden yapılanma unsurları engellenmişti. Buna paralel olarak imparatorluğun ekonomik refahı azalarak sona erer ve Asya'nın Türklerin fethiyle kaybedilmesi, korkunç sonuçlara neden olan monarşinin gücünün ve dengesinin korunması içindi. **Bu, XIII. yüzyıldan itibaren imparatorluğun çaresiz çöküşünü hazırlayan iki olaydı. Ancak İstanbul, sonuna kadar Bizans'ın görkemli geçmişinin bir tanığı ve uygarlığın muhteşem bir yurdu olarak kaldı** ve şehrin kültürünün prestiji, İstanbul'un etrafında görkemli ve yüce bir ışıkla devam etmişti.

Sayfa :29

Au milieu de toute cette pompe, l'empereur, gainé d'or, magnifique, éblouissant, apparaît sur son trône comme une icone sainte, comme un Dieu. Et aussi bien est « sacré » tout ce qui le touche, et l'art ceint d'un nimbe la tête des souverains— même d'une Théodora, même d'une Zoe — comme il fait pour les personnes divines et pour les saints.

Sayfa 29

Altınla bezenmiş, muhteşem ve göz kamaştırıcı bu şatafatın tam ortasında imparator, tıpkı kutsal bir ikon, bir tanrı gibi tahtına çıkar. Aynı zamanda onun dokunduğu her şey "kutsal"dır. Tanrısallaşmış ve kutsal kişilerde olduğu gibi sanat, hükümdarların –hatta bir Théodara'nın, bir Zoe'nin bile- başını bir haleyle çevreler.

Sayfa :30

Mais le trait le plus caractéristique de l'autorité de l'empereur est son pouvoir religieux. « Votre puissance, proclament les acclamations officielles, empereurs fidèles en Christ et élus de Dieu, procède véritablement de Dieu et non des hommes ». Solennellement sacré par le patriarche sur l'ambon de Sainte-Sophie, l'empereur, ainsi marqué par l'onction sainte d'une investiture divine, règne par la grâce de Dieu et triomphe par l'appui du Christ. Sa vie est sans cesse mêlée à celle des prêtres, et lui-même est prêtre : seul il est admis à franchir avec les clercs la barrière sacrée de l'iconostase. Aussi gouverne-t-il l'Eglise comme l'Etat. Il désigne les évêques à élire,

Sayfa :31

il leur donne l'investiture; et de même qu'il les nomme, il les dépose, quand ils ne sont pas assez dociles à sa volonté. Il fait la loi en matière religieuse comme en matière civile, il convoque les conciles, dirige leurs débats, confirme leurs canons, est l'exécuteur de leurs décisions, et les rebelles à la volonté impériale deviennent ainsi les ennemis de Dieu même.

Sayfa 30

İmparatorun otoritesinin en belirgin özelliği ise, dinî gücüdür. "Resmî makamlar, İsa'ya sadık ve Tanrı tarafından seçilmiş imparatorlar istiyor; sizin gücünüz insanlardan değil, gerçekten Tanrıdan geliyor." Ayasofya kürsüsünde patrik tarafından törenle kutsanan, tanrısal bir berat olan kutsal yağı sürerek ünlenen imparator, Tanrının lütfuyla hükümdarlık eder ve İsa'nın desteğiyle zafer kazanır. Her zaman papazlarla iç içe yaşar, ayrıca kendisi de papazdır. O, kutsal resim ve ikonlarla süslü bölmedeki duvarı, sadece papazlarla birlikte geçebilir. Bu nedenle kiliseyi, devleti yönetir gibi yönetir. [sayfa 31] Seçilecek psikoposları belirler, onlara berat verir ve benzer şekilde onların atamasını yapar. Onlar, kendi arzusuna uygun davranmadıklarında ise, onları yerlerinden atar. Sivil alanda olduğu kadar, dinî alanda da yasa koyar. Konsilleri [din bilginlerini] toplantıya çağırır, tartışmaları yönetir, onların kararlarını onaylar. Ayrıca bu kararları uygulayan da odur. İmparatorluğun iradesine karşı ayaklananlar, böylece Tanrının da düşmanı olmuş olurlar.

Sayfa :31

IV

Les limites du pouvoir impérial. — Ainsi, le pouvoir impérial à Byzance est une autorité despotique et sainte. « Notre âme, disent les acclamations officielles, n'a pas d'autre devoir que de regarder vers vous, maîtres suprêmes de l'univers. »

Sayfa 31

IV

İmparatorluk gücünün sınırları – Bir bakıma Bizans'taki imparatorluk gücü, despotik ve kutsal bir otoritedir. "Resmî merciler, ruhumuzun size, **evrenin yüce efendilerine,** bakmaktan başka bir görevi olmadığını söyler."

Sayfa :33

La plupart des empereurs des Romains, écrit Nicétas, ne tiennent pas pour suffisant de régner en maîtres absolus, d'être couverts d'or, de faire usage de ce qui appartient à l'Etat comme d'un bien propre et d'en disposer comme il leur convient et pour qui il leur plaît, de commander enfin à des hommes libres comme à des esclaves : si on ne les tient, en outre, pour des sages, semblables aux dieux par la forme et aux héros par la force, pour des êtres inspirés par Dieu comme Salomon, docteurs ès sciences divines, canons plus sûrs que les canons et, en un mot, pour

Sayfa :33

les interprètes infaillibles des choses divines et humaines, ils estiment qu'on leur fait tort. C'est pourquoi, tandis qu'ils devraient punir les ignorants et les audacieux qui introduisent des dogmes nouveaux dans l'Eglise ou bien les remettre à ceux dont c'est la fonction de connaître et de parler de Dieu, estimant qu'en cette matière même ils ne peuvent être inférieurs à personne, ils s'érigent en interprètes, en juges, en définisseurs des dogmes, et souvent ils châtient ceux qui sont en désaccord avec eux [1] ».

Sayfa 33

"Nicetas, Roma imparatorlarının birçoğunun, altınlarla çevrelenmiş, devlete ait olan şeyi sanki kendi mallarıymış gibi kullanmaya, kendi hesaplarına geldiği gibi ve hoşlarına giden ve işlerine yarayan şeylere sahip olma alışkanlığında olan, özgür insanlara kölelere olduğu gibi emretmeye, mutlak efendiler gibi hüküm sürmeye yeterince taraftar olmadıklarını yazar. Ayrıca onları, şekilleri bakımından Tanrıya, güçleri bakımından kahramanlara benzeyen bilgeler, Süleyman gibi Tanrıdan esin almış yaratıklar, ilâhiyat alanında doktor ve son bir kelimeyle tanrısal ve insanî şeylerin yanılmaz yorumcuları olarak görmezsek onlara haksızlık yapmış olduğumuzu düşünürler. Bu yüzden, kiliseye yeni dogmalar sokan gözü pek cahilleri cezalandırmak ya da bu insanları, Tanrıyı tanıma ve ondan bahsetme rolünde olan insanların saflarına katmak gerekir. Bizzat bu konuda onlar, hiç kimsenin aşağısında olamayacaklarını dikkate alarak kendilerine tercüman, yargıç, dogma belirleyicisi süsü verirler ve genellikle onlarla hemfikir olmayanları cezalandırırlar."

Sayfa :34

C'est qu'en effet ce pouvoir absolu a une faiblesse. Pas plus que dans la Rome impériale, Byzance, au moins jusqu'à la fin du ɪxᵉ siècle, n'a eu de loi de succession réglant l'avènement au trône. Théoriquement, on devient empereur soit par l'élection que font le Sénat, le peuple et l'armée, soit par un acte de volonté de l'empereur régnant qui, de son vivant, désigne et installe à côté de lui un successeur, choisi d'après la naissance ou par voie d'adoption ou d'association. En fait, c'est l'usurpation brutale qui, le plus souvent, fait l'empereur : pendant longtemps, il n'y eut pas à Byzance de famille régnante, ni de sang royal. Ce fut l'œuvre des empereurs de la famille de Macédoine « de donner à l'autorité impériale des racines plus puissantes, pour en faire sortir les magnifiques rameaux de la dynastie[1] ».

Sayfa 34

Aslında bu mutlak gücün bir zayıflığı vardır. Bizans'ın Roma İmparatorluğu dönemindeki kadar olmasa da, en azından IX. yüzyılın sonuna dek haleflerin tahta çıkışını belirleyen bir yasası yoktu. **Kuramsal olarak ya senatonun, halkın ve ordunun yaptığı seçimle ya da yönetici imparator tarafından hayattayken doğum sırasına göre ya da evlât edinme veya ortaklık oluşturma yoluyla seçip belirleyerek kendi yanına halefi olarak almasıyla imparator olunur. Sonuçta hoyrat bir zorbalıkla imparator olunur. Uzun süre boyunca Bizans'ta, ne hükümdar ailesi ne de kraliyet soyu olmuştur.** Hanedanlığın çok önemli kollarını ortaya çıkarmak için, imparatorluk otoritesini daha güçlü soylara vermek, Makedonya ailesinin imparatorlarının eseri olmuştur.[1]

1 VII. Constantin, dedesi I. Basile'nin yaşamını yazdığı kitapta bu şekilde bahsediyor.

Sayfa :35

V

La vie impériale. — Pour finir, considérons brièvement, pour bien nous rendre compte de ce qu'est un empereur byzantin, ce qu'est la vie impériale, entre le couronnement à Sainte-Sophie et les funérailles magnifiques aux Saints-Apôtres.

Le livre des Cérémonies, qu'a écrit au x° siècle l'empereur Constantin VII, nous montre une vie toute représentative et, comme on l'a dit, vraiment « pontificale », où l'empereur, au milieu des cantiques, des acclamations rythmées, des cortèges et des pompes, passe, inutile et majestueux. Chaque acte de sa vie, chaque geste est réglé par l'étiquette, et cette vie est toute pleine de cérémonies vaines, fêtes religieuses et fêtes civiles, courses, audiences, dîners. Chaque matin, une procession solennelle se déroule à travers les appartements du palais; à certains jours, ce sont des visites aux églises; à la fin de l'année et au commencement de l'année nouvelle, se sont les fêtes magnifiques du δωδεκαήμερον, etc. Et, sous cet aspect éclatant, on entrevoit quelque chose de singulièrement misérable.

Sayfa 35

İmparatorluk yaşamı. – [Bu konuyu] bitirirken Sainte-Sophie'de taç giyme töreni ve Saints-Apotres'te muhteşem cenaze törenleri arasında imparatorluk yaşamının ne olduğunu ve Bizans imparatorunu anlamak için kısaca bir göz atalım. İmparator VII. Constantin'in X. yüzyılda yazdığı "Törenler Kitabı" bize **tamamen gösterişli ve söylendiğine göre gerçekten "Papazlara Özgü" bir yaşamın olduğunu gösteriyor. Burada imparator ilâhiler, ritmik alkışlar, kortejler ve şatafatlar arasında görkemli, ama anlamsız bir şekilde**

geçer. Yaşamındaki her eylem ve her davranış, törensel davranışlarla kurallandırılmıştır ve bu yaşam, birçok boş tören dinî ve resmî bayramlar, yarışlar, görüşmeler, akşam ziyafetleriyle doludur. Her sabah gösterişli bir tören alayı, sarayın binaları arasından geçer; bazı günlerde kiliseler ziyaret edilir, yıl sonunda ve yeni yılın başında δωδεκαήμερον, muhteşem eğlenceler vb. yapılır. Bu çarpıcı görüntünün altında ise, tuhaf bir şekilde sefil bazı şeyler de göze çarpar.

Sayfa :37

CHAPITRE II

L'armée et la défense de la monarchie.

La composition de l'armée. — Les qualités de l'armée byzantine et sa place dans la société. — Les défauts de l'organisation militaire. — L'armée des frontières et la défense du territoire. — La marine.

Dans tout état du moyen âge, l'armée tient une place essentielle. Dans un état tel que l'empire byzantin, menacé sans cesse sur toutes ses frontières par des ennemis redoutables, elle joue un rôle plus considérable encore. Les institutions militaires sont, on le verra plus tard, la base de l'organisation administrative ; la défense du territoire, la sollicitude pour les soldats figurent parmi les préoccupations qui s'imposent le plus fortement à l'esprit de tout empereur. Tant que l'armée a été solide, nombreuse, dévouée à sa tâche et à son maître, la monarchie, malgré toutes les difficultés, a duré ; à mesure que la

Sayfa :37

force militaire s'est épuisée, Byzance s'est acheminée vers la ruine. Parmi les causes qui ont fait la puissance et la grandeur de l'empire, l'institution militaire prend donc place au premier rang. « L'armée, dit un empereur, est à l'Etat ce que la tête est au corps. Si l'on n'en prend grand souci, c'est le salut même de l'empire qui sera compromis. »

Sayfa 37

II. BÖLÜM

Monarşi Ordusu ve Savunma Sistemi

Ordunun Yapısı. – Bizans Ordusunun Nitelikleri ve Toplumdaki Yeri. – Askerî Teşkilâtın Yanlışları. – Sınırlardaki Ordu ve Toprakların Savunulması. – Deniz Kuvvetleri.

Orta Çağ'ın her döneminde ordu, önemli bir yer tutar. Korkunç düşmanları tarafından bütün sınırları durmadan tehdit altında olan Bizans İmparatorluğu'nun durumu gibi durumlarda ordu, çok daha önemli bir rol oynar. Askerî kurumlar, daha ileride de göreceğimiz gibi idarî örgütlenmenin temelidir. Toprakların savunulması, askerler için gösterilmesi gereken büyük özen, her imparatorluğun zihnini oldukça fazla yoran kaygılardır. Ordu güçlü, kalabalık, görevine ve komutanına sadık olduğu sürece, bütün güçlüklere rağmen **askerî güç tükeninceye ve Bizans yıkılmaya yüz tutuncaya dek** monarşi devam etmiştir. O hâlde imparatorluğun büyüklüğünü ve gücünü sağlayan nedenler arasında askerî kurum, ilk sırada yer alır. Bir imparator, "Başın gövdede bulunması gibi ordu da devlette bulunur." demiştir. Eğer ordu konusunda büyük kaygı duyulmazsa imparatorluğun selâmeti tehlikeye atılmış olacaktır.

ÉTUDE SUR LA POLITIQUE

DE

L'EMPEREUR FRÉDÉRIC II

EN ALLEMAGNE

ET SUR LES

TRANSFORMATIONS DE LA CONSTITUTION ALLEMANDE

DANS LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XIIIe SIÈCLE

PAR

GEORGES BLONDEL

Docteur en droit et docteur ès lettres.
Professeur agrégé à la Faculté de droit de Lyon

Abdul Frédéric

1805

PARIS

ALPHONSE PICARD ET FILS, ÉDITEURS

Libraires des Archives nationales et de la Société de l'Ecole des Chartes

82, RUE BONAPARTE, 82

1892

İmparator II. Frédéric'in Almanya'daki Politikası ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Alman Anayasasındaki Değişiklikler Üzerine Bir İnceleme

Georges BLONDEL
Hukuk ve Edebiyat Doktoru
Lyon Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

1892
Paris
Alphonse Picard ve Oğlu, Yayıncılar
Chartes Yüksek Okulu ve Milli Arşivler Kütüphaneleri
82, Rue Bonaparte, 82

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No	: 1805	
Yazar	: Georges Blondel	
Cild	: Bordo	
Ebadı	:	
	En	: 16 cm.
	Boy	: 25 cm.
Sayfa Adedi	: XLVI	
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.	

Sayfa :XLV

ZELLER (Jules), *Histoire d'Allemagne*. 7 vol. 1872-1891 (t. V, *Frédéric II et la chute de l'empire germanique au moyen âge*).

Sayfa XLV

ZELLER (Jules), Almanya Tarihi. 7 cilt 1872-1891 (V. cilt, II. Frédéric ve orta çağda Alman İmparatorluğunun yıkılışı).

İmparator II. Frédéric'in Almanya'daki Politikası ve 13. Yüzyılın İlk Yarısında Alman Anayasasındaki Değişiklikler Üzerine Bir İnceleme

[illegible]
Hukuk ve Edebiyat Doktoru
Lyon Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

1892
Paris
Alphonse Picard ve Oğlu, Yayıncılar
Charles Yüksek Okulu [illegible] Kütüphanesi
[illegible]

AUGUSTIN MARRAST

LA

VIE BYZANTINE

AU VIᴱ SIÈCLE

PRÉFACE ET COMMENTAIRES

PAR

ADRIEN PLANTÉ

Ancien magistrat

1899

PARIS

ERNEST THORIN ÉDITEUR.

Libraire du Collège de France, de l'Ecole Normale supérieure,
des Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome

7, RUE DE MÉDICIS, 7.

1881

AUGUSTIN MARRAST

VI. YÜZYILDA BİZANS HAYATI

GİRİŞ VE YORUMLAR
ADRIEN PLANTE TARAFINDAN YAZILMIŞTIR
Emekli Hakim

(İmza: Marrast, 1893)

PARİS
ERNEST THORIN, EDİTÖR
College de France de l'Ecole Normale superieure Kütüphanesi
ve Atina ve Roma Fransız Okulları Kütüphanesi

1881

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri	
Envanter No	: 1808
Yazar	: Augustin Marrast
Cild	: Kahverengi
Ebadı	:
	En : 16 cm.
	Boy : 24 cm.
Sayfa Adedi	: XXXV + 454
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Orhan Öztaşkın tarafından tercüme edilmiştir.

Ön Söz [Özet]

La Bruyere, "Kaliteli bir insan, hiçbir zaman, boş olmasından ötürü kullanışsız değildir" demektedir. Büyük filozofun bu sözünü, Marrast'ın eserini okurkan hatırlıyor ve bu dostumuza uyguluyoruz.

1874'de, Paris'teki Le Chevalier Yayınevi tarafından 200 sayfalık, adı iddiasız bir şekilde **"Bizans Yazı Taslakları"** olan bir kitap yayınlandı.

Yazarı – Augustin Marrast –bir seri tabloda, X. yüzyılın toplumunu yeniden yaşatmaktadır.

Bu, İmparator Nicephore ve meyhanecinin kızı İmparatoriçe Theophano'nun devridir.

Bizansçılık en yüksek derecesine ulaşmış durumdadır. Dışarıya karşı her şey pırıltılıydı, içeride ise her şey saray entrikalarının, fikirler karmaşasının, sefahatin, moral bozukluğunun ve suçun altında iki büklüm oluyordu.

Hiç okumayan biri için az bilinen bir dönem, fakat okuyan için zevkle dolu, sararmış sayfaların yayınlanmamış birçok detay içerdiği, birçok ilgi çekici sürprizi bir araya getiren eski güncelerin ve kitap formalarının gerisinde kalmayan bir dönemdir.

Bu kadar tarihî bulguları borçlu olduğumuz Alman bilginleriyle her gün temas ederekten, Marrast âdeta geçmişe kazılar yaptı.

Hz. Süleyman'ın tahtı gibi gösterişli tahtı üzerinde, Justinien, aslında, tarihte büyük bir yer tutuyordu.

Dünya'nın bütün şaheserlerinin bir araya geldiği sarayından hiç çıkmaksızın, imparatorluğuna, Belisaire'in dehasıyla fethedilmiş eyaletler kattı.

Persler geriye püskürtüldüler, Gotlar yenildiler, Vandallar yönetim altına alındılar.

Büyük prenslerin hayatında gücün gerekli şartı olarak bulunan karakter olan bu kanun yapma gereğine boyun eğerekten, imparatorluğun sayısız kanununu, adlî müşaviri Tribonien'le birlikte numa-

raladı.

Eski Roma'nın hukuk kitapları unutulmuştu, hukukî yetki alanı belgeleri, çözümlenemez bir karmaşa arasında çoğalıp gidiyordu.

Düzenli ve eksiksiz bir sistem gerekiyordu :

Girişilen eser, başarıyla sonuçlandırılmıştır.

Bu başarı, prensin zaferi için yeterli olmuştur.

Her zaman, hâkimlerin çalışmaları, mensup olmaktan gurur duydukları büyük gövdeye ışıltılı bir parlaklık katmıştır.

Edebiyatın inançları, hukukun inançlarıyla uyumsuz değildir.

Uğraşılarının en zor görevlerini, ülkenin entelektüel alanını büyütmeye yönelik çalışmaları yerine getirerek, ülkelerine hizmet etmeyi düşünmüş olan yetişmiş zekâlar, yorulmaz bilim adamları çoktur.

Prensibinin mağlup olduğu, prestijinin saldırıya maruz kaldığı, ağırbaşlılığının bilinmediği bu sınama günlerinde, Fransız hâkimlerinden oluşan çevre, zincirinden boşalan sevgilerin sükunetinden hiçbir şey kaybettirmediği çevresine bir göz atabilir. Onun saflarında hukuk ve gerçek için savaşan, hâlâ tehlikeli bir gurura sâhip isimler yanında, ortadan kaybolmuş yakınlarının eserleri de, ona bir saygı ibaresi ve üstün bir saygı ifadesi gibi kalacaktır.

Adrian PLANTE
Emekli Hakim

Pau, 10 Aralık 1880.

Sayfa :45

I

SOUVERAINE ET PARVENUE

Sur un lit bas supporté par quatre paons dont le plumage est imité avec des pierres précieuses, repose l'impératrice Théodora.

Sayfa :45

Un manteau violet semé d'abeilles d'or, ouvert aux deux côtés, laisse voir la chemise de soie blanche, brodée de perles au col et aux poignets, qui ondule autour de son corps assoupli par le bain.

L'Impératrice a la beauté grecque des filles de Chypre, ses compatriotes. Frisés en boucles, ses cheveux d'or recouvrent le front d'une tempe à l'autre, une mode contre laquelle les Pères de l'Eglise ont prêché. Ses yeux verts sont mi-clos. Sur ses joues d'un rose maladif, décolorées par des pâleurs subites, descendent des pendeloques circulaires portant d'un côté

Sayfa :46

une émeraude, et sur le revers l'image de l'Empereur avec ces mots : χαρις η θεου (la grâce de Dieu).

Sayfa 45

I

THEODORA

İMPARATOR VE YENİ ZENGİN

İmparatoriçe Theodora, tüyleri kıymetli taşlarla taklit edilmiş, dört tavus kuşu tipi ayakla desteklenmiş alçak bir yatak üzerinde dinleniyordu.

Üzerine arı petekleri işlenmiş Menekşe renkli mantonun iki yakası da açılmıştı ve banyoda yumuşamış olan vücudunu saran, ipekli beyaz, yakası ve kolları incilerle süslenmiş ipek bluz görünüyordu.

İmparatoriçe, yoldaşları olan Kıbrıs'lı kızların Yunanlı güzelliğine sahipti. Altın rengi, bukleli, kıvırcık saçları, kilise pederlerinin günah olarak ilân ettikleri gibi bir şakaktan bir şakağa kadar bütün alnını kaplıyordu. Yeşil gözleri yarı yarıya kapalıydı. Hastalıklı bir pembeye sahip olan, ani solgunluklarla rengi atmış yanakları üzerinde yuvarlak sarkıtlardan aşağıya inen, bir tarafında bir zümrüt, diğer tarafında « Allah'ın İyiliği » yazan halkalar sarkıyordu.

HISTOIRE DIPLOMATIQUE

DE

H.74

L'EUROPE

DEPUIS L'OUVERTURE DU CONGRÈS DE VIENNE

JUSQU'A LA CLOTURE DU CONGRÈS DE BERLIN (1814-1878)

PAR

A. DEBIDOUR

Ancien doyen de la Faculté des lettres de Nancy
Inspecteur général de l'Instruction publique

* عبد المجيد
بن عبد العزيز خان

* Abdülmecid bin Abdülaziz Hân

TOME PREMIER

LA SAINTE-ALLIANCE

1894

1824

PARIS

ANCIENNE LIBRAIRIE GERMER BAILLIÈRE ET Cie

FELIX ALCAN, ÉDITEUR

108, BOULEVARD SAINT-GERMAIN, 108

1891

AVRUPA'NIN DİPLOMATİK TARİHİ

VİYANA KONGRESİ'NİN AÇILIŞINDAN BERLİN KONGRESİ'NİN KAPANIŞINA KADAR

Yazar
Eski Mancy Edebiyat Fakültesi Dekanı
Millî Eğitim Baş Müfettişi
A. DEBIDOUR

İLK CİLT

KUTSAL İTTİFAK

PARİS
Eski Kitap Evi Germer Baillière ve Ortakları
Yayıncı: Felix Alcan
108, BOULEVARD SAINT-GERMAIN, 108

Yayın Yılı: 1891

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No	: 1824
Yazar	: A. Debidour
Cild	: Kahve
Ebadı	: En : 14 cm. Boy : 22 cm.
Sayfa Adedi	: XII + 460
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.

Ön Söz [Özet]

Bu eserin başlığının açıklanması gerekmektedir. Doğrusunu söylemek gerekirse yazar, başka bir başlığı da pek kabul edemezdi. Yazar, eğer okuyuculara ele aldığı konuyu açıkça anlatamazsa çok fazla eleştiriye maruz kalacaktır.

Eğer diplomasi, Klüber'in tanımındaki gibi devletler arası kamu işlerini iyi yürütebilme sanatıysa o zaman hükümetler arasında devam eden düzenli ilişkilerde, görüşmelerde ve antlaşmalarda, üzerinde anlaşma sağlamak niyetinde oldukları tüm sorunlarda istinasız ve eksiksiz olarak diploması uygulanabilir. Böyle düşünüldüğünde, diplomasi tarihinin tamamlanmış olması için, adım adım izlenmesi gerekli uluslar arası hukukla ve aynı zamanda hem fazla hem karışık hem de çok çeşitli gelişmelerle bağlantı kurulması gerekir. Avrupa'ya ve XIX. yüzyıla ilişkin böyle bir çalışma, çok uzun bir ömür ister ve 2 ciltlik bir kitap kuşkusuz buna yetmeyecektir.

Diplomatların görevi, sadece savaşı hazırlayan, önleyen ya da sona erdiren özel antlaşmaları imzalamayla sınırlı değildir. [Onlar] devletler arasında çok büyük önemi olan ekonomik ilişkileri düzenlemek için, örneğin ticaretle, gümrükle, demir yollarıyla, haberleşmeyle, para değerleriyle, edebî, sanatsal ya da endüstriyel özelliklerle ile ilgili sözleşmeleri saptamak için atanmışlardır. Suçluların iade edilmesi gibi hassas sorunları çözmek de onların görevidir. Köle ticaretinin ortadan kaldırılması için etkili önlemler arayarak köleliği sona erdirmeye çalışırlar. Savaş hukuku, her zaman anlaşmazlıkların ve tartışmalarının ana konusudur. İş gücünü düzenlemek, yaralıların ve mahkûmların tedavisi, değiş tokuşları ya da özgürlükler, tarafsızların hakları, casusluk, vurgunculuk, çete savaşları, ablukanın ve ambargonun yasal şartları, sonuç olarak yakın ya da uzak ülkeler arası anlaşmazlık konusu olan her türlü konuyla ilgili anlaşmaya çalışırlar.

Bu eseri yazarken sadece kabine ilişkilerinde, Viyana Kongresi'nden Berlin Kongresi'ne kadar dünyanın bu bölümünde, politik dengenin kurulması sağlamlaşması ya da yıkılmasını etkileyebilecek şeyleri araştırdım. Yakından ya da uzaktan bu sorunla ilgili olmayan konuları bir kenara bıraktım. Bu tarih, sadece diplomasinin 1814'ten 1878 yılına kadar yaptıklarıyla değil, bu dönem boyunca Avrupa'daki barışı canlandırmada, kuvvetlendirme ya da tehlikeye düşürmede etkisinin ne olduğunu anlatmak için başlatılmıştır.

Avrupa dengesi olarak adlandırılan şey, Ural Dağları'ndan Atlantik'e ve kutuplardan Akdeniz'e kadar var olan antlaşmalara, koydukları çevre sınırlarına ve onayladıkları, politikalara saygı garanti eden maddî ve manevî bir dengedir. Bütün güçler, karşılıklı saygı çerçevesinde tutarlı olmalıydı ve aralarından hiçbiri diğerlerine hâkimiyet ya da egemenlik otoritesini zorla kabul ettiremezdi. Büyük bir kısmı zapt edilmiş ya da fethedilmiş olan Avrupa, tamamıyla Fransız İmparatorluğu'nun hâkimiyeti ile tehdit ediliyordu. Napolyon yenildikten sonra, bir kişinin diktatörlüğü yerine, birçok kişinin yönettiği ve genel barışı birlikte sağlamayı üstlenen bir çeşit siyasî oligarşi oluşmuştur.

Önce İngiltere, Prusya, ve Rusya'dan oluşan 4 büyük güç birleşti. Fransa, kısa bir süre sonra kabul edilen bu birliği reddetti. 1815'te İtalya Krallığı bu birliğe katıldı.

Bahsedilen hükûmetler, her zaman mükemmel bir uyum içinde olmamış, aralarında zaman zaman çok şiddetli tartışmalar gerçekleşmiştir. Ama hiçbiri, diğerlerinin kendisini ortadan kaldırabileceği şekilde kuvvet kaybetmemiştir. Yüzyılın büyük bir bölümünde büyük güçler, genel ya da özel işlere bağımsızca karar vermişlerdir.

1814'ten günümüze kadar Avrupa politikasını açıklamak isteyenler, hiçbir üyesini gözden kaçırmadan söz konusu direktuvardaki entrikaları adım adım izlemelidir. Bitirdiğim çalışmada ben bu konu-

da çaba gösterdim.

Küçük devletlere gelince, çözümünün tüm Avrupa için önem taşıyacağı krizlerde ya da görüşmelerde üstlenmiş oldukları rolleri ortaya koydum. Bu eserin önemi, Viyana Kongresi'yle 1815'te ortaya çıkan değişikliklere ve baskınlara maruz kalmış ya da kalma eğilimi gösteren politik yapıya dayanmasıdır. O dönemde uluslar, özgür kuruluşlar bağımsızlıklarıyla birlikte doğal sınırlarını istiyorlardı. Napolyon'u alt edenler tarafından hiçbir dilekleri yerine getirilmedi. Demokrasi suçlandı. Onunla mücadele etmek ve önlemek için hükümdarlar bir çeşit ortak birlik oluşturdular. Genel barışın korunması konusunda manevî dengenin oluşturulması gerekiyordu. Maddî dengeye gelince, sadece kendi çıkarlarını, kendi zevklerini ön plânda tutarak ve halklarının isteklerini hiç hesaba katmayarak keyfî bir toprak paylaşımı üzerine bu dengeyi kurdular, ilk başta tam yetkili olan birkaç sene sonunda Devrim (Révolution) tarafından eleştirilen, özellikle 1830'dan itibaren başarısızlığa uğrayan, ama sonrasında 1848'deki genel sarsıntıya kadar Avrupa'ya egemen olan Kutsal İttifak'ın politikasına benzer tarzda bir politika uyguladılar. 1848, bu eserin ikinci bölümünü başlatan tarihtir. 1815'te Avrupa'ya zorla kabul ettirilen rejime karşı, muzaffer bir başkaldırıyla özgürlüğün yavaş yavaş yayılışını, ulusların kendini göstermesini ve yeniden oluştuğunu gördüğümüz yeni bir çağ başlamaktadır. Bazen kendisinden yararlanmaya niyeti olan düşmanlarından da yardım gören devrim, 24 şubattan itibaren yarıda kalmış işine yeniden başladı. Kuşkusuz eski politika, mücadelelerden vazgeçmemişti. Belki de uzun zaman mücadelesini sürdürmeye de devam edecektir. Ama yeni hukuk, çok fazla başarı getirmişti.

Görünürde çok dramatik ve çok ilginç olan bu tarihi dile getirirken kesin, açık samimî ve dürüst olmaya çalıştım.

XIX. yüzyılda diplomatik dünyayı kaygılandıran Avrupa sorunla-

rından her birini incelemek en basit yöntem gibi gözükmektedir. Belki en basit yöntem buydu, fakat düşününce bu yöntemin ne en iyisi ne de en doğrusu olduğunu söyleyebiliriz. Birbirlerine en güçlü bazen de en etkili nüfuzu uygulamış olan Rusya, Türkiye, Almanya, Avusturya, İtalya, Fransa gibi devletleri kendi tarihleri içinde daha açık bir şekilde görebilmek için soyutlamak, gerçekte birbirleriyle birçok yerde kesişen, birbirine karışan politikalarını tamamen farklı olarak anlatmak, bana göre olayları ne iyi anlamaya ne de iyi bir şekilde yargılamaya olanak sağlayan bir yöntemdir.

Tarih bir açımlama değildir, yeniden canlandırmadır. Bu eserde tarih sırasına dikkat ederek önce kendime açıkladığım, daha sonra okuyucuya açıkça sunduğum bu genel politikayı izledim. Özenle temel ve asıl unsurları araştırdım ve onları bir seri sentezle bir araya getirdim.

Bu eserde büyük güçleri açıkça bulabileceksiniz. Hiçbiri okuyucunun gözünden kaçmayacaktır. Tüm devletler için, dış siyasetle iç siyaset arasında çok dar ve sürekli bir ilişki vardır.

Temmuz morarşisinde Fransız diplomasisi, 1852 rejimi ile ne aynı kurallara ne de aynı eğilimlere sahip olabilirdi. İngiltere, Avrupa karşısında Whig'lerin döneminde ya da Peel gibi Gladstone'nin döneminde Disaélininki gibi aynı davranışa sahip değildi. Büyük güçlerin birliğinde Bismarck'ın Prusyası, Hardenberg gibi davranamazdı, Andrassy'nin düalizmi, Metternich'in eski Avusturyasıyla aynı programa ve amaçlara sahip değildi. Küçük ya da büyük bir devlette meydana gelen kaygı, sarsıntı ve değişiklikler, o devletin dış politikasını etkiler işte bu nedenle, bu tarihte yeri olan güçlerin diplomatik yön değiştirmeleri devletlerin kendi iç şartlarındaki değişikliklere bağlamak zorunda kaldım.

Avrupa'da 1815'te benimsetilen rejimin ve düzenlemenin doğal olmadığı kanısındayım. Aşırılığına, hatalarına, kısmî ve geçici hesap

yanlışlığına rağmen ihtilâl, Avrupa'ya daha sonra da tüm dünyaya yararlı olabilirdi.

Bu eserde ne bir halkın ne de bir partinin haklarını savunmak istedim. Sadece herkese haklarını göstermek istedim. Konum hakkında bulabildiğim yazışmaları, hatıraları resmî belgeleri toplayıp inceledim. Tarihe uygun olarak dürüst ve ölçülü bir şekilde olayları olduğu kadar insanları da yargılayabilmek, iyi bir şekilde bilgi edinebilmek için elimden geleni yaptım.

Bu kitabın yetersiz, eksik olduğunun bilincindeyim. Bu kitap, sadece hayatımın geri kalanını adama arzusunda olduğum daha zengin bir eserin taslağıdır. Bu kitap özenle ve iyi niyetle yazılmıştır.

OUVRAGES DU MÊME AUTEUR

La Fronde angevine, *tableau de la vie municipale au XVIIe siècle.* (Ouvrage couronné par l'Académie française.) 1 vol. in-8. Paris, Thorin, 1877.

De Theodora, *Justiniani Augusti uxore.* 1 vol. in-8. Paris, Thorin, 1877.

Précis de l'histoire de l'Anjou, jusqu'à la Révolution de 1789. 1 vol. in-12. Paris, Delagrave, 1878.

Le général Bigarré, *aide de camp de Joseph Bonaparte, d'après ses Mémoires inédits.* 1 vol. in-8. Paris, Berger-Levrault. 1880.

Histoire de Du Guesclin. 1 vol. in-12. Paris, Hachette, 1880.

L'impératrice Théodora. 1 vol. in-12. Paris, Dentu, 1885.

Études critiques sur la Révolution, l'Empire et la période contemporaine. 1 vol. in-12. Paris, Charpentier, 1886.

Les Chroniqueurs français au moyen âge, *étude historique et critique.* 2 vol. in-8. Paris, Lecène et Oudin, 1888-1890.

EN COURS DE PUBLICATION :

Le général Fabvier, *sa vie et ses écrits* (1782-1855).

Aynı Yazarın Eserleri

Angevine (Fransa'daki Anjou bölgesindekiler) İsyanı, XVII. yüzyılda Belediye Hayatı Tablosu (Fransız Akademisi tarafından ödül almış eser) 1. cilt in-8 Paris, Thorin, 1877.

Theodora Hakkında, Justiniani Augusti uxore. 1 cilt. in-8 Paris, Thorin, 1877.

Anjou'nun Tarihinin Özeti, 1789 ihtilâline kadar, 1. cilt, in-12. Paris, Delagrave, 1878.

General Bigarré, Joseph Bonaparte'ın Ordugâh Desteği, yayınlanmamış anılarından yararlanılarak, 1. cilt. in-8. Paris, Berger-Levrault. 1880.

Du Guesclin Tarihi, 1. cilt. in-12. Paris, Dentu, 1885.

Devrim Hakkında Eleştirel İnceleme, İmparatorluk ve Çağdaş Dönem. 1. cilt. in-12.Paris, Charpentier, 1886.

Orta Çağ'daki Fransız Tarihsel Olay Yazarları, Tarihsel ve Eleştirel İnceleme. 2. cilt. in-8. Paris, Lecène ve Oudin, 1888-1890.

Basım Aşamasındaki Eserleri:

General Fabvier, Hayatı ve Yazdıkları (1782-1855)

Sayfa :1

HISTOIRE DIPLOMATIQUE

DE

L'EUROPE

INTRODUCTION[1]

I. La politique anti-napoléonienne. — II. La coalition de 1813. — III. Le congrès de Châtillon. — IV. Les Alliés, Napoléon et le comte d'Artois. — V. Louis XVIII et le traité du 30 mai. — VI. Préliminaires du congrès de Vienne.

(1812-1814)

I

L'Europe n'a jamais eu, elle ne retrouvera peut-être jamais, pour se donner une organisation politique de nature à assurer son

1. Sources : Angeberg (comte d'), *le Congrès de Vienne et les Traités de 1815*; — Beugnot, *Mémoires*; — Castlereagh (lord Londonderry), *Correspondence of Robert, second marquis of Londonderry*; — Cornewal Lewis, *Histoire gouvernementale de l'Angleterre de 1770 à 1830*; —

Sayfa :2

repos, une occasion semblable à celle que lui fournit en 1814 la chute de l'empire napoléonien. La carte de cette partie du monde fut alors entièrement à refaire.

Sayfa 1

AVRUPA'NIN DİPLOMATİK TARİHİ

Giriş[1]

I. Napolyon Karşıtı Politika – II. 1813 Koalisyonu III. Châtillon Kongresi – IV. Müttefikler, Napolyon ve Artois Kontu – V. XVIII. Louis ve 30 Mayıs Antlaşması-VI. Viyana Kongresi'nin Hazırlıkları (1812-1814) Avrupa, huzurunu temin edecek siyasî nitelikli bir örgüt oluşturmak için, **[sayfa 2] hiçbir zaman 1814'te Napolyon İmparatorluğu'nun yıkılışının ona verdiğine benzer bir fırsata sahip olmamıştır, belki de hiçbir zaman sahip olamayacaktır. Dünyanın bu bölümünün haritasının tamamen yeniden yapılması gerekliydi.**

---

1 Kaynaklar: Angeberg (kont), Viyana Kongresi ve 1815 antlaşmaları; - Beugnot, Hatıralar; - Castlereagh (Lord Londonderry), Correspondence of Robert, second marquis, of Londonderry; – Cornewal Lewis, İngiltere'nin Hükûmet Tarihi 1770'den 1830'a kadar.

Sayfa :2

1. Frédéric de Gentz, secrétaire du congrès et âme damnée de Metternich, s'exprime en ces termes dans un rapport du 12 février 1815 : « Ceux qui, à l'époque de la réunion du congrès de Vienne, avaient bien saisi la nature et les objets du congrès, ne pouvaient guère se méprendre sur sa marche, quelle que fût leur opinion sur ses résultats. Les grandes phrases de *reconstruction de l'ordre social*, de *régénération du système politique de l'Europe*, de *paix durable fondée sur une juste répartition des forces*, etc., etc., etc., se débitaient pour tranquilliser les peuples et pour donner à cette réunion solennelle un air de dignité et de grandeur; mais le véritable but du congrès *était le partage entre les vainqueurs des dépouilles du vaincu.* » (Metternich, *Mémoires*, t. II, p. 474.)

Sayfa 2

1. Kongre sekreteri ve Matternich'e çok bağlı bir kişi olan Frédéric de Gentz, 12 Şubat 1815 tarihli bir raporda şunları ifade etmekte-

dir. "Viyana Kongresi yapıldığı zaman, kongrenin konusunu ve niteliğini iyi anlayanlar, kongrenin sonuçları hakkında düşünceleri ne olursa olsun işleyişi konusunda yanılgıya düşemeyeceklerdir. Toplum düzeninin yeniden kurulması, siyasî sistemin yeniden oluşturulması, güçlerin doğru dağılmasına dayalı sürekli barış, cümleleri halkı sakinleştirmek ve bu gösterişli toplantıya bir büyüklük, saygınlık havası vermek için söyleniyordu; ama kongrenin gerçek amacı yenilenlerin ganimetlerinin, kazananlar arasında paylaşımıydı." **(Metternich, Hatıralar, cilt II, s. 474)**

Sayfa :12

V

Quelques jours après, Louis XVIII remettait le pied sur le sol français Dès les premiers pas, il lui fallut se heurter aux exigences de ses alliés. Le czar Alexandre, qui était alors fort épris d'idées libérales et qui tenait à prouver que, s'il avait amoindri la France, il n'était pas du moins venu pour l'asservir, l'obligea de promettre et, peu après, de donner à ses sujets une charte constitutionnelle. Cette fantaisie ne plut point à tous les coalisés, et en particulier à l'empereur d'Autriche, non plus qu'à son ministre Metternich [1]. Mais Alexandre était alors tout-puissant; il fallait s'incliner devant lui. Le roi de France trouva du reste une compensation dans le bon vouloir dont l'empereur de Russie fit preuve à l'égard de notre pays quand il s'agit de conclure le traité de paix. L'autocrate, qui avait toujours fort à cœur, on le verra plus loin, la politique traditionnelle de ses prédécesseurs à l'égard de l'empire ottoman, songeait dès ce moment que la France pourrait plus tard être pour lui une auxiliaire précieuse et neutraliser l'opposition certaine de l'Angleterre à ses projets. Aussi, sans demander que les conditions qui nous étaient faites fussent essentiellement modifiées, s'efforça-t-il d'en obtenir l'adoucissement. Les Alliés, disait-il, pouvaient et

Sayfa :12

devaient concéder plus à Louis XVIII qu'à Napoléon, parce que les Bourbons, rétablis sur le trône, offraient à l'Europe de réelles garanties d'ordre et de repos; il était de l'intérêt de tout le monde qu'ils fussent assez forts pour n'avoir pas à craindre de nouvelles révolutions et que l'étranger ne les humiliât pas au point de les rendre à jamais impopulaires.

1. « Votre Majesté, dit-il à Louis XVIII, croit fonder la monarchie; c'est la révolution qu'elle reprend en sous-œuvre. »

Sayfa 12

Birkaç gün sonra XVIII. Louis, tekrar Fransız topraklarına ayak bastı. İlk adımından itibaren, müttefiklerinin istekleriyle karşılaşmak zorunda kaldı. O sırada liberal fikirlere çok düşkün olan ve Fransa'yı küçültmüş olsa da orayı denetim altına almak için gelmediğini ispat etmek isteyen Çar Alexandre, onu söz vermeye ve kısa bir süre sonra da halkına meşrutî bir anayasa vermeye zorladı. Bu davranış güç birlikçilerinin, özellikle ne Avusturya imparatorunun ne de bakanı Matternich'in1 hoşuna gitti. Ama o zaman Alexandre, mutlak güçtü; onun önünde eğilmek gerekiyordu. Bununla birlikte, Fransa kralı, Rusya kralının ülkemizle ilgili barış antlaşmasının imzalanması konusunda, iyi niyetli bir karşılık buldu. **Kalbinde seleflerinin Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili geleneksel politikası olan –ki bunu daha sonra görceğiz- diktatör, bu andan itibaren Fransa'nın daha sonra kendisi için çok değerli bir yardımcı olacağını ve projelerinde İngiltere'nin kesin muhalefetini etkisiz hâle getireceğini düşlüyordu. Bir de bize uygulanan şartların tam olarak değiştirilmesini istemeden şartların yumuşatılmasını elde etmeye çalışmıştı.**

Müttefikler, XVIII. Louis'e, Napolyon'dan daha fazla (şey) verebileceklerini ve vermeleri gerektiğini söylüyorlardı, çünkü hükümdarlığı yeniden düzenleyen Bourbonlar, Avrupa'ya gerçek düzen ve re-

fah garantisi sunuyordu, yeni ihtilâllerden endişe duyulmasını gerektirmeyecek kadar kuvvetli olmaları ve yabancıların onları asla popüler olmayan bir hâle getirecek derecede aşağılamamaları bütün herkesin yararınaydı.

1 Louis XVIII'e Majesteniz monarşiyi kurduğunu zannediyor, temelinden ele aldığı şey ihtilâldir, demişti.

Sayfa :18

L'Angleterre songeait avant tout à consolider, à étendre sa prépondérance maritime et commerciale. Ses récentes conquêtes avaient doublé son empire colonial [1]. Mais ses établissements propres ne suffisaient plus comme débouchés à son industrie. Si certains États [2] conservaient encore de vastes possessions au delà des mers, c'étaient là pour elle des marchés qu'elle prétendait accaparer : de là les traités onéreux qu'elle avait dictés ou qu'elle prétendait imposer au Portugal, à l'Espagne; de là sa connivence sournoise avec les colonies de ces deux royaumes, qui étaient les unes en pleine révolte, les autres sur le point de sẻ soulever et dont l'émancipation devait être pour elle si profitable [3]. Ayant pour son compte aboli la traite des nègres en 1807, elle souhaitait, un peu par philanthropie et beaucoup par égoïsme, que cette réforme fût généralisée, pour préserver certains de ses établissements d'une concurrence redoutable. Aussi allait-elle soutenir avec ténacité, à Vienne comme à Paris, une cause dont le succès devait être pour elle aussi lucratif que glorieux. Mais à ses yeux le moyen le plus sûr de conserver dans le monde la grande situation qu'elle s'était faite, c'était de contenir et de neutraliser l'opposition de la France

Sayfa :19

et de la Russie. La première de ces deux puissances, par sa marine et par son commerce, lui portait forcément ombrage; la seconde, par ses vues constantes sur Constantinople, menaçait de la supplanter en Orient. Pour tenir en respect à la fois l'une et l'autre, voici, en peu de mots, ce que souhaitait le gouvernement britannique. Le royaume des Pays-Bas, créé tout exprès pour resserrer et appauvrir la France[1], serait étendu au delà de la Meuse, jusqu'au Rhin, et plus loin même, s'il était possible. Le mariage, alors projeté, de l'héritier présomptif de cet État avec la fille unique du prince-régent [2], renforcerait encore les liens déjà très étroits qui l'unissaient à la Grande-Bretagne. Les Pays-Bas se relieraient, d'autre part, en Allemagne, au Hanovre [3], possession patrimoniale des rois d'Angleterre, qui allait être aussi érigé en royaume et recevoir de notables accroissements. Quant à la Prusse, en compensation des territoires rhénans, qu'elle désirait et dont on ne lui donnerait qu'une faible partie, on lui abandonnerait tout le royaume de Saxe, qu'elle convoitait plus que toute chose et dont le souverain, prisonnier depuis Leipzig, serait dépossédé pour être resté trop longtemps fidèle à Napoléon. En retour de cet énorme cadeau, l'Angleterre n'exigerait de la cour de Berlin aucun sacrifice, bien au contraire. La Prusse reprendrait même toutes les parties de l'ancienne Pologne qu'elle s'était jadis adjugées; car s'il fallait à l'ouest resserrer la France, il ne fallait pas moins à l'est contenir la Russie, dont l'empereur s'était mis en tête de reconstituer, à son profit exclusif, le royaume de Pologne. Pour la même raison, l'Autriche recouvrerait tout ce qu'elle avait elle-même usurpé à d'autres époques de ce malheureux pays. L'empire russe serait donc tenu en respect derrière la Vistule. L'Allemagne serait, non pas unifiée, ce qui la rendrait trop redoutable, mais placée sous la direction collective de l'Autriche et de la Prusse, de telle sorte qu'une étroite solidarité s'établît entre ces deux puissances. Enfin l'Autriche exercerait en Italie une influence assez forte, sinon pour

Sayfa :20

y dominer sans partage (l'Angleterre ne le voulait point), du moins pour y contre-balancer le crédit de la France. Ainsi toute l'Europe centrale, réunie en un faisceau, eût maintenu par sa cohésion et sa force de résistance l'équilibre rêvé par le ministère britannique.

De toutes les grandes puissances, l'Autriche était celle dont les intérêts avaient le plus de rapport avec ceux de l'Angleterre. Comme la cour de Londres, celle de Vienne avait à cœur de ne se laisser déborder ni par la France ni par la Russie. Au premier de ces deux États elle songeait à opposer tout d'abord les Pays-Bas, plus l'Allemagne, organisée en confédération et dont divers princes, dotés des territoires rhénans, seraient particulièrement intéressés à nous surveiller.

Sayfa 18

İngiltere, her şeyden önce denizcilik ve ticarî üstünlüğünü sağlamlaştırmayı ve büyütmeyi düşlüyordu. Son fetihleri, sömürge imparatorluğunu iki katına çıkarmıştı. Ama kendi kurumları, sanayisine iş alanı olarak artık yetmiyordu. Bazı devletlerin hâlâ deniz aşırı yerlerde büyük malları elinde tuttuğu yerler, onun tekelinde bulundurmayı istediği pazarlardı; bu yüzden ağır antlaşmalar yazdırmış ya da Portekiz'e, İspanya'ya zorla kabul ettirmek istemişti; bu yüzden bazılarının tam olarak isyanlarda olan bazılarının ise başkaldırmak üzere olduğu ve özgürlüğüne kavuşmalarının onun için çok yararlı olabileceği bu iki krallığın kolonileriyle sinsi ve bir gizli antlaşma yapmıştı. **Kendi çıkarı için, zenci ticaretini yürürlükten kaldırarak çıkar gütmeden ve bazı kurumlarını korkunç rekabetten korumak için egoist bir şekilde bu reformun genelleşmesini arzuluyordu.** Paris'te olduğu gibi, Viyana'da da başarısının onun için görkemli olduğu kadar kârlı da olacağı bir durumu sebatla destekleyecekti.

[sayfa 19] Ama onun gözünde dünyada yapmış olduğu büyük işi korumanın en emin yolu, Fransa ve Rusya muhalefetine egemen olmak ve etkisiz hâle getirmekti. Bu iki güçten birincisi, denizciliğiyle ve ticaretiyle ona zorla gölge düşürüyordu; ikincisi ise İstanbul'a sürekli göz koyarak onu Doğu'ya doğru atmakla tehdit ediyordu. İngiliz Hükûmeti'nin her ikisini de susturmak için, ne arzuladığını birkaç kelimeyle söyleyebiliriz.

Fransa'yı gözetim altında tutmak ve fakirleştirmek için kasten kurulmuş Hollanda Krallığı, Rhin'e kadar Meuse'nin ötesine uzanmış olacaktı, eğer mümkün olabilseydi belki de daha ilerisine. Bu devletin veliahtı olan naip prensinin tek kızı ile o sırada tasarlanan evlilik, onu İngiltere'ye bağlayacak ve çok kısıtlı olan ilişkileri daha da kuvvetlendirecekti. Hollanda, diğer yandan Almanya'ya ve Honover'e bağlanacaktı, İngiltere krallarının mal varlıklarına krallık payesi verilecek ve büyük bir artış elde edilecekti.

Prusya'ya gelince, arzu ettiği ve ona sadece küçük bir kısmının verileceği Rhin topraklarına karşılık, ele geçirmek için her şeyden çok can attığı, Leipzig'den beri tutuklu bulunan Saxe hükümdarının, Napolyon'a uzun süre sadık kalması için yoksun bırakılacağı bu topraklar, ona verilecekti. Bu olağanüstü hediyeden sonra, İngiltere, hiçbir sıkıntıya katlanmadan Berlin Sarayı'nı isteyecekti. Prusya, eski Polonya'nın daha önce zapt etmiş olduğu bütün toprakları geri alacaktı; çünkü doğuda Fransa'yı denetim altına almak gerekirse batıda imparatorunun sadece kendi çıkarına uygun olarak Polonya Krallığı'nı yeniden oluşturmayı kafasına koymuş olan Rusya'ya egemen olmak gerekiyordu. Aynı nedenden Avusturya, bu zavallı ülkeden diğer dönemlerde zorla elde ettiği yerleri bile tekrar geri olacaktı. Rusya İmparatorluğu, Vistule'nin gerisinde silâh zoruyla tutulacaktı. Almanya, iki kuvvetin arasında dar bir dayanışma kurulacak biçimde, ki bu onu korkunç bir duruma düşürebilirdi, bağımlı olmadan Avusturya ve Prusya'nın or-

tak yönetimine yerleşmiş olacaktı. **[sayfa 20]** Son olarak Avusturya, İtalya'ya paylaşmadan hakim olmak için değilse bile (İngiltere bunu hiç istemiyordu), en azından Fransa'nın kredisini karşılamak için, oldukça güçlü bir nüfuz uygulayacaktı.

Böylelikle bir tek çatıda toplanmış merkez Avrupa, İngiltere Hükümeti'nin düşlediği dengeyi bağlantısıyla ve direnç gücüyle sürdürmüş oluyordu.

Bütün bu büyük güçler arasında Avusturya, çıkarları İngiltere ile en çok kesişen ülkeydi. Londra Sarayı gibi Viyana Sarayı da ne Fransa ne de Rusya tarafından kendini dışlatma niyetinde değildi. Avusturya, bu iki devletten birincisine, yani Fransa'ya, ilk önce Hollanda'yı, sonra Rhénan topraklarına sahip çeşitli prenslerinin özellikle bizi gözetlemekle ilgileneceği ve konfederasyon olarak örgütlenmiş Almanya'yı karşısına çıkarmayı düşünüyordu.

Sayfa :22

Quant à la cour de Vienne, il espérait la dominer par cette alliée d'abord, par le royaume de Pologne ensuite, peut-être aussi par la France, qu'il lui opposerait au besoin en Italie. N'ayant plus rien à craindre vers la mer Baltique depuis qu'il avait conquis la Finlande, touchant au Danube depuis le traité de Bucharest ², à l'Arménie depuis le traité de Gulistan ³, il songeait qu'il pourrait bientôt, en dépit de l'Angleterre, tourner toutes ses forces vers l'Orient. La ruine de l'empire ottoman était son vœu secret. Mais il ne pouvait le dissimuler si bien que le cabinet de Saint-James ne l'eût depuis longtemps deviné.

Sayfa 22

Viyana Sarayı'na gelince, öncelikle bu müttefikiyle daha sonra ona ihtiyaca göre İtalya'da karşı çıkacak Polonya Krallığı'yla, belki de Fransa'yla Viyana Sarayı'na hükmetmeyi ümit ediyordu. Finlandiya'yı istilâ ettiğinden beri **Baltık Denizi'ne doğru bir kaygısı olmadığından, Bükreş Antlaşması'ndan beri Danube'ye, Gülistan antlaşmasından beri Ermenilere yakın olduğundan, İngiltere'ye rağmen yakında bütün kuvvetlerini Doğu'ya çevirmeyi düşlüyordu. Osmanlı İmparatorluğu yıkıntısı, onun gizli dileğiydi. Ama bunu belli ediyordu, bu nedenle Saint James Kabinesi bunu uzun zamandan beri tahmin ediyordu.**

Sayfa :24

Elle demandait elle-même le rôle de sentinelle avancée dans les provinces du Rhin, revendiquant l'honneur de monter la garde non seulement à Cologne, mais à Mayence et à Luxembourg. Elle exigeait d'autre part qu'on lui donnât la Saxe, dont le souverain, disait-elle, n'était qu'un traître et ne méritait aucun égard.

Sayfa 24

Sadece Cologne'de değil Mayence'de ve Luxemburg'da da karakollar kurma şerefini isteyerek, Ren'in taşralarının iç kesimlerinde nöbet rolünü bizzat talep ediyordu. Diğer yandan Saxe'yi ona vermelerini istiyordu, hükümdarının sadece bir hain olduğunu ve hiçbir saygıyı hak etmediğini söylüyordu.

Sayfa :24 II

Il s'en fallait de beaucoup, on le voit, qu'à l'ouverture du congrès les quatre puissances alliées fussent d'accord sur la reconsti-

Sayfa :24

tution de l'Europe. Une seule idée semblait leur être commune, c'est qu'ils étaient les plus forts, que l'Europe était entre leurs mains et que nul ne pouvait les empêcher d'en disposer à leur gré.

Sayfa 24

Kongrenin açılışında, görülüyordu ki dört müttefik gücün Avrupa'nın tekrar yapılandırılması konusunda anlaşmaya varması çok uğraştıracaktı. Onlarda tek bir fikir ortaktı; bu fikir, onların çok güçlü olduğu, Avrupa'nın ellerinde olduğu ve hiçbir şeyin onların Avrupa'yı keyiflerine göre kullanmalarını engelleyemeyeceğiydi.

Sayfa :25

Louis XVIII, qui s'était montré jadis assez humble envers la coalition, sentait, depuis qu'il était roi, ce qu'il devait à la France et ce que les circonstances lui permettaient d'exiger. Plusieurs souverains, comme le roi de Saxe, les Bourbons d'Espagne, de Parme

Sayfa :26

et de Naples, étant ses proches parents, il était énergiquement résolu à soutenir leurs droits au congrès. Il avait, du reste, assez d'esprit pour donner à sa sollicitude envers sa famille les allures d'une politique avouable, utile à la France aussi bien qu'à l'Europe et, en somme, assez honorable. En tout cas, s'il en eût manqué, son plénipotentiaire en eût eu pour lui. Le chef de la légation française au congrès n'était autre que Talleyrand. Ce personnage, qui avait tenu tant de rôles, savait à l'occasion jouer celui de l'honnête homme. Jamais à coup sûr il ne fit meilleur usage de son imperturbable sang-froid, de sa finesse, de sa parfaite aisance de diplomate grand seigneur que pendant sa mission à Vienne. Il en est sorti presque réhabilité devant l'histoire.

Sayfa 25

Kendisini koalisyona karşı oldukça mütevazi gösteren XVIII. Louis, kral olduğundan beri Fransa'ya borçlu olduğunu ve koşulların isteklerine olanak sağlayacağını biliyordu. **[sayfa 26]** Saxe kralı, İspanya, Parma, Napoli Burbonları gibi birçok hükümdar, yakın akrabası olduğu için onların haklarını kongrede bütün gücüyle korumaya kararlıydı. Üstelik ailesinin yararına, Fransa'ya olduğu kadar Avrupa'ya da faydası dokunacak temiz bir politikanın işleyişini, yani yeterince dürüst bir politikayı sağlayabilecek kadar zekiydi. Her durumda da eğer bu, onda eksikse buna temsilcisi onun için sahipti. Kongrede Fransız **papa elçiliği** şefi, Talleyrand'dan başkası değildi. Çok fazla rolü olan bu kişi, fırsat buldukça namuslu adam rolünü de oynuyordu. Hiç kuşku götürmez ki değişmez soğukkanlılığını kurnazlığını, büyük diplomatlara has rahatlığını Viyana'daki görevi boyunca olduğundan daha iyi bir şekilde kullandı. Tarih önünde, bu işten hemen hemen aklanarak sıyrıldı.

Sayfa :27

Puis il viendrait toujours un moment où les dissentiments des Alliés permettraient de les départager, et, s'il tardait trop, Talleyrand était bien homme à le hâter.

Sayfa 27

Müttefiklerin düşünce ayrılığının onları birbirlerinden ayırmaya imkân sağlayabilecek bir an hep gelecektir ve bu an çok gecikirse Talleyrand bu anı çabuklaştıracak bir kişidir.

Sayfa :28

III

Rien n'était mieux conçu, pour le temps, que de pareilles instructions. Mais il fallait savoir s'en servir. Il fallait surtout le pouvoir. Au moment où les souverains et les plénipotentiaires se réunirent à Vienne, c'est-à-dire vers le milieu de septembre 1814[1], les Alliés, malgré leurs dissidences intimes, s'entendaient encore fort bien à l'égard de la France. Redoutant son immixtion dans les grandes affaires qu'ils avaient à régler, ils avaient pris leurs mesures pour l'écarter des travaux sérieux et pour se réserver la direction exclusive du congrès. C'est ce que prouvent les deux protocoles si graves que signèrent le 22 septembre, avant l'arrivée de Talleyrand, les plénipotentiaires de l'Autriche, de la Grande-Bretagne, de la Prusse et de la Russie.

1. Outre les empereurs d'Autriche et de Russie et le roi de Prusse, un grand nombre d'autres souverains et d'autres princes assistèrent au congrès de Vienne. Les huit puissances signataires du traité de Paris étaient représentées diplomatiquement ainsi qu'il suit dans ces grandes assises : 1° *Autriche* : le prince de Metternich, le baron de Wessemberg (plus le chevalier de Gentz, conseiller aulique, qui fut le secrétaire du congrès); 2° *Espagne* : le comte de Labrador; 3° *France* : le prince de Talleyrand, le duc de Dalberg, le comte de Latour du Pin (avec d'Hauterive et la Besnardière comme secrétaires rédacteurs); 4° *Grande-Bretagne* : lord Castlereagh, lord Wellington; lord Clancarty, lord Cathcart et lord Stewart (sans compter sir Stratfort Canning, qui fit partie du comité des affaires de la Suisse); 5° *Portugal* : le comte de Palmella, D. A. de Saldanha de Gama et D. J. Lobo de Silveyra; 6° *Prusse* : le prince de Hardenberg, le baron de Humboldt (Guillaume); 7° *Russie* : le prince de Razoumowski, le comte de Stackelberg, le comte de Nesselrode (et en outre le baron de Stein, le baron d'Anstett et le comte de Capo d'Istria, pour les affaires de Suisse et les travaux de la commission de statistique). — Tous les autres États européens, à l'exception de l'empire ottoman, étaient également représentés au congrès : le *Danemark*, par les deux comtes de Bernstorf; *Gênes*, par le marquis de Brignoles; *Modène*, par le prince d'Albani; *Naples*, par les ducs de Campo-Chiaro et de Cariati; les *États romains*, par le cardinal Consalvi; les *Pays-Bas*, par le baron de Gagern et le baron de Vorstonden; la *Sardaigne*, par le marquis de Saint-Marsan et le comte de Rossi; la *Sicile*, par le commandeur Ruffo et le duc de Serra-Capriola; la *diète de Suisse*, par J. de Reinhard, J. de Montenach et de Vielang (plusieurs des cantons helvétiques avaient aussi envoyé leurs plénipotentiaires particuliers); la *Bavière*, par le prince de Wrède et le comte de Rechberg; le *Hanovre*, par les comtes de Munster et de Hardenberg; la *Saxe*, par le comte de Schulenbourg; le *Wurtemberg*, par le comte de Wintzingerode et le baron de Linden. Tous les États allemands, grands ou petits, étaient représentés. Il en était de même des principautés médiatisées et d'un certain nombre de princes, de villes et de communautés d'Allemagne et d'Italie.

Sayfa 28

Hiçbir şey, bu benzer yönergelerden daha iyi tasarlanmamıştı. Ama onlardan yararlanmayı bilmek gerekirdi. Daha çok bunu yapabilmek gerekirdi. Viyana'da hükümdarlar ve temsilciler toplandıkları sırada, yani 1814[1] yılı ortalarında, içlerindeki kişisel görüş ayrılıklarına rağmen Fransa konusunda çok iyi anlaşıyorlardı, yapacakları büyük işlere karışmasından korkarak onu ciddi işlerden uzaklaştırmak ve kongrenin veto yönetimini elinde bulundurmak için önlemlerini almışlardı. Talleyrand'ın ve Avusturya'nın, İngiltere'nin, Prusya'nın, Rusya'nın temsilcilerinin gelişlerinden önce, 22 Eylül'de imzalanan iki protokolün ispatladıkları bunlardı.

---

1 Avusturya ve Rusya imparatorlarından ve Prusya kralından başka birçok hükümdar Viyana Kongresi'ne katılmıştı. Paris Antlaşmasını imzalayan 8 güç, aşağıdaki oturumlarda diplomatik olarak temsil edilmişlerdi. 1) Avusturya=Metternich prensi, Wessemberg baronu (ayrıca Gentz şövalyesi, kongre sekreteri olan yüksek yargı danışmanı) 2) İspanya= Labrador kontu 3) Fransa = Talleyrand prensi, Dalberg dükü, (yazıcı sekreter olarak d'Hauterive ve Besnardière ile birlikte) 4) İngiltere = Lord Castlereagh, Lord Wellignton, Lord Clancarty, Lord Cathcart ve Lord Stewart (İsviçre'nin iş kurulunda görevli olan Sör Stratfort Cannign'i hesaba katmadan); 5) Portekiz = Palmella kontu, D.A. de Saldonha de Gama ve D.J. Lobo de Silveyra; 6) Prusya = Hardenberg prensi, Humboldt (Guillaume baronu) 7°)Rusya = Razaoumowski Prensi, Stackelberg kontu, Nesselrode kontu (bunun dışında Stein baronu, Anstett baronu ve Capo işleri ve istatistik kurulu için d'istria kontu) Diğer tüm Avrupa devletleri Osmanlı İmparatorluğu hariç, kongrede eşit olarak temsil edildiler = Danimarka, Bernstorf'un iki kontuyla, Génes, Brignoles markisi ile Modène Alboni prensi ile, Naptes, Campo-Chiaro ve Cariati dükleri ile; Romen devletleri kardinal Consalvi ile; Hollanda, Gagern baronu ve Vorstonden baronu ile Sardaigne, Saint-Marson markisi ve Rossi kontu; Sicile, Commandeur [şövalyelikte bir aşama] Ruffo ve Serra-Copriola dükü; İsviçre'nin diyet meclisi J de Reinhard, J. de Montenach ve Vielang ile (İsviçre kantonlarından bir çoğu da özel tam yetkili temsilcilerini göndermişlerdi); Bavière, Wrède prensi ile ve Rechberg kontu ile Honovre; Munster ve Hardenberg kontlarıyla; Saxe, Schulenbourg kontu ile Wurtemberg, Wintzingerode kontu ve Linden baronu. Bütün büyük ya da küçük Alman devletleri temsil edildiler. Bunların arasında dolaylılaşmış prenslikler ve belli sayıda prensler, şehirler ve Almanya ve İtalya'nın toplulukları da vardı.

Sayfa :31

Le génie ténébreux de Metternich avait imaginé une intrigue fort compliquée, dont le succès eût permis aux Alliés de se cantonner dans leur politique à quatre et de laisser la France à la porte. Il s'agissait pour lui de travailler, de concert avec l'Angleterre, à séparer la Prusse de la Russie, de façon à ruiner plus facilement les projets de cette puissance sur la Pologne, sauf à contrarier ensuite la cour de Berlin dans ses vues sur l'Allemagne.

Sayfa 31

Metternich'in ürkütücü dehası, müttefiklere dörtlü politikalarıyla yetinmelerini ve Fransa'yı kapı dışarı bırakmalarını sağlayan çok karmaşık bir plân tasarlamıştı. Onun için söz konusu olan çalışmak, İngiltere ile anlaşmak; Berlin yönetimi, Almanya üzerindeki amaçlarını daha sonra bozsa bile, Polonya üzerindeki bu gücün projelerini daha kolay yıpratacak şekilde Prusya'yı Rusya'dan ayırmaktı.

Sayfa :193

CHAPITRE VII

CANNING, NICOLAS Ier ET LA GRÈCE[1]

I. Avènement de l'empereur Nicolas. — II. L'ultimatum russe, la mission de Wellington et le protocole du 4 avril. — III. Mahmoud et le traité d'Ackerman. — IV. Canning et la succession de Portugal. — V. La question hellénique et le traité de Londres. — VI. Le lendemain de Navarin. — VII. La politique de Wellington. — VIII. La guerre russo-turque. — IX. Menées et déconvenues de Metternich; la cour de Berlin et les origines du Zollverein. — X. La conférence de Londres et le protocole du 22 mars. — XI. Traité d'Andrinople. — XII. Emancipation de la Grèce. — XIII. L'utopie de Polignac.

(1825-1830)

Sayfa :193

1. Sources : Balleydier, *Histoire de l'empereur Nicolas*; — Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*; — Cornewall Lewis, *Histoire gouvernementale de l'Angleterre depuis 1770 jusqu'à 1830*; — Canitz-Dallwitz (C.-E.-W., baron de), *Denkschriften*, t. I; — Deventer (van), *Cinquante années de l'histoire fédérale de l'Allemagne*; — Fabvier (général), *Papiers de famille* (inédits); — Gentz (F. de), *Dépêches inédites*, t. III; — Gervinus, *Histoire du XIXe siècle*, t. XVI, XVII, XVIII; — Gordon, *History of the Greek revolution*; — Hervé (Ed.), *la Crise irlandaise depuis la fin du XVIIIe siècle*; — Hubbard, *Histoire contemporaine de l'Espagne*, t. II; — Juchereau de Saint-Denis, *Histoire de l'empire ottoman*; — Lesur, *Annuaire historique*, années 1825-1830; — Metternich (prince de), *Mémoires, documents et écrits divers*, t. IV, V; — Plantet (Eugène), *Correspondance des deys d'Alger avec la cour de France (1579-1833)*; — Saint-René Taillandier, *la Serbie*; — Schnitzler, *Histoire intime de la Russie*; — Soutzo (Al.), *Histoire de la révolution grecque*; — Stapleton, *George Canning and his times*; — Thiersch, *de l'État actuel de la Grèce*; — Vaulabelle (Ach. de), *Histoire des deux Restaurations*, t. VII et VIII; — Villèle (comte de), *Mémoires*; — Viel-Castel (baron de), *Histoire de la Restauration*, t. XV-XX; — Wellington, *Civil and political correspondence*; id., *Speeches in Parliament*; — Worms (Émile), *l'Allemagne économique ou histoire du Zollverein allemand*, etc.

Sayfa 193

VII. Bölüm

CANNING, 1. Nicolas ve Yunanistan[1]

I. İmparator Nicolas'ın Tahta Çıkışı – II- Rus Ültimatomu Wellington'un Görevi ve 4 Nisan Protokolü – III. Mahmut ve Akkerman Antlaşması – IV. Canning ve Portekiz mirası– V. Hellenistique Sorunu ve Londra Antlaşması – VI. Navarin'in Yarını – VII. Wellington Politikası – VIII. Rus-Türk Savaşı – IX. Matternich'in Entrikaları ve Düş Kırıklığı; Berlin Yönetimi ve Zallverain'in Nedenleri X. Londra Konferansı ve 22 Mart Protokolü – XI. Andrinople Antlaşması XII. Yunanistan'ın Özgürlüğüne Kavuşması. XIII Polignac'ın Düşleri

1 Kaynaklar. Balleydier, İmparator Nicolas'nın tarihi – Chateaubriand, Yazarı öldükten sonra yayınlanacak anılar; - Cornewall Lewis, 1770'ten 1830'a kadar İngiltere'nin hükûmet tarihi; – Canitz-Dallwitz (C.-E.-W., Denkschriften baronu, t I; - Deventer (van), Almanya'nın federal tarihinin elli yılı; – Fabvier (general), aile belgeleri (yayınlanmamış); Gentz (F.de), Yayınlanmamış resmî yazıları, t. III; - Gervinus, XIX. yy Tarihi, XVI, XVII,

XVIII; cilt – Gordon, History of the Greek revolution; – Hervé (Ed.), XVIII. yy'dan beri İrlanda krizi; – Hubbord, Çağdaş İspanya Tarihi, t. II; – Jucherau de Saint-Denis, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi; – Lesur, 1825-1830 senelerinin tarihi yıllığı; – Metternich (prens), Anılar, belgeler ve değişik yazılar, IV, V; cilt – Plantet (Eugène), Cezayir hükûmet başkanlarıyla Fransa sarayının yazışması (1579-1833); Saint René Taillandier, Sırbistan; – Schnitzler, Rusya'nın özel Tarihi; – Soutzo (Al.), Yunan Devrim Tarihi; – Stapleton, George Canning and his times; – Thiersch, Günümüz Yunanistan Devleti hakkında; – Vaulabelle (Ach. de), iki Restorasyon Döneminin Tarihi, VII ve VIII; cilt – villèle (kont), Anılar; – Viel Castel (baron), Restorasyon

Sayfa :271

hommes d'État. Ce personnage, dont le nom seul était une provocation pour les libéraux et les amis de la Charte, espérait faire accepter à la France, grâce à de puissantes et glorieuses diversions au dehors, le régime de compression et de réaction intérieure depuis longtemps appelé par ses amis. Rallié à l'idée d'une étroite union entre la Russie et la France, il avait fait adopter par ses collègues et par son souverain, dès le mois de septembre 1829, un plan grâce auquel Charles X et Nicolas, profitant de la crise orientale, eussent refait à peu près toute la carte de l'Europe. Les Turcs devaient être expulsés de la péninsule des Balkans. La Russie s'approprierait la Moldavie et la Valachie. L'Autriche prendrait la Serbie, la Bosnie, l'Herzégovine et la Dalmatie turque. Tout le reste de la péninsule, avec Constantinople, la Grèce et les îles, formerait un État nouveau, que le souverain des Pays-Bas serait appelé à gouverner. En revanche, le royaume des Pays-Bas cesserait d'exister. Les pays néerlandais seraient attribués à la Prusse, qui obtiendrait en outre la Saxe et renoncerait à ce qu'elle possédait sur la rive gauche du Rhin. La Belgique, avec le Luxembourg, serait le lot de la France, qui reprendrait les petits territoires à elle enlevés par le traité du 20 novembre 1815. La Prusse rhénane serait adjugée au roi de Saxe. La Bavière, grâce à une certaine augmentation de territoire, cesserait de former deux tronçons séparés. On offrirait à l'Angleterre les colonies hollandaises. Enfin les États barbaresques deviendraient indépendants.

Sayfa 271

Liberaller ve Charte'nin arkadaşları için, ismi bile kışkırtıcı olan bu kişi, dışarıda etkili ve görkemli oyalamalar sayesinde, Fransa'ya arkadaşları tarafından uzun zamandır baskı ve iç tepki rejimi olarak adlandırılan rejimi kabul ettirmeyi umuyordu. Fransa ve Rusya arasındaki birleşme fikrine iştirak ederek 1829 Eylül ayından itibaren, arkadaşları ve hükümdarı aracılığıyla, X. Charles ve Nicolas'ın Doğu krizinden yararlanarak hemen hemen Avrupa haritasını tekrar oluşturduğu bir plânı kabul ettirmişti. Türkler, Balkan Yarımadası'ndan dışarı atılmalıydı. Rusya Moldovya'ya ve Valachie'ye sahip çıkacaktı. Avusturya Sırbistan'ı, Bosna'yı, Hersek'i ve Türk Dalmaçya'sını alacaklardı. Yarımadanın geri kalanında, Hollanda hükümdarının yönetmek için çağrılacağı İstanbul, Yunanistan ve adalarda yeni bir devlet oluşturacaklardı. Buna karşılık, Hollanda Krallığı, var olmayı sürdürmeyecekti. Hollanda ülkeleri, burası dışında Saxe'yi de elde edecek ve Rhin'in sol kıyısında sahip olduğu yerlerden vazgeçecek olan Prusya'ya verilecekti. Belçika, Luxemburg'la birlikte 20 Kasım 1815 antlaşmasıyla elinden alınan küçük toprakları geri alan Fransa'nın payına düşecekti. Rhin topraklarındaki Rhin Prusyası, Saxe kralına verilecekti. Bavière, toprak artışı sayesinde ayrılmış iki parçayı oluşturmayı bırakacaktı. İngiltere'ye Hollanda kolonilerini sunacaklardı. Son olarak, Berberî devletler bağımsız olacaklardı.

Sayfa :459

CHAPITRE IX

UNE • ENTENTE CORDIALE •

I. Les puissances occidentales et les cours du Nord en 1832. — II. Affaires de Belgique : traité du 22 octobre et siège d'Anvers. — III. Question d'Orient : Mahmoud, Méhémet-Ali et Nicolas; traités de Kutaya et d'Unkiar-Skélessi. — IV. Politique de la Sainte-Alliance : Teplitz et München-Grætz. — V. Metternich et la contre-révolution. — VI. Le Portugal, l'Espagne et la quadruple alliance. — (1832-1834)........... 309

Sayfa :459

CHAPITRE XI

LE NAPOLÉON DE LA PAIX

Sayfa 459

IX. BÖLÜM

Samimî Bir Uzlaşma

I. Batı Devletleri ve 1832'deki Kuzeyin Saray Erkânı II. Belçika Meselesi = 22 Ekim Tarihli Antlaşma ve Anvers Kuşatması – III. **Doğu Meselesi: Mahmut, Mehmet-Ali ve Nicolas; Kütahya ve Ünkar İskelesi Antlaşmaları – IV. Kutsal İttifak Politikası; Teplitz ve München-Greetz – V. Meternich ve Devrim Karşıtlığı – VI. Portekiz, İspanya ve Dörtlü İttifak – (1832-1834)**

XI. BÖLÜM

I. Doğu Krizi ve Konferans Projeleri. II. Abdul Mecid ve 27 Temmuz 1839 Tarihli Nota – III Rusya İngiltere'ye Yaklaşıyor. – IV Thiers ve Palmerston; 15 Temmuz Antlaşması – V Savaş mı Barış mı? – VI. 29 Ekim Kabinesi; Guizot'un Üzücü Başlangıcı – VII. Krizin Bitimi: Boğazlar Sözleşmesi – (1839-1841).

Sayfa 435

X. BÖLÜM

Sonrası İlk Uzlaşma

1. Rus Donanması ve 1833'deki [illegible] Sonra [illegible] II. Belçika Meselesi ve 22 Ekim Tarihli Antlaşma ve Avrupa Kuşatması – III. Doğu Meselesi, Mahmut, Mehmet Ali ve Nicolas Kütahya ve Unkar İskelesi Antlaşmaları – IV. Türkiye İttifak Politikası, Teplitz ve München-Gratz – V. Metternich ve Osmanlı Korunması – VI. Fransız İttifakı ve Doğulu [illegible] – (1833-1839).

XI. BÖLÜM

1. Doğu Krizi ve Konferans Projeleri, II. Abdül Mecid ve 27 Temmuz 1839 Tarihli Nota – III. Avrupa İngiltere ve Palmerston – IV Thiers ve Palmerston: 15 Temmuz Antlaşması – V Suriye mi Girit mi? – VI. 29 Ekim Kabinesi, Guizot'un Uzlaşı Başlangıcı – VII. Krizin Sonu: Boğazlar Sözleşmesi – (1839-1841).

HISTOIRE
DE FRANCE
POPULAIRE

DEPUIS LES TEMPS LES PLUS RECULÉS JUSQU'A NOS JOURS

PAR

HENRI MARTIN

TOME PREMIER

1835

PARIS

LIBRAIRIE FURNE — JOUVET & Cie, ÉDITEURS

5, RUE PALATINE, 5

EN ESKİ ÇAĞLARDAN GÜNÜMÜZE KADAR

BİLİNEN

FRANSA TARİHİ

HENRI MARTIN

BİRİNCİ CİLT

PARİS
FURNE KİTAP EVİ – YAYINCILAR, JOUVET & ORTAKLARI
5, Rue Palatine, 5

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No	: 1835	
Yazar	: Henri Martin	
Cild	: Kahve	
Ebadı	:	
	En	: 19 cm.
	Boy	: 28 cm.
Sayfa Adedi	: VII + 588	
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.	

De Kédjörde

PRÉFACE

1888

L'auteur de ce livre a écrit d'abord l'Histoire de l'ancienne France, dans des proportions étendues, jusqu'à l'époque où commence la France nouvelle, jusqu'en 1789. Il s'adressait alors principalement à ceux de ses concitoyens qui peuvent étudier en détail le passé de la patrie.

Aujourd'hui, l'auteur a entrepris d'écrire, dans des limites beaucoup plus restreintes, les fastes de l'ancienne et de la nouvelle France, depuis les origines jusqu'à nos jours. Il s'adresse maintenant à ce nombre beaucoup plus grand de citoyens qui n'ont pas le loisir des longues lectures, mais qui ont le désir et le devoir de connaître le fond essentiel de l'histoire de la patrie. Il leur présente le résultat de trente-cinq ans de travaux sur ce sujet auquel il a consacré sa vie.

Il ne conserve, cette fois, dans le cadre plus resserré de ses récits, que les personnages et les faits qui ont marqué fortement dans le bien ou dans le mal, et qui ont exercé une influence réelle sur les destinées de la France.

Cette seconde Histoire ne pouvait venir qu'après l'autre. L'auteur y donne son dernier mot sur l'ancienne France, et tentera d'y donner le tableau rapide des principales phases traversées jusqu'ici par la France de la

T. I. a

Révolution, qu'on ne peut comprendre sans la connaissance des temps antérieurs à 1789.

Les lecteurs pour lesquels il écrit aujourd'hui veulent, et ont raison de vouloir, que l'historien recherche avec eux les enseignements de la Révolution française, et la connaissance du passé lointain de la Gaule et de la France doit avoir surtout, pour eux, le but d'éclairer et le passé récent et l'avenir. Nous sommes les fils des Gaulois, du peuple qui, parmi les anciens, a eu tout à la fois le plus de sympathie pour les autres hommes, et le sentiment le plus énergique de l'individualité de chaque homme et de son immortalité.

Nous avons reçu des Romains les lumières de cette civilisation antique qu'ils avaient eux-mêmes reçue des Grecs.

Le christianisme nous a été transmis pur encore avant d'avoir été faussé par l'esprit de domination et de persécution.

Les anciens Français, renouvelant les grandes actions des Gaulois, ont été les défenseurs dévoués de l'Europe, qu'ils ont préservée de l'invasion musulmane, et ont tenu le premier rang, au Moyen Age, par les arts et par les lettres comme par les armes.

Puis, déchus par l'effet d'un mauvais gouvernement et déchirés par la discorde, ils allaient perdre leur indépendance nationale, quand une fille des champs, une créature sublime, telle qu'aucun autre peuple n'en a vu naître, vint au secours de la France et la sauva.

La France sauvée sut recouvrer la puissance, mais non la liberté politique ni la liberté de conscience. Les persécutions religieuses nous amenèrent d'effroyables guerres de religion, où la nation faillit encore périr.

Henri IV, alors, nous tire de l'abîme, comme avait fait Jeanne Darc, et ce grand homme nous ouvre un siècle brillant. Mais la liberté de conscience, qu'il avait voulu fonder, nous est enlevée de nouveau ; la

France est livrée à un despotisme, d'abord éclatant et prospère, puis malheureux, puis avili.

L'État s'affaisse dans la corruption. Le libre esprit se réveille dans la nation. La philosophie rappelle à l'homme et au citoyen leurs droits. La Révolution se lève, et l'ancien régime s'écroule.

Voici quatre-vingts ans que la France est en travail dans le douloureux enfantement d'une société nouvelle : tour à tour se précipitant violemment en avant, puis reculant parfois avec une violence égale, se décourageant par moments, mais toujours revenant à l'œuvre.

Le Français qui connaîtra bien ce passé de la France ne perdra jamais l'espérance dans les plus tristes jours.

Ce passé, ancien et récent, nous tentons de le résumer pour les générations nouvelles. L'issue, heureuse ou funeste, de l'ère commencée en 1789, dépendra de leurs mérites ou de leurs fautes. L'avenir est dans leurs mains

HENRI MARTIN.

1932
1787
143

Ön Söz

Bu kitabın yazarı, öncelikle büyük ölçüde yer verdiği ve yeni Fransa'nın başlangıcı olan tarihi, yani 1789 yılına kadar olan eski Fransa'nın tarihini kaleme almıştır. Böylelikle yazar, özellikle kendi vatandaşlarından ülkenin geçmişini detaylı olarak inceleyebilenlere seslenmiştir.

Yazar, bugün eski ve yeni Fransa'nın ihtişamını, kökenlerinden günümüze kadar olan sınırlarını çok daha kısıtlı bir çerçevede ek olarak yazmaya koyuldu. Şimdilerde o, çok uzun okumayı sevmeyen, ancak ülke tarihinin esas temelini öğrenmek zorunda ve arzusunda olan çok daha fazla sayıda kişiye hitap etmektedir. Yazar okuyucularına, hayatını adadığı bu konu üzerindeki **otuz beş yıllık** çalışmasının sonucunu sunmaktadır.

[Yazar], bu kez sadece eserlerinin dar çerçevesi içerisinde, olumlu ya da olumsuz iz bırakan ve Fransa'nın kaderi üzerine damgasını vuran olayları ve kişilikleri ele almıştır.

Bu ikinci tarih [1789'dan sonra yeni Fransa tarihi], ancak diğerinden [eski Fransa tarihinden] sonra gelebilirdi. Yazar burada [ikinci tarihte], son sözünü eski Fransa'ya ayırmakta ve 1789 yılından önceki zamanlar bilinmeden, Devrim Fransası'nın bugüne kadar katettiği belli başlı evrelerin genel bir tablosunu vermeye çalışmaktadır.

Okuyucular bugün, kendileri için yazan tarihçinin, Fransız Devrimi'nin öğretilerini kendileriyle birlikte araştırmasını istiyorlar ve bunu istemekte de çok haklıdırlar. Galya ve Fransa'nın uzak geçmişinin bilinmesi, okuyucular için özellikle aydınlatma amacı gütmeli ve yakın geçmişle geleceğe ışık tutmalıdır.

Bizler, eskiler arasında başka insanlara karşı en fazla sevgi duyan ve her insanın ölümsüzlüğüne ve kişiliğine karşı en güçlü duyguya sahip toplum olan Galya'lıların çocuklarıyız.

Romalılardan, onların da Yunanlılardan aldığı bu antik uygarlığın ışıklarını aldık.

Hristiyanlık, egemenlik ve zulüm düşüncesiyle bozulmadan önce, bize saf hâliyle aktarılmıştı.

Eski Fransızlar, Galya'lıların büyük mücadelelerini yeniden canlandırarak Müslüman istilâsından korudukları Avrupa'nın sadık koruyucuları oldular ve Orta Çağ'da silâhlar kadar sanat ve edebiyat alanında da ilk sırayı aldılar.

Başka hiçbir toplumun böyle birinin doğumuna şahit olmadığı kırların kızı, bu yüce kadın, Fransa'nın yardımına geldiğinde ve onu kurtardığında, kötü yönetim yüzünden çökmüş ve çatışmalarla bölünmüş eski Fransızlar, ulusal bağımsızlıklarını neredeyse kaybetmek üzereydiler.

Kurtarılmış Fransa, gücüne yeniden kavuştu, ama ne politik özgürlüğüne ne de vicdan özgürlüğüne kavuşabildi. Dinsel işkenceler bizleri, ulusun neredeyse yok olacağı korkunç din savaşlarına sürüklemişti.

O dönemde IV. Henri, tıpkı Jeanne Darc'ın [daha önce] yapmış olduğu gibi, bizi yıkımdan kurtardı ve bu büyük adam, bizlere parlak bir yüzyıl açtı. Ama onun [IV. Henri'nin] kurmak istediği vicdan özgürlüğü, yeniden bizim elimizden alınır; Fransa, önce parlak bir durumda ve refah içindeyken sonra değersiz, daha sonra da küçük düşürücü bir zorbalığa teslim edilir.

Bozulmuşluk içindeki devlet çöker. Ulus içinde özgür düşünce uyanır. Felsefe, insana ve vatandaşa kendi haklarını hatırlatır. Devrim ayağa kalkar, eski rejim yıkılıp gider.

Yepyeni bir toplumun sancılı doğumunda, sırasıyla önce kendini öfkeyle ileriye doğru atan, daha sonra kimi zaman benzer bir öfkeyle geri çekilen, zaman zaman da cesareti kırılan, ama daima asıl hedefine geri dönen Fransa'nın seksen yılı işte böyledir.

Fransa'nın bu geçmişini çok iyi bilen bir Fransız, en üzücü günlerde bile asla umudunu kaybetmeyecektir. Bu, yeni nesiller için bizlerin özetlemeye çalıştığı eski ve yakın geçmiştir. 1789 yılında başlayan çağın uğurlu ya da uğursuz başlangıcı, onların yeteneklerine ya da hatalarına bağlı olacaktır. Gelecek onların ellerindedir.

HENRİ MARTİN

Sayfa :3

HISTOIRE
DE FRANCE
POPULAIRE

CHAPITRE PREMIER

LES ORIGINES. — MŒURS ET COUTUMES DES GAULOIS.

Au commencement, les Gaulois, nos ancêtres, habitaient, au centre de l'Asie, une terre qui s'appelait Arie.

Cette terre avait la Sibérie au nord, la Chine à l'orient, l'Inde et la Perse au midi, à l'ouest la mer Caspienne : on l'appelle à présent Tartarie, et elle est aujourd'hui envahie par l'empire de Russie.

Les Gaulois vivaient sur cette terre, avec les Germains, ancêtres des Allemands et des Scandinaves, et avec les ancêtres des Grecs et des Romains, et avec ceux des Indiens et des Persans, et avec ceux des Slaves, qui sont les pères des Polonais, et des Bohêmes et des Serbes, et d'une partie des Russes. Les Ita-

Sayfa :3

liens sont sortis du mélange des Romains, des Grecs, des Gaulois et d'autres peuples encore; quant aux Anglais, ils sont issus, beaucoup plus tard, du mélange des Gaulois et des Germains.

Tous ces peuples n'étaient alors qu'un seul peuple, et tous se nommaient les Aryas; ce

Sayfa :4

sont les mêmes que la Bible appelle les fils de Japhet.

Ils avaient autour d'eux, entre l'occident et le midi, les fils de Sem, qui sont les Juifs et les Arabes et les Syriens; au midi, les fils de Cham, auxquels appartinrent et Babylone, et l'Égypte, et bien d'autres contrées; à l'orient, les Chinois; au nord, les Touraniens, desquels proviennent les Turcs et la plus grande partie des Russes.

Quand les Aryas se furent multipliés, ils se divisèrent en plusieurs peuples, et s'en allèrent en divers sens chercher des terres nouvelles.

Les Gaulois marchèrent devant eux, vers le soleil couchant, à travers l'Asie et l'Europe, jusqu'à ce que les plus avancés eussent rencontré la grande mer d'Occident.

Les plus avancés ne s'arrêtèrent pas devant la grande mer : ils passèrent les détroits dans des barques et occupèrent les îles qui sont aujourd'hui la Grande-Bretagne et l'Ir-

Sayfa :4

lande.

Les Gaulois s'étendirent ainsi depuis les monts Caucase et la mer Noire jusqu'à la mer d'Écosse et d'Irlande.

Et ils s'étendirent aussi dans le Nord jusqu'à la mer Baltique et à la mer de Norvége.

Les terres d'Occident n'étaient pas entièrement vides, lorsque les Gaulois y arrivèrent. Les Gaulois trouvèrent là d'autres hommes; vers le nord, des Lapons et des Finnois; vers le midi, des Espagnols, autrement appelés Ibères.

Les Lapons et les Finnois venaient du nord de l'Asie; ils étaient de la famille des Touraniens. On ne sait pas bien d'où venaient les Espagnols, et la plupart des savants croient qu'ils n'étaient pas de la famille des Aryas. De nos jours, on découvre dans les cavernes, on découvre dans les lacs, on découvre dans le sol des landes et des brandes, nombre d'outils, nombre d'armes, nombre d'objets en bois, en os et en pierre, qui doivent provenir des plus vieux Gaulois et aussi de ces La-

Sayfa :4

pons et de ces Espagnols des anciens temps.

Sayfa 3

FRANSA TARİHİ

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖKENLER.– GALYA'LILARIN GELENEK VE GÖRENEKLERİ.

Başlangıçta, atalarımız olan Galya'lılar, Orta Asya'da Arie ola-

rak adlandırılan toprak [üzerinde] **oturuyorlardı.**

Bu toprağın kuzeyinde Sibirya, doğusunda Çin, güneyinde Hindistan ve İran, batısında Hazar Denizi bulunmaktaydı. **Tataristan** olarak adlandırılan bu topraklar, günümüzde Rus İmparatorluğu tarafından işgal edilmiştir.

Galya'lılar, Almanların ve İskandinavyalıların ataları olan **Cermenlerle, Yunan** ve **Romalıların** atalarıyla, **Hintli** ve **İranlıların** atalarıyla, Polonyalıların ataları olan Slavlarla, Bohemyalılar ve Sırplarla ve Rusların bir bölümüyle birlikte bu topraklar üzerinde yaşıyorlardı. İtalyanlar, Romalı, Yunanlı, Galya'lı ve daha başka toplumların karışımından ortaya çıkmıştır. İngilizler ise, çok daha sonraları Galya'lı ve Cermenlerin karışımından doğmuştur.

[sayfa 4]

O zamanlar bütün bu toplumlar, sadece tek bir toplumdu ve hepsi **Arya** [Aryan]**'lar** olarak adlandırılmaktaydı; İncil'de [Nuh peygamberin üçüncü oğlu] Japhet [Yafet]'in oğulları olarak adlandırılanlar, bu toplumlardır.

Batı ve güney arasında [Nuh Peygamber'in büyük oğlu] Sem [Sam]'in oğulları olan Yahudiler, Araplar ve Suriyeliler; güneyde [Nuh Peygamber'in ikinci oğlu] Cham [Ham]'in oğulları olan Babil, Mısır ve daha pek çok ülke; doğuda Çinliler; **Türklerin geldiği Turanlılar ve Rusların en büyük bölümü,** [Aryan'ların] çevrelerinde bulunmaktaydı.

Aryan'lar, sayıca çoğalınca pek çok topluma bölünmüş ve yeni topraklar bulmak için farklı yönlere gitmişlerdir.

Galya'lılar, Asya ve Avrupa'yı geçerek güneşin battığı yöne doğru onların [Aryan'ların] **önünde, en öndekiler batının en büyük denizine ulaşıncaya kadar yürümüşlerdir.**

En ön saftakiler büyük denizin önünde durmamışlar, boğazları sandallarla geçmişler ve bugün Büyük Britanya ve İrlanda olarak bilinen adaları işgal etmişlerdir.

Böylelikle Galya'lılar, Kafkas Dağları ve Karadeniz'den İskoç

ve İrlanda Denizi'ne kadar yayılmışlardır.

Ve kuzeyde de Baltık Denizi'yle Norveç Denizi'ne kadar yayılmışlardır.

Galya'lılar batı topraklarına geldikleri zaman, bu topraklar tamamen boş değildi.

Galya'lılar burada başka insanlar da bulmuşlardır; kuzeye doğru, **Lapon'lar ve Fin'liler**; güneye doğru diğer adları **İber'liler** olan **İspanyollar.**

Lapon'lar ve Fin'liler Asya'nın kuzeyinden gelmekteydi; onlar Turanlıların soyundandı. İspanyolların nereden geldiği pek bilinmemektedir ve bilim adamlarının pek çoğu onların Aryan'ların soyundan olmadıklarına inanmaktadır. Günümüzde mağaralarda, göllerde, geniş fundalık topraklarda en eski Galya'lılardan, Lapon'lardan ve eski çağların İspanyollarından kalmış olması gereken ağaç, kemik ve taştan yapılmış sayısız eşya, silâh ve alet bulunuyor.

Sayfa :4

Les hommes d'autrefois ont connu le fort taureau sauvage, le bison d'Europe, appelé aurochs, dont les derniers descendants ne se montrent plus que dans une forêt de Pologne; ils ont connu le renne, et le cerf géant dont les squelettes énormes se voient au Musée de Dublin, en Irlande, et le grand ours des cavernes, et le rhinocéros prir et l'éléphant colossal, couvert d'une longue crinière, dont on retrouve parfois le corps intact dans les blocs de glace de la Sibérie. La terre, à présent, nous rend bien des secrets perdus.

Sayfa 4

Eski insanlar, auroch olarak adlandırılan ve soyununun son örneklerinin Polonya'nın bir ormanında görüldüğü kuvvetli vahşî boğayı, **Avrupa Bizonu'nu, Ren Geyiği'ni,** İrlanda'da Dublin Müzesi'nde dev iskeletleri bulunan dev geyikleri, büyük mağara ayısını, Prin Gergedanı'nı ve Sibirya'nın buz bloklarında bazen rastlanan ve vücudu uzun kıllarla kaplı dev fili biliyorlardı.

Bugün toprak, kaybolan sırları bize geri veriyor.

Sayfa :4

Les hommes que les Gaulois trouvèrent dans le pays qui est aujourd'hui la France et dans la plupart des pays d'Occident n'étaient pas sans doute bien civilisés ni puissants : ils se mêlèrent avec les Gaulois, et prirent leur langue et leur religion et leurs coutumes; et nous ne savons plus rien d'eux.

Sayfa 4

Galya'lıların bugünkü Fransa ve batı ülkelerinde karşılaştıkları insanlar, hiç kuşkusuz ne uygarlaşmış ne de güçlü insanlardı. Onlar, eski Galya'lılara karışmış, Galya'lıların dinlerini, geleneklerini almışlardır, ama bugün onlar hakkında hiçbir şey bilmemekteyiz.

Sayfa :5

La langue des Gaulois, elle aussi, a subsisté jusqu'à présent : les Bas-Bretons la parlent encore parmi nous, et d'autres la parlent aussi en divers lieux des îles Britanniques, à savoir : dans le pays de Galles, la haute Écosse et l'ouest de l'Irlande; et c'est pour cela qu'il faut conserver avec soin, parmi nous, la langue des Bas-Bretons, afin qu'il reste quelque chose de la parole de nos pères et que nous ne perdions pas toute mémoire des siècles lointains.

La langue des Gaulois, qu'on nomme celtique parce que les Gaulois étaient aussi appelés Celtes, a subsisté chez les Bas-Bretons, et le caractère des Gaulois a subsisté chez nous tous, comme leur sang a passé de génération en génération jusque dans nos veines. Il y avait en eux beaucoup de choses diverses et contraires. Ils étaient enthousiastes et moqueurs, mobiles en apparence, obstinés au fond, sociables et querelleurs, faciles à vivre et intraitables sur le point d'honneur, généreux et envahissants, cruels à la guerre et sensibles aux plaintes des malheureux, et toujours prêts à secourir le faible contre le fort;

Sayfa :6

éloquents dans les assemblées, ils aimaient les combats de la parole comme les combats de l'épée, et ils n'avaient aucune peur de la mort.

Sayfa :6

Leurs femmes étaient de belle apparence et de grand courage, bonnes conseillères de leurs maris, bonnes éducatrices de leurs enfants. On les prenait parfois pour arbitres dans les différends entre les nations. On cite d'elles nombre de traits d'une héroïque fidélité.

La jeune fille avait droit de choisir son mari à sa volonté, tandis que, chez d'autres peuples, la fille était donnée et quelquefois même vendue par son père.

Les premiers Gaulois étaient de grands hommes blonds, aux yeux bleus; mais ils amenèrent avec eux d'Asie d'autres tribus de la famille aryenne qui se firent gauloises, et ils se mêlèrent aussi plus tard avec les restes des populations plus anciennes qu'eux en Occident, surtout avec les Espagnols dans le Midi; et c'est apparemment à cause de cela que nous sommes aujourd'hui, pour la plupart, moins grands qu'eux, et châtains, et non plus blonds.

Les Gaulois avaient amené d'Asie le bœuf domestique, le cheval et le mouton; ils avaient apporté d'Asie le blé froment et le seigle; ils nourrissaient dans leurs forêts de grands troupeaux de porcs.

Ils vivaient dans des maisons rondes ou ovales en terre, aux grands toits de bois et

Sayfa :6

de chaume ; on voit encore, çà et là, au fond des bois, des creux de forme ovale qui étaient les celliers de leurs maisons : on les appelle des mardelles. Ils avaient, sur les hauteurs ou dans les marais, des places fortes où ils se retiraient, en temps de guerre, avec leurs familles et leurs troupeaux ; il s'en rencontre encore quelques restes. Près de Dieppe, autour de la falaise de Limes, on suit longtemps le grand boulevard en terre du camp des Gaulois. La mer, qui ronge la falaise, a dévoré, dans le cours des siècles, une partie de cette antique enceinte. A l'intérieur du rempart, on voit, d'un côté, de petits tertres qui sont des tombeaux ; d'un autre côté, on reconnaît les celliers d'un certain nombre de maisons. les fouilles qu'on y a faites ont montré que l'une de ces maisons était celle d'un fabricant de haches de pierre. Outre les boulevards en terre, il se voit aussi sur les montagnes, particulièrement dans les Vosges et dans les Alpes, de longues murailles en pierres sèches qui ferment des défilés ou enclosent des cimes.

Les Gaulois des anciens temps portaient des epées et des lances de bronze et de cuivre, des haches de pierre et de bronze, des flèches de silex : leurs casques ronds étaient surmontés de cornes ou de hautes crêtes et avaient de larges jugulaires qui leur couvraient les joues. Les chefs se paraient de colliers et de

Sayfa :6

bracelets d'or et d'ambre; les simples guerriers, de colliers et de bracelets de bronze, ou même simplement d'os ou de bois. Ils combattaient, leurs longs cheveux flottant

Sayfa :7

au vent, et nus jusqu'à la ceinture, pour montrer leur mépris des blessures et de la mort. Les druides, qui étaient leurs savants, leurs juges, leurs professeurs et leurs prêtres, portaient des colliers de jaspe, de turquoises et d'autres pierres fines, et des couronnes de chêne.

Les Gaulois étaient partagés en nations, en cantons et en tribus. Communément, chaque nation élisait un chef civil et un chef militaire. Les chefs de nation, de canton et de tribu, avaient pour conseillers les anciens du pays, et répondaient de leurs actions devant l'assemblée du peuple. Les Gaulois, suivant la tradition conservée dans le pays de Galles, disaient que, « selon l'ordre et le droit primitif, une nation est au-dessus d'un chef. » La vieille loi des Celtes d'Irlande, frères des Gaulois de France, dit qu'un roi

Sayfa :7

injuste et un chef qui ne remplit pas ses devoirs peuvent être dégradés.

Sayfa 5

Galya'lıların dili, günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. **Aşağı** [bölgede yer alan] **Breton'lar,** bu dili hâlâ bizlerin arasında konuşuyor ve başkaları da bu dili, Galler ülkesinde, yukarı İskoçya'da ve İrlanda'nın batısı gibi Britanya adalarının değişik yerlerinde de konuşmaktadırlar. İşte bu nedenle bizler, **atalarımızın dilini yaşatabilmek ve uzak yüzyılların anılarını tamamen kaybetmemek için,** Aşağı Breton'ların dilini özenle korumalıyız.

Galya'lılara, Kelt'ler de denilmesi nedeniyle Keltçe olarak adlandırılan Galya dili, Aşağı Breton'larda varlığını sürdürmüş, Galya'lıların karakteri ve **kanları nesilden nesle damarlarımızın içine kadar** işlediği için hepimizde varlığını sürdürmüştür. Onların karakterinde çok çeşitlilik ve tezatlıklar vardı. Onlar **coşkulu ve alaycı, görünürde hareketli, temelde inatçı, sosyal ve kavgacı, uyumlu ve onuru söz konusu olunca hırçın, cömert ve istilâcı, savaşta acımasız ve düşkünlerin dertlerine karşı duyarlı** ve daima güçlüye karşı zayıf olana yardım etmeye hazırlardı; meclislerde hatip olan Galya'lılar, savaşlarda kılıç kullanmayı sevdikleri gibi, söz düellolarını da seviyorlardı ve **hiçbiri ölümden korkmuyordu.**

[sayfa 6]

[Galya'lıların] kadınları, güzel görünümlü, çok cesur, kocalarının en sadık yardımcıları, çocuklarının iyi birer eğitmeniydiler. Halklar arasındaki ihtilâflarda, bazen onlar hakem olarak tutuluyordu. Bu **kahramanca sadakata** dair, sayısız hikâyeler anlatılır.

Başka toplumlarda genç bir kız, babası tarafından evlendirilmesine, hatta satılmasına rağmen, [Galya'lılarda] genç kız, isteğine göre kocasını seçme hakkına sahipti.

İlk Galya'lılar cüsseli, mavi gözlü insanlardı, ama Galya'lılaşmış Aryan soyundan gelen başka kavimleri de kendileriyle birlikte **Asya'dan** getirmişler ve daha sonraları Batı'da kendilerinden [Galya'lılardan] daha eski toplumlardan arta kalan, Güney Fransa'da, özellikle İspanyollarla ve çeşitli toplumlarla birbirlerine karışmışlardı; hiç

kuşkusuz bu nedenle bugün çoğumuz, onlardan daha kısa boylu ve sarışın değil, kumralız.

Galya'lılar, Asya'dan beraberlerinde evcilleştirilmiş sığır, at, koyun, buğday ve çavdar getirmişlerdi; ormanlarında büyük domuz sürüleri beslemekteydiler.

Ağaç ve saman saplarından yapılmış, büyük çatılı yavarlak veya oval biçimli evlerde yaşamaktaydılar; ormanların içinde hâlâ çeşitli yerlerde, onların evlerinin kilerleri olan oval oyuklara rastlanmaktadır; bunlara mardelle denmektedir. Savaş dönemlerinde, yüksek yerlerde veya bataklıklarda aileleri ve sürüleriyle birlikte sığındıkları korunakları vardı; bunlardan arta kalan birkaç kalıntıya hâlâ rastlanmaktadır. Dieppe yakınında, Limes falezinin çevresinde bulunan toprak ve kayalık alanlarda, Galya'lıların kampının toprak ana yolu, uzunca bir süre devam eder. Falezi kemiren deniz, yüzyıllar boyunca bu antik çevrenin bir bölümünü yutmuştur. Kalenin içinde, bir yandan mezarlar olan küçük tümsekler görülmekte, diğer bir yandan ise belli sayıdaki evlerin kilerlerine rastlanmaktadır. Orada yapılan kazılar, bu evlerden birinin taş balta imalâtçısına ait olduğunu göstermiştir. Dağların üzerinde toprak ana yollardan başka, özellikle Vosges [Vojlar] ve Alpler'de dar geçitleri kapatan veya dorukları kuşatan kuru taşlardan yapılmış yüksek surlar da görülmektedir.

Eski zamanların Galya'lıları, bronz ve bakırdan kılıç ve mızraklar, taş ve bronzdan baltalar, çakmak taşından oklar taşımaktaydılar, yuvarlak miğferlerinin üzerinde ise boynuzlar veya yüksek ibikler yer almaktaydı, ayrıca yanaklarını örten geniş çene kayışları bulunmaktaydı. Lider olanlar, altın ve amberden yapılmış kolye ve bilezik; sıradan savaşçılar ise, bronzdan veya sadece kemik ya da ağaçtan yapılmış kolye ve bilezikler takıyorlardı. **[sayfa 7]** Yaralanmalara ve ölüme karşı duydukları küçümsemeyi göstermek için, rüzgârda dalgalanan uzun saçlarıyla ve bellerine kadar üstleri çıplak olarak savaşıyorlardı.

Onların bilginleri, yargıçları öğretmenleri ve papazları **olan dru-**

id [bilgin]'ler, akik, turkuaz ve diğer ince taşlardan yapılmış kolyeler ve meşe yapraklarından taçlar takıyorlardı.

Galya'lılar ulus, kanton ve kavimlere bölünmüştü. Genel olarak her ulus bir sivil, bir de askerî lider seçmekteydi. Ulus, kanton ve kavim liderlerine ülkenin yaşlıları danışmanlık etmekteydiler ve [liderler] halk meclisi karşısında eylemlerini açıklıyorlardı. Galya ülkesinde korunan geleneğe uygun olarak Galya'lılar, "Düzen ve ilkel hukuka göre, bir ulus bir liderin üzerindedir." diyorlardı. Fransa Galya'lıların kardeşleri olan İrlanda Kelt'lerinin eski yasası, görevlerini yerine getirmeyen bir liderin ve adaletsiz bir kralın elinden yetkilerinin alınabileceğini ifade etmektedir.

Sayfa :12

CHAPITRE II

VICTOIRES ET CONQUÊTES DES GAULOIS.

(De l'an 1500 à l'an 278 avant Jésus-Christ.)

En ce temps-là, les peuples n'étaient point encore assis sur la face de la terre, et ils se poussaient les uns les autres, comme les flots de la mer.

Quand les Gaulois eurent pris possession de la contrée qui est aujourd'hui la France, les plus avancés, comme il a été dit, poussés par ceux qui venaient derrière eux, passèrent dans les îles appelées plus tard Britanniques.

D'autres, qui avaient tourné vers le sud-

Sayfa :12

ouest, occupèrent les riches pays de Bordeaux et d'Agen, et rejetèrent les Espagnols dans lo désert des Landes, qui n'était pas comme aujourd'hui une forêt de pins, et dans les vallées des rivières qui descendent des Pyrénées.

Sayfa 12

II. BÖLÜM

GALYA'LILARIN FETİHLERİ VE ZAFERLERİ

(M.Ö. 1500 yılından 278 yılına kadar)

O zamanlar toplumların henüz yerleşik bir düzenleri yoktu ve tıpkı deniz dalgaları gibi birbirlerini itiyorlardı.

Galya'lılar bugünkü Fransa'yı ellerine geçirdikleri zaman, **tıpkı rivayet edildiği gibi, arkalarından gelenlerce ileriye gitmeye zorlanan ön saftakiler,** [daha sonra] **Büyük Britanya olarak adlandırılacak olan adalara geçmişlerdi.**

Güneybatıya doğru yönelen diğer Galya'lılar, Bordeaux ve Agen'in zengin topraklarına yerleşmişler ve İspanyolları şimdiki gibi bir çam ormanı olmayan Land'ların çölüne ve Pirene'lerden inen ırmakların ovalarına atmışlardı.

Sayfa :12

Les Gaulois qui étaient entrés en Espagne s'appelaient Celtes : un autre grand corps de Gaulois, appelés Ombriens, descendit en Italie, à la suite des Espagnols, et occupa tout le nord et le centre de l'Italie jusqu'au Tibre et jusque vers Ancône. On croit que ces événements se passèrent de 1500 à 1400 ans avant

Sayfa :12

la venue de Jésus-Christ; mais on ignore de-puis combien de siècles les Gaulois étaient arrivés en Europe et en Occident avant leur descente en Espagne et en Italie. Il y avait déjà, sans doute, bien longtemps qu'ils étaient partis de l'Arie, leur première patrie.

Au bout d'environ quatre siècles, la domination des Gaulois Ombriens en Italie fut renversée par un peuple nouveau, venu de l'Orient: c'étaient les Étrusques ou Toscans, qui

Sayfa :13

élevèrent des cités somptueuses, portaient des costumes et des armures splendides, et ne furent surpassés dans la civilisation et les arts que par les Grecs.

Sayfa 12

İspanya'ya girmiş olan Galya'lılar, Kelt'ler olarak adlandırılıyordu. Ombrien'ler olarak adlandırılan Galya'lıların büyük bir birliği, İspanyolların ardından İtalya'ya inmişler ve Tibre [Tiber Nehri]'ye ve **Ancône** [Ancona Limanı]'ye kadar İtalya'nın orta ve kuzey bölümünün tamamını işgal etmişlerdi. **Bu olayların, İsa'nın gelişinden önce 1500-1400 yıllarında cereyan ettiği zannedilmektedir;** ama İspanya'ya inmeden önce Galya'lıların kaç yüzyıldan beri Avrupa'da ve Batı'da oldukları bilinmemektedir. **Onların ilk vatanları olan Arie'den ayrılmaları, hiç kuşkusuz bundan çok zaman önceydi.**

[sayfa 12-13]

Dört yüzyılın sonunda Ombrien Galya'lılarının İtalya'daki üstünlü-

ğüne, **Doğu'dan gelen** yeni bir toplum tarafından son verilmişti. Bunlar, görkemli siteler kuran, göz kamaştırıcı zırh takımları ve giysiler giyen, uygarlık ve sanat alanında sadece Yunanlıların geçebileceği **Etrüskler veya Toscan'lardı.**

Sayfa :14

Le chef des Gaulois crut que le ciel protégeait l'étranger et avait inspiré sa fille. Il donna pour dot au chef grec la plage devant laquelle était amarré son navire, et le Grec y jeta les fondements d'une ville.

C'est ainsi que fut fondée Marseille (600 ans avant Jésus-Christ).

L'époque où Marseille fut fondée est une époque de grandes révolutions parmi les peuples gaulois.

Lorsque, dans les temps anciens, les Gaulois étaient venus d'Asie en Europe, ils n'avaient pas tous poussé jusqu'au fond de l'Occident; il y en avait qui s'étaient dirigés vers le Nord, jusque dans la Suède actuelle et les régions autour de la mer Baltique : il y en avait qui s'étaient établis dans l'Europe centrale, dans l'Allemagne d'aujourd'hui. Il y avait enfin un très grand corps de peuples de leur race qui était resté sur les confins de l'Europe et de l'Asie, sur la rive septentrionale de la mer Noire, depuis les bouches du Danube jusqu'aux monts Caucase.

Sayfa :14

Les Gaulois de la mer Noire étaient appelés Cimmériens par les Grecs, qui, du temps d'Homère, faisaient sur eux et sur leur pays mille récits contradictoires, et tantôt les redoutaient comme les fils de la Nuit et les protégés des dieux infernaux, tantôt les célébraient comme ayant propagé jusqu'en Grèce le culte du dieu de la lumière et de la poésie, de l'Apollon de Délos.

Plus tard, les Romains les nommèrent Cimbres. Eux-mêmes se nommaient Kimris. C'est le même nom sous des formes de langues diverses. C'est des Kimris que provient le nom altéré de la fameuse presqu'île de Crimée

Les Bretons de France et d'Angleterre sont un rameau de la souche des Kimris. On croit que des tribus de ces Kimris ou de ces Bre-

Sayfa :14

tons s'étaient déjà mises en marche vers l'Occident, huit ou neuf siècles avant Jésus-Christ, avec un autre peuple, leur allié, nommé Vénète, duquel descendent les gens de Vannes en Bretagne et de Nord-Galles en Angleterre; les Vénitiens et les Slaves sont issus de deux autres branches de ces Vénètes, qui n'ont pas pris la langue celtique des Gaulois, comme ont fait les Vénètes de Vannes et de Galles. Le gros des Kimris était encore sur la mer Noire, lorsqu'en l'année 631 avant Jésus-Christ, voici qu'il vint sur eux

Sayfa :14

comme un déluge de peuples émigrés du nord de l'Asie. C'étaient les Scythes nomades ou errants, peuples qui ne cultivaient point la terre et qui étaient de la famille des Touraniens, c'est-à-dire des Turcs, des Tartares et des Russes Moscovites, et ces Scythes étaient conduits par des guerriers aryens de notre race, qui avaient pris leurs coutumes.

Türk

Les Kimris cédèrent devant ce flot envahissant, et la plupart d'entre eux s'en allèrent en corps de nation vers le nord et vers le couchant. Et, comme avaient fait les premiers Gaulois, ils ne s'arrêtèrent pas que leur avant-garde n'eût rencontré la mer d'Occident et passé jusque dans l'île qui reçut d'eux le nom de Bretagne et qui est aujourd'hui l'Angleterre.

Il y eut de grandes luttes et de grandes mêlées entre les anciens et les nouveaux Gaulois, et ceux-ci firent comme avaient fait les premiers Gaulois en Espagne. Et communément, dans ces invasions de peuples émigrants sur des peuples établis, les émigrants avaient l'avantage, parce qu'ils attaquaient, en grands corps, des peuples répartis sur la terre en tribus diverses, qui se soutenaient faiblement les unes les autres. Les nouveaux Gaulois gagnèrent donc le dessus dans le nord et dans l'ouest de la grande Gaule, qui est à présent la France. Les anciens Gaulois restèrent maîtres dans le centre, dans l'est et dans le midi.

Sayfa 14

Galya'lıların lideri, gökyüzünün yabancıyı koruduğuna ve [yabancının] kızını esinlendirdiğine inanmıştı. Gemisini önüne demirlediği kumsalı, çeyiz olarak Yunanlı lidere vermiş ve Yunanlı orada bir şehrin temellerini atmıştı.

Marseille [Marsilya] **böylece kurulmuştu.** (M.Ö. 600)

Marsilya'nın kurulduğu dönem, Galya'lı toplumlar arasında büyük devrimlerin [yaşandığı] dönemdir.

Eski çağlarda Galya'lılar, Asya'dan Avrupa'ya geldikleri zaman tümü Batı'nın derinliklerine kadar ilerlememişti; kimileri kuzeye doğru, bugünkü İsveç'e ve Baltık Denizi'nin çevresindeki bölgelere yönelmiş, kimileri ise Orta Avrupa'da, bugünkü Alman-ya'da yerleşmişlerdi. Son olarak Tuna Nehri'nin ağzından Kafkas Dağları'na kadar, Karadeniz'in kuzey kıyısı üzerinde Avrupa ve Asya'nın sınırları içinde kalan [Galya'lıların] **kendi ırklarından olan çok büyük bir birlik yer almaktaydı.**

Karadeniz Galya'lılarına Yunanlılar tarafından Cimmérien [Kimber'li]**'ler denilmiştir. Homeros'un zamanında, onlar ve ülkeleri hakkında birbirleriyle çelişkili bin türlü anlatıda, kimi zaman onlar, Gece'nin Oğulları ve cehennem tanrılarının koruyucuları olarak korkutmuşlar, kimi zaman da Délos** [Delos Adası]**'taki Apollon'a, aydınlık ve şiir tanrısına tapmayı Yunanistan'a kadar yayan kişiler olarak kutlanmışlardır.**

Daha sonraları Roma'lılar, onlara Cimbre [Kimber]**'ler adını vermişlerdir.** Onlar ise kendilerini Kimri [Kimri]'ler olarak adlandırmaktaydı. Bu, çeşitli dillerdeki biçimleriyle aynı addır. Ünlü **Kırım Yarımadası'nın** adı, değişikliğe uğramış biçimiyle Kimri'lerden gelmektedir.

Fransa ve İngiltere'deki Breton'lar, Kimri'lerin soyundan gelen bir koldur. Bu Kimri'lerin veya Breton'ların boylarının M.Ö. **sekiz veya**

dokuz yüzyıl önce **kendi müttefikleri** olan ve **Bretanya'daki Vandal'lar** ile İngiltere'deki **Kuzey Galya'lılardan** gelen Venete'liler olarak adlandırılan başka bir toplumla birlikte Batı'ya doğru daha önceden yürümeye başladıklarına inanılmaktadır; Venete'liler ve Slavlar, Galya ve Vandal'daki Venete'ler gibi Galya'lıların Kelt dilini benimsemeyen bu Venete'lerin diğer iki kolunu oluşturmaktadır. M.Ö. 631 yılında göçebe toplumlar, Kuzey Asya'dan tıpkı sağanak yağmur gibi Kimri'lerin üzerlerine geldiği zaman, onların büyük bir bölümü hâlâ Karadeniz'deydiler. Bu göçebe toplumlar, toprağı işlemeyen ve Turan yani Türkler, Tatarlar ve Moskova Rusları'nın soyundan gelen göçebe veya gezgin olan İskitlerdi ve onların geleneklerini benimsemiş olan bizim ırkımızdan gelen Aryan'lı savaşçılar tarafından yönlendirilmekteydiler.

Kimri'ler, bu istilâ dalgası karşısında boyun eğmiş ve içlerinden pek çoğu ulus birliği altında kuzeye ve [güneşin] battığı yere doğru gitmişlerdir. Ve tıpkı ilk Galya'lıların yapmış olduğu gibi, onlar da öncü birliklerin Batı Denizi'yle karşılaşmadan ve bugün **İngiltere** olan ve onlardan **Bretagne** adını aldıkları adaya geçmeden ilerleyişlerine son vermemişlerdir.

İspanya'daki ilk Galya'lılarda olduğu gibi, eski ve yeni Galya'lılar arasında büyük karışımlar gerçekleşmiş ve büyük çatışmalar cereyan etmiştir. Yerleşik toplumlar üzerine göç eden toplumların bu istilâlarında, göçebeler genellikle avantaja sahiplerdi, çünkü büyük bir birlik hâlinde birbirlerine zayıf bağlarla bağlanan ve çeşitli kavimler hâlinde toprağın üzerinde yayılan toplumlara saldırmaktaydılar. Böylelikle bugün Fransa olan **büyük Galya'nın kuzeyinde ve batısında** yeni Galya'lılar üstünlüğü ele geçirmişlerdi. Eski Galya'lılar ise [bölgenin] merkezinde, doğusunda ve güneyinde egemen olarak kalmışlardır.

Sayfa :15

L'armée passa ensuite les Alpes, comme avaient fait autrefois les Ombriens, et renversa la domination des Étrusques, comme ceux-ci avaient renversé la domination des Ombriens. Le nord de l'Italie et la côte de la mer Adriatique rentrèrent sous la puissance des Gaulois : les Étrusques ne gardèrent que le pays au sud des monts Apennins, et les restes de leurs remparts construits de pierres colossales sans ciment, et de leurs tombeaux peints et sculptés, ne se voient plus que dans le pays entre les Apennins et la mer Méditerranée.

Sayfa 15

Daha sonra, tıpkı bir zamanlar **Ombrien'lerin** yapmış olduğu gibi ordu, Alpler'i geçerek Ombrien'lerin egemenliğine son veren Etrüsk'ler gibi onlar da Etrüsk'lerin egemenliğine son vermiştir. İtalya'nın kuzeyi ve Adriya Denizi kıyıları, Galya'lıların egemenliği altına yeniden girmiştir: Etrüsk'lere sadece Apennin Dağları'nın güneyindeki ülke kalmış ve onların çimentosuz çok büyük taşlardan inşa ettikleri surlarının ve yontularak resimlendirilmiş mezarlarının kalıntıları, artık sadece Apennin Dağları'yla Akdeniz arasındaki ülkede görülmektedir.

Sayfa :15

L'orgueil de la victoire avait troublé l'âme des Gaulois, et ils ne pensaient pas que d'autres pourraient aussi plus tard leur dire : « Malheur aux vaincus ! »

Le Brennus qui remporta cette grande victoire était de la tribu des Sénons, et les Sénons étaient une colonie du pays de Sens en Champagne.

Sayfa 15

Zafer sarhoşluğu, Galya ruhunu rahatsız etmiş ve onlar daha sonra başkalarının kendilerine "Mağlûpların vay hâline!" diyebileceklerini de düşünmemişlerdi.

Bu büyük zaferi kazanan Başkan, Sénon'ların kabilesindendi ve Sénon'lar Champagne bölgesinde, Sens'teki ülkenin bir kolonisiydi.

Sayfa :16

Et ils vainquirent les successeurs du grand Alexandre, et ravagèrent la Macédoine et la Grèce, puis ils passèrent le détroit qui est entre l'Europe et l'Asie, et où se trouve à présent Constantinople, et ils fondèrent dans l'Asie Mineure un État qu'on nomma Galatie ou Gaule d'Asie.

Sayfa 16

[Güneyin Belçikalılarından büyük bir bölüm, Ren Nehri'nin ötesinde, büyük bir ormanda yaşayan başka Belçikalılarla bir araya gelerek Tuna Nehri ve Adriya Denizi arasında yer alan Galya'dan göç etmiş olan eski Galya'lılarla ittifak yapıp Makedonya ve Yunanistan'a saldırmışlardı.] Büyük İskender'in haleflerini yenmişler, Makedonya ve Yunanistan'ı yağmalamış, daha sonra bugün İstanbul'un bulunduğu ve Asya ile Avrupa arasındaki boğazı geçmiş ve Galatie [Galatya] **veya Asya Galya'sı** olarak adlandırılan bir devleti Anadolu'da kurmuşlardı.

Sayfa :18

La Gaule de l'Europe centrale, la Gaule d'entre le Rhin, le Danubé et la mer Baltique, qui est à présent l'Allemagne, était entamée, de son côté, par un peuple nouveau, qui était les Germains, ancêtres des Allemands, arrivés d'Asie derrière les Kimris; et il ne restait plus d'intactes que la Gaule proprement dite, c'est-à-dire la France, et la Gaule britannique, c'est-à-dire l'Angleterre.

Sayfa 18

Orta Avrupa Galya'sı, bugün Almanya olan Ren Nehri, Tuna Nehri ve Baltık Denizi arasındaki Galya, Kimri'lerin ardından Asya'dan gelen ve Almanların ataları Cermenler olan yeni bir toplum tarafından parçalanmıştı; tam anlamıyla söylemek gerekirse Galya'nın, yani Fransa'nın ve Britanya Galyası'nın, yani İngiltere'nin artık el değmemiş hiçbir yeri kalmıyordu.

Sayfa :18

La Gaule croissait en richesse et en civilisation; mais elle décroissait en liberté et en force. L'accroissement de l'industrie et du bien-être, bon en lui-même, n'est pas toujours un vrai progrès pour les peuples, si les vertus de l'âme ne font pas de progrès quand les biens du corps augmentent.

Les Gaulois d'Italie avaient inventé la charrue à roues; les Gaulois de Gaule inventent l'étamage et le placage, qui sont l'application de l'étain et de l'argent à chaud sur le cuivre.

aralia

Sayfa 18

Galya, zenginlik ve uygarlık açısından büyüyor, ama özgürlük ve güç açısından küçülüyordu. Bedensel istekler arttıkça ruhun erdemleri nasıl gelişmiyorsa, olumlu bir ilerleme olan zanaatın ve üretimin artması da toplumlar için her zaman gerçek bir ilerleme değildir.

İtalya'daki Galya'lılar tekerlekli sapan icat etmişlerdi; Galya Galya'lıları ise, deri üzerinde sıcak gümüş ve kalayın uygulaması olan kalaylama ve kaplama zanaatını icat ettiler.

Sayfa :18

L'orgueil était si grand que chacun voulait dominer et que personne ne voulait céder à un autre. Leur religion leur recommandait la science et le courage; mais elle ne leur enseignait point l'amour des hommes, et le mépris de la mort que leur inspirait leur foi en l'immortalité, n'étant pas joint à la charité, les rendait d'autant plus intraitables.

Sayfa 18

Gurur öylesine büyüktü ki her biri egemen olmak istiyor ve hiç kimse bir başkasına boyun eğmek istemiyordu. Dinleri onlara bilimi ve cesareti tavsiye ediyordu, ama onlara insan sevgisini öğretmiyor ve inançlarının ölümsüzlük konusunda onlara verdiği ölümü küçümseme duygusu, merhametle bağdaşmadığı için onları çok daha uzlaşılmaz kılıyordu.

Sayfa :19

Nous avons dit ce qu'étaient les Romains. Les Germains portaient encore un autre nom, celui de Teutons, resté jusqu'à ce jour en usage parmi leurs descendants, que nous appelons Allemands : c'était une branche de notre famille aryenne, et ils étaient proches parents des Gaulois. Les Germains étaient plus austères de mœurs et plus durs de cœur que les Gaulois, moins sensibles qu'eux aux plaintes des opprimés et moins disposés à prendre parti pour les faibles. Ils étaient alors, par l'énergie farouche et la passion des aventures et des conquêtes, ce que les Gaulois avaient été jadis. Ils laissaient en commun la propriété du sol, et s'interdisaient le vin, dont les Gaulois faisaient abus, parce que le vin, disaient-ils, efféminé l'homme. La guerre était, à leurs yeux, la seule occupation digne d'un homme, et c'est pour cela qu'on les appelait Germains, c'est-à-dire hommes de guerre.

Sayfa 19

Cermenler, Almanlar olarak adlandırdığımız ve atalarımız arasında bugüne kadar kullanımda kalan **Teuton** [Töton]**'ların başka bir adını da taşıyorlardı. Aryan soyumuzun bir koluydu ve Galya'lıların yakın akrabalarıydılar. Cermenler, Galya'lılara nazaran daha az anlayışlı ve daha katı yürekli, ezilenlerin yakarışları karşısında onlardan daha az duyarlıydılar ve zayıfların yanında yer almaktan yana değillerdi. O hâlde onlar, bir zamanlar Galya'lıların olduğu gibi, fetih ve macera tutkusu ve yırtıcı bir enerjiyle donduluydular. Toprak mülkiyetini ortak kullanıma bırakmışlar** ve Galya'lıların fazla kaçırdığı şarabı kendilerine yasaklamışlardı, çünkü şarabın erkekleri kadınsılaştırdığını söylüyorlardı. Onların gözünde savaş, bir erkeğe yaraşan tek uğraştı ve bu nedenle onlar, Cermenler, **savaş adamları** olarak adlandırılıyorlardı.

Sayfa :20

Plusieurs peuples d'origine gauloise subsistaient encore dans les régions d'outre-Rhin, mêlés aux peuples germaniques. Le plus puissant de ces peuples habitait au nord, vers l'embouchure de l'Elbe et les contrées qui sont maintenant le Slesvig-Holstein et le Jutland. Les Romains le nommaient Cimbres, c'est-à-dire Kimris, parce qu'il provenait apparemment des Kimris ou Cimmériens de la mer Noire.

En l'année 113 avant Jésus-Christ, la mer Baltique, soulevée par un tremblement de terre, déborda si furieusement qu'elle engloutit une partie du bas pays qu'habitaient les Cimbres et aussi une partie du bas pays voisin, occupé par un peuple germain qu'on nommait les Teutons, comme s'il eût été le noyau principal de la race des Teutons ou Germains.

Sayfa 20

Galya kökenli pek çok toplum, Ren Nehri'nin ötesinde yer alan bölgelerde, Cermen toplumlarına karışmış olarak varlıklarını hâlen sürdürmekteydi. Bu toplumlardan en güçlü olan toplum, bugün Slesvig-Holstein ve Jutland olan bölgelerde ve Elbe Nehri'nin ağzına doğru kuzeyde yerleşmişti. Romalılar onları Kimber'ler, yani Kimri'ler olarak adlandırıyorlardı, çünkü bu toplum hiç kuşkusuz Karadeniz'in Kimber'leri veya Kimri'lerinin soyundan geliyorlardı.

M.Ö. 113 yılında bir depremle yükselen Baltık Denizi, öylesine korkunç bir biçimde taşmıştı ki Kimber'lerin oturduğu aşağı ülkenin bir bölümünü ve aynı zamanda Töton'lar olarak adlandırılan ve âdeta Töton veya Cermen ırkının temel çekirdeğini oluşturmuş olan bir Cermen toplumu tarafından işgal edilmiş olan aşağı komşu ülkenin bir bölümünü de sular altında bırakmıştır.

Sayfa :21

Ce fut une des plus terribles journées qu'on ait jamais vues dans aucune guerre. Les Cimbres succombèrent enfin devant l'habileté de Marius. Quand les hommes eurent été vaincus, les femmes demandèrent qu'on leur garantît l'honneur et qu'on les attachât au service des vestales, les vierges sacrées de Rome. Les Romains refusèrent. Ils eurent alors une seconde bataille à livrer : les femmes des Cimbres défendirent le camp tant qu'elles purent; puis, quand il fut forcé, elles tuèrent leurs enfants et s'entre-tuèrent (an 101 avant Jésus-Christ).

Sayfa 21

Bu, hiçbir savaşta asla görülmemiş en korkunç günlerden biri olmuştu. Kimber'ler [Roma'lı asker] Marius'un ustalığı karşısında en sonunda dize gelmişlerdi. Erkekler yenildikleri zaman kadınlar, onurlarının kendilerine garanti edilmesini ve Roma'daki kutsal bakireler olan vestaların hizmetine kendilerini bağlamalarını talep etmişlerdi. Romalılar bunu reddetmişlerdi. Böylelikle ikinci bir savaş daha yapılmıştı. **Kimber'lerin kadınları, ellerinden geldiğince kampı savunmuşlardı; daha sonra, zorlandıkları zaman kendi çocuklarını ve [daha sonra da] birbirlerini öldürmüşlerdi** (M.Ö. 101 yılında).

Sayfa :22

Mais les Séquanais vainqueurs furent plus malheureux que les Éduens vaincus; car les Germains s'établirent chez eux et leur prirent une partie de leurs terres, et exercèrent sur eux une grande tyrannie. Et il arrivait toujours de nouveaux Germains, si bien que, de quinze mille guerriers qu'on avait appelés, ils étaient parvenus maintenant à cent vingt mille, et, se trouvant trop à l'étroit dans la Séquanie, ils s'apprêtaient à envahir les autres terres gauloises.

Suisse

Un seul des peuples de la primitive souche gauloise avait gardé toute l'énergie et toute la rudesse des mœurs anciennes. C'étaient les Helvétiens, qui habitaient la Suisse, et qui avaient remporté beaucoup de victoires contre les Germains et une victoire contre les Romains.

Orgetorix Un puissant chef helvétien, nommé Orgétorix, projeta de préserver la Gaule du sort

Sayfa :22

qui la menaçait. Voyant son pays, l'Helvétie, resserré entre les Germains et les Romains, il résolut d'engager ses compatriotes à quitter en masse les vallées des Alpes, afin d'aller s'établir aux bords de l'Océan, dans le pays de la Charente. De là, ils eussent dominé, par leur grande vaillance, la Gaule centrale et la Gaule occidentale, qu'on appelait Armorique, c'est-à-dire pays maritime. Et Orgétorix eût réuni toute la Gaule contre les Romains et les Germains, et il projetait secrètement de se faire roi de toute la Gaule, et de faire rois sous lui, dans chaque nation, les chefs qui eussent accédé à son dessein.

Sayfa 22

Ama mağlûp Séquanais'ler, mağlûp Éduen'lere göre çok daha bahtsızlardı, çünkü Cermenler onların yurtlarına yerleşmişler, topraklarının bir bölümünü almışlar ve onlar üzerinde büyük bir zorbalık uygulamışlardı. Ve sürekli yeni Cermenler geliyordu. Öyle ki daha önce çağrılmış olan on beş bin savaşçı şimdi yüz yirmi bine ulaşmıştı ve **Séquanie yurtluğunun kendilerine oldukça dar gelmesi nedeniyle başka Galya topraklarını istilâ etmeye hazırlardı.**

Galya'lıların ilk atalarından olan toplumlardan yalnızca biri, tüm enerjiyi ve eski geleneklerin tüm katılığını korumuştu. Bu toplum, İsviçre'de oturan ve Romalılara karşı bir, Cermenlere karşı ise **pek çok zafer kazanmış Helvetia'lardı.**

Helvetia'lı güçlü bir lider olarak **Orgêtorix,** Galya'yı tehdit eden yazgıdan onu kurtarmayı tasarlamıştı. Cermenler ile Romalılar arasında sıkışıp kalan ülkesi Helvetia'yı görerek kendi hemşehrilerini [Atlas] Okyanusu kıyılarında Charente ülkesine yerleşmeleri için kit-

leler hâlinde Alplerin ovalarını terk etmeleri için teşvik etmeye karar vermişti. İşte bunun için Helvetia'lılar büyük yüreklilikleriyle [bugünkü Bretanya bölgesinin eski adı olan] Armorique, yani deniz ülkesi olarak adlandırılan Batı ve Orta Galya'ya egemen olmuşlardı. Ve **Orgétorix,** Galya'nın tamamını Romalılar ve Cermenlere karşı bir araya toplamıştı. Gizlice, her ulus içinde kendi çizgisinde yol alan liderlerden kendi boyunduruğu altında krallar seçmeyi ve tüm Galya'nın kralı olmayı tasarlıyordu.

Sayfa :52

Avant que l'armée composée de toutes ces armées eût achevé de se rassembler, le roi des Huns entra en Gaule.

La forêt Noire, tombant sous les haches, se transforma en barques innombrables, et les Barbares traversèrent le Rhin par centaines de mille (février 451).

Ils envahirent le nord de la Gaule, livrant sur leur passage les villes aux flammes et leurs habitants au glaive. Ils marchèrent du nord-est au sud-ouest, sans que rien les arrêtât jusqu'à la Loire.

Ils attaquèrent et forcèrent la ville d'Orléans; mais, au moment où ils commençaient à la mettre au pillage, voici que la grande armée des peuples de la Gaule arriva tout à coup sur eux et les chassa de la ville.

Attila, le roi des Huns, se retira de la Loire vers la Seine et la Marne, cherchant une grande plaine pour faire combattre plus à l'aise ses cavaliers, si nombreux qu'on ne pouvait les compter.

Sayfa 52

[Ortak savunma amacıyla bir araya gelen Vizigotların, Burgonde'lerin, Frank'ların ve Galya'lıların] **ordularından meydana gelen ordunun oluşmasından önce Hun Kralı** [Attila] **Galya'ya girmişti.**

Baltaların eline düşen Karaorman, sayısız kayığa dönüşmüş ve barbarlar yüz binler hâlinde Ren Nehri'ni geçmişlerdi (Şubat 451).

Geçtikleri yerlerdeki şehirleri alevler içinde bırakarak ve [bu şehirlerin] sakinlerini de kılıçtan geçirerek Galya'nın kuzeyini istilâ etmişlerdi. Loire Nehri'ne kadar hiçbir engel tanımadan kuzeydoğudan güneybatıya ilerlemişlerdi.

Orléans şehrine saldırmışlar ve zorlamışlardı; ama şehri tam yağmalamaya başlayacakları sırada aniden üzerlerine Galya'nın büyük silâhlı birlikleri gelmiş ve onları şehirden kovmuştu.

Sayılamayacak kadar çok sayıdaki atlı süvarilerinin çok daha rahat çarpışmalarını sağlamak için, büyük bir ova arayan Hun Kralı Atilla, Loire Nehri'nden Sen ve Marne nehirlerine doğru geri çekilmişti.

Sayfa :52

« Ce fut, dit un ancien historien des Goths, une lutte horrible, immense, inouïe : l'antiquité ne raconte rien de semblable, et il s'y fit de tels exploits que tout ce que l'œil humain avait jamais pu voir n'était rien auprès; on mourut des deux parts dans des massacres incalculables. Les vieillards racontent qu'un petit ruisseau, qui coulait à travers le champ de bataille, fut changé en torrent et roula des flots de sang. »

Sayfa 52

Gotların eski bir tarihçisi **"Korkunç, çok büyük, hiç duyulmamış bir savaş olmuştu. Eski Çağ buna benzer hiçbir şey anlatmaz** ve

orada öylesine kahramanlıklar gösterilmişti ki insan gözünün asla göremedikleri bile, bunun yanında hiç kalırdı; her iki taraftan da hesaplanamayacak sayıda insan ölmüştü. Yaşlılar, savaş alanı arasındaki küçük derenin sele dönüşerek âdeta bir kan seli akıtmaya başladığını anlatırlar." der.

Sayfa :52

Ce fut ainsi que l'Europe fut sauvée, par l'union d'une partie des Germains avec les Gaulois et avec ce qui restait des Romains contre les Barbares d'Asie.

Sayfa 52

Böylelikle **Asya barbarlarına karşı Romalılardan arta kalan, Galya'lılar** ve Cermenlerin bir bölümünün birleşmesiyle Avrupa kurtarılmıştı.

Sayfa :53

Le nom d'Attila est resté, chez les peuples de l'Europe, le nom même du despotisme exterminateur.

Mais les Moscovites, en Russie, célèbrent encore sa gloire, et leurs poètes le montrent encore menaçant l'Occident de son fouet tartare, et disent qu'il leur faut ressusciter l'empire d'Attila dans toute sa grandeur.

Attila Rusler için

Sayfa 53

Avrupalı toplumlarda Attila'nın adı, yok edici despotizmin adı olarak kaldı.

Ama Rusya'da Moskovalılar hâlâ onun zaferini kutlarlar ve [Rus] şairleri hâlâ onu, Tatar kırbacıyla Batı'yı tehdit eden kişi olarak gösterir ve Attila'nın imparatorluğunun tüm görkemi içinde yeniden canlandırılmasının onlara gerekli olduğunu söylerler.

Sayfa :163

Les pèlerins avaient fort à souffrir, et beaucoup ne revenaient pas; néanmoins, tant que les Arabes régnèrent en Asie, les pèlerins purent acheter à prix d'or de leurs princes l'accès des lieux saints et quelque protection; mais l'empire des Arabes fut renversé par les peuples touraniens de l'Asie centrale. Les Turcs, de race touranienne, parents des anciens Scythes et des Huns d'Attila, s'étaient faits musulmans, et avaient d'abord servi les califes arabes de Bagdad; puis ils s'emparèrent de leur empire, envahirent les provinces qui restaient en Asie aux empereurs d'Orient jusqu'en face de Constantinople, et se rendirent maîtres de Jérusalem (1076).

Sayfa 163

Hacılar çok büyük güçlükler çekiyor ve pek çoğu da geri dönmüyordu; yine de Araplar, Asya'da hüküm sürdükçe hacılar kendi prenslerinin altın paralarıyla kutsal yerlere girme ve bazı korunma

haklarını satın alabilmişlerdi, ama Arapların imparatorluğu Orta Asya'nın Turan toplumları tarafından ortadan kaldırılmıştı. **Turan ırkından olan ve Attila'nın Hunları ile eski İskitlerin akrabaları olan Türkler, Müslümanlığı benimsemişlerdi ve önceleri Bağdat'taki Arap halifelere hizmet etmiş,** daha sonraları onların imparatorluklarını ele geçirmiş, Asya'da Doğu imparatorlarının elinde kalan bölgeleri, İstanbul önlerine kadar istilâ etmişler ve kendilerini Jérusalem [Kudüs]'in efendileri kılmışlardı.

Sayfa :163

Comme, après bien des souffrances et des périls, il était parvenu à pénétrer dans la ville sainte, le patriarche de Jérusalem lui raconta toutes les misères que souffraient les chrétiens d'Asie sous l'empire des Turcs, les cruautés de ces nouveaux maîtres et leurs outrages contre les saints lieux, c'est-à-dire contre l'église bâtie sur le tombeau de Jésus-Christ.

Sayfa 163

Bir hayli acı ve tehlikeden sonra [Pierre], kutsal şehre ulaşmayı başarmış, Kudüs patriği ona, **Türk imparatorluğunun** [boyunduruğu] **altında olan Asya Hristiyanlarının çektiği tüm acıları, bu yeni efendilerin acımasızlıklarını ve kutsal yerlere, yani İsa'nın mezarı üzerine inşa edilen kiliseye karşı hakaretlerini anlatmıştı.**

Sayfa :435

CHAPITRE XIX

PHILOSOPHIE, SCIENCES, POÉSIE ET BEAUX-ARTS. — DESCARTES. — PASCAL. — CORNEILLE. — POUSSIN ET LESUEUR.

(1600-1660.)

En France, quelques hommes supérieurs, tels que Bernard Palissi, dont nous avons parlé, et qui fut le précurseur de tous nos naturalistes; Fernel et Paré, qui réformèrent la médecine et la chirurgie; Viette, qui constitua définitivement l'algèbre, la science qui devait être l'instrument de tous les progrès des sciences exactes : ces hommes surent observer, raisonner et découvrir. L'Italie fournissait davantage encore de ces grands esprits, qui essayaient de renouveler la philosophie comme les sciences.

Sayfa 435

XIX. BÖLÜM

FELSEFE, BİLİM, ŞİİR VE GÜZEL SANATLAR.

-DESCARTES.-PASCAL.-CORNEILLE.-POUSSIN VE LESUEUR.

(1600-1660)

Fransa'da, daha önce bahsettiğimiz ve bizim tüm doğa bilimcilerimizin öncüsü olan **Bernard Palissi,** tıp ve cerrahiyi yeniden oluş-

turan **Fernel ve Paré,** sağın bilimlerdeki tüm ilerlemelerin nesnesi olması gereken cebiri kesin bir biçimde oluşturan **Viette** gibi birkaç üstün deha olan bu kişiler gözlemlemeyi, muhakeme etmeyi ve keşfetmeyi bilmişlerdir. İtalya ise, bilim olarak felsefeyi yenilemeye çalışan bu büyük düşüncelerin daha da fazlasını üretmekteydi.

Sayfa :437

Après Copernic paraissent deux autres grands hommes, Galilée en Italie, Kepler en Allemagne. Ils étudient le ciel d'après Copernic, et les phénomènes de la terre d'après eux-mêmes, d'après eux seuls; et ils reconnaissent que le ciel et la terre sont gouvernés par les mêmes lois; que la terre fait partie du ciel, et qu'il n'y a qu'une nature, qui comprend le ciel et la terre. Il n'y a point de *firmament*, de ciel solide et immuable; tout est en mouvement dans l'univers.

Sayfa 437

[Mikolaj] **Kopernik'ten sonra diğer iki önemli kişi İtalya'da** [Galileo] **Galilei, Almanya'da** [Johannes] **Kepler'dir.** [Onlar], **gökyüzünü Kopernik'e göre, dünyanın fenomenlerini ise sadece ve sadece kendilerine göre incelemişlerdir;** ve gökyüzü ile dünyanın aynı yasalara göre yönetildiğini, dünyanın gökyüzünün bir parçası olduğunu ve gökyüzü ile dünyayı içine alan sadece tek bir doğanın var olduğunu kabul ederler. Hiçbir biçimde ne bir gökkubbe ne de sağlam ve değişmeyen bir gökyüzü vardır; evrende her şey hareket hâlindedir.

Sayfa :440

Il se fit donc une méthode (1619). Elle consistait en ceci : 1° N'admettre pour vrai rien qui ne soit évidemment vrai; 2° diviser et décomposer le plus possible les questions qu'on examine, afin de les mieux comprendre et de les mieux résoudre (c'est ce qu'on nomme l'*analyse*); 3° conduire par ordre ses pensées des objets les plus simples aux objets les plus composés, et supposer de l'ordre

Sayfa :441

et des rapports entre des objets dont nous ne voyons pas le lien, dans l'espoir de découvrir ensuite ce lien (c'est ce qu'on appelle faire des hypothèses); 4° enfin, faire le dénombrement complet de tout ce qui se rapporte à la question qu'on veut résoudre.

Sayfa 440-441

Böylelikle [René Descartes], **bir yöntem oluşturdu (1619). Bu yöntemin içerdikleri şunlardı: 1. Açıkça doğru olmayanı hiçbir biçimde doğru olarak kabul etmemek; 2. İncelenen sorunları, onları çok daha iyi anlamak ve çözümlemek amacıyla mümkün olabildiğince bölmek ve ayrıştırmak (analiz olarak adlandırılan budur); 3. Kendi düşüncelerini en basitten en karmaşığa kadar sırasıyla yönlendirmek ve bağlantısını göremediğimiz nesneler arasındaki ilişkileri ve sıralamayı bu bağlantının keşfedilmesi umuduyla varsaymak (bu, varsayımda bulunmak olarak adlandırılandır); 4. Son olarak çözümlenmek istenen sorunla ilgili her şeyin tam olarak bir sayımını yapmak.**

Sayfa :503

Les choses n'allaient pas aussi bien pour la cour au nord de la Loire. Le retour de Mazarin avait causé beaucoup de mécontentement, et le gouverneur d'Anjou venait de faire déclarer Angers pour Condé. Le duc d'Orléans avait rappelé de l'armée du nord quelques troupes qui dépendaient de lui; car les princes avaient encore la disposition de régiments qui portaient leur nom, abus que Richelieu n'avait pas fait disparaître, et ces troupes s'apprêtaient à se réunir à des restes de régiments appartenant aux Condé, et même à un corps espagnol.

Sayfa 503

Loire Nehri'nin kuzeyinde saray erkânı açısından işler pek de umulduğu gibi iyi gitmiyordu. [XIV. Louis'in hükümdarlığının ilk yıllarındaki Fransa başbakanı] Mazarin, oldukça fazla bir hoşnutsuzluğa neden olmuştu. Ayrıca Anjou bölgesi valisi de [bu bölgenin o dönemdeki başkenti olan] Angers şehrine kısa bir zaman önce Condé'lik [dükalık] vermişti. Orléans dükü, kendisine bağlı olan kuzey ordusundan birkaç birliği geri çağırmıştı; çünkü prenslerin emrinde [Kardinal] Richelieu'nun daha önce ortadan kaldırmayı ihmal ettiği ve prenslerin adlarını taşıyan askerî alaylar bulunmaktaydı ve bu birlikler, düklere ait olan askerî alayların geri kalanlarını bir araya getirmeye, **hatta bir İspanyol birliği** oluşturmaya hazırlanıyorlardı.

VIES DES HOMMES ILLUSTRES - N° 21

LA VIE D'

ATTILA

par

MARCEL BRION

nrf

14e édition

1605

LIBRAIRIE GALLIMARD
PARIS 3, rue de Grenelle 1928

Meşhur İnsanların Hayatları. No: 21

ATTİLA'NIN HAYATI

MARCEL BRION

NRF

14. BASKI

GALLIMARD KİTABEVİ
PARIS, 3, Rue de Grenelles, 1928

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No	: 1605		
Yazar	: Marcel Brion		
Cild	: Bordo		
Ebadı	:		
	En	: 12 cm.	
	Boy	: 18 cm.	
Sayfa Adedi	: 260+ 1		
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Orhan Öztaşkın tarafından tercüme edilmiştir.		

IL A ÉTÉ TIRÉ DE LA PRÉSENTE ÉDITION TROIS CENT CINQUANTE-SIX EXEMPLAIRES SUR VELIN PUR FIL DES PAPETERIES LAFUMA-NAVARRE, DONT SEIZE EXEMPLAIRES HORS COMMERCE MARQUÉS DE a A p ET TROIS CENT QUARANTE EXEMPLAIRES NUMÉROTÉS DE 1 A 340; VINGT-DEUX EXEMPLAIRES SUR JAPON IMPÉRIAL DONT VINGT ET UN EXEMPLAIRES MARQUÉS DE A A U ET UN EXEMPLAIRE HORS COMMERCE MARQUÉ HC. A.

200,000

Radagais

Fl

Hulitim

Wisigoth

Sarus

Stilicon

Vooten

TOUS DROITS DE REPRODUCTION, DE TRADUCTION ET D'ADAPTATION RÉSERVÉS POUR TOUS LES PAYS Y COMPRIS LA RUSSIE. COPYRIGHT BY LIBRAIRIE GALLIMARD 1928.

Bu baskıdan üç yüz altmış altı adet, Lafuma – Navarre Kağıthanesi'nin üstün kağıtlarına basılmıştır. Bunlardan onaltı adeti, satış dışı olup "A"dan "P"ye kadar, geri kalanı ise 1'den 340'a kadar numaralanmıştır. Japon İmparatorluk Hanedanı için hazırlanan yirmi iki nüshadan yirmi biri A'dan U'ya kadar ve bir tanesi de HCA olarak işaretlenmiştir.

Her türlü çoğaltma, çeviri ve alıntı hakkı, Rusya dahil, Gallimard Yayınevi'ne aittir 1928.

Sayfa :11

Au milieu des cris d'allégresse, on acclamait surtout Huldin qui, le front bas et l'air bestial, chevauchait à la tête de ses cavaliers, à côté de Stilicon.

Sayfa 11

[BİRİNCİ BÖLÜM
HUNLARIN [TARİH SAHNESİNE] GİRİŞİ]

Neşele çığlıklar arasında, özellikle alnı aşağıda, hayvanca bir şekilde **Stilicon'un** yanında atlılarıyla birlikte geçen Huldin'i alkışlıyorlardı.

Sayfa :16

Leurs chroniques les nommaient « Hioung nou » et rappelaient les guerres, les traités, les alliances qui étaient intervenus entre L'Empire stable et les capricieux vagabonds.

Sayfa 16

[Çinlilerin kayıtları] Onları **"Hiong nu"** olarak adlandırıyor ve dengeli olan Çin İmparatorluğu ile bu kaprisli serseriler arasındaki savaşları, antlaşmaları ve ittifakları yazıyordu.

Sayfa :16

Car, malgré les mélanges auxquels les voisinages et les invasions les avaient amenés, une caste aristocratique existait qui préservait la pureté de son sang, l'intégrité de ses traits mongols,

Sayfa :17

et tous, même les bâtards de Germains ou de Scandinaves voulaient ressembler, au prix de quelques artifices, aux nobles de vieille race asiatique. Au point de vue politique, ils étaient divisés en plusieurs États indépendants.

Sayfa 16

[Akhunlar ve Karahunlar olarak sınıflandırılmaları bile bilim adamlarının kolaylık için yaptığı bir sınıflamaydı.] Zira, komşulukları ve getirdikleri işgal nedeniyle karışmalarına rağmen, Moğol tipini koruyan bir aristokratik kastları vardı. [sayfa 17] **Bundan dolayı, Cermen veya İskandinav soysuzları bile, bazı yapay yollarla da olsa bu eski Asyalı ırkın asillerine benzemeye çalışıyorlardı.**

Sayfa :18

L'empereur Honorius attend les triomphateurs sur les marches du Capitole, entouré de ses ministres et de ses courtisans.

Sayfa 18

İmparator **Honorius,** Kapitol'ün basamaklarında, bakanları ve dalkavukları ile çevrili olarak bekliyordu.

Sayfa :27

CHAPITRE III

ATTILA

Attila était fils de Mundzuk, qui était fils de Turda, qui était fils de Scemen, qui était fils d'Ethé, qui était fils d'Opos, qui était fils de Cadicha, qui était fils de Bérend, qui était fils de Sulthan, qui était fils de Bulchu, qui était fils de Bolug, qui était fils de Zambour, qui était fils de Zamour, qui était fils de Réel, qui était fils de Levente, qui était fils de Kulché, qui était fils d'Ompud, qui était fils de Miské, qui était fils de Mike, qui était fils de Bézter, qui était fils de Rudli, qui était fils de Chanad, qui était fils de Bukem, qui était fils de Bondofort, qui était fils de Tarkans, qui était fils d'Othmar, qui était fils de Radar, qui était fils de Beler, qui était fils de Kear, qui était fils de Kevé, qui était fils de Kelad, qui était fils de Dama, qui était fils de Bor, qui était fils de Nembroth, qui était fils de Chus, qui était fils de Cham. Il descendait de la vieille famille impériale qui régna jadis sur la puissante nation des Huns. Au delà de ces ancêtres, il rejoignait dans la légende Cham, et le mythe faisait même remonter sa généalogie jusqu'à l'oiseau Astur que certains nomment Schongar, qui avait été créé roi des êtres volants, et portait sur la tête une couronne.

Sayfa 27

BÖLÜM III

ATTİLA

Attila, Şam'ın oğlu, Şus'un oğlu, Nembroth'un oğlu, Bor'un oğlu, Dama'nın oğlu, Kelad'ın oğlu, Keve'nin oğlu, Kear'in oğlu, Beler'in

oğlu, Radar'ın oğlu, Othmar'ın oğlu, Tarkan'ın oğlu, Bondofort'un oğlu, Bukem'in oğlu, Chanad'ın oğlu, Rudli'nin oğlu, Bezter'in oğlu, Mike'nin oğlu, Miske'nin oğlu, Ompud'un oğlu, Kulche'nin oğlu, Levente'in oğlu, Reel'in oğlu, Zamour'un oğlu, Zambour'un oğlu, Bolug'un oğlu, Bulchu'nun oğlu, Sulthan'ın oğlu, Berend'in oğlu, Cadichi'nin oğlu, Opos'un oğlu, Ethe'nin oğlu, Scemen'in oğlu, Turda'nın oğlu Mundzuk'un oğludur. Attila eski zamandan beri Hunları yöneten kuvvetli bir imparatorluk ailesinin oğludur. Atalarının kökeninde, efsanede Şam'a ulaşır ve efsane, onun soy ağacını kuş Astur'a ki bazıları buna Schongar [Sungur veya Sungar olacak]'a dayarlar. Sungur, uçan canlıların kralı olarak yaratılmıştır ve başında bir taç taşır.

Sayfa :28

On donna à l'enfant le nom d'Attila qui signifiait « Petit Père », peut-être parce que ce nom était aussi celui de la Volga que son père Mundzuk avait en grande vénération. Les Huns qui ne possédaient pas de religion nationale, adoptaient généreusement tous les cultes des pays qu'ils conquéraient, et Mundzuk avait une dévotion particulière pour les fleuves. On affirme aussi qu' « Attila », ou, comme on l'appelle encore, Atli, Etzel, voulait dire en langage hun « Fer » et que Mundzuk prévoyant la haute destinée de conquérant promise à son fils, lui avait conféré en même temps que ce nom redoutable, un avenir prestigieux.

A peu près à la même époque, naissait à Durostrorum en Silestrie, province pannonienne soumise aux Romains, dans la famille du maître de la milice provinciale Gaudentius, un fils qui fut appelé xxx Aetius.

Sayfa 28

Çocuğa Attila ismi verilmişti. Bu isim de **"Küçük Baba"** anlamına geliyordu. Bu aynı zamanda **Volga** Nehri'nin de adıydı. Babası Mundzuk da, bu nehre büyük bir saygı duyardı. Millî [bir] dine sahip olmayan Hunlar, fethettikleri bütün ülkelerin inançlarını içtenlikle kabul ederlerdi ve Mundzuk'un da nehirlere bir bağlılığı vardı. Attila ismi veya diğer söylendiği şekillerde **Atlı, Etzel** isimleri, Hun dilinde **"demir"** anlamına geliyordu ve Mundzuk, oğlunun prestijli geleceğini görerek, ona bu yenilmez ismi vermişti.

Hemen hemen aynı dönemde, Romalıların egemenliğindeki bir bölgede, **Silistre'deki Durostronum'da** Bölgesel Milis Komutanı Gaudentius'un oğlu **Aetius** dünyaya geldi.

Sayfa :30

Dès que les jambes du petit Attila furent assez fortes pour serrer les flancs d'un cheval, il quitta le chariot des femmes et devint l'élève des guerriers. Il apprit à se servir des armes, on lui enseigna les légendes de sa race et les devoirs de son état.

Sayfa 30

Attila'nın bacakları bir atın karnını saracak kadar güçlendiğinde kadınların arabasını terketti ve savaşçıların öğrencisi oldu. Silâhları kullanmayı öğrendi. Ona, ırkının efsaneleri ve devlete karşı olan görevleri öğretildi.

Sayfa :30

L'épouvante des populations que les Huns chassaient devant eux lui enseigna l'orgueil de la force et le mépris des faibles. Quand l'absence d'adversaire les contraignait à la paix, ils poursuivaient les bêtes féroces, et Attila suivait les

Sayfa :31

rapides cavaliers dans leurs plus dangereuses expéditions.

Sayfa 30-31

Hunların önlerinde kovaladığı toplumların şaşkınlığı, ona kuvvetin büyüklüğünü ve zayıfların sefilliğini öğretti. Düşman bulunmadığında, mecbur kaldıklarında ise yırtıcı hayvanları takip ediyorlardı. **[sayfa 31]** Attila, bu tehlikeli seferlerde en hızlı atlıları izliyordu.

Sayfa :31

Lorsque son père mourut, ses oncles l'envoyèrent en otage auprès de l'Empire romain. Ils choisirent cette occasion de l'éloigner, car ils pressentaient dans cet enfant un rival possible. Il jugeait déjà les actes des rois Huns, et avec une intransigeance enfantine, il les blâmait de se mettre au service des étrangers alors qu'ils auraient pu si facilement les vaincre. Ses oncles préféraient son frère Bleda, qui était d'un caractère docile et dépourvu d'ambition. Ils pensaient que la Cour de Rome se chargerait bien de briser ou d'amollir ce garçon trop précoce, et en même temps qu'ils faisaient grand honneur à l'Empereur en lui en-

Sayfa :31

voyant le propre fils de Mundzuk, ils se débarrassaient d'un témoin dont les critiques les gênaient.

Depuis Balamir, qui avait conduit les Huns en Europe, la politique des chefs huns s'était conformée aux hasards des circonstances. Elle se contentait de petits succès, obtenus sans peine, tant le nom seul des Huns répandait la terreur chez les peuples d'Orient et d'Occident. Sur le versant européen, ils avaient poussé devant eux, successivement, toutes les nations qui vivaient entre la Sibérie et le Danube. Ils regardaient avec convoitise, mais de loin, les trésors de Rome et de Constantinople. Éloignés d'eux par d'immenses espaces, ils n'avaient plus gardé de relations avec les Huns d'Asie qui, de leur côté, essayaient, malgré la Muraille, de s'infiltrer dans l'Empire chinois. Les intrigues, les vanités de chefs, morcelaient la

Sayfa 31

Babası öldüğünde, amcaları onu Roma İmparatorluğu'na rehine olarak gönderdiler. **Böyle bir yol seçtiler. Zira bu çocuğu olası bir rakip** [olarak] **görüyorlardı.** Şimdiden Hunların yaptığı işleri tartışıyor ve çocukca bir uzlaşmazlıkla , **onları kolaylıkla yenebilecekleri yabancıların hizmetine girmekle suçluyordu.** Amcaları, yumuşak başlı ve istekleri olmayan **Bleda'yı** yeğliyorlardı. Roma meclisinin, bu erken gelişmiş oğlanı kırmada veya yumuşatmada iyi görev yapacağını düşünüyorlardı. Aynı zamanda, bizzat Mundzuk'un oğlunu imparatora göndermekle onu onurlandıracaklarını ve üstelik, **kritikleri onları rahatsız eden bir tanığı da başlarına sarmış olacaklarını da düşünüyorlardı.**

Hunları Avrupa'ya getiren Balamir'den beri, Hun şeflerinin politikası şartların tesadüfüne bağlıydı. Hun politikası, sıkıntısız elde

edilmiş küçük başarılarla mutlu olurdu. Hunların sadece adı bile, Doğu veya Batı milletlerinde korku yaratırdı. Avrupa kıtasında, Sibirya'yla Tuna arasında yaşayan, önlerinde sürdükleri milletler birikmiştir. Roma'nın ve Konstantinopl'ün hazinelerine iştahla, fakat uzaktan bakıyorlardı. Aralarındaki çok büyük uzaklıklar nedeniyle, Asya Hunlarıyla da ilişkileri kalmamıştı. Onlar ise Çin seddine rağmen, Çin İmparatorluğu'na sızmaya çalışıyorlardı. **Entrikalar, şeflerin sivrilme merakı onları bölüyordu.**

Sayfa :35

Un vaste projet s'esquissait déjà dans son ambition, qui n'admettait pas qu'un seul cavalier asiatique restât à la solde de l'étranger. Ce serait là, dès son arrivée au pouvoir, la première réforme qu'il accomplirait sur le territoire de l'Empire. Toutes les forces hunniques reviendraient à la nation, il ne resterait pas à l'étranger un seul soldat hun au service des ennemis de sa race qui, parfois, l'obligeaient à combattre ses frères. Il referait l'unité de son peuple, puis il écraserait Rome et Byzance, il prendrait la Perse et l'Inde, il renverserait la Grande Muraille...

Sayfa 35

Kafasında, şimdiden hiçbir Asyalı atlısını yabancı paralı askerliğinde bırakmayan geniş bir proje vardı. Bu, iktidara gelir gelmez imparatorluğun toprakları üzerinde girişeceği ilk reformdu. Bütün Hun güçleri millete geri dönecekti. Dışarda kendi ırkının düşmanlarının hizmetinde, bazen kendi kardeşlerine karşı dövüşmek zorunda kalan bir tek Hun kalmayacaktı. Halkının birliğini sağlaya-

cak, daha sonra Roma ve Bizans'ı ezecekti. İran'ı ve Hindistan'ı alacak, Çin seddini yıkacaktı.

Sayfa :36

Pendant qu'il était otage à Rome et plus tard lorsqu'il fut revenu dans la capitale hunnique sur le Danube, Attila sut mettre à profit cette admirable vertu asiatique, la patience.

Sayfa 36

Roma'da rehineyken ve daha sonra Tuna üzerindeki Hun başkentine döndüğünde, Attila bu faydalı Asya özelliğini, yani sabrı korumayı bildi.

Sayfa :36

Jamais il n'essaya de devancer les événements. Il savait que les faits doivent mûrir comme des fruits et qu'il suffit de savoir les cueillir au moment opportun.

Sayfa 36

Hiçbir zaman olayları erkene almayı denemedi. Olayların meyvalar gibi olgunlaşması gerektiğini, o zaman onları uygun bir zamanda toplamaktan başka bir şeyin gerekmeyeceğini biliyordu.

Sayfa :37

Dans le courant de l'année 434, les relations entre Roua et l'Empire d'Orient se gâtèrent. Malgré la bienveillance dont il faisait preuve depuis longtemps envers l'Empire, et l'appui qu'il lui avait apporté dans plusieurs guerres, le roi hun se fâcha.

Sayfa 37

434 senesi içerisinde, Roua ve Doğu Roma İmparatorluğu arasındaki ilişkiler kötüleşti. İmparatorluğa karşı uzun süredir gösterilen iyi niyete ve birçok savaşta Doğu Roma'ya yapılan yardıma rağmen, Hun kralı kızdı.

Sayfa :53

« Si vous préférez la guerre... ? » ils se hâtèrent de proclamer qu'ils acceptaient toutes les conditions et qu'on pouvait signer le traité à l'instant. Les scribes s'affairèrent, et bientôt les messagers appliquèrent leurs sceaux sur l'accord.

Cela se passait à Margus, sur les bords de la Morawa, en 434.

1929
434
1495

Sayfa 53

[Doğu Roma'yla bir sürtüşme sırasında, elçilere] Attila, önemsiz bir şeymiş ve onlar adına da karar verirmiş gibi: "Savaşı tercih ediyorsanız?..." dedi. Elçiler, aceleyle bütün şartları kabul ettiklerini ve antlaşmayı hemen imzalayabileceklerini söylediler. Yazıcılar, hemen antlaşmayı kaleme aldılar. Doğu Roma'nın ulakları antlaşmayı im-

zaladılar. **Bu olay, 434 yılında, Morova kıyılarında, Margus'ta geçmişti.**

Sayfa :54

Les ambassadeurs racontèrent que, selon les termes du traité, ils avaient dû livrer aussitôt deux transfuges huns de noble famille, c'est-à-dire deux officiers à la solde de Byzance, et qu'Attila les avait fait crucifier devant eux à l'instant même.

Sayfa 54

Büyükelçiler, antlaşmada, asil aileden iki Hun'un, yani iki subayın Bizans'ta paralı askerlik yapmasını gerektiren bir madde bulunduğunu **yani Attila'nın onları Bizans'da bir tür çileye sokmak istediğini de bildirmişlerdi.**

Sayfa :57

Il avait alors près de quarante ans et il unissait à l'enthousiasme de son idéal juvénile le génie de son esprit politique, l'expérience de son attente silencieuse.

Le traité de Margus ouvrait la première étape de la conquête. Constituer un formidable bloc asiatique, slave et germain, pour écraser l'Empire romain, était l'acte le plus urgent.

Sayfa 57

Yaklaşık kırk sene geçmişti ve çocukluk idealinin hayranlığına, siyasî düşüncesinin dehasını ve sessiz beklentisinin tecrübesini de katmıştı. Margus Antlaşması fethin ilk aşamasını oluşturmuştu.

Roma İmparatorluğu'nu ezmek için, yapılması gereken en acil hareket, **Asyalı, Slav ve Cermenlerle** antlaşma yaparak bir blok oluşturmaktı.

Sayfa :59

CHAPITRE VI

POLITIQUE INTÉRIEURE

Attila comprit que rétabli dans son unité originelle, mais accru des races qu'il s'était associées, le peuple hun pouvait devenir une puissance formidable. Et puisqu'il n'avait rien à craindre, pour le moment, ni de Rome, ni de Byzance il lui était permis de se consacrer à cette tâche : forger l'instrument qui était nécessaire pour conquérir le monde, l'armée hunnique qui devait être invincible commandée par lui.

Sayfa 59

BÖLÜM VI

İÇ POLİTİKA

Attila kendi köken birliğini kurduğunda ve kendisine bağlı ırkların sayısını arttırdığında, Hun ırkı muhteşem bir güç haline gelecektir. O anda da artık hiçbir şeyden, ne Roma'dan, ne de Bizans'tan çekinmek gerekmediği için bu hedefi artık gerçekleştire-

bilecekti. Yani Dünya'yı fethetmek için gerekli cihazı oluşturmaya başlayacaktı. Kendisi tarafından yönetilen Hun ordusu yenilmez olmalıydı.

Sayfa :65

Il avait une éloquence étrange, propre à séduire, à entraîner des êtres primitifs.

Sayfa 65

İlkel insanları etkileyecek, kendine çekecek, garip bir hitabet yeteneği vardı.

Sayfa :66

Son voyage dura plusieurs années. Il remonta jusqu'en Asie centrale, redescendit le long des côtes de la Baltique, s'assura la fidélité de ses alliés slaves et germains, revint sur le Danube. Usant selon les circonstances du prestige, de la persuasion et de la terreur, il avait ramené l'unité de gouvernement parmi les Huns.

Sayfa 66

Yolculuğu birçok yıl sürdü. Orta Asya'ya kadar gitti. Baltık kıyılarını izleyerek döndü. Slav ve Cermen müttefiklerinin sadakatından emin oldu. Tekrar Tuna'ya döndü. Saygınlığı, inandırmayı

ve korkuyu şartlara göre kullanarak, Hunlar arasında yönetim birliğini sağladı.

Sayfa :69

Quelques jours après la découverte de l'Épée, Attila reçut un messager qui arrivait de Rome au galop. Il apportait au roi des Huns une lettre de la princesse Honoria, fille de Placidie, sœur de l'empereur Valentinien III, qui lui demandait de l'épouser et en gage de fiançailles lui envoyait un anneau.

Sayfa 69

Kılıcın (Hunların atalarının bir yerde unuttuğu, Dünya hâkimiyetine götürecek kutsal kılıç) **bulunuşundan birkaç gün sonra, Attila'ya Roma'dan dörtnala bir ulak geldi. Hunların kralına, Placidie'nin kızı, İmparator III. Valentinien'in kızkardeşi Prenses Honoria'dan bir mektup getiriyordu. Onunla evlenmek istiyor ve nişan'ın işareti olarak da bir yüzük gönderiyordu.**

Sayfa :81

La réforme ne se fit pas sans peine. Il se heurtait surtout au traditionnalisme des vieux Huns qui ne doutaient pas de l'excellence de leurs coutumes nomades et ne voulaient rien y changer.

Sayfa 81

Reform sıkıntısız olmadı. Daha ziyade, eski göçebe geleneklerinin üstünlüğünden şüphe etmeyen yaşlı Hunların gelenekçiliğine çattı.

Sayfa :82

Lassé de ces voyages incessants, de ces efforts qui semblaient inutiles, de ces succès toujours précaires, Attila changea de tactique. Puisqu'il ne pouvait gagner à ses idées les vieux Huns, il les remplacerait par une génération nouvelle, plus accessible aux projets audacieux, aux innovations, aux enthousiasmes. Il s'efforça de conquérir la jeunesse et dès qu'un vieux chef mourait il était remplacé par un jeune homme. Le hasard voulut que la longévité des sceptiques et des obstinés diminuât tout à coup. Beaucoup de vieux chefs de clans moururent par accident. Quelques-uns furent exécutés parce qu'ils avaient refusé d'obéir au roi, et bientôt l'administration de la nation fut occupée par des hommes hardis et fidèles.

Sayfa 82

Bu duraksız yolculukların, bu işe yaramaz gibi gözüken gayretlerin, bu her zaman güvenilmez başarıların bıkkınlığıyla Attila taktik değiştirdi. Yaşlı Hun'ları kendi fikirlerine çeviremeyeceği için, onları, atılgan projelere, keşiflere, meraklara açık bir kuşakla değiştirecekti. Gençliği fethetmeye çalıştı ve yaşlı bir şef öldüğünde onu geç biriyle değiştirdi. Rastlantılar da, kötümser ve inatçıların dayanıklılığını azalttı. Yaşlı şeflerin pek çoğu kazayla

öldüler. Birkaçı krala itaat etmeyi reddettiği için öldürüldü. Kısa sürede ulusun yönetimi, gayretli ve sadık insanların eline geçti.

Sayfa :85

Comme tous les grands politiques, Attila n'aimait pas la guerre. Elle lui paraissait un moyen brutal et facile, celui auquel les rois sans génie ont recours. Il la subissait, lorsqu'elle lui était faite, mais lui-même ne s'y décidait qu'à la dernière extrémité, après avoir épuisé tous les arguments pacifiques et les ruses de la diplomatie. Il ne prenait jamais part au combat, se contentant de diriger les attaques et ordonnant de loin la marche de ses escadrons. Il avait un grand mépris pour les hommes qui ne pensent qu'à tuer ou à faire tuer. C'était un divertissement bestial, dépourvu d'intelligence, et généralement sans profit.

Sayfa 85

Bütün büyük politikacılar gibi Attila da savaşı sevmedi. Ona hayvanca ve kolay bir yol gibi geliyordu. Bu, ona, dehaya sahip olmayan kralların başvurduğu bir yolmuş gibi geliyordu. Kendisine savaş açılınca bunu kabul ediyordu. Fakat, bizzat kendisi, bütün pasif yolları ve diplomasinin bütün kurnazlıklarını denedikten sonra buna başvuruyordu. Savaşta hiçbir zaman yer almıyor, saldırıları yönetiyor ve uzaktan birliklerinin ilerlemesini emrediyordu. Sadece öldürmeyi veya öldürtmeyi düşünen insanlara büyük bir kin duyuyordu. Bu, hayvanca, akıldan yoksun ve genellikle kazançsız bir sapmaydı.

Sayfa :86

Attila n'était pas un général, mais un diplomate, sa politique progressait comme une partie d'échecs délicate et précise.

La guerre était, pour lui, un accessoire. Il s'en servait à bon escient, avec le minimum de risques et de frais, pour un bénéfice certain. Il l'évitait aussi longtemps qu'il le pouvait, mais lorsque les circonstances la rendaient inévitable, il la faisait, alors, avec toute la cruauté nécessaire et efficace. Pour atteindre son but il fallait qu'elle fût courte, terrifiante.

Sayfa 86

Attila, bir general değildi. Bir diplomattı. Politikası, akıllı ve hassas bir satranç partisi gibi gelişiyordu.

Savaş onun için bir araçtı. Onu ancak kesin bir kazanç için, en az riskle ve masrafla kullanırdı. Mümkün olduğu kadar savaştan kaçardı. Fakat, şartlar kaçınılmaz kılarsa, gerektiği ve etkili olacağı kadar yaman bir şekilde savaşırdı. Savaşın hedefine ulaşması için kısa ve korkutucu olması gerekirdi.

Sayfa :86

Si étrange que cela puisse paraître, Attila faisait la guerre pour pouvoir faire la paix — une paix

Sayfa :87

avantageuse pour lui, naturellement — et il convenait, par conséquent, non d'anéantir l'adversaire mais de l'amener à traiter.

Sayfa 86

Bu ne kadar garip görünürse görünsün, Attila barış için savaş yapardı. [sayfa 87] Doğaldır ki kendisi için avantajlı olacak bir barışı yeğlerdi. Bunun sonucunda düşmanını yok etmeye çalışmaz, antlaşmaya mecbur etmeye çalışırdı.

Sayfa :87

La férocité d'Attila, devenue proverbiale, et qui fournissait tant de sujets de diatribes aux historiens latins oublieux de leur propre passé, était une férocité intelligente, c'est-à-dire proportionnée au but et aux moyens, calculée, appliquée, économe.

Sayfa 87

Attila'nın vahşiliği atasözü haline gelmiştir ve kendi vahşiliklerini unutan Lâtin tarihçilere birçok yergi malzemesi çıkarmıştır. **Attila akıllı bir vahşiliğe sahipti.** Yani olanaklarla orantılı, hesaplanmış, uygulanmış bir vahşeti yeğliyordu.

Sayfa :89

Le tribut annuel serait porté à deux mille cent pièces d'or. 2100

Sayfa 89

[Attila onların bir eyaletini yağmaladığı hâlde, Bizans'ın] **ödeyeceği para Yıllık vergi ise iki bin yüz altın olacaktı**

Sayfa :93

C'était un connaisseur d'hommes d'une extraordinaire perspicacité, et il possédait au plus haut point une qualité rarement départie aux souverains : savoir choisir les personnalités qui l'entouraient.

Sayfa 93

Olağanüstü kavrayışa sahip bir insan sarrafıydı ve hükümdarlarda pek az bulunan bir özelliğe en üst düzeyde sahipti. Etrafındaki insanları çok iyi seçebiliyordu.

Sayfa :93

L'œuvre entreprise par Attila était internationale et devait employer toutes sortes d'instruments mais surtout les revendications nationalistes.

Sayfa 93

Attila tarafından girişilen iş uluslararası bir işti ve her türlü ögeyi, özellikle milliyetçi tezleri iyi kullanmak zorundaydı.

Sayfa :142

« Ils viennent nous apporter leur soumission, pensa Chrysaphius. Attila était l'âme de leur nation. Lui mort, tout son édifice politique s'écroule. » Il était étonné, cependant, que Vigilas n'ait pas précédé l'arrivée de l'ambassade.

Sayfa 142

Chrysaphius "Bize bağlılıklarını bildirmeye geldiler" diye düşündü. "Attila, ulusların ruhuydu. O ölünce bütün siyasî yapısı yok olur." diye düşündü. Buna rağmen, Vigilas'ın niçin Büyükelçilikten daha önce gelmediğini merak etti.

Sayfa:143

L'ambassadeur tira de sa manche une lettre qu'il présenta à l'Empereur. Elle contenait à peu près ceci : « Ton porte-épée est un assassin de la plus basse catégorie. Je veux que tu m'envoies sa tête sans délai, sinon je viendrai la prendre moi-même. » Et comme l'Empereur faisait un geste d'indignation, Oreste dit que le Roi possédait toutes les preuves du complot et qu'il réclamait le châtiment de l'homme qui l'avait ourdi.

Sayfa 143

[Attila'nın Büyükelçisi] Büyükelçi elbisesinin kolundan bir mektup çıkarttı ve uzattı. Mektupta aşağı yukarı şunlar yazıyordu: **"Senin Savaş Bakanın en alçak cinsinden bir katilmiş. Hiç vakit geçirmeden bana kellesini göndermeni istiyorum. Yoksa ben gelip alacağım."** İmparator, bir hoşnutsuzluk hareketi yapınca da Büyükelçi Oreste, Kralın komployla ilgili bütün delillere sahip olduğunu ve bu işi pişirenin cezalandırılmasını istediğini söyledi.

Sayfa :160

Il avait, d'ailleurs, d'autres raisons — et plus sérieuses — de croire le moment venu. La tentative d'assassinat préparée par Chrysaphius montrait que l'Empire d'Orient aux abois, ne pensait pouvoir venir à bout de lui que par un crime.

Sayfa 160

Bundan dolayı, **zamanın geldiğini düşündüren** başka nedenler de vardı. Chrysaphius tarafından girişilen suikast girişimi, Doğu Roma İmparatorluğu'nun ümitsiz durumda olduğunu gösteriyordu.

Sayfa :162

Ce ton si nouveau dans la diplomatie byzantine exprimait bien le caractère du nouvel empereur. Celui-ci, nommé Marcianus, était un soldat pannonien énergique et résolu, et bien que, dans sa fière réponse au Hun, il ait oublié que si l'Empire ne possédait pas beaucoup d'or il avait encore moins de fer à opposer à ses ennemis, son message eut pour conséquence de changer les intentions d'Attila. Soit que celui-ci eût cru sérieuse la menace de Marcianus, soit qu'il eût toujours éprouvé pour les hommes de caractère un respect mêlé de crainte, il hésita à le combattre. Il savait qu'une petite armée commandée par un général intrépide est toujours plus redoutable qu'une foule sans

Sayfa :163

chef. Il n'accordait de valeur qu'aux individus, et si, jusqu'alors, il n'en avait rencontré qu'un seul, Aetius, qui méritât son estime, il ne pouvait s'empêcher de reconnaître dans Marcianus, d'après les termes même de sa réponse, un soldat. Or il n'entendait point gaspiller ses hommes. Rome et Byzance n'étaient pour lui que les premières étapes de la conquête, et il préférait s'en emparer sans coup férir plutôt que de courir les risques de la guerre.

Sayfa 162

(İmparator Theodose'un ölümünden sonra, Bizans, Hunlara vergisin ödememişti, Attila vergiyi talep etti. Yeni imparator, borçları olmadığını, bir daha altın istendiği takdirde demirle –silâhla – cevap

vereceklerini bildirdi.] Bu Bizans diplomasisindeki yeni ton, yeni imparatorun karakterini çok iyi bir şekilde yansıtıyordu. Bu Marcianus isimli imparator, enerjik ve kararlı bir askerdi **ve Hun'a [verdiği] gururlu cevabında, imparatorluğun her ne kadar çok miktarda altına sahip olmasa da, düşmanlarına karşı koyabilmek için, daha da az "demir"e sahip olduğunu unutmuş gibiydi. Sonuç olarak, Attila'nın niyetlerini değiştirdi. Attila, her zaman yüksek karakterli kişilerden etkilenmiş ve onlara korkuyla karışık bir saygı duymuştu. Onunla savaşmaya tereddüt etti. Cesur bir general tarafından kumanda edilen küçük bir ordunun, başsız bir kalabalıktan her zaman daha ürkütücü olduğunu biliyordu.** [sayfa 163] Sadece bireylere değer verirdi ve şu ana kadar bunu sadece Aetius eldе etmişti. **Marcianus'tan aldığı cesur yanıt, onun bir "asker" değerine sahip olduğunu göstermişti. Onun için adamlarını harcamak istemedi. Roma ve Bizans, onun için fethin ilk adımlarıydı ve savaşın risklerine girmektense, bir darbe vurmadan bundan vazgeçti.**

Sayfa :163 Il

n'ignorait pas tout ce qu'il pouvait y avoir de « bluff », comme on dira plus tard, dans la réponse de Marcianus, mais cette attitude, si peu justifiée par les faits qu'elle eût été, suffisait à l'impressionner.

Sayfa 163

Marcianus'un cevabınındaki her tehdidin "blöf" olması olasılığını görmezden gelemiyordu. Fakat, daha önce hiç blöfle karşılaşmamıştı. Bu da onu etkilemeye yetti.

Sayfa :164

Divisés en escadrons qui obéissaient à une rigoureuse discipline, ces cavaliers s'avançaient, et il semblait que rien ne pourrait jamais les arrêter. L'ordre dans lequel ils défilaient donnait l'image d'une force contenue, organisée, obéissant à une intelligence.

Sayfa 164

Bölükler halinde bölünmüş ve ciddî bir disipline uyan sipahileri ilerlerdi ve onları hiçbir şey durduramayacakmış gibi gözükürdü. Geçiş yaptıkları düzen içerisinde, sürekli iyi yapılanmış ve bir zekâya uyan bir güç görüntüsünü verirlerdi.

Sayfa :166

Metz, fortifiée, bien pourvue d'armes et de vivres, habitée par des hommes vaillants, gouvernée par un évêque qui joignait aux vertus épiscopales les qualités d'un guerrier, refusa d'ouvrir ses portes à Attila. Devant ses remparts, la horde asiatique reflua, revint, battit les murs avec tenacité. Attila aurait pu passer outre, mais il ne voulait pas laisser derrière lui cette ville intacte. En outre du danger qu'il y a à sentir dans son dos un ennemi armé, cette résistance irritait sa colère. Invincibles en plaine, par la qualité de leur cavalerie, les Huns étaient de mauvais assiégeants. Ils essayaient d'escalader les murs, d'enfoncer les portes, mais

Sayfa :166

on les repoussait à coups de pierre, on versait sur eux de l'huile et de l'eau bouillante, de la poix fondue ! Ils s'irritaient, perdaient beaucoup de soldats et lançaient sans succès leurs flèches contre les Messins abrités derrière leurs remparts. Cette

Sayfa :167

attente n'était pas grave, mais elle rompait le rythme de la marche, la cadence du succès. Plutôt que de perdre son temps devant une ville qui résistait, Attila décida d'aller plus loin, et, au grand soulagement des Lorrains, il leva le siège.

Sayfa 166

Metz, tahkim edilmiş iyi silâhlandırılmış ve bol yiyecek depolanmış, cesur kişilerin yaşadığı bir şehirdi. Dinsel özelliklerine, bir savaşçının özelliklerini de katan bir piskopos tarafından yönetiliyordu. Şehir, kapılarını Attila'ya açmayı reddetti. Şehrin kale duvarlarının önünde, Asyalılar sürüsü tekrar tekrar gelerek inatla surları dövdüler. Attila bu burayı bırakıp, geçebilirdi. **Fakat, bu şehri arkasında sağlam bırakmak istemedi. Bunun dışında, sırtının arkasında silâhlı bir düşman bırakmak tehlikeliydi. Bu direnme sinirini bozuyordu. Atlılarının kalitesiyle ovada yenilmez olan Hunlar, kötü kuşatmacıydılar. Surları aşmaya, kapıları zorlamaya çalışıyorlardı. Fakat, üzerlerine taşlar atılıyor, kaynar yağ ve su ile kaynar durumda eritilmiş zift dökülerek geri püskürtülüyorlardı.** Sinirleniyorlardı, birçok asker kaybetmişlerdi. Surlarının arkasındaki Metz'lere başarısız bir şekilde oklarını yağdırdılar. **[sayfa 167]** Bu bekleyiş pek de önemli değildi, fakat yürüyüşün hızını, düzenini bozmuştu. Dire-

nen bir şehrin önünde zamanını kaybetmektense, Attila daha öteye gitmeyi tercih etti ve Lorraine'lilerin büyük bir rahatlamasına neden olarak kuşatmayı kaldırdı. Hun ordusu, sipahilerin ve Asyalı kızgınlığını korkutan sağlam kapıların önünde hesaplanamaz büyüklüğüyle geçit yaparak gitti.

Sayfa :167

Attila revient brusquement sur ses pas, et, dans la nuit de Pâques, tandis que les habitants s'affairaient à porter des pierres et à dresser des palissades, il apparaît devant la ville, dont on le croyait bien loin, il rase les maisons, il tue tous les habitants. Une seule église, consacrée à saint Étienne, échappa à la destruction, parce que, dit-on, son saint patron avait sollicité de Dieu cette faveur, et que par un miracle elle fut rendue invisible aux Huns qui, ainsi, l'épargnèrent.

Sayfa 167

[Birkaç gün sonra, Attila'nın dövdüğü surlardan bir kısmı yıkılır, Metz'liler daha burayı tamir edememişlerdir. Attila haber alır.] Attila geri dönerken, Paskalya gecesi şehrin sakinleri taş taşayarak surları yükseltmeye çalışıyorlar ve Hunları çok uzakta sanıyorlardı. **Attila saldırarak evleri yerle bir etti, bütün Metz'leri öldürdü. Sadece Saint Etienne'e adanmış bir kilise, söylendiği kadarıyla Saint Etienne tarafından Tanrı'ya bu kilisenin korunması için yalvarıldığından dolayı, Hunlara görünmez hâle gelmiş ve onlar tarafından yıkılmamıştır.**

Sayfa :168

Après Reims, Laon et Saint-Quentin furent pris et pillés. La route de Paris était libre, les Huns s'y lancèrent au galop de leurs petits chevaux.

Sayfa 168

Reims'den sonra, **Paris'in yolu açıktı.** Hunlar, küçük atlarıyla buraya doğru dört nala atıldılar.

Sayfa :168

Alors qu'ils se gaussaient auparavant de tous les racontars, ils prirent peur, soudain, et voulurent abandonner la ville. Ils faisaient déjà leurs paquets quand les femmes qui étaient allées prier dans l'église qui faisait l'orgueil de la nouvelle cité, revinrent en déclarant qu'elles ne partiraient pas.

Sayfa 168

Başlangıçta bütün dedikodularla dalga geçerken, korktular ve birden şehri terketmek istediler. Erkekler, hanımları yeni şehrin büyüklüğünü gösteren kiliseye dua etmeye gittiklerinde Parisli erkekler, şehri terketmek için eşyalarını bile hazırlamışlardı. Kadınlar döndüler ve şehirden gitmeyeceklerini söylediler.

Sayfa :172

Si, comme on le disait, Attila en personne conduisait six à sept cent mille hommes, il n'aurait pu envoyer une armée aussi importante sur un autre front. Et à qui en aurait-il confié le commandement ?

Sayfa 172

Eğer, söylendiği gibi, Attila'nın kendisi, altı yüz bin veya yedi yüz bin adama kumanda ediyorsa, başka bir hududa çok kuvvetli bir ordu gönderemezdi. Gönderse de komutanlığını kime emanet edecekti?

Sayfa :180

Dans la ville, c'est une stupéfaction épouvantée. Attila crie des injures sauvages, ses officiers rassemblent en hâte les soldats, mais que faire avec des hordes ivres ? En désordre les Huns s'enfuient, talonnés par leurs ennemis. Ils se heurtent à Sangiban, qui redevenu Romain, prétend leur barrer la route. On bouscule les Alains et de toutes parts les chariots roulent à travers la plaine, en panique.

Sayfa 180

Şehirde korkulu bir şaşkınlık vardı. Attila vahşî hakaretler savuruyordu. Subayları, aceleyle askerleri topluyorlardı. Fakat sarhoş sürüleriyle ne yapılabilirdi? Düşmanları tarafından takip edilen Hunlar, düzensizlik içinde kaçıyorlardı. Tekrardan Romalı olan Sangiban'a çarptılar. Yollarını kapatmaya çalışıyordu. Alan'lara baskı yaptılar ve her yerde arabalar ve atlılar panik halinde ovaya doğru ilerlediler.

Sayfa :180

Aignan fait honte à ses concitoyens survivants de leur incrédulité. Les vainqueurs s'agenouillent dans la cathédrale. Orléans est en ruines, mais Attila vient de subir sa première défaite. Qu'importe Orléans ! L'essentiel pour Aetius était que les Wisigoths se rangent aux côtés des alliés. On pardonne à Sangiban, qui s'excuse avec de gros sanglots, d'avoir été trompé, et clame que jamais, jamais, il n'a voulu abandonner Rome. *Te Deum*, réconciliation, rêves de victoire. Pendant ce temps les Huns galopent vers la Champagne.

Apprenant l'arrivée d'Aetius, l'alliance des Wisigoths avec les Romains et la défection de Sangiban, Mérovée accourt à la tête des Franks, offrir ses services aux vainqueurs. « Attila, dit-il, bat en retraite, il faut le poursuivre. » Aussitôt l'armée romaine quitte Orléans, et s'élance sur la trace des Huns.

Sayfa 180

Aignan, hemşehrilerinin tereddütünde ötürü utanç duyuyordu. Galipler katedralde dua ediyorlardı. Orleans yakılıp yıkılmıştı. **Fakat, Attila ilk başarısızlığı ile karşılaşmıştı.** Orleans'ın önemi neydi? Aetius için önemli olan, Vizigotların müttefikler tarafında yer almasıydı. Sel gibi gözyaşlarıyla özür dileyen, aslında hiç ama hiç Romalıları terketmek istemediğini söyleyen Sangiban affedildi. Tanrı, yeniden birleşmeyi ve zafer rüyalarını geri vermişti. Bu sırada Hunlar, **Champagne** bölgesine doğru dört nala gidiyorlardı.

Aetius'un gelişini, Vizigotların Roma'yla ittifak yaptığını ve Sangiban'ın ayrılışını duyan **Merovee Frankların başına geçti, galiplere yardım etti. "Attila çekiliyor, onu takip etmek gerekir" diyordu. Daha sonra, Romalı Ordusu Orleans'ı terketti ve Hunların izlerine doğru ileri atıldı.**

Sayfa :181

Cette énorme masse guerrière qu'Attila croyait avoir modelée en un corps unique et docile, ébranlée par le désordre, se désagrège. Il est nécessaire de battre en retraite pour reconstituer à loisir les régiments dispersés, châtier les rebelles et les mécontents, refaire la solide homogénéité de la horde.

Au nord de Sens, Attila s'arrête. Il n'est pas homme de guerre. Ses succès jusqu'à présent ont été d'ordre politique. C'est un diplomate, non un général. Il a le génie des grands projets, des combinaisons à longue échéance, mais il lui manque le coup d'œil rapide et sûr du soldat sur le champ de bataille. Surtout, il sent à ce moment qu'il traîne derrière lui une force qui le pousse et menace de l'écraser, une masse aveugle qu'il est facile de lancer en avant, mais qu'on ne peut sans péril arrêter et ramener en arrière. L'armée hunnique est un merveilleux élément d'offensive.

(!)

Sayfa 181

Tek ve itaatkâr bir gövde olarak şekillendiğini düşündüğü bu devasa savaşçı kitle düzensizlikle çalkalanıyor ve bozuluyordu. Çekilirken, dağılmış bölükleri barışta yeniden oluşturmak için, isyancıları ve hoşnut olmayanları cezalandırmak ve kitlenin sağlam düzenini tekrar oluşturmak için mücadele etmek gerekiyordu.

Sens'ın kuzeyinde Attila durdu. O bir savaş adamı değildi. O ana kadar olan başarıları, siyasî düzendeki başarılardı. **O bir diplomattı, bir general değildi.** Büyük projelerin, uzun vadeli karmaşık plânların dehasına sahipti. **Fakat onda eksik olan, bir askerin savaş alanındaki hızlı ve güvenli gözüydü.** Herşeyden önce, bu an-

da arkasında onu iten ve ezmekle tehdit eden, ileriye doğru sürmesi kolay, fakat tehlikeye düşmeksizin durdurulamayan ve arkaya alınarak götürülemeyen kör bir kitle sürüklediğini fark etti. **Hun Ordusu, şahane bir hücum ögesiydi.**

Sayfa :182

Mais l'armée hunnique n'est efficace que dans l'attaque, la marche en avant, la descente au galop. Son élan s'est ralènti devant Metz, brisé devant Orléans. La retraite anéantira tout son ressort.

Le prestige de Rome vient, une fois de plus, de triompher. L'apparition d'une armée romaine, la présence d'Aetius — le seul homme d'Europe pour qui Attila ait de l'estime et de l'admiration, — ont suffi pour disperser sept cent mille cavaliers mongols, slaves et germains. Attila se trouve en face du seul adversaire qu'il juge digne de lui, et cet adversaire représente l'Empire romain. Le Roi hun sait bien la corruption, le désordre, l'anarchie que déguise mal ce mot, mais il connaît Aetius, sa force obstinée et vigilante de vieux Germain. Il comprend qu'il n'est pas lui-même un général et que ni Scotta, ni Edécon, ni Berik ne sont capables de commander la Horde! Ah ! si Aetius avait voulu servir les Huns... ! Mais il est fidèle à Rome. Personne n'a souffert comme lui des intrigues de la Cour, des bassesses, de la jalousie, de la haine ; il sert son maître, cette abstraction, cette idole périmée, l'Empire.

Sayfa 182

Fakat Hun ordusu sadece hücumda, ileri doğru gidişte, dörtnala inişte etkiliydi. **Atağı Metz önünde yavaşlamış, Orleans önünde ise kırılmıştı. Geri çekilme bütün ihtişamını yıkacaktı.**

Roma'nın prestiji, bir kez daha zafer kazanmıştı. Bir Roma ordusunun ortaya çıkması, Aetius'un varlığı – Attila'nın Avrupa'da saygı duyduğu ve özendiği tek rakibi Roma İmparatorluğu'nu temsil ediyordu ve bu kişi yedi yüz bin Moğol, Slav ve Cermen sipahinin çözülmesine yeterli olmuştu. Hun Kralı karışıklığı, düzensizliği, kelimenin tam anlamıyla anarşinin ne olduğunu biliyordu. Fakat, Aetius'u ve bu yaşlı Cermen'in inatçı ve uyanık gücünü de biliyordu. Kendisinin de bir general olmadığını ve ne Scotta'nın, ne Edecon'un, ne Berik'in Sürü'ye kumanda edemeyeceğini biliyordu ! Ah ! Keşke, Aetius Hunlara hizmet etmeyi istemiş olsaydı... ! Fakat Roma'ya sadıktı. Kimse onun kadar Meclisin entrikalarından, aşağılamalardan, kıskançlıktan, kinden dolayı acı çekmemişti. Gene de efendisi olan bu kavrama, bu modası geçmiş puta, imparatorluğa hizmet ediyordu.

Sayfa :183

Rien que des Mongols, plus de Slaves qui combattent joyeusement, comme on danse, plus de Germains trop pressés d'entrer au Walhalla.

Sayfa 183

Yalnızca Moğollar değil, Slavlar da artık danseder gibi neşeyle savaşmıyorlardı. Artık Cermenler de, Walhalla [efsanevî cennetleri]'ya girmek için fazla acele etmiyorlardı.

Sayfa :185

Les Gépides ont été rejoints par hasard, dans l'obscurité, par Mérovée et les Francs qui forment l'avant-garde de l'armée romaine. Dans le choc aveugle, les deux escadrons se sont heurtés. Mérovée croit tenir Attila, Ardaric tremble d'avoir devant lui toutes les forces d'Aetius. Il veut regagner le camp hun, au galop, et il entraîne avec lui son adversaire. Il apporte la panique, les chevaux s'affolent, on frappe au hasard, dans les ténèbres. On croit voir partout en même temps les cavaliers francs, Attila galope d'un escadron à l'autre, il tombe parmi les ennemis, il se sauve. L'obscurité donne tous les avantages à l'assaillant. Attila le comprend, il ordonne la retraite, et c'est de nouveau la fuite incohérente des hordes à travers la nuit, tandis que Mérovée, demeuré maître du terrain, se hâte de rejoindre l'armée d'Aetius.

Sayfa 185

Gepide [Dacia yani şimdiki Romanya Cermenleri]**'ler karanlıkta, Romalı ordusunun öncüleri olan Franklar ve liderleri Merovee ile karşılaştılar. Körlemesine şokun içerisinde, her iki bölük çarpıştılar. Merovee Attila'yı yakalamayı umuyordu. Ardaric ise, Aetius'un bütün güçleri ile karşılaştığını umuyordu. Dörtnala Hun kampına ulaşmak istiyordu. Rakibini de kendisiyle birlikte sürükledi. Paniği taşıdı, atlar ürktüler. Karanlığın içerisinde körlemesine vuruştular. Frank'lı sipahileri her tarafta görmek olasıydı. Attila, bir bölükten diğerine dörtnala koşturuyordu. Düşmanlarının arasına düştü, kurtuldu. Karanlık bütün avantajları saldırgana**

veriyordu. Attila bunu anladı, çekilme emri verdi. Kitlelerin düzensiz kaçışı, gecenin içinde yeniden başladı. Merovee ise, arazinin efendisi olarak, Aetius'un ordusuna katılmak için acele ediyordu.

Sayfa :186

CHAPITRE XIV

CHAMPS CATALAUNIQUES

A l'aube, Attila qui observe la plaine avec inquiétude, voit onduler la ligne sombre. Les premiers rayons du soleil arrachent des éclairs aux casques et aux épées. Aetius, de son côté, reconnaît l'armée hunnique. Il s'arrête.

A peu près au milieu de la plaine, il y a une colline boisée qu'Attila n'a pas vue dans la nuit. C'est un point stratégique important. Aussitôt un escadron hun s'élance pour s'en emparer. Mais l'état-major romain a compris son geste. Tho-

Sayfa :187

rismond et les cavaliers wisigoths se précipitent à leur tour. On lutte de vitesse. Les Huns fouettent leurs petits chevaux et les excitent avec des cris gutturaux, mais il est trop tard. Thorismond occupe déjà le sommet du plateau d'où il repousse les assaillants qui reculent en désordre.

Sayfa 186

BÖLÜM XIV

KATALONYA ARAZİLERİ

Şafakta, ovayı tedirginlikle inceleyen Attila, karanlık çizginin

dalgalandığını gördü. Güneşin ilk ışıkları, tolgalarda ve kılıçlarda şimşekler çaktırdı. Aetius ise kendi köşesinde Hun ordusunu belirlemişti. Durdu.

Ovanın hemen hemen tam ortasında, üzeri koruyla kaplı bir tepe vardı. Attila geceleyin onu görmemişti. Burası stratejik öneme sahip bir noktaydı. **Bir Hun bölüğü burayı ele geçirmek için hemen atıldı. Fakat, Romalı kurmayı bu hareketi farketmişti.** [sayfa 187] Thorismond ve Vizigot sipahileri daha atik davrandılar. Hunlar, küçük atlarını kamçılıyorlar ve onları vahşî çığlıklarıyla teşvik ediyorlardı. Fakat artık çok geçti. Thorismond tepenin zirvesini ele geçirmişti. Buradan saldırganları kolaylıkla geri püskürttü. Onlar da düzensiz bir şekilde geri çekildiler.

Sayfa :187

Attila sent que l'attente épuise son armée, que chaque heure d'inaction diminue sa force

Sayfa 187

Attila, beklemenin ordusunu zayıflattığını hissediyordu. Her hareketsizlik saati savaşma gücünü azaltıyordu.

Sayfa :192

Tandis que les chefs de l'armée romaine discutaient autour du feu, Attila faisait entasser au milieu de son camp tous les biens de la nation, les trésors que la horde emportait dans ses chariots

Sayfa :192

et qui étaient le produit d'anciens pillages. Les vases de bronze pris aux Chinois, les harnais incrustés d'argent et d'or, les ornements de pierres précieuses, les étoffes de soie, les tapis, les fourrures s'amoncelaient. Les armes ornées conquises sur les rois du Turkestan, les objets sacrés arrachés aux églises des Gaules, tous ces symboles de la victoire et de la domination couvraient le sol. Si les Romains parvenaient à forcer le rempart, les Huns égorgeraient leurs femmes et leurs enfants, ils mettraient le feu aux chariots, et ils se feraient tous tuer, en massacrant le plus d'ennemis possible.

Ce geste désespéré qu'Attila préparait, confor-

Sayfa :193

mément aux traditions de sa race, c'était le renoncement à tous ses projets, l'abdication de sa royauté universelle. Il n'était plus le Maître du Monde, le Fléau de Dieu, mais un chef de horde vaincu, prêt à mourir au milieu des siens, dans un dernier combat.

Sayfa 192

Bu sırada Romalı Ordusu şefleri, ateşin etrafında tartışırlarken, Attila, milletinin taşıdığı bütün kıymetli mallarını, arabaların içerisinde taşıdığı eski talanların ürününü kampının ortasında yığmıştı. Çinlilerden alınmış bronz testiler, gümüş ve altınla süslenmiş koşum takımları, değerli taşlardan süsler, ipek kumaşlar, halılar, birikmiş kürkler bir küme oluşturuyordu. Türkistan krallarından el konularak alınmış süslü silâhlar, Galya kiliselerinden alınmış kutsal nesneler, bütün bu zafer ve egemenlik işaretleri toprağı kaplamıştı. Eğer Romalılar mevzilere ulaşırlarsa, Hunlar hanımlarını

ve çocuklarını boğazlayacaklar, arabaları ateşe verecekler ve mümkün olduğu kadar da çok düşman öldürerek hepsi ölecek- lerdi. Attila'nın, [sayfa 193] ırkının geleneklerine uygun olarak ha- zırlandığı bu hareket, bütün projelerinin terki, dünya çapındaki krallığından vazgeçilmesiydi. Artık Dünya'nın Efendisi, Tanrı'nın Belâsı olmayacak, fakat yenilmiş bir kitlenin, son bir savaşta öl- meye hazır lideri olacaktı.

Sayfa :196

N'avait-il pas l'avenir devant lui ? Il oubliait qu'il avait déjà soixante ans... Par habitude, il consulta ses sorciers, mais il n'écouta même pas leurs réponses. Il ne prendrait plus d'initiatives, il attendrait les événements. Sa décision dépendrait de l'attitude des Romains.

Sayfa 196

Önünde bir gelecek yok muydu?... Alışkanlıkla, büyücülerine sordu. Fakat cevaplarını dinlemedi bile. Artık inisiyatif almıyordu. Olayları bekleyecekti. Kararı, Romalıların tutumuna göre de- ğişecekti.

Sayfa :196

Attila avait été battu, et, chose plus grave, il s'était senti battu. Le nomade habitué à la domination des instincts subit plus qu'un autre homme, l'influence de cette atmosphère, favorable ou défavorable.

Sayfa 196

Attila yenilmişti. Daha da ciddî olan şey, kendisini yenilmiş gibi hissediyordu. Bu göçebe, aslındta başka bir insandan çok daha fazla olarak kendisinde bulunan içgüdülerin leyhte veya aleyhte etkisiyle hareket etmeye alışıktı.

Sayfa :197

Or, sa mauvaise chance avait commencé à Reims. Peut-être le Dieu des chrétiens s'était-il irrité de voir ses églises pillées et brûlées ? Il se rappelait la voix terrible qui avait chassé, épouvantés, les Huns qui s'aventuraient sur le parvis de la cathédrale. Depuis ce moment, tout avait mal marché. Il pensa, soudain, à devenir chrétien, pour apaiser cette divinité puissante.

Sayfa 197

Şansı, Reims'de kötü gitmeye başlamıştı. Belki de, Hristiyanların Tanrısı, kiliselerinin yağmalanmasından ve yakılmasından rahatsız olmuştu. Katedralin duvarı önünden Hunları kovalayan, şaşırtan korkunç sesi hatırlıyordu. **Bu andan itibaren her şey kötü gitmeye başlamıştı. Bu güçlü tanrıyı yatıştırmak için birden Hristiyan olmayı düşündü.**

Sayfa :197

Attila fit, alors, sortir son armée et, abritée par elle, la longue file des chariots se mit en marche à travers la plaine de Champagne, vers le Nord. Chez les ennemis, personne ne bougeait. Aetius assis devant une des portes

Sayfa 197

Attila, ordusunu çıkardı ve ordusu tarafından korunan uzun araba konvoyu Champagne Ovası'na, kuzeye doğru yürümeye başladı. **Düşmanlarda kimse kıpırdamıyordu. Aetius kapılardan birinin önünde oturmuş, bakıyordu.**

Sayfa :201

Une armée comme celle-ci ne maintient sa cohésion que par un grand idéal d'amour ou de haine. Or les vassaux d'Attila ne le servaient que parce qu'il les avait conquis, les princes huns devaient regretter bien souvent l'ancienne indépendance dont il les avait privés. Il manquait à cette masse d'hommes une âme.

Une conquête basée sur l'ambition et l'avidité

Sayfa :202

ne se conserve qu'au prix d'incessantes victoires.

Sayfa 201-202

Böyle bir ordu [Attila'nın ordusu gibi] **bütünlüğünü ancak büyük bir sevgi veya nefret idealiyle koruyabilirdi. Attila'ya bağlı olanlar ise; o sadece onları fethetmiş olduğu için ona hizmet ediyorlardı. Hun prensleri, onlara daha önce verilmiş olan bağımsızlıklarını sık sık anarak üzülüyorlardı. Bu insan kitlesinde bir ruh eksikliği vardı. İstek ve arzu üzerine dayanan bir fetih,** ancak aralıksız zaferlerle olasıydı.

Sayfa :202

De plus, entre les chefs rivaux des Ostrogoths, des Gepides et des innombrables nations réunies sous le commandement d'Attila, s'élevaient chaque jour des querelles de préséances. Le « commandement unique » n'empêchait pas chacun des généraux subalternes de se juger lésé, soit qu'on lui donnât toujours les postes les plus périlleux, soit qu'il reçût moins de butin ou d'honneurs que ses rivaux. La victoire efface ces dissensions, mais les rancunes s'aggravent dans la défaite, et les querelles s'élèvent plus âpres, chargées d'outrages et de reproches impardonnables, dans une armée battue. Les Huns ne pardonnaient pas à Attila de ne pas les avoir laissé piller Troyes, les Ostrogoths le blâmaient d'avoir perdu son temps devant Orléans.

Sayfa 202

Üstelik, Ostrogotların, Gepide'lerin ve Attila'nın kumandası altında birleşmiş birçok milletin rakip şefleri arasında hergün öncelik mücadeleleri ortaya çıkıyordu. "Ortak komutanlık" bu alt generallerden her birininin, kendisini kırılmış, kendisine her zaman en tehlikeli görevlerin veriliyor, daha az ganimet veya onur veriliyor gibi hissetmesini engellemiyordu. Zafer bu anlaşmazlıkları siliyordu. Fakat, başarısızlıklarda bu kızgınlıklar ciddileşiyor ve yenilmiş bir orduda, mücadeleler affedilemeyecek bir şekilde katılaşıyordu. Hunlar Attila'yı Troyes'u yağmalatmadığı için affetmiyor, Ostrogotlar ise Orleans önünde vakit kaybettirdiği için onu suçluyordu.

Sayfa :204

Il avait eu tort de s'embarrasser d'une armée aussi nombreuse. Trop d'hommes, trop de chevaux à nourrir, trop de femmes dans les chariots. Il pensait déjà à construire autour d'Etzelburg une vaste ville de bois ou de pierre où demeurerait la partie non combattante de la nation. Il ne s'alourdirait plus d'éléments inutiles et ~~encombrants.~~ Une armée peu nombreuse, ~~mais aguerrie,~~ serait plus efficace que cette foule désordonnée.

Sayfa 204

Bu kadar kalabalık bir ordudan sıkılıyor ve bundan zarar görüyordu. Çok fazla insan ve çok fazla atı beslemek gerekiyordu. Arabalarda çok fazla kadın vardı. Etzelburg'un etrafında ahşap veya taştan, milletin savaşmayan kısmını iskan edeceği büyük bir şehir kurmak istiyordu. Artık gereksiz ve rahatsız edici ögelerle kendisini ağırlaştırmayacaktı. Daha az kalabalık fakat daha iyi yetişmiş bir ordu, bu düzensiz kalabalıktan daha etkili olacaktı.

Sayfa :205

Les rivaux d'Aetius lui répétaient qu'Attila n'était dangereux qu'en apparence. Le succès qu'avait remporté le Pannonien n'avait rien d'extraordinaire. D'ailleurs, était-ce lui qui avait vraiment gagné la bataille ?

Sayfa 205

Aetius'un rakipleri, İmparator'a, Attila'nın sadece görünüşte tehlikeli olduğunu tekrar ediyorlardı. Bu Pannonie [Panonya – Tuna ile İlirya arasında uzanan Sava ırmağının suladığı bölge]**'linin olağan üstü bir tarafı olmadığını söylüyorlardı. Hem zaten savaşı gerçekten sadece o mu kazanmıştı?**

Sayfa :205

Mais lorsqu'on apprit les conditions dans lesquelles s'était effectué le départ des Huns, la calomnie se déchaîna. Ne savait-on pas qu'Aetius était un ami personnel d'Attila, qu'il avait toujours fait le jeu des Huns ?... Combien avait-il reçu pour les laisser échapper. Dix mille solidi, disaient les uns, cent mille renchérissaient les autres. Il a trahi l'Empire, criait-on autour de Valentinien, les Wisigoths indignés de son attitude l'ont abandonné quand ils ont deviné son double jeu !

Sayfa 205

Fakat Hunların ayrılıp gittiği şartlar öğrenildiğinde iftiralar aldı yürüdü. Aetius'un Attila'nın şahsî dostu olduğu bilinmiyor muydu? Her zaman Hunlarla aynı şey olmuyor muydu?... Onların kaçabilmelerini sağlamak için kaç para almıştı? Bazıları on bin Solidi diyordu. Birileri de bu meblağı yüzbin Solidi'ye çıkarıyordu. Tutumundan rahatsız olan Vizigotlar ikili oyununu farkettiğinde onu terketmişlerdi ve Valentinien'in etrafında İmparatorluğa ihanet etti diye bağırıyorlardı.

Sayfa :208

L'opinion, à Ravenne, était résolument optimiste. Sans craindre de se contredire, après avoir affirmé que, par la trahison d'Aetius, Attila s'était retiré plus redoutable que jamais, les courtisans prétendaient qu'il avait reçu une rude leçon et qu'il ne se risquerait plus à attaquer l'Empire. Les centurions qui accusaient le vainqueur de Châlons de faiblesse, de lâcheté et de concussion, se vantaient de leurs hauts faits d'armes, et raillaient l'Asiatique mis en déroute.

Sayfa 208

Sonunda Ravenne'de düşünce, iyimserdi. Aetius'un ihanetinin kesinleşmesinden sonra, Attila'nın hiç bir zaman emin olunamadığı kadar geri çekildiği, artık hiç çekinilmeden söyleniyordu. Dalkavuklar, sıkı bir ders aldığını ve artık imparatorluğa bir daha saldırmak riskini almayacağını söylüyorlardı. Chalons galibini zayıflıkla, gevşeklikle, zimmetle suçlayan bölük komutanları, kendi silâhlarının zaferini yüceltiyorlar ve Asyalıyla kaçtığı için alay ediyorlardı.

Sayfa :208

Celui-ci, retiré derrière le Danube, se taisait. Les cavaliers huns cessaient d'errer en maraude sur les frontières. Aucun étranger ne pénétrait sur les terres d'Attila, et les Romains disaient que, comme une bête blessée, il se cachait pour panser ses plaies. On craignait, cependant, de le voir

Sayfa :209

revenir un jour à la tête de ses escadrons mongols.

De même qu'il avait consacré près de vingt ans à assurer sa domination sur toutes les hordes des Huns éparses, en Europe et en Asie, Attila se préparait maintenant à passer plusieurs années encore à transformer son armée. Anachronique, et bonne tout au plus pour combattre des peuplades asiatiques, la stratégie des Huns devait s'adapter aux circonstances et se conformer aux tactiques de ses adversaires. Il fallait, pour cela, modifier absolument les habitudes de la race, supprimer les coutumes nomades qui avaient subsisté même après que les Huns fussent devenus sédentaires. Ce n'est pas sur des chariots qu'on fonde un grand empire, mais sur des soubassements de métal et de pierre. En attendant de pouvoir prendre la pourpre des empereurs à Ravenne ou à Constantinople, il fallait faire d'Etzelburg une ville puissante, capable de soutenir un siège, une ville enracinée dans le sol, et non instable et flottante.

Sayfa 208

Attila, Tuna'nın arkasına çekilmiş ve sakinleşmişti. Hun atlıları, hudutlarda talan yapmayı bırakmışlardı. Hiçbir yabancı Attila'nın topraklarına girmiyordu. Romalılar, yaralanmış bir hayvan gibi, yaralarını iyileştirmek için saklandığını söylüyorlardı. Bununla birlikte [sayfa 209] birgün Moğol bölüklerinin başında geriye dönmesinden çekiniliyordu.

Attila, Avrupa'nın ve Asya'nın farklı yerlerine dağılmış bütün Hunları bir araya getirmek için yaklaşık yirmi yıl vakit harcamıştı. Şimdi ise Attila, ordusunu şartlara uydurabilmek için birkaç sene daha harcamaya niyetleniyordu. Bu Hun kitleleri sadece modası geçmiş bir şekilde savaşmayı biliyordu. Hunların stratejisi, şartlara uymak ve rakiplerinin taktiklerine uyum sağlamak olmalıydı. Bunun için de kesinlikle ırkın alışkanlıklarını değiştirmek gerekiyordu. Yani, Hunlar yerleşik hâle geldikten sonra bile yaşamaya devam eden göçebe geleneklerini bastırmak gerekiyordu. Büyük bir imparatorluk, arabaların üzerinde değil, metal ve taş temellerin üzerinde kurulurdu. Ravenne veya Konstantinopl [İstanbul]'deki tahtları teslim almayı beklerken, Etzelburg'u bir kuşatmaya dayanacak, toprağa kök salmış, dengesiz ve oynak olmayan, kuvvetli bir şehir haline getirmek gerekiyordu.

Sayfa :210

Il sait que les Asiatiques n'acquerront jamais les qualités latines, et que cette imitation sera sans effet. Attila ne l'écoute pas. Il ne veut plus régner en chef barbare sur une horde nomade, il lui faut un État puissant et ordonné tel que l'Empire des Huns l'a été autrefois, il y a plusieurs siècles. Les chroniques chinoises et les légendes de sa race racontent la splendeur et la force de cet empire qui régnait sur tout le nord de l'Asie, et dont les Fils du Ciel étaient les humbles vassaux.

Sayfa 210

[Attila'dan sonra ikinci olarak Romalıların savaş makinalarını inceleyen Onega] **Asyalıların asla Lâtin özelliklerine sahip olamayacaklarını ve bu taklitçiliğin sonuçsuz olacağını biliyordu. Bu da onu endişelendiriyordu. Attila onu dinlemedi. Artık, göçebe bir kitlenin barbar lideri olarak hüküm sürmek istemiyordu. Ona Hunların daha yüzyıllarca önce sahip olduğu gibi güçlü ve düzenli bir devlet lâzımdı. Çin yıllıkları ve kendi ırkının efsaneleri bütün Kuzey Asya'da hüküm süren bu devletin zenginliğini ve gücünü anlatıyordu. Göğün oğulları ise güçsüz bağlı yönetimlerdi.**

Sayfa :210

L'Oriental envie celui qui est l'image même de l'Occident, l'ennemi de Rome brûle d'égaler le général qui est le type du vieux Romain, le « dernier des Romains ». Il voudrait offrir la moitié de son armée à Aetius, pour qu'il la commande et l'entraîne à sa guise, la moitié de ses États, la moitié de l'Empire du Monde, pour apprendre ses secrets.

Sayfa 210

Doğulu, Batı'nın görünümüne imreniyordu. Roma'nın düşmanı, "Yaşlı Romalı", son Romalı olan bir generale eşit bir hâle gelebilmeye çalışıyordu. Ordusunun yarısını, kumanda etmesi ve kendine göre yetiştirmesi için Aetius'a verebilirdi. Devletlerinin yarısını, Dünya İmparatorluğu'nun yarısını, sırlarını öğrenmek için ona verebilirdi.

Sayfa :211

Le traité militaire que l'illustre théoricien de la stratégie avait composé pour Valentinien le Jeune, fournissait aux généraux romains un « bréviaire » qu'ils appliquaient avec succès depuis plus d'un demi-siècle. C'étaient les principes de Végèce qui avaient triomphé aux Champs Catalauniques, où l'emploi des frondes et des dards plombés assurait aux légions des armes de jet aussi efficaces que les arcs des Huns.

Sayfa 211

Genç Valentine için tasarlanmış askerî antlaşma, Romalı generallere bir yarım yüzyıldır başarı ile uyguladıkları bir kullanım türü sağlamıştır. **Bunlar, Katalonya arazilerinde zafer kazanan Vegece'in kurallarıydı. Katalonya Arazisi'nde kullanılan mancınık ve kurşunlu mızraklar lejyonlara fırlatma silâhları olmuşlar ve Hunların yayları kadar etkili olmuştu.**

Sayfa :213

La destinée qui protégeait le monde latin ne permit pas l'achèvement de ces préparatifs.

Marcianus et Aetius s'étant entendus pour mar-

Sayfa :214

cher côte à côte le cas échéant, le préfet de Constantinople, Tatianus, qui était un homme prudent et un diplomate avisé, pensa qu'il serait avantageux d'étendre cette alliance aux autres voisins de l'Empire, et de constituer contre Attila un groupe d'adversaires assez nombreux et assez forts pour tenir tête aux Huns.

Sayfa 213

Lâtin Dünyası'nı koruyan kader, hazırlıkların tamamlanmasına izin vermedi.

Marcianus ve Aetius, gerektiği zaman yan yana yürümede anlaşmışlardı. [sayfa 214] Fakat Konstantinopl Valisi, tedbirli bir insan ve uyanık bir diplomat olan Tatianus, bu ittifakı İmparatorluğun diğer komşularına da yaymak gerektiğini düşünüyordu. Böylelikle, Attila'ya karşı yeterince kalabalık ve Hun'lara kafa tutmak için yeterince güçlü bir grup oluşturulmuş olacaktı.

Sayfa :215

Il fallait se hâter d'abandonner ces chimères, revenir aux anciennes méthodes de combat, et user une fois encore du procédé qui avait toujours réussi aux nomades, la surprise.

Sayfa 215

Bu boş gayretleri terketmek, eski savaş metotlarına dönmek için acele etmek ve göçebelerde başarılı olan metodu, sürpriz metodunu bir kez daha kullanmak gerekiyordu.

Sayfa :223

Personnellement, il aurait aimé dans Attila le chef, celui qui va vers quelque chose, qui veut, qui agit, et il était certain que le Roi lui aurait donné dans son armée une place prépondérante.

Sayfa 223

[Aetius] **Şahsen, Attila'yı bir lider olarak sevebilirdi. Attila, arzu ettiği, uğruna çalıştığı bir hedefe gidiyordu. Bu kralın kendisine, ordusunda üstün bir yer vereceği de şüphesizdi.**

Sayfa :227

Ils se nourrirent de bêtes mortes, et ceux qui en mangèrent souffrirent de maladies qui se propagèrent en épidémies à travers le camp. La longue patience d'un siège était trop contraire aux coutumes des nomades, pour qu'ils acceptent sans récrimination les privations et l'ennui des manœuvres dont ils ne comprenaient pas la nécessité.

Sayfa 227

[Askerler] **Ölen hayvanlarla besleniyorlardı. Bunları da yiyenler hastalanıyorlardı. Bu da bütün kampta salgınlar olarak yayılıyordu. Bir kuşatmanın uzun sabırı, yoksunluklarını ve manevralarının sıkıntılarını itiraz etmeden kabul edemeyecekleri kadar göçebelerin geleneklerine aykırıydı.**

Sayfa :228

Il entendait les murmures qui couraient dans le camp, les officiers insistaient sur les changements graves qui s'étaient produits dans le moral des troupes. Autant par crainte de voir apparaître l'armée de Marcianus sur la route des légions que venaient de suivre les Huns, que par besoin de satisfaire l'opinion publique, il fallait en finir avec Aquileia.

Il jugeait la ville imprenable, pour le moment. Avant de la contraindre à se rendre, il fallait avoir épuisé ses provisions de vivres. Or elle était largement pourvue d'eau et d'aliments. Il pensa lever le siège et passer outre. Son orgueil et sa prudence lui faisaient, cependant, retarder chaque jour cette décision. Il lui déplaisait de céder à la nécessité et de laisser derrière lui une menace toujours prête.

Tandis qu'il hésitait, le destin choisit pour lui. Pendant qu'il observait, avec Scotta et Edécon, les tours de la ville, il aperçut, un jour, une cigogne qui s'envolait en chassant devant elle ses petits. Il désigna du doigt, l'oiseau, et pensif, il dit à ses compagnons : « Les animaux possèdent des sens que nous n'avons point. Ils pressentent parfois les événements qui doivent venir, et c'est pourquoi les devins tirent d'eux leurs présages. Si je devais prophétiser, moi aussi, je dirais que cette mère prudente éloigne ses enfants d'une ville en danger et qu'elle va faire son nid en toute sécurité dans

Sayfa :229

une cité lointaine qu'Attila ne menace point. Peut-être la chute d'Aquileia est-elle proche ?... — Cela dépend de nous, dit Scotta. — Non, répondit Attila. Il nous appartient d'accomplir les présages, mais nous ne sommes que les instruments d'une force que nous ignorons. — Donnons l'assaut, répliqua simplement le Hun, et nous verrons bien la valeur des augures qu'on peut obtenir des oiseaux. »

L'aube du lendemain vit l'armée hunnique tout entière rangée devant Aquileia. A un appel de trompe, elle s'élança, soudain, et pendant que les premiers assaillants jetaient sur le fleuve des ponts de bois, d'autres apportaient des échelles, roulaient les tours d'assaut, poussaient les béliers.

Sayfa 228

Kampta sürüp giden mırıldanmaları duyuyordu. Subaylar, orduların morali üzerinde meydana gelen çok ciddî değişikliklerde ısrar ediyordu. Hunları izlemekten gelen lejyonların yolunun üzerinde Marcianus'un ordusunun sırf kamuoyunu tatmin etmek için belirdiğini görmek ürkütücüydü. Aquileia meselesini bitirmek gerekiyordu.

Şehri şu anda alınamaz olarak görüyordu. Teslim olmaya mecbur etmeden önce, bütün yiyecek, içecek imkanlarının bitmesi gerekiyordu. Onlar ise bol miktarda su ve yiyeceğe sahipmiş gibi gözüküyorlardı. Kuşatmayı kaldırıp, şehrin yanından geçip gitmeyi düşünüyordu. Gururu ve tedbirliliği, bu kararını her gün erteletiyordu. Gereksinimlere mağlup olmak ve arkasında her zaman hazır bir tehdit bırakmak hiç hoşuna gitmiyordu.

O tereddüt ederken, onun bu konudaki alın yazısı yazılmıştı

bile. Scotta ve Edecon'la birlikte şehir surlarının kulelerini incelerken, bir gün önüne yavrularını katmış uçan bir leylek gördü. Düşünceli bir şekilde arkadaşlarına: "Hayvanlar, bizim sahip olmadığımız bazı hislere sahipler. Bazen, olacak olayları hissederler, bunun için de büyücüler, kehanetlerini onlardan çıkarırlar. Ben de bir büyücü olsam, bu tedbirli anne, yavrularını tehlikedeki bir şehirden kaçırıp, çok uzaklardaki, **[sayfa 229]** Attila'nın tehdit etmediği bir şehre götürüyor" derdim. "Öyleyse Aquiela'nın düşmesi yakın mı acaba?... "Bu bizim elimizde." dedi, Scotta. "Hayır. Bize sadece kehanetleri gerçekleştirmek düşer. Ama bizler, bilmediğimiz bir gücün aletlerinden başka bir şey değiliz." dedi, Attila. "Saldırmayı deneyelim, o zaman kuşlardan aldığımız kehanetlerin doğru olup olmadığını da anlamış oluruz" dedi Hun, basit bir şekilde.

Ertesi günün şafağı, Hun ordusunu Aquiela'nın önünde tertip almış olarak buldu. Bir boru sesiyle birden surlara doğru saldırdılar. İlk saldırganlar hendeklerin üzerine ahşap köprüler atarlarken, diğerleri surlara merdivenler dayıyorlar, hücum kulelerini itiyorlardı. Başkaları da koç boynuzlarını kullanıyorlardı.

Sayfa :230

On croyait n'avoir plus rien à craindre des Huns, puisqu'Aquileia les tenait en respect. Mais lorsqu'on apprit la destruction de la ville, la panique reconquit la Cour de Ravenne. Aetius envoya au-devant d'Attila une petite armée commandée par le meilleur de ses généraux, afin de gagner du temps, et il proposa de transporter le siège du gouvernement dans une contrée moins exposée. « Ravenne va être prise, disait-il, il faut l'évacuer au plus tôt. — Mais où aller, demandait l'empereur, méfiant. — En Gaule, c'est là que l'Em-

Sayfa :230

pire sera sauvé, comme il le fut à Châlons », répondit-il. La pensée de quitter Ravenne souleva la colère des ministres. De nouveau, on accusa le Pannonien d'ambition démesurée, de complot contre la sûreté de l'État. « Il veut emmener l'Empereur en Gaule afin de le séquestrer », disaient certains. D'autres prétendaient qu'il s'était entendu avec Attila pour lui livrer l'Italie sans combat.

Sayfa 230

Aquilea onlara haddini bildirerek, oldukları yerde tutabildiğine göre, Hunlar'dan korkmaya artık gerek olmadığına inanılıyordu. **Fakat, şehrin yakılıp yıkıldığı haberi geldiği zaman, Ravenne meclisini panik sardı. Aetius, Attila'nın önüne en iyi generallerinden biri tarafından yönetilen küçük bir orduyu, zaman kazanmak için gönderdi. Yönetimin merkezini daha az tehlike altında bulunan bir yere nakletmek istiyordu.** "Ravenne onlar tarafından alınır. Bir an önce burayı boşaltmak gerekir" diyordu. "Ama nereye gitmek gerekir?" dedi, İmparator, şüpheyle. **"Galya'ya gitmek gerekir, İmparatorluk orada kurtulur. Chalons'da olduğu gibi" diye cevapladı. Ravenne'i terketmek fikri bakanların kızgınlığını yeniden tırmandırdı. Panonyalı'yı yeniden ölçüsüz isteklerinden ötürü, devlet güvenliğine karşı komplo hazırlamaktan ötürü suçlamaya başladılar. Bazıları "Bir tarafa kapatmak için, İmparatoru Galya'ya götürmek istiyor" diyorlardı. Diğer bir kısmı ise, Aetius'un İtalya'yı savaşsız teslim etmek için Attila'yla anlaştığını söylüyorlardı.**

Sayfa :233

L'été de 452 fut particulièrement accablant. Dès le mois de juin, la chaleur était devenue intolérable. Les Huns avaient jeté leurs manteaux de fourrures, mais ils étaient épuisés par la fatigue et les maladies. Le pays dévasté ne leur fournissait plus les vivres nécessaires. Sans combat, l'armée s'affaiblissait chaque jour. Les eaux corrompues entretenaient des épidémies qui décimaient la horde. Les nomades accoutumés aux rigueurs du froid résistaient mal à la chaleur suffocante du Midi. Ils se traînaient, sans forces, et ils se plaignaient des privations qu'il leur fallait endurer.

Sayfa 233

452 yazı, kısmen sıkıcı geçti. Haziran ayından itibaren, sıcak çekilmez hâle geldi. **Hunlar kürk mantolarını atmışlardı. Fakat, yorgunluk ve hastalıklarla âdeta bitmişlerdi. Harap olmuş ülke, onlara artık gerekli yiyeceği vermiyordu. Savaş etmeksizin, ordu her gün biraz daha zayıflıyordu. Karışmış sular, kitleyi eriten salgın hastalıklar yayıyordu. Göçebeler soğuğun zorluklarına alışıklardı. Güneyin boğucu sıcağına zor dayanıyorlardı. Güçsüz bir şekilde bu işi devam ettirebiliyorlar ve dayanmak zorunda oldukları yoksunluklardan şikayet ediyorlardı.**

Sayfa :238

Il convoqua les chefs de la nation, Scotta, Edécon, Oreste, Onégèse et ses fils aînés. Le roi leur exposa ses intentions. « Il faut marcher sur Rome, sans retard, dit-il. L'armée n'a plus d'énergie physique,

Sayfa :238

ni de résistance morale. Une victoire est nécessaire pour lui rendre la confiance, l'espoir, l'élan guerrier. Il faut prendre Rome sur-le-champ, sinon nous ne la prendrons jamais. Les forces dont nous disposons aujourd'hui nous permettent de dominer l'armée romaine, mais demain peut-être verrons-nous arriver Marcianus, les Franks, et serons-nous obligés de résister à des troupes puissantes et fraîches. »

Oreste et Onégèse l'approuvèrent. Scotta se taisait. Pressé par le roi, il finit par dire que Rome avait toujours porté malheur aux étrangers qui voulaient s'en rendre maîtres. Les dieux des païens et le dieu chrétien la couvraient de leur protection. Attaquer la ville, c'était s'exposer à leur colère.

Sayfa 238

Attila, milletin liderlerini, yani Scotta, Edecon, Oreste, Onegese ve yetişkin oğullarını davet etti. Onlara düşüncelerini sordu. Attila, "Hiç gecikmeden Roma'ya yürümek gerekir. Ordunun ne fizikî enerjisi, ne de morali var. Ona güvenini, ümidini, savaşçı ataklığını vermek için bir zafer gerekir. Roma'yı şimdi almak gerekir,, aksi takdirde hiçbir zaman alamayız. Bugün sahip olduğumuz kuvvetler, Roma ordusu üzerinde hakim olmak için yeterli, fakat yarın belki Marcianus'un, Frankların geldiğini göreceğiz ve güçlü ve taze ordular karşısında zorlanmak zorunda kalacağız" diyordu.

Oreste ve Onegese onayladılar. Scotta susuyordu. Kralı tarafından sıkıştırıldığında, Roma'nın kendisine efendi olmak isteyen yabancılara her zaman uğursuzluk getirdiğini söyledi. Ona göre

hem putperest tanrıları, hem de Hristiyan Tanrısı onları koruyordu. Şehre saldırmak, onların kızgınlığına hedef olmak anlamına gelirdi.

Sayfa :239

« Marchons sur Rome, disait Oreste, tant que notre armée conserve quelque vigueur », pendant qu'Edécon criait : « Je n'entrerai pas dans Rome. Je ne crains pas les hommes, mais j'ai peur des dieux... »

Sayfa 239

Oreste, "Ordumuzda biraz dirilik varken, Roma üzerine yürüyelim" diyordu. Edecon: "Ben Roma'ya girmem, insanlardan çekinmiyorum. Fakat Tanrılardan korkuyorum" diye bağırdı.

Sayfa :239

Attila poussa un cri de joie. Les Romains venaient au-devant de lui, pour lui épar-

Sayfa :240

gner les hasards de l'indécision. Il donna l'ordre de se préparer au combat, en même temps qu'il envoyait un de ses officiers en éclaireur pour se rendre compte des forces ennemies.

Sayfa 239

Attila bir sevinç çığlığı attı. Romalılar onu kararsızlığın tehlikelerinden kurtarmak için önüne geliyorlardı. [sayfa 240] **Savaşa hazırlanma emri verdi. Aynı zamanda, subaylarından birini düşmanın sayısını belirlemek için gözcü olarak gönderdi.**

Sayfa :241

Le clergé romain avait recommencé de chanter, à mi-voix, et les Huns qui étaient restés sur l'autre rive du fleuve, regardaient leur chef qui parlait avec l'homme blanc. Personne ne saura jamais ce que l'un et l'autre se dirent, mais on vit tout à coup Attila s'éloigner du vieillard, traverser le fleuve et revenir au galop. Il jeta quelques ordres brefs à ses officiers. L'armée fit demi-tour, remonta vers le Nord, reprit la route des légions et disparut.

« Remercions Dieu qui nous a sauvés d'un grand danger », dit le Pape à Valentinien. lorsqu'il fût revenu à Rome.

Sayfa 241

Romalı din adamları grubu, alçak bir sesle tekrardan ilâhîler söylemeye başladılar. Nehrin diğer kıyısında kalmış olan Hunlar, beyazlar içindeki adamla [Papa] konuşan liderlerine bakıyorlardı. Hiç kimse, birinin veya diğerinin ne dediğini, hiç bir zaman bilemeyecekti. Fakat, Attila'nın birden yaşlı adamdan uzaklaştığı, nehri geçtiği ve dörtnala geldiği görüldü. Subaylarına birkaç kısa emir verdi. Ordu bir yarım dönüş yaptı. Kuzeye doğru yöneldi, lejyonların yolunu tuttu ve ortadan kayboldu.

Roma'ya döndüğünde, Papa, Valentinien'e "Tanrı'ya bizi büyük bir tehlikeden koruduğu için teşekkür edelim" dedi.

Sayfa :242

CHAPITRE XVII

L'ARC BRISÉ

L'armée d'Attila s'apprêtait à reprendre la route des légions, qu'elle avait suivie, mais on apprit que les troupes de Marcianus s'avançaient en Pannonie. Pour ne pas courir les risques d'un combat, elle se dirigea vers la Bohême et redescendit ensuite sur le Danube.

Sayfa 242

BÖLÜM XVII

KIRILMIŞ OK

Attila'nın ordusu, gitmek üzere izleyeceği lejyonların yolunu tutarak, gitmek için hazırlık yaparken, Marcianus ordularının Panonya'da ilerlediği öğrenildi. Bir savaşın riskine girmemek için Attila Bohemya'ya yöneldi, daha sonra Tuna üzerine indi.

Sayfa :243

Lorsqu'il parlait avec eux, de la « grande conquête », il distribuait, par avance, la Chine à Dinghizik, la Gaule à Emnedzar, l'Italie à Uzindur, la Hunnie à Ellak, la Perse à Ernak, l'Afrique à Geisen. Malheureusement la réalisation de ces projets ambitieux tardait, et les

Sayfa :243

fils réclamaient leurs apanages. Puisque les royaumes promis demeuraient encore bien loin de leurs mains, ils voulaient du moins quelques parties du vaste empire Hun, et ils ne cessaient d'importuner leur père pour qu'il fit à chacun don d'une province, comme il l'avait fait pour Ellak.

Sayfa 243

Attila krallık vermediği diğer oğullarıyla konuşurken, yapacağı "büyük fetihten" sonra, Çin'i Dinghizik'e, Galya'yı Emnedzar'a, İtalya'yı Uzindur'a, Hun ülkesini Ellek'a, İran'ı Ernak'a, Afrika'yı Geisen'e önceden paylaştırmıştı. Fakat, maalesef bu arzulu projelerin gerçekleşmesi gecikmişti. Oğulları ise mallarını talep ediyorlardı. Mademki kendilerine söz verilen krallıklar, ellerinden uzaktadır, en azından geniş Hun İmparatorluğu'nun bazı kısımlarını istiyorlardı. Babalarını, Ellak'a yaptığı gibi, her birine bir bölge bağışlaması için sıkıştırıyorlardı.

Sayfa :243

Le Roi savait qu'ils ne se gênaient point pour critiquer sa conduite de la guerre et ses méthodes de gouvernement. Il riait de leur impatience, mais il la redoutait secrètement. Ce n'est pas dans la hâte qu'on construit une œuvre vaste et durable comme celle qu'il souhaitait. Lui-même, lorsqu'il était jeune, il avait cru qu'il suffit de monter à cheval et d'entraîner une horde, au galop, pour gagner des empires. L'expérience lui avait enseigné

Sayfa :244

qu'il faut de longues méditations, des essais, des échecs, pour conquérir. Recommencer, sans cesse, ce qui est imparfait, refaire, sans colère, sans lassitude, et produire chaque fois un instrument meilleur.

Sayfa 243

Kral, oğullarının kendi savaş yönetimini ve hükümet metodlarını eleştirmek istemediklerini biliyordu. Sabırsızlıklarına gülüyordu. Fakat, gizli gizli de şüphe duyuyordu. Kendi arzu ettiği gibi büyük bir eser, aceleyle yaratılamaz. **Kendisi de genç olduğu zamanlar, ata binmenin ve bir kitleyi dörtnala ileri sürmenin, imparatorluklar kazanmak için yeterli olduğunu düşünürdü. Tecrübe ona, uzun süre düşünmenin, denemeler yapmanın, başarısızlıkların, fetihler için gerekli olduğunu öğretmişti.** [sayfa 244] **Vazgeçilmez olan, ara vermeden tekrar başlamak, hiç kızgınlık göstermeden, hiç zayıflık göstermeden ve her zaman daha iyi bir sistem oluşturarak yeniden başlamaktır.**

Sayfa :244

Poussé par la crainte de se voir détrôner il prépara une nouvelle expédition, mais

Sayfa :245

il lui manquait, cette fois, l'élément principal de la victoire, la foi dans le succès.

Sayfa 244

Tahtını kaybetme tehlikesiyle gayrete gelerek, yeni bir sefer hazırladı. [sayfa 245] **Fakat bu sefer, zafer için gerekli temel öge eksikti, zafere inancı yoktu.**

Sayfa :245

Depuis sa rencontre avec le Pape, il ne croyait plus à la puissance, ou, pour mieux dire, il avait vu que ce vieillard inoffensif accompagné d'hommes désarmés pouvait arrêter le Roi des Huns et ses cavaliers. Il avait aperçu une puissance d'une autre nature, une force spirituelle qui rayonnait autour de cet homme et qui l'avait contraint d'obéir.

Sayfa 245

Papa'yla karşılaştığı andan beri, güce inanmıyordu. Daha doğrusunu söylemek gerekirse, bu yaşlı, savunmasız, silâhsız adamların refakat ettiği adamın Hunların kralını ve atlılarını durdurabileceğini gördüğü andan beri güce inanmıyordu. Başka bir türde bir güç görmüştü. Bu adamdan yayılan ruhsal bir güç vardı ve insanı itaat etmeye zorluyordu.

Sayfa :247

sance en faisant exécuter les chefs révoltés. La fille d'un de ceux-ci, une jeune femme d'une merveilleuse beauté, nommée Ildico, l'implora vainement pour le salut de son père. Il ne tint aucun

Sayfa :247

compte de ses prières et de ses larmes, et repartit pour Etzelburg. Pourtant la beauté de la suppliante l'avait ému, et il désirait en faire sa femme. Il l'emmena avec lui, et dès qu'il fut arrivé dans sa capitale, la horde se prépara à célébrer joyeusement les noces royales. Les Huns voyaient un heureux présage dans ce mariage, et Attila, très amoureux de sa nouvelle épouse, oubliait sa vieillesse, ses déceptions, son découragement.

Sayfa 247

Bunlardan birinin kızı, muhteşem güzellikte Ildico adında genç bir kadın, babasının kurtuluşu için Attila tarafından istendi. Yalvarmaları ve göz yaşlarına hiç bir değer verilmedi ve Etzelburg'a hareket etti. Bu kadının güzelliği onu o kadar etkilemişti ki karısı olmasını istemişti. Attila onu kendisiyle birlikte götürmüştü ve başkentine varınca, Hun kitlesi, neşeyle bir krallık düğününü hazırlıklarına başlamıştı. Hunlar bu düğünde mutlu bir işaret görüyorlardı ve yeni karısına çok fazla aşık olan Attila, yaşlılığını, hatalarını, cesaretinin kırılmasını unutmuştu.

Sayfa :248

Le banquet fut très long, on y but une quantité considérable de vin. Attila vidait une coupe à la santé de chacun des hôtes de marque et comme ceux-ci étaient très nombreux, le Roi fut bientôt ivre. Des bouffons danseurs amusèrent l'assistance, des jongleurs firent admirer leur adresse à jouer avec des boules et des poignards, on promena parmi les cris de surprise, des animaux inconnus ou monstrueux.

Sayfa :248

La journée tout entière se passa en divertissements. Lorsque le soir tomba, tandis que ses hôtes continuaient à chanter et à boire, Attila entraîna sa nouvelle épouse dans la chambre nuptiale.

Sayfa :249

Émerveillé de son rayonnement blanc et blond, il la dévêtit violemment et se coucha près d'elle.

Cette nuit-là, l'empereur Marcianus dans son palais de Constantinople s'éveilla en sursaut, et poussa un grand cri. Aux officiers qui l'entourèrent soudain, il raconta qu'il venait de faire un songe bizarre. Il voyait un arc qui le menaçait, et tout à coup cet arc se brisa en deux morceaux et disparut. « C'est un présage de grande importance pour l'Empire, dirent les officiers. Ce rêve annonce sans doute qu'un redoutable ennemi de notre pays est mort, dont la haine et l'avidité tendaient sans cesse une flèche vers Constantinople... » Marcianus dit une prière et se rendormit.

Sayfa 248

Düğün töreni çok uzun sürmüştü. Hatırı sayılır bir miktarda şarap içilmişti. Attila, hatırı sayılır misafirlerinin her birinin sağlığına bir kadeh şarap bitirdiği ve bunların sayısı da çok kalabalık olduğu için, bir müddet sonra sarhoş olmuştu. Komik dansörler eğlendiriyor; akrobatlar, toplar ve kamalarla gösteriler yapıyor, tanın-

mayan veya canavar özellikli hayvanlar gezdirilerek gösteriliyordu.

Bütün bir gün eğlenceyle geçmişti. Akşam olduğunda konuklar şarkı söylemeye ve içmeye devam ederken, Attila yeni karısını gerdek odasına soktu. [sayfa 249] **Beyaz ve sarı ışınlarından çok etkilenmişti, hemen karısını soydu ve yanına yattı.**

Tam bu gece, İmparator Marcianus, Konstantinopl'deki sarayında, uykusundan zıplayarak uyandı ve bir çığlık attı. **Etrafına hemen toplanan subaylara, garip bir kabus gördüğünü anlattı.** Kendisine yönelmiş bir gerilmiş yay vardı ve birden bu yay ikiye bölünüyor ve ortadan kayboluyordu. Subaylar "Bu imparatorluk için çok büyük öneme sahip bir kehanettir. Hiç şüphesiz bu rüya, kini ve yırtıcılığı Konstantinopl'ü bir ok gibi sürekli tehdit eden, ülkemizin amansız düşmanlarından birinin öldüğünü bildirmektedir..." Marcianus bir dua okudu ve uyudu.

Sayfa :251

Dans un coin de la chambre, Ildico, enveloppée de voiles qui cachaient son visage et son corps, tremblait. La colère des Huns se tourna vers elle d'abord, mais à toutes les questions elle ne répondit que des paroles confuses, et comme ceux d'une bête affolée, ses regards ne quittaient pas le sol.

La grande salle du festin fut débarrassée des tables et des bancs. On dressa, au milieu, un lit de parade qui reçut le cadavre d'Attila.

Sayfa 251

Odanın bir köşesinde, Ildico, yüzünü ve vücudunu saklayan tüllerin arkasında titriyordu. **Hunların kızgınlığı önce ona yöneldi. Fakat bütün sorulara sadece anlaşılmaz cevaplar veriyordu. Kork-**

muş bir hayvan gibi bakışları yeri terkedemiyordu.

Büyük tören salonu masalardan ve sıralardan temizlendi. Ortaya süslü bir yatak konularak, üzerine Attila'nın cesedi konuldu.

Sayfa :254

CHAPITRE XVIII

Epilogue

La volonté d'un homme avait réuni en faisceau les éléments disparates de l'Empire hunnique. Son ambition les avait serrés dans son poing, brandi vers Rome, vers Constantinople, vers la Chine. Toutes ces races hostiles les unes aux autres avaient été jetées dans le moule par son impétuosité, mais elles ne s'y étaient pas fondues, ni amalgamées.

A plusieurs reprises, les événements avaient montré à Attila combien cette union était factice. Cet empire immense qui allait de la Grande Muraille de Chine au Danube était, en réalité, une juxtaposition de peuples, que rien ne liait les uns aux autres, sinon la personnalité du chef. Et même, malgré cette personnalité, à chaque instant, quelque fissure ouvrait une brèche dans ce mur.

Les vassaux des Huns gardaient leur force, leur esprit d'indépendance. Jamais Attila n'avait cherché à leur imposer les coutumes des Huns. Il respectait leurs lois, et souvent il se contentait d'un serment de fidélité. La fragilité de cet édifice politique n'apparut point tant que l'homme qui en était la clef de voûte vécut. Après sa mort, tout s'effondra.

Les causes de cette mort restèrent mystérieuses.

Sayfa 254

BÖLÜM XVIII

SONUÇ

Bir insanın arzusu, Hun İmparatorluğu'nun dağılmış ögelerini bir birlik hâline getirmişti. İhtirası, onları yumruğunda bir araya getirmiş, onları Roma'ya, Konstantinopl'e, Çin'e doğru harekete geçirmiştir. Birbirine düşman olan bütün bu ırklar, onun büyüklüğüyle bir tek kalıbın içerisine atılmışlar, fakat burada ne erimişler, ne de bir birlik oluşturmuşlardır.

Birçok keresinde, olaylar, bu birliğin ne kadar sunî bir birlik olduğunu Attila'ya göstermiştir. Çin Seddi'nden Tuna'ya kadar giden bu büyük imparatorluk, aslında halkların yanyana bulunmasından başka bir şey değildi. Bu halkları birbirine bağlayan, liderin kişiliğinden başka hiç bir şey yoktu. Hatta, bu kişiliğe rağmen her an bir kırık, bu duvarda bir çatlak oluşturuyordu.

Hunların tebaları her zaman güçlerini, bağımsızlık hislerini korudular. Attila hiçbir zaman onlara Hun geleneklerini kabul ettirmeye çalışmadı. Onların kanunlarına saygı gösterdi ve her zaman bir bağlılık andını yeterli buldu. Bu siyasî yapının kırılganlığı, bu yapıyı örten kubbenin anahtarı olan adam yaşadığı sürece ortaya çıkmamıştı. Ölümünden sonra her şey çöküp gidecekti.

Bu ölümün nedenleri hep gizemli kaldı.

Sayfa :257

Peu de mois après la mort du Chef, il ne restait rien de son œuvre. Les Huns divisés, rendus à leurs habitudes nomades, avaient cessé d'inquiéter l'Europe. Ceux qui étaient restés autour d'Etzelburg ne constituaient plus qu'un îlot perdu parmi des peuples blancs, dans lesquels ils allaient bientôt se fondre.

Sayfa 257

Liderin ölümünden birkaç ay sonra, eserinden hiç bir şey kalmamıştı. Hunlar bölünmüşler, göçebe geleneklerine dönmüşler ve Avrupa'yı telaşlandırmayı kesmişlerdi. Etzelburg çevresinde kalanlar, artık beyaz halklar arasında kaybolmuş bir adacıktan başka bir şey oluşturmuyorlardı ve giderek beyazların arasında eriyip gittiler.

1915 - 1930

Les Dardanelles

EXPÉDITION DE 1807
EXPÉDITION DE 1915-1916
PÈLERINAGE DE JUIN 1930

1809

ÉDITÉ
PAR
L'ASSOCIATION NATIONALE DES GROUPEMENTS
D'ANCIENS COMBATTANTS DES DARDANELLES
20, RUE DE L'ARCADE, PARIS

1915 – 1930

ÇANAKKALE

1807 SEFERİ

1915 – 1916 SEFERİ

1930 HAZİRAN ZİYARETİ

ÇANAKKALE ESKİ MUHARİPLERİ
TOPLULUKLARI MİLLİ CEMİYETİ
20, RUE DE L'ARCADE, PARİS

Çankaya Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No	: 1809
Yazar	: Çanakkale Eski Muharipleri Topluluğu Milli Cemiyeti
Cild	: Kahverengi
Ebadı	:
	En : 16.2 cm.
	Boy : 22.8 cm.
Sayfa Adedi	: 207
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Orhan Öztaşkın tarafından tercüme edilmiştir.

Hommage personnel à Son Excellence
Mostapha Kemal Ghazi

(signature)

Secrétaire général de l'Association Nationale des A.C. des Dardanelles ; le même qui en 1921 a fait ~~[illegible]~~ l'adresse que le Président n'a certainement pas oubliée.

Les Dardanelles

Ekselansları Gazi Mustafa Kemal'e şahsî saygılarımla – İmza –
Çanakkale Eski Muharipleri Milli Cemiyeti'nin Genel Sekreteri.
Eminim ki Sayın Cumhurbaşkanı 1921'de bana hitap ettiklerini unutmamışlardır.

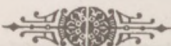
ÇANAKKALE

Sayfa :31

« Les Osmanlis, sortis de leur torpeur, commencèrent à pousser des cris de fureur et de vengeance contre les Anglais. Le Grand Seigneur présidait aux travaux, mesurait lui-même les dimensions des batteries. Les Français aidaient les canonniers. Grecs, Arméniens, Juifs, traînaient les canons, portaient les clayonnages. »

Sayfa 31

« Uyuşukluklarından kurtulmuş olan Osmanlılar, İngilizlere karşı kızgınlık ve intikam çığlıkları atmaya başladılar. Büyük Senyör çalışmalara başkanlık ediyor, bizzat kendisi bataryaların boyutlarını ölçüyordu. **Fransızlar topçulara yardım ediyorlardı. Yunanlılar, Ermeniler, Yahudiler, topları çekiyorlar, çitleri taşıyorlardı.**

LA

GUERRE D'ORIENT

1877-1878

GUERRE DE BOSNIE

1878

Avec 9 cartes dans le texte

(EXTRAIT DE l'*Année militaire*, 1877 et 1878.)

PARIS
LIBRAIRIE MILITAIRE DE BERGER-LEVRAULT ET Cie
Éditeurs de l'Annuaire de l'Armée française
5, rue des Beaux-Arts, 5
MÊME MAISON A NANCY

1880

1846

DOĞU SAVAŞI
1877-1878

BOSNA SAVAŞI
1878

Metinle birlikte 9 harita

(Askeri yıldan özet, 1877 ve 1878)

PARİS
BERGER-LEVRAULT VE CİE
FRANSIZ ORDUSU YILLIĞI YAYIMCISI
5, RUE DES BEAUX-ARTS, 5
MEME MAİSON A NANCY
1880

Çankaya Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No	: 1846	
Yazar	: [Fransız ordusu Yıllığı]	
Cild	: Kahve	
Ebadı	:	
	En	: 11.7 cm.
	Boy	: 17.8 cm.
Sayfa Adedi	: 129 + 1	
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Arzum Orhon tarafından tercüme edilmiştir.	

Sayfa :1

LA

GUERRE D'ORIENT

*

*1910
1877
0033

*1325
1292
0033

1° ÉVÉNEMENTS ANTÉRIEURS A L'ANNÉE 1877

Avant d'entreprendre le récit des principales opérations de la guerre en Orient pendant l'année 1877, il est essentiel de donner une courte notice historique, géographique, statistique et militaire sur les divers États qui y ont pris part, ainsi qu'une relation sommaire des événements importants antérieurs à la déclaration de guerre faite par la Russie à la Turquie.

En 1355, c'est-à-dire moins de cent ans après l'insuccès définitif de la dernière croisade, les Turcs Ottomans profitèrent des dissensions intestines de l'empire grec de Constantinople et des luttes incessantes qu'il soutenait contre le royaume de Serbie, pour passer d'Asie en Europe par le détroit des Dardanelles. *

Ils s'établirent solidement dans le bassin de la Maritza, occupèrent la Macédoine, battirent et soumirent les Serbes et les Bulgares, et ils isolèrent ainsi Constantinople des secours que l'empereur d'Orient sollicitait en vain des chrétiens d'Occident. Ils se rabattirent alors sur la Thrace, **

G. D'OR. 1

* Devammm
** Okunamadı

Sayfa :2

* 457 / 868 2

** 1453 / 0547 GUERRE. D'ORIENT.

*** 457 / 971

firent le siége de Constantinople et s'en emparèrent en 1453. !

C'en était fait de l'antiqué puissance des Grecs et des Serbes. A leur place s'élevait un nouvel empire qui allait étendre sa domination sur toute l'Europe orientale.

Déjà maîtres de presque toute l'ancienne Asie-Mineure, les Turcs avaient, avant la fin du xve siècle, complété la conquête de toute la presqu'île des Balkans. Ils avaient couvert la mer Noire de leurs hardis pirates, pris la Crimée et Trébizonde, en même temps qu'ils pénétraient jusqu'en Italie.

* * * *

Dans le xvie siècle, ils agrandirent encore leurs possessions en Europe, en Asie et en Afrique : ils soumirent à leurs lois la Valachie, la Moldavie, la Bessarabie, la Transylvanie, le Banat de Temesvar, une partie de la Hongrie, la Slavonie, la Syrie, la Palestine, l'Égypte, la Ville sainte de la Mecque, les Régences d'Alger, de Tunis et de Tripoli,* les îles de Rhodes et de Chypre. Toutefois, les flottes réunies de l'Autriche, de l'Espagne et de la Papauté leur infligèrent, dans le golfe de Lépante, une sanglante défaite navale qui porta la première atteinte à leur domination.

* * * * *

Dans le xviie siècle, ils s'emparèrent pourtant encore de quelques districts de la Pologne et de toute l'île de Crète.

* Fürüht

** Cezavermek

Sayfa 1

1. 1877 YILININ TEMEL OLAYLARI

1877 yılı boyunca doğuda süren savaşın temel operasyonlarının hikayesini anlatmaya geçmeden önce, bunun parçası olan çeşitli ül-

kelerin askerî, istatistik, coğrafî ve tarihî durumları üzerine kısa bir açıklama yapmakta, Rusya ve Türkiye arasında yapılan savaşın ilân edilmesi aşamasındaki önemli temel gelişmelerin arasındaki bağlantıya kısaca değinmekte fayda var.

1355 yılında, yani son Haçlı Seferi'nin kesin başarısızlığa uğramasından en az yüz yıl kadar sonra, Osmanlı Türkleri, Konstantinopl Yunan İmparatorluğu'nda yaşanan iç çatışmalardan ve Dardanel Boğazı'ndan geçerek Asya'dan Avrupa'ya adım atmak için Sırp Krallığı'na karşı verdikleri amansız mücadeleden yararlandılar.

Maritza Havzası'na yerleştiler, Makedonya'yı ele geçirdiler, Sırp ve Bulgarlarla savaşarak onları egemenlikleri altına aldılar ve Konstantinopl'u Doğu İmparatorluğu'nun Batılı Hristiyanlar tarafından kışkırtılan imdat çağrılarından soyutladılar. Tekrar Trakya üzerine gelerek Konstantinopl'u kuşattılar ve 1453 yılında ele geçirdiler.

[sayfa 2] Zaten neredeyse tüm eski Ön Asya'nın hükümdarı olan Türkler, 15. yüzyılın sonlarından önce bütün Balkan Yarımadası'nı fethederek egemenlikleri altına almış oldular. Gözü pek korsanlarıyla Karadeniz'i avuçlarının içine aldılar, İtalya'ya kadar ilerledikleri sırada Kırım ve Trabzon'u da ele geçirdiler.

16. yüzyılda, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarındaki sınırlarını genişletmeye devam ettiler: Valachie'yi, Moldovya'yı, Bessarabie'yi, Transilvanya'yı, Banat de Temesvar'ı, Macaristan'ın bir kısmını, Slovenya'yı, Suriye'yi, Filistin'i, Mısır'ı, kutsal kent Mekke'yi, Alger hükümdarlıklarını, Tunus'u, Tripoli'yi, Kıbrıs ve Rodos adalarını egemenliği altına aldı.

Ama bununla birlikte Avusturya'nın, İspanya'nın ve Papalık'ın donanmaları birleşerek Lepante Körfezi'nde kanlı bir çatışmayla Osmanlıyı bozguna uğrattılar ve bu bozgun Osmanlının egemenliğine

Sayfa :3

L'empire des czars venait de naître au nord-est de l'Europe : prenant une rapide extension, il avait déjà atteint les côtes de la mer Baltique et de la mer Noire; obéissant * à une double loi historique et géographique, il allait faire tous ses efforts pour s'immiscer dans la politique de l'Europe occidentale et pour devenir une puissance maritime; mais ses flottes n'avaient aucune issue : celle qu'il paraissait le plus naturel de rechercher et le plus facile d'obtenir était vers la Méditerranée, la mer européenne par excellence. Toute la politique de la Russie fut désormais tournée vers ce but.

Dès le commencement du XVIIIe siècle se dressait donc déjà ce redoutable problème que l'on appelle la Question * * d'Orient. Les trois termes en étaient posés, c'est-à-dire l'expansion du slavisme et les revendications de l'hellénisme se soutenant réciproquement contre l'islamisme. Quant à la solution, c'est-à-dire la possession de Constantinople, il restait à l'atteindre comme aujourd'hui.

* İstihkat davası

** Mütekabilen

Sayfa 3

17. yüzyılda bütün Girit Adası'nı ve Polonya'nın bazı bölgelerini egemenlikleri altına aldılar. Çarlık İmparatorluğu Avrupa'nın kuzeydoğusunda şekillendi: Hızlı bir ilerlemeyle Baltık Denizi kıyılarına ve Karadeniz'e ulaştılar. Coğrafî ve tarihî bir yol izleyerek Batı Avrupa politikasında söz sahibi olabilmek ve denizlerde egemenlik kurabilmek için ellerinden geleni yaptılar; fakat donanmalarının hiçbir çıkış yolu yoktu. Onlar için en kolay ve en doğal yol Akdeniz, özellikle de Avrupa denizleriydi. Rusya'nın uyguladığı politika da bu amaca yöneldi.

18. yüzyılın başlarından itibaren "Doğu Sorunu" olarak adlandırdığımız bu önemli problem çoktan kendini göstermişti. Kafalarda üç temel sorun vardı. Slavizmin yayılması ve Helenizmin hak davaları İslamiyete karşı bir birlik yarattı. Çözüm Konstantinopl'un durumunun belirlenmesi ve günümüzdeki gibi kendi haline bırakılması.

7h

Dr. MAHMOUD ESSAD
Licencié en Droit des Université de Stamboul et de Fribourg (Suisse)

2/8/930 - Ankara.
* Büyük gazi Mize en derin Tazim ve hürmetlerimle.
Mahmut Esat

DU REGIME DES CAPITULATIONS OTTOMANES

LEUR CARACTÈRE JURIDIQUE D'APRÈS L'HISTOIRE ET LES TEXTES

* Büyük Gazimize en derin saygı ve hürmetlerimle.

Mahmut Esat

15

«Au dessus de tous les traités, se trouvent les droits des Nations».

BLUNTSCHLI.

1868

STAMBOUL

—

1928

MAHMUT ESAT
Fribourg (İsviçre) ve İstanbul Üniversitesi
Hukuk Mezunu
2181930/Ankara

OSMANLI KAPİTÜLASYONLARININ YÖNETİMİ

METİN VE TARİHLERİNE GÖRE HUKUKÎ YAPILARI

Tüm antlaşmaların üzerinde ulusların hakları bulunur.
BLUNTSCHLI

İstanbul
1928

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri	
Envanter No	: 1868
Yazar	: Mahmut Esat Bozkurt
Cild	: Bordo
Ebadı	:
	En : 16 cm.
	Boy : 23 cm.
Sayfa Adedi	: 133 + 1
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.

Ön Söz

PRÉFACE

Fondé en 1300, l'Empire Ottoman adopta, comme forme d'Etat, celle de l'Etat théocratique. Les lois, les institutions sociales et juridiques, etc. eurent pour base la religion musulmane. Nous en verrons découler la nécessité de laisser vivre l'étranger et le non-musulman sous le régime des Capitulations.

C'est avec Venise et les autres républiques italiennes que la Turquie noua ses premières relations politiques sur le continent. Sous le règne de Soliman Ier, la Porte entra en relations constantes avec les Etats européens, et c'est à partir de cette date, notamment, qu'elle commence à faire profiter les Européens du régime capitulaire. Limité aux sujets français et catalans et à ceux de certaines républiques italiennes, ce régime se développa au fur et à mesure que la Turquie entra en rapports avec différentes nations. Mais bientôt les capitulations, qui formaient le statut civil, économique, commercial, etc. des sujets des puissances étrangères venant séjourner aux Echelles du Levant, firent sentir leurs poids, restreignant ainsi la souveraineté de la Turquie, et provoquant d'innombrables obstacles à chaque entreprise ayant pour but le développement et l'organisation de l'Empire. Elles constituèrent une menace pour l'économie nationale et portèrent atteinte à la dignité et à l'indépendance et l'existence de l'Etat ; chaque demande légitime du gouvernement ottoman, en vue de leur abrogation, auprès des puissances intéressées, resta sans effet. Et cela, malgré l'admission de la Turquie dans le concert des Etats européens par le traité de Paris de 1856.

Ön Söz

1300'de kurulan Osmanlı İmparatorluğu, devlet yapısı olarak teokratik devlet şeklini benimsemiştir. Yasalar, sosyal ve hukukî kurumlar, v.b., İslâm dinini baz almışlardır. Yabancıların ve **Müslüman olmayanların** kapitülasyonlar sistemi altında yaşamalarının gerekliliğinin bundan kaynaklandığını göreceğiz.

Türkiye, kıtada ilk politik ilişkilerini Venedik ve diğer İtalyan cumhuriyetleriyle kurdu. Süleyman'ın hükümdarlığında, Avrupa devletleriyle kalıcı ilişkilere girdi ve özellikle bu tarihten itibaren Avrupalılara kapitülasyon rejiminde yarar sağlamaya başladı. Bazı İtalyan cumhuriyetleri, Katalanlar ve Fransızlar konusunda sınırlı olmakla birlikte; bu rejim Türkiye'nin diğer ülkelerle ilişki kurduğu oranda gelişti. Daha sonraları **ticarî, ekonomik ve hukukî** vs. statüsünü oluşturan, Yakın Doğu'nun limanlarına gelen yabancı güçlerin konularını oluşturan kapitülasyonlar, imparatorluğun oluşumu ve gelişimi amacında olan her şirkette sayısız engellere neden olarak, ayrıca Türkiye'nin egemenliğini sınırlayarak ağırlıklarını hissettirdiler. Devletin varlığına, bağımsızlığına, saygınlığına zarar getirdiler ve millî ekonomi için bir tehdit oluşturdular. Osmanlı hükümetinin, ilgili güçler nezdinde bu kapitülasyonları kaldırma konusundaki tüm yasal talepleri sonuçsuz kaldı; oysaki 1856 Paris Antlaşması'yla Türkiye, Avrupa Devletleri topluluğuna kabul edilmişti.

COLLECTION DE MÉMOIRES
POUR SERVIR A
L'HISTOIRE DE LA GUERRE MONDIALE

MÉMOIRES
DE
L'AMBASSADEUR MORGENTHAU

VINGT-SIX MOIS EN TURQUIE, PAR
HENRI MORGENTHAU, AMBASSADEUR
DES ÉTATS-UNIS A CONSTANTINOPLE
AVANT ET PENDANT LA GUERRE MONDIALE

PAYOT & CIE, PARIS
106, BOULEVARD SAINT-GERMAIN

1919

DÜNYA SAVAŞININ TARİHİNE HİZMET ETMEK İÇİN
HATIRALAR DİZİSİ

BÜYÜK ELÇİ MORGENTHAU'NUN HATIRALARI

DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE VE [SAVAŞ] BOYUNCA YİRMİ ALTI
AYINI TÜRKİYE'DE [GEÇİREN] AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
İSTANBUL BÜYÜK ELÇİSİ
HENRI MORGENHAU

PAYOT & CIE, PARİS

106, BOULEVARD SAINT-GERMAIN
1919
Her hakkı saklıdır.

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri	
Envanter No	: 1891
Yazar	: Henry Morgenthau
Cild	: Kahve
Ebadı	:
	En : 13 cm.
	Boy : 22 cm.
Sayfa Adedi	: 348
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.

Sayfa :9

MÉMOIRES

DE

L'AMBASSADEUR MORGENTHAU

CHAPITRE PREMIER

UN SUPER-ALLEMAND A CONSTANTINOPLE

Au moment où j'entreprenais de rédiger les « Souvenirs de mon Ambassade à Constantinople », les visées ambitieuses de l'Allemagne en Turquie et en Extrême-Orient avaient, semblait-il, été couronnées de succès. Les Puissances Centrales avaient réussi à désagréger la Russie, à transformer la Baltique et la mer Noire en lacs allemands, à se frayer un nouvel accès en Orient par la voie du Caucase. L'Allemagne imposait alors sa domination à la Serbie, à la Bulgarie, à la Roumanie et à la Turquie ; elle pouvait considérer sa conception d'un nouvel empire germanique, s'étendant de la mer du Nord au golfe Persique, comme pratiquement réalisée. L'univers sait maintenant, s'il ne l'avait pas clairement compris en 1914, que l'Allemagne a précipité la guerre pour détruire la Serbie, saisir le contrôle des nations balkaniques, transformer la Turquie en État vassal et ainsi édifier un vaste empire oriental, qui aurait été la base d'une souveraineté mondiale illimitée.

Sayfa 9

BÜYÜK ELÇİ MORGENHAU'NUN HATIRALARI
BİRİNCİ BÖLÜM
İSTANBUL'DA SÜPER BİR ALMANYA

"İstanbul'daki büyük elçilik yıllarımın anılarını" kaleme almaya başladığım sırada, Almanya'nın Türkiye ve Uzak Doğu'daki ihtiraslı amaçları, başarılarla bezenmiş gibi görünmekteydi. Merkezdeki güçler, Rusya'yı parçalamayı, Baltık Denizi'yle Karadeniz'i birer Alman gölüne dönüştürmeyi, Kafkasya yoluyla kendilerine Doğu'ya ulaşmayı kolaylaştıracak yeni bir yol açmayı başarmışlardı. [Böylelikle] o zamanlar Almanya; Sırbistan, Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'ye hâkimiyetini zorla kabul ettirmekteydi. **Kuzey Denizi'nden İran Körfezi'ne kadar uzanan, uygulamada gerçekleşmiş gibi görünen yeni bir Alman İmparatorluğu düşüncesini hayata geçirebilirdi. Almanya'nın Sırbistan'ı yok etmek, Balkan uluslarını kontrol etmek, Türkiye'yi köle bir devlet konumuna dönüştürmek ve böylece kökeninde sınırsız bir biçimde dünyaya hükmetme düşüncesi yatan geniş bir Doğu İmparatorluğu kurma isteğiyle savaşmak için acele ettiğini, dünya eğer 1914 yılında açıkça anlayamadıysa bile bugün** [artık] **bunu bilmektedir.**

Sayfa :10

Si l'Allemagne ne s'était pas assuré, dès les premiers jours de la guerre, la soumission de Constantinople, il n'est pas invraisemblable que les hostilités eussent cessé quelques mois après la bataille de la Marne. Par un étrange destin, je fus précisément attaché à ce grand quartier général d'intrigues au moment même où les desseins du Kaiser, minutieusement poursuivis depuis un quart de siècle, étaient près d'aboutir au succès final.

Sayfa :10

Dans le but de soumettre la Turquie et de transformer ses armées et territoires en instruments de l'Allemagne, l'Empereur s'était fait représenter à Constantinople par un ambassadeur idéalement doué pour cette besogne. Le simple fait, que Guillaume avait personnellement choisi le baron von Wangenheim pour ce poste, démontre qu'il avait exactement mesuré les qualités humaines nécessaires à l'accomplissement de cette vaste entreprise diplomatique.

Sayfa 10

Eğer İstanbul, savaşın ilk günlerinden itibaren Almanya'ya bağlılığını teyit etmeseydi, **Marne Savaşı'ndan birkaç ay sonra** [İngiltere ve Fransa ile olan] **düşmanlıkların sona ermesi içten bile değildi. Çeyrek yüzyıldan beri gizliden gizliye devam eden Kaiser** [Alman imparatoruna verilen unvan]**'in niyetleri, son başarıya eriştiği sırada, ben büyük bir tesadüf eseri, entrikaların döndüğü bu büyük genel karargâha tam olarak bağlanmıştım.**

Türkiye'ye boyun eğdirmek ve ordularıyla topraklarını Almanya'nın [âdeta] oyuncağı konumuna dönüştürmek amacıyla **imparator, kendisini özellikle bu göreve yatkın yetenekli bir büyük elçiyle İstanbul'da temsil ettirmiştir. Bu görev için Guillaume'nin bizzat kendisinin, özellikle Baron Von Wangenheim'i seçmesi, bu alabildiğine geniş diplomatik görevin yerine getirilmesi için gerekli olan insanî özellikleri tam olarak ölçüp biçtiğini göstermektedir.**

Sayfa :11

Il connaissait également bien tous les pays, y compris les États-Unis, (sa première femme était d'ailleurs américaine) ; pendant qu'il était ministre à Mexico, il avait intimement pénétré notre pays et, dès ce moment,

Sayfa :11

acquis une profonde admiration pour notre énergie et notre développement, admiration qu'il professait ouvertement. Muni du bagage indispensable au diplomate, il parlait avec autant d'aisance l'allemand, l'anglais et le français. Enfin il possédait à fond l'Orient, où il avait noué d'étroites relations avec les principaux hommes politiques.

Sayfa 11

[Wangenheim], aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri dâhil olmak üzere bütün ülkeleri çok iyi tanıyordu, (hem zaten onun ilk eşi bir Amerikalıydı); [Meksika'nın başkenti] Meksiko'da bakan iken ülkemize isteyerek gelmiş ve **o andan itibaren gücümüz ve gelişim düzeyimiz karşısında derin bir hayranlık duymuş ve bu hayranlığını da açıkça dile getirmiştir. Bir diplomat için mutlaka gerekli olan eşya ile donatılan Wangenheim Almanca, İngilizce ve Fransızcayı çok rahatlıkla konuşuyordu. Önemli siyaset adamlarıyla sıkı ilişkiler kurduğu Doğu'yu avucunun içi gibi çok iyi biliyordu.**

Sayfa :14

Pour employer l'expression allemande, il était tout feu, tout flamme, pleinement conscient que de ses talents dépendait l'exécution d'une tâche grandiose. En parlant de lui, je me sens encore affecté par l'énergie de son tempérament, car j'ai su tout le temps que — ainsi que le gouvernement qu'il servait si loyalement — il était foncièrement inhumain, impudent, cruel. Il était content d'accepter toutes les conséquences de sa politique, quelque hi-

Sayfa :15

deuses qu'elles pussent être, ne considérant que le but à atteindre; et avec le réalisme et la logique qui sont si caractéristiquement allemands, il écartait les sentiments d'humanité et de décence capables d'entraver ses succès. Il avait fait sien le fameux précepte de Bismarck : « qu'un Allemand doit être prêt à sacrifier au Kaiser et à la Patrie, aussi bien sa vie que son honneur. »

De même que Wangenheim symbolisait l'Allemagne, de même son collègue Pallavicini personnifiait l'Autriche. Le trait saillant de celui-ci était un brutal égotisme, alors que Pallavicini au contraire était calme, affable, parfaitement bien élevé. L'un se tournait toujours vers l'avenir, l'autre vers le passé. Si Wangenheim combinait à merveille le mélange de commercialisme et de médiéval appétit de conquêtes, qui constitue la *Weltpolitik*[1] prussienne, Pallavicini était un diplomate de l'école de Metternich. « L'Allemagne veut ceci », aurait proclamé Wangenheim, s'il eût fallu trancher une importante question : « Je consulterai mon département », eût dit le circonspect Pallavicini, dans une occasion similaire.

Sayfa 14

Almanca söyleyişiyle ifade etmek gerekirse o [Wangenheim], **çok büyük bir önem arz eden bu görevin icrasının kendi yeteneklerine bağlı olduğunun oldukça farkındaydı ve** [bu anlamda] **o,** [bu görev için tıpkı] **ateş gibi, kor gibi yanıp tutuşuyordu. Ondan bahsederken kendimi hâlâ onun güçlü kişiliğinden etkilenmiş hissetmekteyim, zira böylesine namuslu bir şekilde hizmet ettiği hükûmet gibi onun da son derece insan dışı, acımasız ve kaba bir kişi olduğunu daima biliyordum.**

Sadece erişilmesi gereken hedefi göz önünde bulundurarak ne

kadar iğrenç olursa olsun kendi politikasının bütün sonuçlarını kabul etmekten yana rahatsız değildi ve Almanlara has gerçekçilik ve **mantıkla, başarılarını engelleyebilecek insanî duygulardan ve inceliklerden kendini soyutlamaktaydı.**

[sayfa 15]

"Bir Alman, hayatı kadar onurunu da Kaiser ve vatanı için feda etmeye hazırlıklı olmalıdır." diyen [Alman başkanı] **Bismarck'ın ünlü sözünü kendine ilke edinmişti.** Wangenheim'in Almanya'yı simgelediği gibi, meslektaşı olan Pallavicini de Avusturya'yı simgelemekteydi. **Tam anlamıyla çok iyi yetiştirilmiş olan Pallavicini, sakin ve nazik olmasına rağmen, Wangenheim'in göze çarpan özelliği, acımasızlığa varan bencilliğiydi. Biri** [Wangenheim] **daima geleceğe, diğeri** [Pallavicini] **ise geçmişe doğru yönelmekteydi. Wangenheim, Prusya tarzına göre Weltpolitik[1]** [Dünya potikası]**'i oluşturan Orta Çağ'a özgü fetihlerin arzusuyla ticarî mevzuatı mükemmel bir biçimde düzenleyen bir diplomatken Pallavicini** [Avusturya'lı siyaset adamı], **Metternich'in ekolünden bir diplomattı.**

1 Metinde Almanca olarak yer almaktadır; Dünya politikası. N.d.T.

Sayfa :16

Depuis dix ans, l'Empire Ottoman subissait les ravages de la dissolution et était arrivé maintenant à un tel état de décrépitude, qu'il était une proie facile pour la diplomatie allemande. Si l'on veut bien comprendre cette situation, il convient de se rappeler qu'il n'y avait, à cette époque, aucun gouvernement régulièrement établi en Turquie, car les Jeunes Turcs n'étaient pas un gouvernement : ils étaient, en réalité, un parti irresponsable, une sorte de société secrète qui, par intrigue, intimidation et assassinat, s'était emparée du pou-

Sayfa :16

voir. Lorsque je parle des Jeunes Turcs en ces termes, je dissipe peut-être quelques illusions qui furent les miennes, car, avant de les voir à l'œuvre, je m'étais fait des idées bien différentes sur eux.

Sayfa 16

Osmanlı İmparatorluğu, on yıldır çöküş döneminin zararlarını görmekteydi. Öylesine bir çöküş içerisindeydi ki Alman diplomasisi açısından Osmanlı İmparatorluğu kolay bir avdı. Eğer bu durumun iyi anlaşılmasını istiyorsak, o dönemde Türkiye'de düzenli bir biçimde hiçbir hükûmetin kurulmadığını hatırlamamız uygun olur. Zira Jön Türkler bir hükûmet değildi. Onlar gerçekte sorumsuz bir parti ve gücü entrikalar, tehditler ve cinayetlerle eline geçiren bir tür gizli topluluktu. Jön Türklerden bu ifadelerle bahsederken belki de edindiğim bazı izlenimlerimi ortadan kaldırıyorum, zira onları iş başında görmeden önce, ben onlar hakkında farklı düşüncelere sahiptim.

Sayfa :21

La faiblesse du Sultan faisait la partie belle au Comité. Il faut se rappeler que Mohammed V n'était pas seulement Sultan, mais aussi Calife ; non seulement le souverain temporel, mais aussi le chef de l'Église mahométane.

Sayfa 21

Sultanın zayıflığı, komitenin işine yarıyordu. V. Mehmet'in sadece Sultan değil, aynı zamanda halife olduğunu da hatırlamak gerekir. [O hâlde] **o, geçici bir hükümdar değil aynı zamanda İs-**

lâm cemaatinin de lideriydi. Bu konumuyla o, milyonlarca radikal Müslümanın büyük saygı ve sevgisinin odak noktasıydı.

Sayfa :22

Un de ses premiers actes avait été, en montant sur le trône, de chambrer son successeur éventuel dans un palais, de l'environner d'espions, de limiter sa société à celle de son harem et de quelques fonctionnaires de sa suite et de suspendre constamment sur sa tête la crainte d'être assassiné. L'éducation de Mohammed V avait été sommaire; il ne parlait que sa langue maternelle et ses seuls moyens d'apprendre quoi que ce soit touchant le monde extérieur étaient la lecture occasionnelle d'un journal turc. Aussi longtemps qu'il acceptait ce régime, l'héritier présomptif ne courait aucun risque ; mais il savait que le premier signe de révolte — ou même de curiosité trop intempestive quant aux événements — serait le signal de sa mort.

Sayfa 22

[V. Mehmet] tahta çıktığı zaman ilk işi, muhtemel halefini [VI. Mehmet] sarayda bir odaya kapatmak, tahtın etrafını ispiyonlarla kuşatmak olmuş ve **sürekli olarak kafasını meşgul eden öldürülme korkusuyla etrafındakileri, kendi haremi ve kendi çizgisinde olan birkaç üst düzey görevliyle sınırlamıştı. V. Mehmet, gelişigüzel bir eğitim almıştı, o sadece ana dilini konuşuyordu ve dış dünyayla ilgili tüm olan bitenden haberdar olmasının tek yolu da kolaylıkla okuyabildiği Türkçe bir gazeteydi.** Veliaht, bu rejimi ne kadar uzun süre kabul ederse o derece hiçbir tehlikeyle karşı karşıya bulunmamaktaydı; ama o, isyanın ilk belirtisinin –veya olaylar söz konusu olduğunda da fazlasıyla yersiz merakı [nedeniyle]- kendi ölümü olacağını da biliyordu.

Sayfa :22

Ses leaders lui avaient montré l'étendue de leur pouvoir en détrônant Abdul Hamid, en l'enfermant dans un palais; et le pauvre Mohammed vivait naturellement dans la crainte continuelle d'un traitement analogue.

Sayfa 22

[II.] Abdülhamit'i tahttan indirip saraya hapsederek kendi liderlerinin [Talat, Enver, Cemal Paşalar] gücünün büyüklüğünü göstermiş olmuşlardı; ve zavallı [V.] Mehmet, doğal olarak [II. Abdülhamid'inkine] **benzer bir uygulamanın** [kendi başına da gelebileceğine dair] sürekli bir korku yaşamaktaydı.

Sayfa :23

Avant l'exécution de la sentence, Mohammed devait signer les arrêts de mort; il supplia qu'on le laissât pardonner à son parent, n'élevant aucune objection pour viser les sentences des douze autres condamnés. Le souverain nominal de 20.000.000 de sujets se traîna à genoux devant son ministre, mais aucune supplication n'affecta la détermination de celui-ci. C'était une occasion, jugea Talaat, de déterminer une fois pour toutes qui était le maître : le Sultan ou le Comité.

Sayfa 23

Yargının infazından önce, [V.] Mehmet'in ölüm kararlarını imzalaması gerekiyordu; [aralarında] on iki mahkûmun kararını onaylamak için hiçbir biçimde itiraz etme hakkı olmayan V. Mehmet, [kraliyet ailesinden olan kendi] **akrabasının affedilmesi için**

yalvarmıştı. 20.000.000 kişinin sözde hükümdarı olan bu adam, kendi bakanının önünde dizleri üzerine çökmüş, ama hiçbir yakarış bakanı kararından vazgeçirememiştir. Talat bu durumu, [gerçekte] başın kim olduğunu gösteren tek fırsat olarak değerlendirir: Sultan ya da Komite.

Sayfa :25

CHAPITRE II

LE « BOSS SYSTEM » DANS L'EMPIRE OTTOMAN EN QUOI IL FUT UTILE A L'ALLEMAGNE

Les origines de Talaat étaient si obscures que de nombreuses histoires circulaient sur son compte. Les uns racontaient qu'il était un Bohémien bulgare, les autres l'appelaient un Pomak (on désigne sous ce nom un individu de sang bulgare, dont les ancêtres ont, il y a des siècles, embrassé la religion mahométane). Ainsi, d'après cette dernière explication qui, je crois, est la bonne, ce véritable maître de l'Empire Turc n'était pas turc du tout.

Sayfa 25

II. BÖLÜM

ALMANYA'NIN YARARINA OLAN OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAKİ «BOSS SYSTEM» [LİDER SİSTEMİ]

Talat'ın kökeni öylesine karanlıktaydı ki onun hesabına pek çok hikâye yazılıp çiziliyordu. [Bu hikâyelerden] bazıları onun [Talat Paşa'nın] **Bulgar kökenli bir Bohemyalı** olduğunu anlatıyor, bazıları

ise onun bir Pomak (bu ad, yüzyıllar önce ataları Müslümanlığı kabul eden Bulgar kanından olan kişiye verilen addır) olduğunu söylüyordu. Böylelikle, sanıyorum ki en doğrusu olan bu son açıklamaya göre, Türk İmparatorluğu'nun gerçek başı olan kişi, aslında hiçbir biçimde Türk değildi.

Sayfa :26

Il aimait à passer la plus grande partie de ses loisirs avec les rustres qui composaient le Comité Union et Progrès ; dans l'intervalle, en dehors du ministère, il siégeait chaque jour au bureau du quartier général de son parti, dont il dirigeait personnellement le fonctionnement.

Sayfa 26

[Talat Paşa], boş zamanlarının büyük bir bölümünü Birlik Komitesi'nin **aptal ve kaba saba kişileriyle** birlikte geçiriyordu. Bakanlığı dışında kalan boş zamanlarında, her gün bizzat kendisinin yönettiği partisinin genel merkezindeki çalışma odasında bulunuyordu.

Sayfa :28

— Il faut que quelqu'un gouverne la Turquie, pourquoi pas nous ? me dit-il un jour. (La situation, en effet, en était arrivée à peu près à ce point). J'ai été grandement déçu, continua-t-il, de ce que les Turcs n'aient pas su apprécier nos institutions démocratiques. Je l'avais espéré autrefois et j'y ai travaillé ferme, mais ils n'y étaient point préparés.

Sayfa 28

[Talat Paşa ile yaptığım görüşmelerin birinde] **bana bir gün "Türkiye'yi birinin yönetmesi gerekir, neden biz olmayalım?" der. (Gerçekten de durum bu noktaya gelmiştir.) Sözlerine "Türklerin bizim demokratik kuruluşlarımızı takdir etmeyi bilmemelerinden dolayı hayal kırıklığına uğradım." diye devam ederek şöyle der: "Eskiden bunu ummuştum ve** [hatta] **bu konuda gizlice çalıştım, ama onlar [Türkler] bu konuda hiçbir şey hazırlamadılar."**

Sayfa :29

Vizir. Said Halim était un prince égyptien, cousin du Khédive d'Égypte, fort riche et très cultivé. Il parlait anglais et français aussi couramment que sa propre langue et pouvait faire bonneur à n'importe quelle société du monde. Mais sa vanité et son ambition n'avaient pas de bornes. Son plus grand désir était de devenir Khédive d'Égypte, désir qui l'avait conduit à unir sa fortune politique à la clique qui gouvernait alors la Turquie.

Sayfa 29

Mısır hıdivinin kuzeni olan Said Halim [Paşa], **çok kültürlü ve zengin Mısırlı bir prensti. İngilizceyi ve Almancayı ana dili gibi akıcı konuşuyor ve dünyanın hangi toplumuna girerse girsin, o toplumu onurlandırabiliyordu. Ancak onun, kendini gösterme merakı ve hırsının sınırları yoktu. Onun en büyük arzusu** [bir gün], **Mısır hıdivi olmaktı.** Bu arzusu onu, politik deneyimini o dönemde Türkiye'yi yöneten hizip ile birleştirmeye götürmüştü.

Sayfa :30

Il est évident que la situation de la Turquie, en 1913 et 1914, fournissait une occasion idéale pour des manœuvres de ce genre et que l'Allemagne trouvait dans ce malheureux pays de réels avantages, ne subsistant nulle part ailleurs de façon aussi absolue. Talaat et ses collègues avaient besoin de l'Allemagne, presque autant que l'Allemagne avait besoin d'eux. Ils étaient tout à fait novices dans l'art de gouverner un empire ; leurs ressources financières étaient épuisées, leur armée et leur marine presque en dissolution ; ils étaient entourés d'ennemis qui sans cesse essayaient de leur nuire aux yeux de leurs compatriotes ; enfin les grandes puissances les considéraient en aventuriers besogneux, dont la carrière était condamnée à une courte durée. Soutenu au dehors, on pouvait se demander combien de temps le nouveau régime durerait. Talaat et son Comité désiraient l'appui de quelque puissance étrangère pour organiser l'armée et la marine, relever les finances du pays, les aider à reconstruire leur système industriel et les protéger contre les empiètements des nations environnantes. Profondément ignorants des pays étrangers, il leur fallait un conseiller habile pour les guider au milieu des intrigues internationales. Où pouvait-on trouver semblable protecteur ?

Sayfa 30

1913-1914 yıllarında Türkiye'nin durumu, bu türden manevralara ideal bir fırsat oluşturduğu için, **Almanya'nın hiçbir yerde bu kadar kesin olmayan gerçek çıkarları, bu zavallı ülkede bulduğu çok açıktır. Almanya'nın Talat** [Paşa] **ve onun meslektaşlarına ihtiyacı olduğu kadar onların da Almanya'ya ihtiyacı vardı. Onlar** [Talat Paşa ve arkadaşları] **bir imparatorluğu yönetme konusunda acemiydiler; malî kaynakları tükenmiş, orduları ve deniz kuvvetleri**

hemen hemen çökmüştü; kendi hemşehrilerinin gözünde, onlara sürekli zarar vermeye çalışan düşmanlar ile çevreleri sarılmıştı ve son olarak büyük güçler onları, yardıma muhtaç ve kariyerleri çok kısa süreye mahkûm olan maceraperestler olarak değerlendiriyordu. **Dışarıdan destek alan yeni rejimin daha ne kadar dayanabileceğini kendi kendimize sorabiliriz. Talat** [Paşa] **ve komitesi, ordu ve deniz kuvvetlerini düzene sokmak, ülkenin malî gelirlerini yükseltmek, sanayisinin yeniden yapılanmasına yardım etmek ve** [ülkeyi] **çevreleyen ulusların düşmanlıklarına karşı kendilerini korumak için birkaç yabancı gücün desteğini almayı arzuluyordu. Yabancı devletler hakkında tamamen bilgisiz oldukları için uluslar arası entrikaların ortasında onlara yol gösterecek yetenekli bir danışman gerekliydi.** Böyle bir koruyucu nerede bulunabilirdi?

Sayfa :30

L'Angleterre retirait peu à peu les capitaux qu'elle avait en Turquie; ses hommes

Sayfa :31

d'État pensaient que les Ottomans étaient sur le point d'être définitivement chassés d'Europe, et toute la politique anglaise en Extrême-Orient reposait sur le maintien de l'organisation des Balkans, telle qu'elle avait été fixée par le traité de Bucarest, traité auquel la Turquie refusait de se conformer, ayant résolu de l'abolir.

Sayfa 30-31

İngiltere, Türkiye'de bulunan sermayesini yavaş yavaş çekiyordu; **İngiliz devlet adamları, Osmanlıların tam anlamıyla Avrupa'dan kovulma noktasında olduklarını düşünüyorlardı** ve İngilizlerin Uzak Doğu üzerindeki politikasının tamamı, Türkiye'nin yürürlükten

kaldırarak çözümlediği ve üzerinde uyuşmayı reddettiği Bükreş Antlaşması'nda daha önce belirlenen şekliyle Balkanların düzenlenmesinin elde tutulmasına dayanıyordu.

Sayfa :31

Cette crainte, je ne saurais trop le répéter, fut le facteur principal qui, primant les autres, amena la Turquie à se jeter dans les bras de l'Allemagne.

Sayfa 31

[Türkiye'nin Rusya'ya karşı hissettiği] **bu korku, bir kez daha yinelemeyeceğim, Türkiye'nin kendisini Almanya'nın kollarına atmasına neden olan diğer korkuların arasında ilk sırayı alan önemli faktör olmuştu.**

Sayfa :32

Sir Louis Mallet, l'ambassadeur anglais, était un gentleman cultivé et d'esprit élevé; Bompard, l'ambassadeur français, était également agréable et de toute honorabilité; l'un et l'autre, de par leur tempérament, n'étaient pas qualifiés pour participer aux intrigues criminelles qui faisaient alors partie de la politique turque. Giers, l'ambassadeur russe, était un diplomate de l'ancien régime, hautain et dédaigneux; il était extrêmement astucieux, mais il traitait les Jeunes Turcs dédaigneusement, manifestait presque un intérêt de propriétaire pour le pays, et semblait manier déjà le knout sur la tête de ce gouvernement honni.

Sayfa 32

İngiliz büyük elçisi Sir Louis Malet, oldukça akıllı ve kültürlü bir centilmendi; Fransız büyük elçisi Bompard ise sevimli ve çok saygıdeğer bir kişiydi, o dönemde her ikisi de kişiliklerinden ötürü, Türk politikasının bir parçası olan cinayet entrikalarına katılmak için uygun değillerdi. Eski rejimin bir diplomatı olan Rus Büyük Elçisi Giers ise, [her şeyi] hor gören ve kibirli bir kişiydi; o, aynı zamanda **aşırı kurnazdı,** Jön Türklere karşı küçümseyici bir tavır takınıyor, ama onlardan da bir çıkar elde etmeyi amaçlıyordu ve **bu rezil hükûmetin** başında, daha şimdiden knout [uçlarında metal toplar veya kancalar bulunan deri kırbaç] kullanıyor gibiydi.

COLLECTION DE MÉMOIRES
POUR SERVIR A
L'HISTOIRE DE LA GUERRE MONDIALE

MÉMOIRES
DE
L'AMBASSADEUR MORGENTHAU

VINGT-SIX MOIS EN TURQUIE, PAR
HENRI MORGENTHAU, AMBASSADEUR
DES ÉTATS-UNIS A CONSTANTINOPLE
AVANT ET PENDANT LA GUERRE MONDIALE

1892

PAYOT & Cie, PARIS
106, BOULEVARD SAINT-GERMAIN

1919

DÜNYA SAVAŞ TARİHİNİ İÇEREN ANILAR KOLEKSİYONU

BÜYÜK ELÇİ MORGENTHAU'NUN ANILARI

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ VE SÜRESİNCE,
26 AY TÜRKİYE'DE KALMIŞ OLAN ABD İSTANBUL BÜYÜK ELÇİSİ
HENRİ MORGENTHAU TARAFINDAN KALEME ALINMIŞTIR

PAYOT VE ORTAKLARI, PARİS
106, BOULEVARD SAINT-GARMAIN

Yayın Yılı: 1919

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No	: 1892
Yazar	: Henry Morgenthou
Cild	: Kahve
Ebadı	:
	En : 13 cm.
	Boy : 22 cm.
Sayfa Adedi	: 348
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.

Sayfa :I

PRÉFACE

Le peuple américain a acquis la conviction que les Allemands avaient délibérément projeté la conquête du monde ; cependant il hésite à les condamner sur des preuves indirectes, et c'est pourquoi tous les témoins oculaires du plus grand crime de l'Histoire moderne doivent l'établir par leurs dépositions.

J'ai mis de côté tout scrupule, quant à l'opportunité de révéler à mes compatriotes les faits venus à ma connaissance, tandis que je les représentais à Constantinople. Ce que j'ai appris, de par mes fonctions, est leur propriété autant que la mienne.

Je suis, à mon grand regret, forcé de passer sous silence l'œuvre admirable de nos missions et de nos collèges, car pour leur rendre justice un livre entier serait nécessaire. J'ai dû aussi omettre l'histoire des Juifs en ce pays, pour les mêmes raisons.

J'adresse tous mes remerciements à mon ami, Mr. Burton J. Hendrik, pour la précieuse assistance qu'il m'a prêtée dans la préparation de cet ouvrage.

HENRY MORGENTHAU.

Octobre 1918

Sayfa I

ÖN SÖZ

Amerikan halkı Almanların kesinlikle dünyayı fethetmeyi tasarladıkları kanısına vardı; bununla birlikte onları dolaylı [yoldan elde edilebilecek] kanıtlarla mahkûm etme konusunda tereddütleri vardır. Bu nedenle modern tarihin en büyük cinayetine bizzat tanıklık edenler bunu ifadeleriyle ortaya koymalıdır.

İstanbul'da hemşehrilerimi temsil ettiğim sırada meydana gelen olayları bildiğim kadarıyla onlara açıklamanın uygun olup olmayacağı konusundaki tüm kuruntularımı bir yana bıraktım. Görevimden dolayı öğrendiğim şeyleri bilmek, benim olduğu kadar onların da hakkıydı.

Kurullarımız ve çalışmalarımızın [ürünü olan] bu harikulâde eseri çok üzgün olmama rağmen [olaylara] hiç ses çıkarmadan geçirmek zorunda kaldım. Çünkü onlara [o olaylara] hakkını vermek için eksiksiz bir eser gerekiyordu. Yine aynı nedenlerden dolayı bu ülkedeki Yahudilerin tarihini de es geçmek zorunda kaldım.

Bu eserin hazırlanmasında bana çok değerli katkılarda bulunduğu için J. Hendrik'e ve arkadaşım Mr. Burton'a sonsuz teşekkürler ediyorum.

HENRY MORGENTHAU

Ekim 1918

Sayfa :158

Un docteur américain, physionomiste réputé, me déclara que Djemal était un sujet prodigieux, qu'il n'avait jamais vu de visage, alliant comme le sien la férocité à une semblable expression d'autorité et de perspicacité. Enver, comme le montrait sa vie, pouvait être cruel et sanguinaire, mais il dissimulait ses penchants les plus perfides sous une apparence douce, tranquille, même agréable. Djemal, lui, ne déguisait pas ses tendances, sa figure était le portrait fidèle de son caractère. L'extraordinaire acuité de son regard, la surprenante vivacité avec laquelle d'un seul coup d'œil il embrassait tous les détails d'une scène, trahissaient à son insu sa cruauté et son égoïsme ; son rire même, qui découvrait ses dents blanches, était déplaisant et bestial ; ses cheveux et sa barbe noirs, contrastant avec son visage pâle, augmentaient encore cette impression. Au début, sa personne semblait insignifiante ; sa taille, au-dessous de la

Sayfa :159

moyenne, presque trapue et légèrement voûtée, ses moindres gestes révélaient cependant une vigueur peu commune. Quand il vous serrait la main, vous l'étreignant comme dans un étau, fixant sur vous son regard furtif et pénétrant, on était impressionné par son tempérament singulier.

Dès le début de nos relations, je ne fus pas étonné d'apprendre qu'il était homme à ne pas hésiter ni devant l'assassinat, ni devant un simulacre d'exécution judiciaire. Comme tous les Jeunes-Turcs, il était de très humble origine ; il appartint au Comité Union et Progrès dès sa formation, dont il était rapidement devenu un des personnages

Sayfa :159

principaux, tant par son influence personnelle qu'à cause de l'inflexibilité de son caractère. Après le meurtre de Nazim, Djemal fut nommé gouverneur militaire de Constantinople ; le plus clair de ses fonctions consistait à écarter de la scène les adversaires des autorités souveraines, tâche qu'il accomplit à merveille, sans reculer devant le règne de terreur qui s'ensuivit. Par la suite, il devint ministre de la Marine ; mais il ne s'accordait guère avec le Cabinet, étant souvent un collègue gênant. A l'époque qui précéda la rupture avec l'Entente, on le considérait généralement comme francophile ; quels qu'aient pu être ses sentiments pour l'Entente, il ne cherchait pas à cacher son horreur des Allemands. On raconte qu'il blasphémait contre eux en leur présenee, — en turc naturellement, — et il était un des rares fonctionnaires importants qui ne subirent jamais leur influence. De fait, il représentait cette tendance, dont l'influence s'imposa rapidement à la politique gouvernementale — le Pan-Islamisme. Il méprisait les peuples asservis de la nation ottomane — les Arabes, les Grecs, les Arméniens, les Circassiens, les Juifs, et souhaitait turquifier (*sic*) tout l'Empire. Son ambition personnelle le mit fréquemment en conflit avec Enver et Talaat ; ils me dirent souvent qu'ils ne pouvaient l'apaiser ; pour cette raison, comme je l'ai dit, ils étaient contents de le voir partir — non pas parce qu'ils comptaient réellement sur lui pour s'emparer du canal de Suez et chasser les Anglais

Sayfa :160

d'Egypte ; sa nomination de chef d'armée indiquait clairement le degré de désorganisation du pays, car sa véritable place était en qualité de ministre de la Marine de s'occuper des services de la Flotte, et non de diriger une expédition dans les sables brûlants de la Syrie et du Sinaï.

Cette campagne fut toutefois la tentative la plus théâtrale de la Turquie pour soutenir son prestige militaire contre les alliés. Quand Djemal sortit de la gare, le peuple turc tout entier comprit qu'une heure historique venait de sonner. En moins d'un siècle, la Turquie avait perdu la majeure partie de ses Dominions, et ce dont son orgueil national avait le plus souffert, avait été l'occupation anglaise de l'Egypte. Pendant la durée de cette occupation, la suzeraineté turque avait été reconnue ; mais dès que l'empire ottoman eut déclaré la guerre à l'Entente, les Anglais mirent fin à cette fiction et affirmèrent formellement leurs droits de possession. L'expédition de Djemal répondait à cette affirmation. Le but réel de la guerre, avait-on dit au peuple, consistait à restaurer l'empire des Osmanlis, menacé de disparaître, et la conquête de l'Egypte représentait la première étape de ce vaste projet. Les Turcs savaient aussi que, sous l'administration anglaise, la province perdue était devenue une contrée prospère et que le conquérant y trouverait de grandes richesses. Il n'est donc pas surprenant que les hourras du peuple aient accompagné le départ de Djemal.

Environ à la même époque, Enver partit prendre le commandement de l'autre grande entreprise militaire de la Turquie, celle dirigée contre les Russes, sur la frontière du Caucase. Là aussi, il y avait des territoires musulmans à « rédimer ». Après la guerre de 1878, la Turquie avait éte

Sayfa :160

forcée de céder à sa voisine les productives régions, situées entre la mer Caspienne et la mer Noire, où la population arménienne prédominait, et c'était ce pays qu'Enver se proposait de reconquérir. Mais nulle ovation ne salua le « Héros de la révolution », quand il partit rejoindre son poste ; il quitta la ville tranquillement et sans être remar-

Sayfa :161

qué. Le départ de ces deux hommes marquait la participation réelle de leur Patrie à la guerre.

En dépit de ces belliqueuses apparences, un autre genre d'action se développa parallèlement à Constantinople. A cette époque — fin de 1914 — bien qu'extérieurement tout proclamât l'état de guerre, cette capitale devint soudain le Grand Quartier Général de la paix. La flotte anglaise menaçait constamment les Dardanelles, et chaque jour des troupes turques traversaient les rues ; mouvements qui ne retenaient pas l'attention de l'Ambassadeur d'Allemagne, car il ne pensait qu'à une chose, et à une seule chose ; ce farouche matamore se transforma subitement en apôtre de la paix ! Il découvrait maintenant que le plus grand service qu'il pouvait rendre à son empereur, de par ses fonctions, était de terminer la guerre à des conditions préservant l'Allemagne de l'épuisement et même de la ruine, d'obtenir un arrangement qui la ferait rentrer dans la Société des Nations !

En novembre, il commença à discuter le sujet. « Cela fait partie de l'organisation allemande, me dit-il, d'être complètement préparée pour la guerre comme pour la paix. Un général prudent, quand il commence sa campagne, a

Sayfa :161

toujours sous la main ses plans de retraite, au cas où il serait vaincu, principe qui s'applique à une nation sous les armes. La guerre n'offre qu'une certitude, c'est qu'elle finira un jour. Ainsi quand nous élaborons nos plans de combat, devons-nous envisager la cessation des hostilités. »

Il s'intéressait d'ailleurs à quelque chose de plus tangible que ce principe philosophique. L'Allemagne avait de pressantes raisons de souhaiter ce que son ambassadeur discutait franchement et cyniquement. Sa patrie, selon lui, ne s'était préparée que pour une guerre de courte durée, parce qu'elle avait compté écraser la France et la Russie en deux brèves campagnes, durant au plus six mois. Il était clair que ce plan avait échoué, et il invraisemblable que désormais l'Allemagne gagnât la guerre. « L'Empire, m'expliqua-t-il longuement, commettrait une grande faute s'il

Sayfa :162

persistait dans la lutte jusqu'à l'épuisement, car ce serait la perte définitive de ses colonies et de sa marine marchande, la ruine de son commerce.

Sayfa 158

Ünlü bir fizyonemist [yüze bakarak karakter okuyan kimse] olan Amerikalı doktor, Cemal'in yüzünü görmeden, onunki gibi bir sertliği bir tür otorite ve kavrayışlılık ifadesiyle birleştirerek bana onun olağanüstü bir şahsiyet olduğunu söyledi. Enver hayatında da ortaya koyduğu gibi kan dökücü ve zalim olabiliyordu. **Ama en hain eğilimlerini, yumuşak, sakin ve hatta hoş bir görünüm altında gizleyebiliyordu.** Cemal ise eğilimlerini saklayamazdı, yüzü karakterinin gerçek görünümüydü. Bakışlarındaki olağanüstü keskinlik ve göz

ucuyla bir olayın tüm detaylarını kavrayan inanılmaz canlılık, farkında olmadan zalimliğini ve bencilliğini ele veriyordu. Beyaz dişlerini ortaya çıkaran gülüşü bile rahatsız edici ve hayvancaydı. **Solgun yüzüyle hiç uyuşmayan siyah saçları ve sakalı da** bu izlenimi daha da artırıyordu. İlk bakışta silik bir kişilik gibi görünüyordu; boyu normalden daha kısa [s. 159] hemen hemen bodur ve hafifçe kambur ancak bununla birlikte en küçük hareketleri bile eşine az rastlanır bir sertliği ortaya koyuyordu. İçinize işleyen kaçamak bakışını gözlerinize dikip elinizi bir kıskaç gibi sıktığı anda, onun kendine özgü mizacından etkileniyordunuz. **[sayfa 159]** İlişkimizin başından itibaren onun ne cinayet ne de adlî bir infaz karşısında hiç tereddüt etmeyen bir kişi olduğunu öğrendiğimde şaşırmamıştım. **Tüm Jeunes-Turcs** [Jön Türkler] **gibi özünde çok alçak gönüllüydü. Kurulduğu andan itibaren İttihat ve Terakki Partisi'ne katıldı. Kısa zaman içinde kişiliğinin etkisiyle olduğu kadar, karakterinin sağlamlığı sayesinde de bu partinin önemli şahsiyetlerinden biri hâline geldi. Nazım'ın öldürülmesinden sonra Cemal, İstanbul askerî yöneticisi olarak atandı. Başlıca görevi hükümet güçlerinin rakiplerini ortadan kaldırmaya dayanıyordu. Ardından gelen terör saltanatı karşısında geri çekilmeden bu görevi mükemmel bir şekilde yerine getirdi. Daha sonra Denizcilik Bakanı oldu. Ancak genellikle rahatsızlık veren bir bakan olduğundan kabine ile hiç uzlaşamıyordu. Üçlü İttifakla ilişkilerin bozulmasını izleyen dönemde, o genellikle Fransız yandaşı olarak kabul ediliyordu.Üçlü İttifak hakkındaki duyguları ne olursa olsun Almanlara olan nefretini gizlemeye çalışmazdı. Yüzlerine karşı küfür ettiği -tabi ki Türkçe olarak- ve hiç bir zaman onların etkisi altında kalmayan ender yöneticilerden biri olduğu anlatılır. Gerçekten de onun temsil etmiş olduğu bu eğilimin etkisi kendini hükümet politikasında da kabul ettirmiştir -Pan-Islamisme. O, Osmanlı İmparatorluğunun yönetimine girmiş olan -Araplar, Yunanlılar, Ermeniler, Çerkezler ve Yahudiler-gibi halkları küçümsüyor ve tüm imparatorluğu Türkleştirmeyi ar-**

zuluyordu.

Kişisel tutkusu onu sık sık Enver ve Talat ile anlaşmazlığa düşürüyordu. **Onlar bana genellikle onu yatıştıramadıklarını ve bu yüzden, daha önce de söylediğim gibi, onun gittiğini görmekten memnunluk duyacaklarını söylediler.** Bunu istemelerinin nedeni Süveyş Kanalı'nı ele geçirmek ve İngilizleri Mısır'dan atmak için tamamen ona güvenmeleri değildi. **[sayfa 160]** Ordu komutanı olarak atanması ülkedeki düzensizliğin derecesini açıkça gösteriyordu, zira gerçek görevi Filo hizmetlerinden sorumlu Denizcilik Bakanı düzeyindeydi. Suriye'nin ve Sina'nın yakıcı çöllerinde bir sefer yönetmek onun işi değildi.

Bununla birlikte bu sefer, Türkiye'nin müttefiklere karşı askerî saygınlığını korumak amacıyla [gerçekleştirdiği] en yapmacık girişim olmuştur. Cemal gardan çıktığında tüm Türk halkı tarihî bir anın geldiğini anlamıştı. Bir asırdan daha kısa bir sürede Türkiye, dominyonlarının büyük bir kısmını kaybetmişti ve ulusal gururun en çok yara aldığı şey Mısır'ın İngilizler tarafından işgal edilmesiydi. Bu işgal süresince Türk egemenliği tanınmıştı. Fakat Osmanlı İmparatorluğu, Üçlü İttifaka savaş açtığını ilân eder etmez, İngilizler bu kurguya son verip yasal olarak mülkiyet haklarını ilân ettiler. Cemal'in seferi bu iddiaya cevap niteliğindeydi. Halka, savaşın gerçek amacının yok olma tehlikesi altında bulunan Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden yapılandırmaya yönelik olduğu ve Mısır'ın fethinin bu geniş projenin ilk aşaması olduğu söylenmişti. Kaybedilmiş olan eyaletin İngilizlerin yönetimi altında zengin bir ülke hâline geldiğini ve fetih yapan kişiyi orada büyük zenginliklerin beklediğini Türkler de biliyorlardı. Bu yüzden Cemal'in gidişine halkın sevinç gösterisinin eşlik etmesine şaşırmamak gerekir.

Hemen hemen aynı dönemde Enver, Kafkas sınırı üzerinde Ruslara karşı harekete geçmiş olan Türkiye'nin diğer büyük bir askerî birliğine komutanlık etmek için yola koyuldu. Orada da "günahların-

dan kurtarılması" gereken Müslüman topraklar vardı. 1878 savaşından sonra Türkiye Ermeni nüfusunun ağır bastığı Hazar Denizi'yle Karadeniz arasında yer alan verimli toprakları komşusuna bırakmak zorunda kalmıştı. Enver'in tekrar fethetmeyi düşündüğü yer bu ülkeydi. **Ama görevinin başına gittiğinde hiçbir gönülden alkış "Devrim Kahramanını" selâmlamadı. Şehri sessizce ve kimse fark etmeden terk etti.** [sayfa 161] Bu iki adamın harekete geçmeleri ülkelerinin tam olarak savaşa girdiğini gösteriyordu.

Bu savaşçı görüntülere rağmen, buna paralel olarak İstanbul'da başka tür bir olay cereyan etti. Bu dönemde –1914 sonu- görünüşte her şey savaş durumunu ilân etmesine rağmen, bu başkent birden barışın büyük genel karargâhı olmuştu. İngiliz filosu sürekli olarak Çanakkale'yi tehdit ediyordu ve her gün Türk birlikleri sokaklardan geçiyordu. Bunlar Alman büyük elçisinin dikkatini çekmeyen olaylardı. Zira o sadece ve sadece tek bir şeyi düşünüyordu; **bu son derece acımasız esmer adam birdenbire barışın öncülüğüne soyundu!** Görevleriyle imparatoruna yapabileceği en önemli hizmetin, Almanya'yı tükenmekten ve hatta yok olmaktan kurtarmış olarak savaşı sona erdirmek ve Almanya'nın Milletler Topluluğu'na tekrar girmesini sağlayacak bir düzeni elde etmek olduğunu henüz yeni anlıyordu!

Kasım ayında bu konuyu tartışmaya başladı. "Bana, savaş için olduğu kadar barış için de tamamen hazırlıklı olmak, Alman Teşkilâtı'nın bir parçasıdır demişti. **İhtiyatlı bir general, savaşa başladığında yenilecekmiş gibi her zaman geri çekilme plânlarını elinin altında bulundurmalıdır. Bu, silâh altındaki bir ulusa uygun genel bir kuraldır. Savaşta kesin olan tek şey, bir gün bitecek olmasıdır. Böylece, savaş plânlarımızı yaparken düşmanlıkların biteceğini de düşünmek zorundayız."**

Bunun dışında bu felsefi ilkeden daha elle tutulur bir şeyle ilgileniyordu. Almanya'nın, büyük elçisinin içtenlikle ve pervasızca tartıştığı şeyi istemesinin acil sebepleri vardı. **Ona göre, ülkesi sadece**

çok kısa süreli bir savaşa hazırlanmıştı. Çünkü en çok altı ay sürecek olan iki kısa savaşta Fransa'yı ve Rusya'yı yenmeyi hesaplamıştı. Bu plânın başarısız olduğu ve bundan böyle Almanya'nın savaşı kazanmasının olanaksız olduğu çok açıktır. [sayfa 162] Bana, imparatorluğun sonuna kadar savaşmakta ısrar etmesi durumunda, büyük bir hata yapmış olacağını, çünkü bunun kolonilerinin ve ticaretinin sona ermesi demek olan gemicilik ticaretinin tamamıyla kaybı anlamına geleceğini uzun uzadıya anlatmıştı.

Sayfa :162

Elle désirait avant tout obtenir la Mésopotamie, tronçon indispensable du chemin de fer Hambourg-Bagdad. En retour, elle était prête à sanctionner l'annexion anglaise de l'Égypte. Ainsi, elle se proposait de partager avec l'Angleterre les deux plus beaux Dominions de la Turquie ! C'était l'une des propositions qu'elle comptait soumettre à la conférence de la paix, conférence dont son représentant projetait maintenant de hâter l'heure. La conquête de l'Égypte par la Turquie menaçait donc la réalisation d'un tel dessein. Inutile de commenter la moralité de l'attitude

Sayfa :163

de l'Allemagne envers son alliée. La combinaison entière s'accordait avec sa politique « réaliste » vis-à-vis des nations étrangères.

A la fin de 1914 et au début de 1915, dans toutes les classes de la population allemande, on souhaitait anxieusement la paix ; les regards se tournaient vers Constantinople, comme vers l'endroit offrant les meilleures chances de succès pour des ouvertures de ce genre. Les Allemands étaient persuadés que le Président Wilson serait le médiateur entre les peuples en guerre ; de fait, ils ne pensèrent

Sayfa :163

jamais que ce rôle pût échoir à quelque autre personnalité. Le seul point restant à considérer était la façon la plus favorable d'aborder le Président ; les négociations préliminaires seraient évidemment conduites par l'entremise d'un des ambassadeurs américains en Europe ; or, l'Allemagne n'ayant plus l'opportunité de s'aboucher avec l'un d'eux dans les capitales ennemies, tout la poussait donc à s'adresser à l'ambassadeur américain en Turquie. A ce moment, arriva à Constantinople un diplomate allemand qui a assumé une part importante dans l'histoire des derniers événements : le Dr Richard von Kühlmann. Son récent passage au Ministère des Affaires Étrangères n'est pas encore oublié, pas plus que les diverses missions diplomatiques, de nature confidentielle, qui lui furent confiées à plusieurs reprises. Le Prince Lichnowsky ¹ a dépeint son activité à Londres en 1913 et 1914, et l'on sait quelle responsabilité lui revient dans l'élaboration du traité de Brest-Litowsk. Aux premiers jours de la guerre, il vint à Constantinople, en qualité de Conseiller de l'Ambassade allemande, pour remplacer von Mutius, appelé sous les drapeaux. Ce choix était d'autant plus heureux que Kühlman, né à Constantinople, y avait passé ses jeunes années, son père étant président du chemin de fer d'Anatolie ; il comprenait les Turcs comme seuls le peuvent ceux qui ont vécu de longues années avec eux. Le corps diplomatique apprécia vivement son arrivée. Il ne

Sayfa :164

me donna pas l'impression d'un homme agressif, mais celle d'un compagnon très agréable, se mettant particulièrement en frais avec l'Ambassade américaine. Il possédait pour nous un attrait certain, en ce que, venant directement du

Sayfa :164

front, il pouvait nous en brosser des tableaux véridiques ; nous éprouvions tous un intérêt passionné pour les conditions de la guerre moderne et, par les détails qu'il nous fournit sur les combats des tranchées, il nous tint littéralement sous le charme nombre d'après-dîner et de soirées. Son autre sujet favori de conversation était la *Welt Politik* (politique mondiale), dont il connaissait remarquablement tous les problèmes.

Nous ne le considérions pas alors comme un personnage important, et cependant le zèle qu'il déployait dans ses fonctions frappait tout le monde, même à cette époque. Je ne tardai pas à m'apercevoir, qu'avec son calme et ses façons doucereuses, il exerçait une influence considérable sur ceux qu'il fréquentait. Il parlait peu, écoutait attentivement et ne négligeait aucun moyen d'information ; il était apparemment le confident le plus intime de Wangenheim, et chargé de maintenir le contact entre l'Ambassadeur et les Affaires Étrangères. Vers la mi-décembre, von Kühlmann repartit pour Berlin, où il demeura deux semaines environ. A son retour, en janvier 1915, l'attitude de Wangenheim se modifia sensiblement. Jusqu'à ce moment, il avait discuté les négociations de paix de façon plus ou moins générale ; maintenant il traita chaque question distinctement. Je compris que Kühlmann avait été mandé à Berlin pour recevoir de nouvelles instructions, très définies, d'après lesquelles le représentant de Guillaume II devait agir dorénavant. Nous eûmes à ce sujet de longues conversations, dans lesquelles Kühlmann resta à l'arrière plan ; il assista même à l'un de nos plus importants entretiens, ne se mêlant guère à la causerie, se contentant, comme à l'ordinaire, du rôle d'un subordonné curieux qui écoute tranquillement.

Wangenheim m'informa que le moment — janvier 1915 serait excellent pour terminer la guerre. L'Italie ne par-

Sayfa :165

ticipait pas encore à la lutte, bien qu'il y eût tous motifs de croire qu'elle le ferait au printemps ; si la Bulgarie et la Roumanie se tenaient encore à l'écart, personne n'ignorait que leur attitude expectante ne durerait pas éternellement ; la France et l'Angleterre se préparaient à la première de leurs « offensives de printemps » et les Allemands pouvaient craindre qu'elle ne réussît ; les navires de guerre britanniques et français étaient rassemblés aux Dardanelles, et le grand État Major, comme tous les experts militaires et navals de Constantinople, estimait que les flottes alliées pourraient forcer les Détroits et prendre la ville. La plupart des Turcs étaient déjà las de la guerre et l'Allemagne les suspectait capables de faire une paix séparée. Ainsi que je le découvris ultérieurement, dès que la situation militaire semblait menaçante pour l'Allemagne, elle pensait à la paix ; par contre, si les conditions s'amélioraient, elle redevenait immédiatement belliqueuse. « Quand le diable fut malade, le diable voulut se faire moine ; quand le diable fut guéri, du diable s'il se fit moine ! » Cependant, si Wangenheim avait grandement besoin de la paix en janvier 1915, il va de soi qu'il ne l'admettait pas comme définitive ; ce qui s'y opposait de façon péremptoire, c'était que son gouvernement ne manifestait aucun regret de ses crimes, ainsi qu'en témoignait l'attitude impénitente de son porte parole. L'Allemagne s'était trompée et rien de plus ; Wangenheim et ses compatriotes ne voyaient dans la situation que l'insuffisance de leurs stocks de blé, coton et cuivre pour une lutte prolongée. Je retrouve dans les notes où j'ai consigné nos conversations, que des expressions comme celles-ci lui échappaient constamment : *la prochaine guerre*, la *prochaine fois*. Wangenheim ne doutait pas que l'avenir ne nous réservât un autre cataclysme mondial plus grand

Sayfa :165

que celui-ci ; il reflétait par là la conviction des omnipotents junker-militaires. Les Allemands, évidemment, souhaitaient une réconciliation — une sorte d'armistice — qui donnerait à leurs généraux et à leurs industriels le temps de se préparer pour le prochain conflit.

Sayfa 162

Almanya her şeyden önce Hamburg-Bağdat demiryolunun vazgeçilmez bir parçası olan Mezopotamya'yı istiyordu. **Karşılığında Mısır'ın İngiltere'ye ilhakını onaylamaya hazırdı.** Böylece Türkiye'nin en güzel iki dominyonunu İngiltere'yle paylaşmayı düşünüyordu! Bu, [Almanya'nın] temsilcisinin şimdi zamanını öne almayı tasarladığı konferans olan Barış Konferansı'na takdim etmeyi düşündüğü önerilerden biriydi. Bu nedenle Mısır'ın Türkiye tarafından fethedilmesi böylesi bir amacın gerçekleşmesini tehdit ediyordu. **Almanya'nın müttefikine karşı olan tutumunun ahlâkî boyutunu yorumlamak anlamsızdır.** [sayfa 163] Tam bir uyum, yabancı uluslar karşısında "gerçekçi" politikasıyla uyuşuyordu.

1914'ün sonunda ve 1915'in başında, Alman nüfusunun tüm sınıflarında kaygılı bir şekilde barış bekleniyordu. **Bu tür açılımlara en iyi başarı şansı sunan yer olarak bakışlar İstanbul'a doğru çevriliyordu. Almanlar Başkan Wilson'un savaşan uluslar arasında ara buluculuk yapacağına ikna olmuşlardı. Gerçekte bu rolün diğer bazı kişilere verilebileceğini hiç düşünmemişlerdi. Dikkat edilmesi gereken son nokta, Başkan'a en uygun bir şekilde yaklaşmaktı. Hazırlık görüşmeleri, kuşkusuz Avrupa'daki Amerikalı büyük elçilerden birinin aracılığıyla yürütülecekti. Oysa Almanya'nın düşman başkentlerindeki bu büyük elçilerden biriyle**

görüşme fırsatı artık olmadığından bu durumda her şey Almanya'yı Türkiye'nin Amerikan büyük elçisiyle görüşmeye sevk ediyordu. Bu sırada, son olayların tarihinde [bu olayların] **önemli bir kısmını üstlenen Alman bir diplomat olan Dr. Richard von Kühlemann Türkiye'ye geldi. Gizlilik gereği birçok kez ona emanet edilen değişik diplomatik görevleri kadar, Dış İşleri Bakanlığı'na son kez atanışı da henüz unutulmamıştı. Prens Lichnowsky1 onun 1913 ve 1914 yıllarında Londra'daki etkinliğini dile getirmişti ve biz Brest-Litowsk anlaşmasının hazırlanmasında ona hangi sorumluluğun düştüğünü biliyoruz. Savaşın ilk günlerinde Von Mutius'un yerine Alman büyük elçiliğinin ataşesi olarak göreve çağrıldığı için İstanbul'a gelmişti. Bu seçim, İstanbul'da doğmuş ve babasının Anadolu'nun demir yolları başkanı olması nedeniyle gençlik yıllarını orada geçirmiş olan Kühlman'ınki kadar mutluluk vericiydi. O, Türkler'i sadece uzun yıllar onlarla birlikte yaşamış insanların anlayabileceği şekilde anlıyordu.**

Diplomatik çevre onun gelişini içtenlikle karşıladı. [sayfa 164] **Bana saldırgan bir adam değil, aksine özellikle Amerikan büyük elçiliği için oldukça zahmete katlanan çok hoş bir arkadaş izlenimi veriyordu.** Bize göre, yüzünden kaynaklanan bir tür çekiciliği vardı. Bize daima doğru tablolar çizebiliyordu. **Hepimiz modern savaşın koşullarına yakın bir ilgi duyuyorduk ve siper savaşları hakkında bize verdiği ayrıntılar sayesinde bizi pek çok akşam ve akşam yemeği sonrasında büyülemiştir. Tercih ettiği diğer sohbet konusu ise, tüm sorunlarını çok iyi derecede bildiği Welk Politik (dünya politikası) idi.**

Sadece bu yüzden onu önemli bir şahsiyet olarak görmüyoruz. Bununla birlikte o dönemde bile görevlerinde gösterdiği çaba herkesi etkiliyordu. **Sakinliği ve yumuşak tavırlarıyla onunla görüşen herkesin üzerinde büyük bir etki uyandırdığını fark etmekte gecikmemiştim.** Çok az konuşuyordu, dikkatlice dinliyordu ve hiçbir

ipucunu kaçırmıyordu. Görünüşe göre, Wangenheim'in en yakın sırdaşıydı ve Büyük Elçi ile Dış İşleri arasındaki ilişkiyi sağlamakla yükümlüydü. **Aralık ayının ortalarına doğru, von Kühlmann tekrar Berlin'e gitti ve orada yaklaşık iki hafta kaldı. 1915 yılının Ocak ayında döndüğünde Wangenheim'in davranışı hissedilir bir şekilde değişti. Bu zamana kadar barış görüşmelerini az çok genel bir şekilde tartışmıştı. Şimdi her sorunu açık seçik ele alıyordu. Kühlmann'ın Berlin'e son derece kesin yeni talimatlar almak için gönderildiğini ve II. Guillaume'nin temsilcisinin bundan böyle bu talimatlara göre hareket etmek zorunda olduğunu anlamıştım.** Bu konuda Kühlmann'ın geri plânda kaldığı uzun söyleşilerimiz oldu. Hatta en önemli görüşmelerimizden birine hiçbir tartışmaya girmeden, her zamanki gibi sessizce dinleyen meraklı bir emir subayı rolünde katılmıştı.

Wangenheim, 1915 yılı Ocak ayının savaşı bitirmek için çok uygun olacağını bana bildirmişti. [sayfa 165] İtalya, ilkbaharda barışı gerçekleştireceğine inanmak konusunda tüm gerekçeleri olmasına rağmen, savaşa hâlâ katılmıyordu. Bulgaristan ve Romanya hâlâ savaşın dışında kalıyor olsa bile, herkes onların bu gözlemleyici tavrının sonsuza kadar sürmeyeceğini biliyordu. **Fransa ve İngiltere, "ilkbahar saldırılarının" ilkine hazırlanıyordu ve Almanlar** bu saldırının başarılı olmasından çekiniyor olabilirlerdi. İngiliz ve Fransız gemileri Çanakkale Boğazı'nda toplanıyorlardı ve İstanbul donanması ve tüm askerî uzmanlar gibi başkomutan da müttefik filoların Boğazları zorlayıp ardından da şehri alabileceğini düşünüyordu. **Türklerin çoğu, savaştan zaten bıkmıştı ve Almanya, onların ayrı bir anlaşma yapabileceklerinden kuşku duyuyordu. Daha sonradan anladığıma göre askerî durum Almanya için tehdit edici olur olmaz Almanya barışı düşünüyordu.** Buna karşın şartlar iyileşirse Almanya, birdenbire savaşçı kesiliveriyordu. "Şeytan hastalandığında keşiş olmak ister; şeytan iyileştiğinde ise şeytandan keşiş olur mu!" der. **Bununla birlikte,**

Wangenheim'in 1915'in Ocak ayında barışa son derece ihtiyacı olmasına rağmen, bunu kesin olarak kabul etmemesi de pek doğaldır. Barışa karşı olmasına neden olan şey, kesinlikle hükümetinin, işlediği cinayetlerden hiçbir üzüntü duymamasının yanı sıra sözcüsünün de yola gelmez tavrına seyirci kalmasıydı. Almanya yanılmıştı, hepsi bu. **Wangenheim ve vatandaşları, bu durumu sadece buğday, pamuk ve bakır stoklarının uzun bir savaş için yetersizliği olarak görüyordu. Konuşmalarımız sırasında kaydettiğim notlarımda sürekli onun ağzından çıkan şu deyimleri tekrar buluyorum: Bir dahaki savaş, gelecek defa.** Wangenheim, geleceğin bize bu seferkinden daha büyük bir başka dünya felâketi yaşatacağından kuşku duymuyordu. Böylelikle her şeye gücü yeten Junker askerlerinin inancını yansıtmış oluyordu. Almanlar, hiç kuşkusuz generallerine ve askerlerine bir sonraki savaş için hazırlanma vakti sağlayacak bir uzlaşma talep ediyorlardı.

Sayfa :166

Elle revendiquait, en outre, le droit de faire du charbon partout, demande qui me parut absurde puisqu'elle le possédait en temps de paix. En retour, la France aurait un morceau de la Lorraine et une partie de la Belgique — peut-être Bruxelles — en compensation du paiement d'une indemnité.

Wangenheim sollicitait formellement l'intervention du Président Wilson en leur faveur. J'écrivis donc à Washington ; ma lettre, datée de janvier 1915, exposait en détail

Sayfa :167

la situation intérieure telle qu'elle était alors et pour quelles raisons l'Allemagne et la Turquie désiraient la paix.

Sayfa 166

Almanya, diğer yandan karbon üretme hakkı talep ediyordu. Ancak Almanya buna barış döneminde de sahip olduğu için bu talep bana saçma geliyordu. Karşılığında, Fransa bir tazminat ödemesine karşılık olarak Lorraine'nin bir parçasına ve Belçika'nın bir kısmına -belki Brüksel'e- sahip olacaktı.

Wangenheim, Başkan Wilson'un müdahalesinin kesinlikle onların lehine olmasını istiyordu. **Bu nedenle Washington'a Ocak 1915 tarihli mektubumu yazdım.** [sayfa 167] **Bu mektup, o zamanlardaki iç durumu olduğu gibi sergiliyor ve Türkiye'yle Almanya'nın neden barışı arzuladıklarını gösteriyordu.**

Sayfa :167

Il vint me faire sa visite d'adieu, aussi charmant, amusant et conciliant que d'habitude. Ses dernières paroles, en me serrant la main, furent — les événements se chargèrent de les graver dans ma mémoire — : « Nous aurons la paix dans trois mois, Excellence ! »

Sayfa 167

O [Kühlmann], **her zamanki gibi hoş, neşeli ve uzlaşmacı olarak bana veda ziyaretinde bulunmaya gelmişti. Elimi sıkarken son sözleri şu olmuştu: Olayları beynime kazımak zorundaydım- : «Üç ay içinde barış yapacağız Ekselans!"**

Sayfa :229

Ceci signifiait que, si cette nation n'épousait pas la cause de la Turquie et des Empires Centraux, l'expédition de Gallipoli réussirait, Constantinople tomberait, l'Empire ottoman s'écroulerait, la Russie ressusciterait — en tant que puissance économique et militaire — et la guerre, dans une période relativement courte, se terminerait par la victoire de l'Entente. Il est probable que la neutralité bulgare aurait eu le même résultat. Ainsi peut-on dire sans exagération, qu'en septembre et octobre 1915, la durée de la guerre dépendait du tzar Ferdinand.

L'importance de ce fait est à ce point considérable qu'il n'est pas inutile, même maintenant, de la démontrer. Je prie mes lecteurs, afin de me suivre, de consulter la carte de cette partie d'Europe qui ne leur est pas très familière, celle des Etats balkaniques, telle qu'elle fut déterminée

Sayfa :230

par le traité de Bucarest. Ce qui reste de la Turquie d'Europe n'est qu'une mince bande de territoire irrégulière, d'à peine cent milles à l'ouest de Constantinople, dont toutes les frontières confinent à celles de la Bulgarie. La principale ligne de chemin de fer, menant à l'Europe occidentale, part de Constantinople, et court à travers la Bulgarie, en passant par Andrinople, Philippopoli, et Sofia. A ce moment, la Bulgarie pouvait lever une armée de 500.000 hommes, bien instruite et complètement équipée qui, en marchant sur l'ancienne Byzance, n'aurait pratiquement rencontré aucun obstacle sur sa route. La Turquie possédait, elle aussi, une armée importante, mais qui était alors engagée à combattre les forces alliées aux Darda-

Sayfa :230

nelles et les Russes au Caucase; avec une Bulgarie hostile, elle ne pouvait obtenir de l'Allemagne ni troupes ni munitions. Elle risquait d'être complètement isolée, et sous les coups de sa puissante voisine de disparaître comme force militaire et comme Etat européen, après une très brève campagne. Je désire appeler particulièrement l'attention sur ce chemin de fer, car il représentait au fond l'un des buts de guerre de l'Allemagne. Après avoir quitté Sofia, il traverse le Nord-Est de la Serbie, passant par les stations les plus importantes de Nich et de Belgrade. De ce dernier point, il franchit la Save, et plus loin le Danube, puis poursuit sa course vers Budapest, Vienne et Berlin. Toutes les opérations militaires qui furent conduites dans les Balkans en 1915-1916 eurent en réalité pour objectif la possession de cette route. Une fois qu'elles tiendraient cette ligne, la Turquie et l'Allemagne ne seraient plus séparées ; économiquement et militairement, elles deviendraient une unité. Les Dardanelles, comme je l'ai décrit, étaient l'anneau qui reliait la Russie à ses alliés : ce passage fermé, l'écroulement de la Russie suivit rapidement. La vallée de la Morava et de la Maritza, avec cette voie ferrée, constituait pour la Turquie une sorte de Dardanelles terrestres ; était-elle en sa possession, elle lui donnait accès auprès de ses alliés ; la vallée passait-elle au pouvoir

Sayfa :231

de ses ennemis, l'Empire ottoman tombait en ruines. Or cet avantage ne pouvait être assuré aux Turcs et aux Allemands que si la Bulgarie embrassait leur cause ; dès ce moment le tronçon de chemin de fer, qui s'étendait jusqu'à la frontière serbe, pourrait immédiatement être utilisé, et la

Sayfa :231

conquête de la Serbie s'ensuivrait inéluctablement et ceci donnerait le chaînon, rattachant Nich à Belgrade, aux Puissances Centrales. Ainsi l'alliance bulgare ferait de Constantinople un faubourg de Berlin, mettrait toutes les ressources de Krupp à la disposition de l'armée ottomane, ferait échouer l'attaque alliée à Gallipoli, et poserait les assises de cet Empire d'Orient qui, depuis quarante ans, était le but suprême de la politique allemande.

Ceci illustre la signification des paroles de mon Allemand quand, au début de septembre, il prétendait que « sans la Bulgarie, nous ne pouvons garder les Dardanelles ». Tout le monde le comprend clairement aujourd'hui, d'où la croyance générale que l'Allemagne avait contracté cette alliance avant la déclaration de la guerre. Je ne possède pas de renseignements à ce sujet. Que le tzar Ferdinand et le Kaiser aient arrangé cette coopération au préalable n'est pas invraisemblable. Mais ne commettons pas l'erreur de penser qu'ainsi la question était réglée, car les expériences des dernières années nous montrent que les traités ne sont pas toujours observés. Qu'il y ait eu accord ou non, je sais que les fonctionnaires turcs et les Allemands ne considéraient nullement comme un fait accompli que la Bulgarie prendrait leur parti; dans leurs conversations avec moi, ils trahissaient au contraire une appréhension excessive quant à sa décision, et à un certain moment, tous craignirent de la voir opter pour l'Entente.

Je fus mis personnellement, une première fois, au courant des négociations bulgares à la fin de mai ; M. Kolouchеff, m'informa-t-on, avait fait savoir au *Robert College* que les étudiants bulgares ne pourraient rester à Constantinople jusqu'à la fin de l'année scolaire, mais devraient regagner leur foyer le 5 juin. Le *Lycée de Jeunes filles*

Sayfa :232

avait également été avisé que toutes les jeunes filles bulgares auraient à retourner chez leurs parents à la même date. Ces deux institutions comptaient parmi leurs élèves beaucoup de jeunes Bulgares, dont la plupart représentait l'élite de leur pays; c'est en réalité par l'intermédiaire de ces collèges que les Etats-Unis et la Bulgarie ont noué d'amicales relations. Mais c'était la première fois que ceci arrivait. Chacun discutait la signification de cette mesure; elle apparaissait clairement. L'unique sujet de conversation était alors la Bulgarie. Prendrait-elle part à la guerre ? si oui, à quel parti lierait-elle sa fortune ? Un jour, on rapportait qu'elle se joindrait à l'Entente ; le lendemain, qu'elle avait résolu de s'allier aux Empires centraux. L'opinion courante était qu'elle monnayait son concours des deux côtés, recherchant les conditions les plus avantageuses. Au cas toutefois où elle eût penché en faveur de l'Entente, il n'était pas désirable que certains de ses sujets fussent abandonnés en Turquie. Les jeunes gens et jeunes filles fréquentant les collèges américains appartenaient presque tous à de grandes familles — une des élèves était la fille du général Ivanoff, chef des armées bulgares dans les guerres balkaniques — il était naturel que leur gouvernement veillât à leur sécurité.

La conclusion, presque unanimement tirée, était que la Bulgarie prenait le parti de l'Entente ; la nouvelle s'en propagea rapidement dans la ville et fit spécialement impression sur les Turcs. Le Dr Patrick, président du Collège de Constantinople, convia hâtivement ses élèves bulgares à une réunion de fin d'année, à laquelle j'assistai. Ce fut une triste assemblée, rappelant plutôt un enterrement que la fête habituelle. Je trouvai les jeunes filles dans un état de nerfs presque maladif ; elles croyaient toutes que la guerre était

Sayfa :232

imminente et qu'on les expédiait chez elles, uniquement pour les empêcher de tomber aux griffes des Turcs. Elles me tirent si grand'pitié que nous les emmenâmes à l'ambassade américaine, où nous passâmes tous une soirée charmante. Après le diner, nos jeunes hôtesses ayant séché leurs larmes,

Sayfa 229

Eğer bu ülke [Bulgaristan], Türkiye'nin ve Merkezî İmparatorlukların haklılığını onaylamazsa, Gallipoli'nin seferi başarılı olacak, İstanbul düşecek, **Osmanlı İmparatorluğu yıkılacak, Rusya ekonomik olduğu kadar askerî güç olarak da yeniden kalkınacak ve savaş nispeten kısa bir süre içinde ittifakın zaferiyle sona erecektir.** Bulgarların tarafsızlığı da büyük olasılıkla aynı sonucu sağlayacaktır. Böylece 1915 yılının Eylül ve Ekim ayında savaşın süresinin hiç abartısız Çar Ferdinand'a bağlı olduğu söylenebilir.

Bu olayın öneminin son derece dikkate değer olduğunu bugün bile belirtmekte yarar var. Okurlarımdan beni takip edebilmeleri için, Bükreş anlaşmasıyla sınırları belirlendiği biçimiyle Balkan Devletleri'ni, kendilerine hiç de yakın olmayan Avrupa'nın bu bölümünü haritadan incelemelerini rica ediyorum. **[sayfa 230]** Türkiye'nin Avrupa kısmında kalan İstanbul'un batısındaki sadece 100 millik bölüm, düzensiz ince bir şerit halindeki toprak parçasıdır. Tüm sınırları Bulgaristan'ınkilerle komşudur. **Batı Avrupa'ya giden başlıca demir yolu hattı, İstanbul'dan hareket edip Andrinople'den, Philippopoli'den ve Sofya'dan geçerek tüm Bulgaristan boyunca yol alır.** O dönemde Bulgaristan, eski Bizans üstüne yürürken yolunun üzerinde hiçbir engel tanımayan iyi eğitilmiş ve tam teçhizatlı 500 bin kişilik bir ordu oluşturabiliyordu. **Türkiye'nin de o sıralarda, Kafkasya'da Ruslarla ve Çanakkale'de ittifak güçleriyle savaşmakla yükümlü olan oldukça güçlü bir ordusu vardı. Düşman sa-**

dece Bulgaristan'dan dolayı Almanya'dan ne bir birlik ne de teçhizat elde edebiliyordu. Türkiye, tamamıyla yalnız bırakılma ve güçlü komşununun darbeleriyle kısa bir savaşın ardından hem bir **Avrupa** devleti ve hem de askerî güç olarak yok olma riski taşıyordu. Dikkatinizi özellikle bu demir yolu üzerine çekmek istiyorum, çünkü bu aslında Almanya'nın savaş amaçlarından birini temsil ediyordu. Bu yol, Sofya'yı terk ettikten sonra Nich [Niş] ve Belgrad'ın en önemli istasyonlarından geçerek Sırbistan'ın kuzey doğusunu aşar. Belgrad'dan sonra Save'yi ve daha ileride Tuna'yı geçip ardından Budapeşte, Viyana ve Berlin'e doğru seyrine devam eder. **1915 – 1916 yılında Balkanlarda yürütülen tüm askerî operasyonlar, aslında bu yola sahip olma amacıyla yapılmıştı. Türkiye ve Almanya, bu hattı bir kez elde ederse bir daha hiçbir şekilde ayrılamayacaktı: Ekonomik ve askerî bakımdan her ikisi de bir birlik oluşturacaktı.**

Çanakkale Boğazı, daha önce betimlediğim gibi Rusya'yı müttefiklerine bağlayan halkaydı: Bu kapalı geçişten hemen sonra Rusya çöktü. Morava ve Moritza Vadisi, bu demir yolu nedeniyle Türkiye için bir tür karasal Çanakkale Boğazı oluşturuyordu. Kendi mülkiyetindeyken bu vadi, ona müttefiklerine ulaşma olanağı sağlıyordu. **[sayfa 231]** Vadi, düşmanlarının eline geçerse Osmanlı İmparatorluğu çökerdi. **Oysa bu avantaj, Türklere ve Almanlara sadece Bulgaristan'ın onların davalarını kabul etmesi şartıyla sağlanabilirdi. O andan itibaren Sırp sınırına kadar uzanan demir yolu parçası hemen kullanılabilir ve Sırbistan'ın fethinin gerçekleşmesi kaçınılmaz olurdu. Niş'i Belgrad'a bağlayan halka, bu şekilde Merkezî Güçler'in eline geçmiş olacaktı. Böylece Bulgar ittifakı sayesinde İstanbul, Berlin'in bir kenar mahallesi haline gelmiş olacak, Krupp'un tüm kaynaklarını Osmanlı ordusunun hizmetine sunacak, Gelibolu'ya yapılan müttefik saldırıyı başarısızlığa uğratacak ve 40 yıldır zaten Alman politikasının başlıca amacı olan bu Doğu İmparatorluğu'nun desteğini almış olacaktı.**

Bu, benim Alman'ın eylül başında sarf ettiği sözlerin anlamını or-

taya koyuyordu. O, "Bulgaristan olmadan Çanakkale Boğazı'nı elimizde tutamayız." diye iddia ediyordu. Bugün herkes bunu açıkça anlıyor. Almanya'nın bu ittifak sözleşmesini savaş açmadan önce yaptığı hakkındaki genel kanı da buradan ileri gelmektedir. Bu konuda kesin bilgilere sahip değilim. **Çar Ferdinand ve Kaiser'in bu iş birliğini önceden yapmış olmaları, bana çok inandırıcı gelmiyor. Fakat böylelikle sorunun çözülmüş olduğu fikrine kapılma yanılgısına da düşmemeliyiz. Çünkü son yıllardaki deneyimler, bize anlaşmaların her zaman gözlemlenemediğini gösterir. Sözleşme olsun ya da olmasın Türk ve Alman yöneticiler, Bulgaristan'ın kendi taraflarında olacağına hiçbir şekilde kesin gözüyle bakmıyorlardı. Benimle olan konuşmalarında iş Bulgaristan'ın kararına geldiğinde, tam aksine aşırı bir kaygı duyuyorlardı. Bu arada hepsi, Bulgaristan'ın ittifak lehinde karar alacağını görmekten korkuyordu.**

Mayıs sonundaki Bulgar müzakerelerinden ilk kez kişisel olarak haberdar edilmiştim. Koloucheff, Bulgar öğrencilerin öğretim yılının sonuna kadar İstanbul'da kalamayacaklarını ve 5 Haziran'da evlerine dönmek zorunda olduklarını Robert Koleji'ne bildirmiş olduğunu bana teyit etti. [sayfa 232] Kız Lisesi de, tüm Bulgar kız çocuklarının aynı tarihte ailelerinin yanına dönmeleri gerektiği konusunda aynı şekilde haberdar edilmişti. Bu iki kurumun öğrencileri arasında, Bulgar çocukları oldukça fazlaydı ve birçoğu ülkelerinin üst tabakasını temsil ediyordu. **Aslında bu kolejler aracılığıyla Amerika Birleşik Devletleri ve Bulgaristan, ilk dostluk ilişkilerinin düğümünü atmışlardı.** Ancak böyle bir şey ilk kez oluyordu. Herkes bu tedbirin ne anlama geldiğini tartışıyordu; bu açıkça belliydi. Bu yüzden, konuşmanın tek konusu Bulgaristan'dı. **Savaşa katılacak mıydı? Eğer katılırsa, kaderini hangi taraftan yana belirleyecekti? Bir gün ittifaka katılacağı, ertesi gün ise Merkezî İmparatorluklarla anlaşma yapmaya karar vermiş olduğu söyleniyordu.** Yaygın kanı, Bulgaristan'ın en elverişli şartları arayarak desteği aracılığıyla

kendisine çıkar sağlamaya çalışıyor şeklindeydi. [Bulgarlar] **İttifak doğrultusunda eğilim göstermeleri hâlinde bile, vatandaşlarından bazılarının Türkiye'yi terk etmesini istemiyorlardı.** Amerikan kolejlerinde okuyan genç kız ve erkeklerin hemen hepsi önemli ailelerin çocuklarıydı. Kız öğrencilerden biri, Balkan Savaşları sırasında Bulgar ordularının kumandanı olan General Ivanoff'un kızıydı. Hükümetlerinin onların güvenliğini kollaması normaldi.

Sonuca neredeyse oy birliğiyle varılmıştı; Bulgaristan ittifak tarafında yer alacaktı. Haber çok hızlı bir şekilde yayıldı ve özellikle Türkler üzerinde etki yaptı. İstanbul Kolej Başkanı, Dr. Patrick öğrencileri derhal benim de katıldığım bir yıl sonu okul toplantısına çağırdı. **Bu toplantı, alışılagelen bir eğlenceden çok cenaze törenini andıran hüzünlü bir toplantıydı. Kız öğrencileri neredeyse hastalıklı bir gerginlik içinde gördüm.** Hepsi savaşın kaçınılmaz olduğuna ve sadece Türkler'in pençesine düşmekten kurtarılmaları için evrelerine gönderildiklerine inanıyorlardı.

Sayfa :347

Sayfa 347

İÇİNDEKİLER

Sayfa :348

Sayfa :348

Sayfa 348

A-765

FEHÉR GÉZA

A BOLGÁR-TÖRÖK MŰVELTSÉG EMLÉKEI

ÉS MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI VONATKOZÁSAIK

(108 KÉPPEL)

GÉZA FEHÉR

LES MONUMENTS DE LA CULTURE PROTOBULGARE

ET LEURS RELATIONS HONGROISES

(AVEC 108 FIGURES)

1960

BUDAPEST

1931

GÉZA FEHÉR

İLK BULGAR KÜLTÜRÜNÜN YAPITLARI VE MACARLARLA OLAN BAĞLANTILARI

(108 resim ile birlikte)

BUDAPEŞTE
1931

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No	: 1635
Yazar	: Eduard Meyer
Cild	: Kahve
Ebadı	:
	En : 16 cm.
	Boy : 23 cm.
Sayfa Adedi	: VIII + 285
Not	: Kitabın ilgili bölümleri Ankara Ü. TÖMER Dil Öğretim Merkezi tarafından tercüme edilmiştir.

PRÉFACE

Les peuples venus en Europe des grands royaumes turcs de l'Asie (Huns, Avares, Bulgares, Magyars etc.) sont traités de hordes barbares par les écrivains du moyen âge ; d'après ces derniers leur apparition ressemblait à une tempête dévastatrice menaçant d'anéantir la civilisation de l'Europe. Cette opinion qui répondait à la manière de voir et au degré de connaissances des hommes du moyen âge, fut héritée comme un dogme par la littérature scientifique des époques suivantes. Les livres scientifiques tout comme les manuels scolaires ne cessent de la répandre même de nos jours, bien qu' à la suite des récents travaux scientifiques nous soyons parvenus à mieux connaître le rôle et la civilisation des royaumes turcs de l'Asie et à apprécier à leur juste valeur les acquisitions de cette civilisation qui furent en grande partie apportées en Europe par ces peuples „barbares"

Quant aux Bulgares et aux Magyars spécialement, les livres scientifiques tout comme les scolaires ne les traitent pas mieux : nous y lisons que ces peuples envahirent l'Europe en pillant les peuples civilisés. Or, les Bulgares n'étaient point un peuple nomade, mais comme je vais le prouver en ce qui suit, un peuple

établi depuis les temps les plus anciens, qui s'occupait d'élevage et d'agriculture. Les Hongrois, apprentis de la civilisation des Bulgares et d'autres peuples, ne firent qu'apporter avec eux le précieux héritage de l'ancienne culture nomade, alors que depuis longtemps déjà ils ne menaient plus une vie de nomades proprement dite. Rien de moins juste, par conséquent, que l'opinion — très répandue d'ailleurs dans la littérature de la question dont nous nous occupons — d'après laquelle les Bulgares et les Hongrois auraient mené après la conquête de leur patrie actuelle une existance de nomades. Ce ne serait que plus tard, sous l'influence des circonstances nouvelles, qu'ils se transformèrent bientôt en un peuple sédentaire adonné de plus

en plus à de paisibles travaux d'élevage et d'agriculture. Un peuple nomade n'arrive à se fixer que après plusieurs siècles d'un lent développement. Mais il périt, si les circonstances l'empêchent brusquement de continuer sa manière de vivre. Le fait même que les Magyars — ainsi que les Bulgares deux siècles plus tôt — s'assimilèrent si vite à leurs voisins et qu'ils fondèrent au centre de l'Europe civilisée un état durable et florissant, subsistant jusqu' à nos jours, ce fait ne s'explique que par la supposition qu' au moment où ils occupèrent leur nouvelle patrie, ils

connaissaient déjà l'état fixe, l'agriculture et l'élevage. Le seul fait que les Bulgares et les Magyars, considérés peu après leur établissement, comme des peuples fixés, se créèrent des états stables, suffit donc pour réfuter l'opinion qu'ils menaient une vie de nomades.

Il fallait donc supposer que l'examen radical des données existantes pourrait aboutir à d'intéressants résultats. Puisque, sans conteste, les Magyars s'étaient civilisés bien des siècles avant l'occupation de leur nouvelle patrie sous l'influence des Protobulgares, (c'est-à dire des Bulgares parlant un dialecte turc), j'ai cru devoir commencer par l'étude des matériaux protobulgares. (Les recherches linguistiques et surtout celles faites par les savants hongrois me fournissent une base excellente.) Il y a 8 ans que je recherche et étudie en Bulgarie même les monuments de l'époque protobulgare et que je les fait connaître surtout dans mes ouvrages en langue bulgare. M'appuyant sur la concordance des données linguistiques, archéologiques et historiques je suis arrivé au résultat suivant: les Protobulgares — peuple établi, s'occupant d'agriculture et d'élevage en masse — possédaient une culture intellectuelle et matérielle supérieure à celle des peuples slaves habitant antérieurement les terres où ils sont venus s'établir. C'est pour cette raison qu'ils parvinrent à fonder un état stable.

Sofia, le 15 décembre 1930.

Ön Söz

Asya'nın büyük Türk krallıklarından Avrupa'ya gelen toplumlar (Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Magyar'lar [Macarlar] v.b.), Orta Çağ yazarları tarafından barbar ordular olarak tanımlanıyorlardı. Bu yazarlara göre, bu toplumların ortaya çıkışları, Avrupa uygarlığını ortadan kaldıracak gibi görünen yıkıcı bir fırtınaya benziyordu. Orta Çağ insanlarının bilgi düzeylerine ve [olayları] ele alma biçimlerine uygun düşen bu görüş, daha sonraları da edebî bilimlere bir dogma gibi miras olarak kaldı. Son bilimsel çalışmalar sonucunda, Asya'daki Türk krallıklarının uygarlıklarını ve rolünü daha iyi tanımamıza ve büyük bir bölümünün bu barbar kavimler tarafından Avrupa'ya getirilmiş olan bu uygarlığın edinimlerini gerçek değeriyle takdir etmeye sonunda erişmiş olmamıza rağmen, günümüzde hâlâ okul kitaplarında olduğu kadar tüm bilimsel kitaplarda da bu görüşün yayılması devam etmektedir. Tıpkı okul kitaplarında olduğu gibi, bilimsel kitaplarda da özellikle Bulgarlar ve Macarlar, çok iyi ele alınamamıştır. Kitaplarda [hâlâ] bu toplumların uygar toplumları soyup yağmalayarak Avrupa'yı istilâ ettiklerinden bahsedilmektedir. Oysa Bulgarlar, hiçbir biçimde göçmen bir kavim değildir; daha ileride bunu kanıtlayacağım gibi onlar bunun aksine, en eski çağlardan beri tarım ve hayvancılıkla uğraşan yerleşik bir toplumdu. Uzun süreden beri, deyim yerindeyse, zaten artık göçebe bir yaşam sürmeyen Macarlar, Bulgarların ve diğer toplumların uygarlığını benimseyerek sadece eski göçmen kültürünün en değerli mirasını beraberlerinde taşıyan bir topluluktu. Sonuç olarak, üstünde durduğumuz konu, edebiyatta çok yaygın ve yanlış olan görüşe göre, Bulgarlar ve Macarlar bugünkü vatanlarını fethettikten sonra göçebe bir yaşam sürmüş olmalıdırlar. Çok daha sonraları, yeni koşulların etkisiyle [her iki toplum] kendilerini gitgide daha fazla tarım ve hayvancılık gibi işlere vererek yerleşik bir topluma dönüşmüşlerdir. Göçmen bir kavim, an-

cak yüzyıllar süren yavaş bir gelişimin ardından yerleşik bir hayata geçebilir. Eğer koşullar, bir göçebe toplumun yaşam tarzını devam ettirmesini aniden engellerse, o zaman o toplum sönüp gider. İki yüzyıl önce, Bulgarların olduğu gibi Macarların da komşularına çok hızlı bir biçimde benzemesi, uygar Avrupa'nın göbeğinde kalıcı ve kalkınan bir devlet kurması ve günümüze kadar ayakta kalması, yeni vatanlarına yerleştikleri zaman onların yerleşik hayatı, tarım ve hayvancılığı çok daha önceden biliyor oldukları tahminiyle açıklanabilir. Yerleşik bir toplum olarak kuruluşlarından hemen sonra, Bulgar ve Macarların kalıcı devletler kurmaları, onların "göçebe hayat" sürdürdükleri düşüncesini çürütmek için yeterlidir.

O hâlde var olan verilerin derinlemesine incelenmesinin ilgi çekici sonuçlar doğurabileceğini düşünmek gerekir. Mademki Macarlar, ilk Bulgarların (yani bir Türk lehçesi konuşan Bulgarların) etkisiyle yeni ülkelerine yerleşmeden yüzyıllar önce hiç kuşkusuz uygarlaşmışlardı, öyleyse ben de öncelikle ilk Bulgar aletlerinin incelenmesiyle işe başlanması gerektiğine inandım. (Dil bilim araştırmaları ve özellikle Macar bilim adamları tarafından yapılan araştırmalar, bana [bu konuda] mükemmel bir temel oluşturmuştur). 8 yıldır Bulgaristan'da ilk Bulgar dönemine ait yapıları bile araştırıyor, inceliyor ve bunları özellikle Bulgarca olarak yazdığım eserlerimde tanıtıyorum. Arkeolojik, tarihî ve dil bilimsel verilerin uyumuna dayanarak şu sonuca vardım: Tarım ve büyük çapta hayvancılıkla uğraşan yerleşik bir toplum olan Bulgarlar, üzerine yerleşmeye geldikleri toprakların bir önceki sahibi olan Slav toplumlarının kültüründen daha ileri düzeyde maddî ve entelektüel bir kültüre sahiplerdi. İşte bu nedenle onlar [ilk Bulgarlar], yerleşik bir devlet kurmayı başarabilmişlerdir.

Sofya, 15 Aralık 1930

Sayfa :161

VIII. LES SOURCES ÉCRITES

Les sources écrites viennent appuyer notre conclusion tirée des données linguistiques et archéologiques, à savoir, que les Protobulgares n'étaient pas une horde de pillards et de nomades, mais un peuple civilisé établi.

Les sources arabes et persanes nous fournissent sur la civilisation des Protobulgares des données plus intéressantes, que celles fournies par les Byzantins. Les auteurs orientaux avaient le sens pratique, ils étaient pour la plupart des commerçants, ou encore ils recevaient leurs informations de ceux qui négociaient avec les Protobulgares et s'intéressaient aux questions géographiques et économiques. Par malheur, ces auteurs s'occupent en premier lieu des Bulgares de la Volga.

Sayfa 161

VIII. YAZILI KAYNAKLAR

Arkeolojik ve dil bilimsel veriler, ilk Bulgarların soyguncu ve göçebe kişilerden oluşan bir ordu değil, kurulu bir düzene sahip uygar bir toplum olduğunu gösterir. Yazılı kaynaklar da, bu verilerden elde ettiğimiz sonuçları yansıtmaktadır.

İlk Bulgar uygarlıkları hakkında Arap ve İran kaynakları, bize Bizanslıların verilerine göre çok daha ilgi çekici veriler sunmaktadır.

Doğulu yazarlar, pratik bir sağduyuya sahiptiler; onların pek çoğu tüccardı ve onlarla ticaret yapan, ekonomik ve coğrafi sorunlarla ilgilenen kişilerden ilk Bulgarlar hakkında bilgi ediniyorlardı. Ne yazık ki bu [Doğulu] yazarlar, öncelikle **Volga Bulgarlarıyla** ilişki içindeydiler.

Sayfa :162

C'est qu'en parlant de l'histoire et de la migration des Bulgares, il ne faut pas se borner à ce que disent les Byzantins des guerres et des querelles intestines de ce peuple, mais il faut aussi examiner les faits de plus près pour en tirer les conclusions. Par exemple les Byzantins parlant des Bulgares uturgur et kutrigur, ne mentionnent que les événements qui les intéressent: les guerres et les luttes intestines de ces peuples. Mais tout en se servant de ces données, il ne suffit pas d'enregistrer la description de leurs guerres, mais il faut aussi étudier ces peuples dans les diverses époques et il faut s'arrêter sur les divers moments de leurs migrations, pour en tirer des conclusions très importantes.

Sayfa 162

Bulgarların göçünden ve tarihinden söz ederken konuyu, sadece Bizanslıların değinmiş olduğu gibi bu toplumun iç çatışmaları ve savaşları ile sınırlamamak, aynı zamanda bazı sonuçları elde etmek

için bu toplumun olaylarını da çok yakından incelemek gerekir. Örneğin, **Uturgur ve Kuturgur** Bulgarlarından söz ederken Bizanslılar, sadece kendilerini ilgilendiren iç çatışmalar ve savaşlara değinmişlerdir. Ancak [Bizanslıların sunduğu] bu verilerden tam anlamıyla yararlanmak için, onların savaşlarının tasvirini sadece kaydetmek yeterli değildir, aynı zamanda onları farklı dönemlerde incelemek ve bu dönemlerden çok önemli sonuçlar elde etmek için onların göçlerinin farklı dönemleri üzerinde durmak da gereklidir.

Sayfa :163

Les Bulgares du Caucase au contraire malgré les vicissitudes du sort, ne cherchent pas l'occident inconnu et la majorité du peuple quoique asservie, reste dans la patrie du Caucase. Au milieu du Vᵉ siècle ce sont les *Sabires* qui les attaquent, ensuite les *Avares*, puis les *Türk*-s et encore plus tard les *Khazares* occupent leur patrie et les soumettent et malgré tout, ils préfèrent rester dans le Caucase. Et ceux-là même qui sont obligés de quitter leur patrie ne se précipitent pas dans l'inconnu, mais s'établissent dans le voisinage.

Les Protobulgares, quoique subjugués, préfèrent donc rester dans leur ancienne patrie et même quand un groupe est forcé de quitter l'ancienne patrie, il s'établit dans le voisinage. C'est ainsi que les Kutrigurs, peuple bulgare chassé de sa patrie, s'établissent au Vᵉ siècle entre les fleuves Don et Dniéper et y fondent une nouvelle patrie. C'est de là qu'émigra une partie des

Sayfa :163

Kutrigures — ancêtres des Bulgares d'aujourd'hui — et s'établit en Bessarabie. Un autre groupe bulgare de Caucase, fuyant les Khazares, s'établit dans le bassin inférieur de la Volga, quelques tribus s'étendirent vers le nord et fondèrent dans le bassin moyen du fleuve le grand royaume de la Volga. Vers le milieu du VIIe siècle nous connaissons les tribus protobulgares suivantes: 1. Les Onogundures qui après avoir supporté le joug de plusieurs peuples, vivaient dans leur patrie située à l'est de Maeotide sous la domination Khazare, 2. les Kutrigures, groupe établi à l'ouest du fleuve Don, qui subissaient également en partie la domination des Khazares, 3. un groupe de ces Kutrigures qui fuyant les Khazares s'étaient établis en Bessarabie, 4. une tribu des Onogundures qui s'était enfuie devant les Khazares vers l'embouchure de la Volga (Barsulla?) 5. un groupe de ces derniers s'établit plus tard dans le bassin moyen de la Volga. Outre ceux il y a aussi trois autres groupes de Kutrigures plus petits: a) les Bulgares qui accompagnèrent les Avares en ,Avarie', b) de là un groupe, vers l'an 630 émigra en Bavière, puis chez les Vendes et enfin en Italie, c) le groupe qui pénètre vers l'an 670 en Macédonie.

Sayfa 163

Kaderin bir cilvesi olarak Kafkas Bulgarları, [Avarların aksine] bilinmeyen Batıyı [pek de] aramaz ve köle gibi kullanılmış olmalarına rağmen, halkın pek çoğu Kafkasya yurtluğunda kalır. **V. yüzyılın ortalarında, onlara** [Kafkas Bulgarlarına] **öncelikle Sabir'ler saldırır. Ardından Avarlar, daha sonra Türkler ve çok daha sonraları ise Kazanlar vatanlarını işgal edip onları boyunduruğu altına alırlar.** Her şeye rağmen yine de onlar, Kafkasya'da kalmayı tercih ederler. Kendi vatanlarını terk etmek zorunda kalmış olanlar bile, bilinmeyenin içine kendilerini atmak konusunda hiç acele etmezler, ama bilinmeyenin yanı başında, kendi devletlerini kurarlar.

Zorla boyun eğmiş olan ilk Bulgarlar bile, böylelikle kendi eski vatanlarında kalmayı tercih etmişler ve hatta bir grup, eski yurtlarını zor kullanılarak terk etmeye mecbur bırakıldıkları zaman bile [o] yörede yerleşmişlerdir. Böylelikle kendi yurtlarından kovulan bir Bulgar toplumu olan Kuturgu'lar, V. yüzyılda Don Nehri'yle Dinyestr Nehri arasına yerleşmişler ve orada yeni bir vatan kurmuşlardır. Bugünkü Bulgarların ataları olan **Kuturgu'lardan** bir bölümü, buradan göç edip Bessarabie [Besarabya] bölgesine yerleşmişlerdir. Kafkas Bulgarları olan bir diğer grup, Kazanlardan kaçarak Volga Nehri'nin aşağı havzasına yerleşir, birkaç kavim ise kuzeye doğru uzanarak nehrin orta havzalarında büyük Volga krallığını kurar. VII. yüzyılın ortalarına doğru, şu Bulgar topluluklarını görmekteyiz: 1. Pek çok toplumun boyunduruğuna tahammül ettikten sonra, Kazan egemenliğinde bulunan Maeotide'nin doğusunda yer alan vatanlarında yaşayan **Onogundure'ler,** 2. Don Nehri'nin batısına yerleşen ve aynı biçimde kısmen de olsa Kazanların egemenliği altında kalan **Kuturgur'lar,** 3. Kazanlardan kaçan Kuturgur'lardan bir grup, Besarabya bölgesine yerleşmişti, 4. Kazanlardan kaçıp Volga Nehri'nin ağzına doğru yerleşen Onogundure'lerden bir kavim (Barsulla?), 5. Bu sonuncu gruplardan biri, daha sonraları Volga Nehri'nin orta havzala-

rında yerleşmişti. Bu grupların dışında bir de Kuturgur'lardan olan ve daha küçük gruplar olan başka üç grup daha vardır. Bunlar: a) Avarlara katılan Avar ülkesindeki Bulgarlar; b) Buradan (Avar ülkesinden) 630 yılına doğru bir grup, önce Bavyera bölgesine, daha sonra Vende ve son olarak İtalya'ya göç eder, c) Makedonya'da 670 yılına doğru ortaya çıkan gruptur.

Sayfa :169

CONCLUSION

Les données linguistiques, archéologiques et historiques nous ont permis de constater que les Protobulgares étaient un peuple établi s'occupant d'agriculture et d'élevage en masse bien avant le Ve siècle. Nous avons vu qu'ils conservèrent même dans leur patrie sur la péninsule des Balkans beaucoup d'éléments de leur culture orientale : leur solide organisation intérieure et économique, leur architecture, leur sculpture, leur orfèvrerie et leur chronologie sont d'origine orientale. Leur culture les rendait capables de subsister parmi les peuples occidentaux et de créer une forte organisation, dont aucun autre peuple établi sur ces mêmes terres ne s'était montré capable.

La théorie généralement acceptée, suivant laquelle les Protobulgares formaient un petit peuple de quelques dix mille d'hommes, doit être également rejetée. Il suffit de rappeler que l'em-

Sayfa :169

pereur Constantin Pogonat dut rassembler des soldats de tous les thèmes byzantins lorsque il voulut les attaquer en Bessarabie. Et même alors, les Protobulgares remportèrent la victoire sur l'armée la plus forte et la mieux organisée de toute l'Europe. Comment pourrait-on supposer que l'empereur fût parti escorté d'une immense armée et d'une flotte énorme contre un peuple de quelques dix milles d'hommes? En réalité rien ne prouve que les Bulgares aient été un petit peuple. Seul le fait qu'au cours de deux siècles ils adaptèrent la langue des Slaves assujettis serait l'argument le plus sérieux en faveur de leur petit nombre. Mais ce fait s'explique par la circonstance que les Bulgares organisèrent en État les grandes masses slaves et leur accordèrent des droits égaux avec ceux des Protobulgares. De plus, les Protobulgares perdirent tout contact avec les peuples ayant une civilisation proche de la leur dont ils étaient séparés par les vastes masses slaves.

On pourrait objecter que les Magyars qui s'établirent dans la région du Danube moyen

Sayfa :170

et de la Tisza, ne formaient qu'un petit peuple de quelques cent mille d'hommes et qu'ils conservèrent quand même leur langue. Mais la situation des Magyars était bien différente de celle des Bulgares. 1. Les Magyars ne perdirent pas le contact aves les peuples ayant une cul-

Sayfa :170

ture semblable à la leur. La Hongrie fut, immédiatement après l'établissement des Magyars et plus tard aussi, pendant des siècles, la station finale de la migration des Petchénègues et des Coumans, dont les masses renforcèrent les Magyars. Ils s'assimilèrent à eux, les considérant comme plus proches que les autres habitants de la Hongrie. C'est ce qui arriva aussi avec les éléments avares de la Hongrie. 2. De plus, les Magyars ne trouvèrent pas dans le pays qu'ils occupèrent une population très den se et homogène qui aurait pu étouffer l'élément magyar. Les Bulgares, au contraire, perdirent tout contact avec les peuples qui avaient une civilisation et un mode de vie semblable aux leurs, vu que la grande mer slave se refermait derrière eux. Dans la nouvelle patrie ils trouvèrent un peuple ayant la même culture et parlant la même langue slave, dont les voisins étaient également des Slaves. Il est donc naturel que les Protobulgares adoptèrent la langue des Slaves. Bien que leur langue devint slave, la civilisation des habitants slaves se transforma et se développa sous leur influence. Un État uni, devant sa naissance à la civilisation des Protobulgares, se formait là, où les Slaves vivaient auparavant en tribus non organisées.

Cette haute culture des Protobulgares qui les rendait capables de s'approprier les éléments de la civilisation occidentale, nous expliqe le fait qu'ils purent fonder un État à la rencontre

Sayfa :170

de l'Orient et l'Occident, là, où aucun peuple n'en avait jamais été capable. C'est grâce à cette culture qu'ils pouvaient remplir leur vocation : d'organiser les peuples de la partie nord-est et du milieu de la péninsule des Balkans en un État qui sut défendre ces peuples contre les attaques étrangères. C'est non seulement leur forte organisation, mais aussi leur haute culture intellectuelle et matérielle qui les rendait capables de remplir cette tâche.

Sayfa 169

SONUÇ

Dil bilimsel, arkeolojik ve tarihî veriler, V. yüzyıldan önce ilk Bulgarların tarım ve büyük ölçüde hayvancılıkla uğraşan bir toplum olduklarını gözlemlememizi sağlamıştır. Onların Doğuya özgü kültürel özelliklerine dair pek çok ögeyi, Balkan Yarımadası üzerindeki vatanlarında da koruduklarını görmüştük. [Nitekim] onların sağlam ekonomik ve iç düzenleri, mimarîleri, heykelcilikleri, kuyumculukları ve tarihleri [tamamen] **Doğu kökenlidir.** Kendi kültürleri, onların Doğu kökenli toplumlar arasında var olabilmelerini sağlamış ve güçlü bir düzen oluşturma konusunda onlara, hiçbir toplumun gösteremeyeceği ölçüde yetkinlik sağlamıştır. İlk Bulgarların otuz, kırk bin kişiden oluşan küçük bir toplum oluşturduğunu ileri süren ve çoğunlukla kabul gören [bu] tezin de aynı zamanda reddedilmesi gerekir. İmparator Constantin Pogonat, Besarabya bölgesindeki ilk Bulgarlara saldırmak istediği zaman, onun her alandan Bizanslı askerleri bir araya getirmek zorunda kaldığının hatırlanması yeterli olacaktır.

Hatta o dönemde ilk Bulgarlar, tüm Avrupa'nın en düzenli ve en güçlü ordusu karşısında zafer kazanmışlardı. Otuz, kırk bin kişiden oluşan bir topluluk karşısında nasıl olur da imparatorun [Constantin Pogonat] böylesine devasa bir ordu ve donanma eşliğinde gitmiş olduğunu varsayabiliriz? **Gerçekte, Bulgarların küçük bir toplum olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur. İki yüzyıl boyunca Bulgarlar hakkındaki tek olgu, boyundurukları altına aldıkları Slavların dilini kullanmalarıdır ve onların sayıca az oldukları göz önünde bulundurulduğunda en ciddî kanıt, bu olmaktadır. Ama bu olay, Bulgarların büyük kitleler hâlindeki Slavları devlet çatısı altında toplamaları ve onlara** [Slavlara], **ilk Bulgarlara tanınan haklarla eşit haklar tanımış olmaları sonucuyla açıklanmaktadır. Dahası, büyük Slav kitleleri tarafından birbirinden ayrılmış olan kendi toplumlarına yakın bir uygarlığa sahip toplumlar ile her türlü bağı kaybetmişlerdi.**

[sayfa 170]

Orta Tuna ve Tisza bölgesine yerleşen Macarların, sadece birkaç yüz bin kişiden oluşan küçük bir toplum oluşturduklarını ve her şeye rağmen kendi dillerini koruduklarını öne sürebiliriz.Ancak Macarların durumu Bulgarların durumundan oldukça farklıydı. 1. Macarlar, kendi kültürlerine benzer bir kültüre sahip toplumlarla var olan bağlarını kaybetmemişlerdir. Macaristan, Macarların yerleşmesinden hemen sonra ve daha sonraları da yüzyıllar boyunca **Peçenekler ve Kumanlar** gibi büyük halk kitlelerinin Macarları zorladığı göçün son durağı olmuştur. Macaristan'ın diğer yerleşenleri arasında onlar [Peçenekler ve Kumanlar], Macarlara en yakın halk olarak düşünüldüğü için onlara tâbi olurlar. Macaristan'ın Avar ögeleriyle oluşan da budur; 2. Dahası Macarlar, işgal ettikleri ülkede Macar ögesini bastırabilecek çok yoğun ve homojen bir nüfusa rastlamamışlardır. Bulgarlar bunun aksine, büyük bir Slav ırkının içine sıkıştıkları için, kendilerinkine benzer bir yaşam tarzına ve uygarlığa sahip toplum-

lar ile tüm bağlarını yitirmiştir. Yeni vatanda, komşularının yine Slavlar olduğu, aynı Slav dilini konuşan ve aynı kültüre sahip bir toplum bulmuşlardı. **O hâlde ilk Bulgarların Slav dilini kullanmaları çok doğaldır. Dilleri Slav dili olmasına rağmen, onların [Bulgarların] etkisiyle Slav bölgesinde oturanların uygarlığı değişir ve gelişir. İlk Bulgarların uygarlığı karşısında birleşik bir devletin doğuşu, Slavların düzensiz kavimler hâlinde bir zamanlar yaşamış olduğu yerde gerçekleşir.**

Batı uygarlığının ögelerini kendilerine mal etme becerisini gösteren ilk Bulgarların bu ileri düzeye erişmiş olan kültürü bize, hiçbir toplumun asla yetkin olamadığı, Doğu ile Batının buluştuğu noktada bir devlet kurabildiklerini açıklamaktadır. Onlar bu kültür sayesinde, Balkan Yarımadası'nın ortasında ve kuzeydoğusundaki toplumları yabancıların saldırılarına karşı savunup düzenlemek ve bir devletin çatısı altında toplamak yeteneğine sahiplerdi. Bu, onların sadece sağlam yapılanmaları değil, aynı zamanda onların bu işi becerebilmelerini sağlayan maddî ve entelektüel olan ileri düzeyde bir kültürdür.

[illegible] da gerçekleşir.

[illegible]